

T.C.
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Bahar BEYAZİPEK

TÜRK SİYASİ HAYATINDA HİKMET ÇETİN: DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI
DÖNEMİ (1991-1994)
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet EDİ

AĞRI-2018

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Türk Siyasi Hayatında Hikmet Çetin: Dışişleri Bakanlığı Dönemi (1991-1994)” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Δ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Δ Tezim sadece Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Δ Tezimi iki yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

11.05.2018

Bahar BEYAZİPEK

T.C.
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet EDİ danışmanlığında, Bahar BEYAZİPEK tarafından hazırlanan bu çalışma 11.05.2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR

İmza:

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Ahmet EDİ

İmza:

Jüri Üyesi :

İmza:

Jüri Üyesi :

İmza:

Jüri Üyesi :

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine ait olup;

Enstitü Yönetim Kurulunun .../.../201.. tarih ve / nolu kararı ile onaylanmıştır.

.... / /

Doç. Dr. Alperen KAYSERİLİ

Enstitü Müdürü

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK SİYASİ HAYATINDA HİKMET ÇETİN: DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI DÖNEMİ (1991-1994)

Bahar BEYAZİPEK

Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet EDİ

2018, 184 sayfa + XII

Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet EDİ

Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR

Dr. Öğr. Üyesi Bilal TUNÇ

Bu çalışmada, 1991-1994 yılları arasında Türk dış politikası çerçevesinde Dışişleri Bakanlığı yapmış olan Hikmet Çetin'in siyasi hayatı ele alınmıştır. Dünyada önemli gelişmelerin yaşandığı 1990'lı yılların başında, Türkiye'nin bu olaylara karşı yürüttüğü dış politika esasları çalışmanın diğer bir temelini oluşturmuştur. Özellikle 1991 yılında SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan ülkelerin uyum süreçlerinin yanında, Türkiye'nin desteği ile Hikmet Çetin'in bu ülkelere gerçekleştirdiği ziyaretler, çalışmada ana temalardan biri olarak işlenmiştir. Ayrıca Balkanlarda yaşanan çatışmalı süreçler, Dağlık Karabağ'ın Ermenistan tarafından işgal edilmesi ile bölgenin yaşadığı sorunlar da ele alınmıştır. 1990'lı yılların başında yaşanan diğer önemli bir gelişme ise Körfez Krizi ve akabinde yaşanan Körfez Savaşı'dır. Kriz karşısında Türkiye'nin hangi konumda olduğuna ve etkilerine çalışmada yer verilmiştir. Dışişleri Bakanlığı Dönemi'nin ağırlıklı olarak incelenmesinin yanında diğer siyasi görevleri ve ilk defa Türkiye'den bir ismin görevlendirildiği NATO Afganistan Kıdemli Sivil Temsilcilik görevi de ele alınmıştır.

Döneme ilişkin konuların araştırılıp incelenmesi noktasında; Hikmet Çetin'in dış politikanın gereklerine uygun bakış açısı eşliğinde kendisiyle yapılan röportaj, Meclis Zabıt Cerideleri, Resmi Gazete, çeşitli arşivlerden alınan belgeler ile dönemin ulusal gazetelerinden yararlanılarak çalışma tamamlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dış Politika, Dışişleri Bakanlığı, Hikmet Çetin, Türkiye.

ABSTRACT
MASTER’S THESIS
IN TURKISH POLİTİCAL LIFE HİKMET CETİN: FOREIGN MISINTRY
PERIOD (1991-1994)

Bahar BEYAZİPEK

Manager of the Thesis: Ph. Dr. Prof. Ahmet EDİ

2018, Page 184 + XII

Jury: Ph. Dr. Prof. Ahmet EDİ

Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR

Ph. Dr. Prof. Bilal Tunç

This study discusses the political life of Hikmet Cetin, a former foreign minister of Turkey, within the scope of Turkish Foreign Policy between the years of 1991 and 1994. In the early years of 1990s where several significant events took place in the world, the principles of the Turkey’s foreign policy conducted towards such events are another backbone of this study. The adjustment processes of the newly independent states especially after the disintegration of SSCB in 1991 along with Hikmet Cetin’s diplomatic visits to these states are treated as one of the main themes of this study. Moreover, the period of armed conflicts in the Balkans, Armenia’s invasion of Nagorno-Karabakh and the other problems the area faced are also discussed. Another significant event that took place in the early 1990s was the Gulf Crisis and the subsequent Gulf War. The political stance of Turkey during this crisis and impacts are also included in this study. Along with the predominant analysis on the period of Foreign Ministry, other political missions and the appointment of NATO Afghanistan Senior Civil Agency where for the first time a figure from Turkey has been given a mission are also discussed.

In an effort to research the subjects in regard to this period; the interview we have made with Hikmet Cetin in light of his point of view based on the needs of the foreign policy, Meclis Transcript Indexes, Official Journal and documents gathered from various archives along with the local newspapers of the period are all utilized in the attempt of finalizing this study.

Key Words: Foreign Policy, Ministry of Foreign Affairs, Hikmet Çetin, Turkey.

ÖN SÖZ

Hikmet Çetin'in 20 Kasım 1991-27 Temmuz 1994 tarihleri arasında üstlendiği Dışişleri Bakanlığı görevinin ele alındığı bu çalışmada, Türkiye'nin bu yıllar arasındaki dış politikasına dair önemli bilgilerin kronolojik olarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Türk ve dünya siyasetinde ön plana çıkan Hikmet Çetin hakkında şimdiye kadar akademik bir çalışma yapılmamış olması, konunun araştırılmasının önemli bir nedeni olarak görülmüştür. Ancak çok yönlü bir siyasetçi ve devlet adamı kimliği ön plana alındığında, Hikmet Çetin hakkında yapılacak biyografik bir çalışmanın yüksek lisans tez çalışmasının boyutunu aşacağı muhakkaktır. Bundan dolayı çalışma, daraltılmak durumunda kalınarak Dışişleri Bakanlığı Dönemi ağırlıklı olarak işlenmeye çalışılmıştır.

1990'lı yılların başı hem dünya için hem de Türkiye için oldukça çalkantılı geçmiştir. Dünyada yaşanan gelişmelere karşı Türkiye kayıtsız kalmamıştır. Türkiye, dış politika noktasında sürekli olarak barış çizgisinde hareket etmiştir. Bu dönemde yaptığı önemli faaliyetlerle adından söz ettiren Hikmet Çetin, 1991-1994 yılları arasında dünya siyasi hayatında tanınan önemli bir siyasi şahsiyet haline gelmiştir. Dönemin arşiv, meclis zabıtları ve gazetelerinden sıklıkla faydalanılan çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Hikmet Çetin'in kısa biyografisinin işlendiği birinci bölümde, siyasete ilk adımı sayılan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Gençlik Kolları'na girişi ve buradaki faaliyetleri ile Millet Meclisi 5. Dönem ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) 18. Dönem Parlamento çalışmaları hakkındaki konular ele alınmıştır. İkinci bölüm, Hikmet Çetin'in Dışişleri Bakanlığı Dönemi faaliyetlerinin yer aldığı bölümdür. Bu bölümde Türkiye'de ve dünyada yaşanan gelişmeler, Hikmet Çetin'in siyasi çizgisi ve Türk dış politikası çerçevesinde değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde ise, Hikmet Çetin'in Dışişleri Bakanlığı görevinden sonraki resmi görevleri araştırılmıştır.

Çalışmada temel kaynak olarak; Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dışişleri Bakanlığı Arşivi, TBMM Arşivi ve Kütüphanesi, Milli Kütüphane, CHP Genel Merkezi Kütüphanesi gibi arşiv ve kütüphanelerin yanı sıra Resmi Gazete, Ayın Tarihi Dergisi gibi resmi yayınlar kullanılmıştır. Çalışmayı oluştururken süreli yayınlar ile basından da geniş ölçüde yararlanılmıştır. Bu ana kaynaklara ek olarak

konuyu ele alan çeşitli araştırma inceleme eserleri ile lisansüstü tezlerine de çalışmada yer verilmiştir. Çalışma, Hikmet Çetin ile yapılan üç farklı röportaj neticesinde, dönemin Türkiye açısından en önemli aktörünün de ifadeleri ana çizgi olmak şartıyla yukarıda yazılı olan kaynakların kullanımıyla oluşturulmuştur.

Çalışma esnasında öncelikle beni bugünlere getiren sevgili anneme, babama, ikinci annem olarak nitelendirdiğim ablama ve çalışmamı baştan sona özenle okuyan, eksiklerimi gideren Türkçe Öğretmeni sevgili Nurullah Yıldız'a teşekkürlerimi bir borç bilirim. Konu belirleme aşamasından yazım aşamasına kadar bilgi ve tecrübelerini benden esirgemeyen, özveriyle yönlendiren değerli danışman hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Edi'ye, tez savunmama katılarak beni onure eden kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. İbrahim Ethem Atnur'a şükranlarımı sunarım.

Tanımdan büyük onur duyduğum ve Dışişleri Bakanlığı Dönemi hakkında Yüksek Lisans çalışması yaptığım Sayın Hikmet Çetin'e paylaştığı önemli bilgiler, Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nden ulaşmamın mümkün olmadığı belgeleri temin etmesinden ve eşsiz konukseverliğinden dolayı minnettar olduğumu ifade etmek isterim.

Ağrı-2018

Bahar BEYAZİPEK

KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ

AB : Avrupa Birliği

AET : Avrupa Ekonomik Topluluğu

AGİK : Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı

AK : Avrupa Konseyi

AKPM: Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi

ANAP : Anavatan Partisi

AT : Avrupa Topluluğu

BAB : Batı Avrupa Birliği

BDT : Bağımsız Devletler Topluluğu

Bkz. : Bakınız

BM : Birleşmiş Milletler

C. : Cilt

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi

CIA : Central Intelligence Agency-Merkezi İstihbarat Teşkilatı

D. : Dönem

DP : Demokrat Parti

DPT : Devlet Planlama Teşkilatı

DSP : Demokratik Sol Parti

DYP : Doğruyol Partisi

ECO : Ekonomik İşbirliği Örgütü

FKÖ : Filistin Kurtuluş Örgütü

GAP : Güneydoğu Anadolu Projesi

ISAF : International Security Assistance Force-Uluslararası Yardım
Güvenlik Kuvveti

İKÖ : İslam Konferansı Örgütü

KAİK : Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi

KDP : Kürdistan Demokratik Partisi

KEİ : Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü

KEİPA: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Parlamenter Asamblesi

KGB : Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti-Devlet Güvenlik Komitesi

KKTC : Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

KYB : Kürdistan Yurtseverler Birliği

MYK : Merkez Yürütme Kurulu

NATO : North Atlantic Treaty Organization-Kuzey Atlantik Antlaşması
Örgütü

OECD : Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

PKK : Partia Karkeran Kurdistan-Kürdistan İşçi Partisi

RP : Refah Partisi

S. : Sayı

s. : Sayfa

ss. : Sayfa Sayısı

SBF : Siyasal Bilgiler Fakültesi

SHP : Sosyaldemokrat Halkçı Parti

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

SOM : Birleşmiş Milletler Somali Operasyonu

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ÖN SÖZ.....	v
KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ	vii
İÇİNDEKİLER	ix
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

DİŞİŞLERİ BAKANLIĞI DÖNEMİNE KADAR HİKMET ÇETİN'İN FAALİYETLERİ

1. Siyaset Öncesi Hikmet Çetin	3
1.1. Ailesi	3
1.2. Eğitimi	3
1.2. Memuriyeti.....	4
2. Siyasete Girişinden Dışışleri Bakanlığı'na Kadar Hikmet Çetin	6
2.1. CHP Genel Merkezi Gençlik Kolları'na Girişi	6
2.2. Millet Meclisi 5. Dönem Faaliyetleri.....	6
2.2.1. İstanbul Milletvekilliği Dönemi Meclis İçi Faaliyetleri	6
2.2.2. Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı Dönemi Faaliyetleri	11
2.2.2.1. Bakanlığı Döneminde Yaptığı Bazı Resmi Ziyaretler	12
2.3. 1980-1987 Yılları Arasındaki Faaliyetleri	15
2.4. Türkiye Büyük Millet Meclisi 18. Dönem Faaliyetleri.....	15

II. BÖLÜM

HİKMET ÇETİN'İN DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI DÖNEMİ

2.1. Türkiye’de 1991 Milletvekili Genel Seçimleri ve Hikmet Çetin’in Dışişleri Bakanı Olması.....	20
2.2. Dışişleri Bakanlığı Dönemi Faaliyetleri.....	21
2.2.1. NATO İle Olan İlişkiler	21
2.2.1.1. NATO’nun Askeri Müdahaleleri ve Türkiye’nin Bu Müdahalelerdeki Konumu.....	24
2.2.1.1.1. Bosna-Hersek Müdahalesi.....	24
2.2.2. Avrupa Birliği İle Olan İlişkiler.....	33
2.2.3. Birleşmiş Milletler ile Olan İlişkiler	43
2.2.3.1. Birleşmiş Milletler'in Müdahil Olduğu Bazı Uluslararası Olaylar ve Bu Olaylar Karşısında Türkiye’nin Tutumu	45
2.2.3.1.1. Bosna-Hersek Sorunu.....	45
2.2.3.1.2. Körfez Krizi.....	46
2.2.3.1.3. Kıbrıs Sorunu	47
2.2.3.1.4. Somali.....	56
2.2.4. Bağımsız Türk Cumhuriyetleri İle Olan İlişkiler.....	58
2.2.4.1. SSCB’nin Dağılması	58
2.2.4.2. SSCB’nin Dağılmasından Sonra Bağımsız Olan Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye ile Olan İlişkiler	59
2.2.5. Dışişleri Bakanlığı Döneminde Bazı Devletlerle Olan İlişkiler	67
2.2.5.1. Almanya	68
2.2.5.2. Amerika Birleşik Devletleri	71
2.2.5.3. Rusya Federasyonu	75
2.2.5.4. Suriye	80
2.2.5.5. Gürcistan	84
2.2.5.6. İsrail	88
2.2.5.7. Balkan Devletleri	91
2.2.5.7.1. Yunanistan.....	91
2.2.5.7.2. Hırvatistan	93

2.2.5.7.3. Romanya.....	94
2.2.5.7.4. Bulgaristan.....	94
2.2.5.7.5. Makedonya	95
2.2.5.8. İran	96
2.2.5.9. Irak	98
2.2.5.9.1. Körfez Krizi.....	98
2.2.5.9.2. Kuzey Irak ve PKK Sorunu.....	102
2.2.5.9.3. Su Sorunu	107
2.2.6. Ortadoğu Barış Süreci ve Ortadoğu Barış Konferansı	108
2.2.7. Dışişleri Bakanlığı Dönemi'nde Katıldığı Uluslararası Toplantılar ...	110
2.2.8. Resmi Ziyarete Bulunduğu Diğer Ülkeler	116
2.2.9. Dışişleri Bakanlığı'ndan İstifası.....	118

III. BÖLÜM

HİKMET ÇETİN'İN DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI DÖNEMİ SONRASI RESMİ GÖREVLERİ

1.1. CHP Genel Başkanlığı Dönemi Faaliyetleri.....	120
1.2. Başbakan Yardımcılığı ve Devlet Bakanlığı Dönemi Faaliyetleri.....	123
1.3. Türkiye Büyük Millet Meclisi 20. Dönem Faaliyetleri.....	125
1.3.1. Gaziantep Milletvekilliği Dönemi Meclis İçi Faaliyetleri.....	125
1.3.2. TBMM Başkanlığı Dönemi Faaliyetleri	127
1.4. NATO Afganistan Kıdemli Sivil Temsilcilik Görevi.....	133
SONUÇ	139
KAYNAKLAR/KAYNAKÇA	142
EKLER.....	152
ÖZGEÇMİŞ.....	184

EKLER DİZİNİ

Ek 1. 1962 yılı DPT Uzman Yardımcılığı'na Hikmet Çetin'in Atanmasına Dair Belge.....	152
Ek 2. 1965 yılı DPT Uzman Yardımcılığı'na Hikmet Çetin'in Atanmasına Dair Belge.....	153
Ek 3. 25 Eylül 1992 Tarihli BM 47. Genel Kurul Toplantısı Konuşma Metninin Giriş Sayfası.....	154
Ek 4. 20-30 Ağustos 1979 Tarihli BM Kalkınma İçin Bilim ve Teknoloji Konferansı'na Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Hikmet Çetin'in Başkanlığı'ndaki Heyetin Katılmasına Dair Bakanlar Kurulu Kararı	155
Ek 5. Hikmet Çetin'in Yurtdışı Görevlendirmesine Dair Belge	156
Ek 6. 27 Ağustos-3 Eylül 1979 Tarihli Türkiye-Çekoslovakya Karma Ekonomik Komisyonu 4. Dönem Toplantısı'na Katılmak Üzere Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Hikmet Çetin'in Görevlendirilmesine Dair Kararname.....	157
Ek 7. 20-23 Nisan 1979 Tarihli Yurtdışı Gezisi	158
Ek 8. 26 Nisan-3 Mayıs 1978 Tarihli Türkiye-Libya Ekonomik Komisyonu 3. Dönem Toplantısına Katılmak Üzere Devlet Bakanı Hikmet Çetin'in Görevlendirilmesine Dair Kararname	159
Ek 9. Dışişleri Bakanlığı'ndan Alınan Sayısız Belge	160
Ek 10. Hikmet Çetin'in ECO Bakanlar Konseyi Toplantısı Öncesi Basın Toplantısı	161
Şekil 11. Şekil 1. Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nden Alınan Bir Belge	162
Ek 12. Hikmet Çetin'in 10 Mart 1992 Tarihli NATO Toplantısı'na Katılmadan Önce Yaptığı Basın Toplantısı.....	163
Ek 13. Hikmet Çetin'in 20. Dönemin Sona Ermesiyle Yaptığı Basın Toplantısı	164
Ek 14. Hürriyet, 21 Kasım 1991, 500 Gün Başladı	165

Ek 15. Hürriyet, 22 Kasım 1991, Bakan Evlerinde Bayram Sevinci	166
Ek 16. Sabah, 11 Ocak 1993, Sırlara Saldıramayız	167
Ek 17. Cumhuriyet, 3 Ocak 1993, Bosna'nın Kaderi Görüşülüyor.....	168
Ek 18. Cumhuriyet, 28 Kasım 1991, Kıbrıs İçin Dörtlü Zirveye İtiraz Yok.....	169
Ek 19. Hürriyet, 6 Ağustos 1991, Sınır �tesi Harekat.....	170
Ek 20. Milliyet, 3 Ekim 2001, Saldırı 18 NATO �lkesine Yapıldı.....	171
Ek 21. Milliyet, 3 Kasım 2001, Te�ekk�rl�r Türkiye.....	172
Ek 22. Cumhuriyet, 2 Ocak 1993, Türk Birliği Somali'ye Ula�tı	173
Ek 23. NATO Afganistan Toplantısı	174
Ek 24. Hikmet �etin ve NATO Afganistan Komutanları Toplantısı	175
Ek 25. Hikmet �etin'in Afganistan'da �alı�an Türk İ��ilerini Ziyareti	176
Ek 26. Hikmet �etin'e Kazakistan Ziyareti Sonrası Verilen Devlet Madalyası.....	177
Ek 27. Hikmet �etin'in Afganistan Görevinin Sonunda Aldığı �st�n Hizmet Madalyası	178
Ek 28. Hikmet �etin'e Hırvatistan Hükümeti Tarafından Verilen Devlet Madalyası.....	179
Ek 29. Hikmet �etin'e Fransa Hükümeti Tarafından Barış ve İstikrara Yaptığı Katkı Nedeniyle Verilen Madalya.....	180
Ek 30. Hikmet �etin'e İtalya Hükümeti Tarafından Verilen �st�n Hizmet Madalyası	181
Ek 31. Hikmet �etin (1937-...).....	183
Ek 32. Hikmet �etin ile Tarafımızca 23 Ekim 2017 Tarihinde TBMM'de Yapılan G�r���me	

GİRİŞ

II. Mahmut dönemiyle beraber Nazırlıkların kurulması ve bunu takiben Tanzimat ve Islahat Fermanları ile gelişme gösteren anayasal sistem, 1876 tarihli I. Meşrutiyet ile 1908 tarihli II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle ilerleyişini sürdürmüştür. Mustafa Kemal önderliğinde 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilan edilmesiyle, Osmanlı'dan itibaren başlayan bu gelişim hareketleri çok önemli aşama kat etmiştir. Ülkeyi yönetme alanında aracı olarak önce Nazırlık denilen sistemin oluşturulması ve ardından Cumhuriyet dönemi ile birlikte Bakanlık sistemine geçilmesi ile bu makamlara oturan insanlar tarihi anlamda önemli roller üstlenmiştir. Türkiye'de siyasi hayatın gelişimiyle birlikte bakanlıklara atanan ve bu bağlamda hizmet eden kişiler, Türk siyasi hayatına damga vuran isimler olarak tarihteki yerlerini almıştır. Elbette ki Türk siyasi hayatında rol oynayan ve önemli mevkilere gelen bu isimlerin tamamı aynı doğrultuda değerlendirilemez. Bunların bir kısmı pasifken bir kısmı çok dinamiktir ve siyasi hayata çok ciddi katkılar yapmıştır.

Bu yönde karşımıza çıkan önemli isimlerden biri Hikmet Çetin'dir. Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF) mezunu olup CHP teşkilatı içinde politikaya atılmış olan Hikmet Çetin, üstlendiği görevlerle Cumhuriyet tarihinin önemli bir şahsiyeti konumuna ulaşmıştır. Hikmet Çetin'in siyaset yolculuğu, 1956 yılında getirildiği CHP Gençlik Kolları Genel Sekreterlik göreviyle başlayıp 1977 seçimlerinden sonra parlamentoya ilk defa İstanbul Milletvekili olarak girmesiyle devam etmiştir. 1991-1994 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti'nin Dışişleri Bakanı olan Hikmet Çetin, görev süresi boyunca önemli çalışmaların altına imza atarak dünya çapında tanınan saygın bir siyasetçi haline gelmiştir.

1991-1994 yılları dünyanın beklemediği olaylara sahne olmuştur. Sovyetler Birliği'nin herhangi bir çatışma olmadan dağılması beklenilmeyen olayların başında gelmektedir. Dağılmadan ardından bağımsızlığını kazanan devletlere başta Türk Cumhuriyetleri olarak bilinen Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'a dünyaya uyum sağlama ve bağımsızlıklarını geliştirme yönünden Türkiye'nin çeşitli katkıları olmuştur. Şüphesiz bu katkıları yürütüp yakından takip etme noktasında dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in çalışmaları oldukça önemlidir. Nitekim bu ülkeleri tanıyan ilk ülke de Türkiye olmuştur. 1990'lı yıllarda yaşanan diğer gelişmelere baktığımız zaman Türkiye'nin terörle mücadele konusuna

ciddi katkıları olmuştur. Kuzey Irak bölgesine yapılan operasyonlar ve alınan sonuçlarla terörle mücadelede önemli başarılar elde edilmiştir. Yine 1990'ların başında dünyada yaşanan önemli bir gelişme, Balkanlarda patlak veren Yugoslavya'nın dağılma sürecidir. Bu dağılma süreci çok ciddi sorun ve çatışmaları beraberinde getirmiştir. Bosna-Hersek'te yaşananlar, tarihin kara bir lekesi olarak satırlarda yerini almıştır. Türkiye bu olaylara tepkisiz kalmamıştır. Ayrıca BM gibi uluslararası kuruluşlar, Bosna-Hersek'te kalıcı barış ve istikrar ortamının oluşması için önemli atılımlar yapmıştır. Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, dönem içerisinde Bosna-Hersek'e çeşitli ziyaretlerde bulunmuş ve gerek Meclis içinde yaptığı konuşmalar gerekse katıldığı uluslararası toplantılardaki konuşmalarıyla bölgenin yaşadığı çatışmalı sürecin bir an evvel durdurulması, barışın sağlanması konusuna dikkat çekmiştir. 1990 yılı Ağustos ayında Irak'ın Kuveyt'e saldırmasıyla başlayan Körfez Krizi ve akabinde ABD öncülüğünde oluşturulan gücün Irak'a karşı yaptığı Körfez Savaşı'nda Türkiye, ABD yanlısı bir politika gütmüştür. Türkiye'nin Irak'a uyguladığı ambargo nedeniyle iki ülke arasındaki iyi ilişkiler bitme noktasına gelmiştir. Hikmet Çetin görevde olduğu dönemlerde devraldığı geleneği devam ettirmiş, yurttaki sulh dünyadaki sulh ilkesi etrafında faaliyetlerini sürdürmüştür.

I. BÖLÜM

DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI DÖNEMİNE KADAR HİKMET ÇETİN'İN FAALİYETLERİ

1. Siyaset Öncesi Hikmet Çetin

1.1. Ailesi

Türkiye'nin Güneydoğu'sunda kadim geçmişe sahip bir şehir olan Diyarbakır'ın Lice ilçesinde 10 Ağustos 1937 tarihinde doğan Hikmet Çetin, sekizi erkek ve altısı kız olan on dört çocuklu bir ailenin bireyidir. Çocukluk yıllarını geçirdiği Lice, Diyarbakır'ın büyük ilçelerinden olmakla birlikte imkânları kısıtlı, iklim şartları olabildiğince zordur. Babası Mehmet Sait Çetin, ilçede devletin yerel bir memurudur. Kendi ifadesine göre, babası oldukça aydın bir şahsiyet olmasına karşın çevrenin etkisi ile kız çocuklarını okula gönderememiştir fakat erkek çocuklarının eğitimi için olanca gücüyle çaba göstermiştir¹.

1940'larda Ankara'ya gelip burada Makine-Kimya Endüstri'sinde çalışmaya başlayan ağabeyi Yaver Çetin, Hikmet Çetin'in hayatında oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Kendisinin Ankara'ya geliş yolunu açan, belki de kaderinin şekillenmesi noktasında ağabeyinin etkilerini hayatının önemli bir yerine yerleştiren Hikmet Çetin; ortaokulu, liseyi ve üniversiteyi Ankara'da ağabeyinin yanında okumuştur. Evli olan Hikmet Çetin biri erkek ikisi kız, üç çocuk babasıdır².

1.2. Eğitimi

1937 yılında Diyarbakır'ın Lice ilçesinde doğan Hikmet Çetin, ilköğrenimini Lice'de tamamlamıştır. Sınırlı olanakları ve ağır iklim şartları nedeniyle doğup büyüdüğü ilçede ancak ilkokulu okuyabilen Hikmet Çetin, 12 yaşından itibaren abisi Yaver Çetin aracılığı ile Ankara'ya uzanan eğitim hayatına başlamıştır. Diyarbakır Sanat Okulu'nu bitiren ağabeyi Yaver Çetin, çalışma hayatına başlamak üzere 1940'larda Ankara'ya gitmiştir. Makine Kimya Endüstrisi'nde çalışan Yaver Çetin, Babası Mehmet Sait Çetin ile "*Hikmet'i bana gönderin.*" diye konuşmuş ve böylece Hikmet Çetin'in Ankara'ya geliş yolu açılmıştır. 1949 yılında, 12 yaşında, doğduğu

¹ Hikmet Çetin ile tarafımızca 23.10.2017 tarihinde yapılan görüşmeden alıntıdır.

² Hikmet Çetin ile tarafımızca yapılan 02.04.2018 tarihli görüşmeden alıntıdır.

yer olan Lice'den Diyarbakır'ı görmeden ayrılan Hikmet Çetin, Ankara'da Cebeci Ortaokulu'na başlamıştır. Ortaokul eğitimine ailesinden uzakta devam etmenin verdiği etkilerle başlayan Hikmet Çetin, kendisinin de ifadesi ile oldukça sıkıntılı süreçler yaşamıştır. Bu süreçlerin ardından başarılı bir şekilde ilerlemeye devam etmiştir³.

Lise eğitimine Ankara Kızılay-Sıhhiye'deki Atatürk Lisesi'nde devam etmiştir. Başarılı bir eğitimin ardından ağabeyinin isteği doğrultusunda Tıp Fakültesi, gönlünde yatan Mülkiye yani SBF ve Ziraat Fakültesi sınavlarına girmiştir ve girdiği sınavların üçünü de kazanmıştır. Ağabeyinin isteği üzerine girdiği Tıp Fakültesi sınavını ilk 5'lik bir derece ve bursla kazanan Hikmet Çetin'in gönlü Mülkiye Mektebi'nde olmasına rağmen Tıp Fakültesi'ne gitmeye karar vermiştir. Kayıt yapmaya gittiğinde kayıt hakkını kaçırdığını, asıl listenin kaldırılıp yedek listenin asıldığını görmüştür ve tüm uğraşlara rağmen yeniden kayıt hakkını alamamıştır. Böylece 1956 yılında gönlündeki okul olan SBF'ye girmiştir. Fakülteye girişiyle beraber sıkıntılı yıllarda eğitim gören Hikmet Çetin, bunlara rağmen Mülkiye'ye girdiği için pişmanlık duymamıştır. Dünyayı, siyaseti, Türkiye'nin içinde bulunduğu durumları yakından takip etmiştir. 1960 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye ve İktisat bölümünden mezun olmuştur⁴.

1.2. Memuriyeti

1956 yılında girdiği SBF'den 1960 yılında mezun olan Hikmet Çetin, siyasete atılmasında büyük etkisi olduğunu ifade ettiği ODTÜ Rektörü Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun⁵ kendisini ODTÜ'ye asistan olarak almak istemesiyle iş hayatına bir

³ Hikmet Çetin ile tarafımızca 23.10.2017 tarihinde yapılan görüşmeden alıntıdır.

⁴ Hikmet Çetin ile 23.10.2017 tarihinde tarafımızca yapılan görüşmeden alıntıdır.

⁵ 1922 Kayseri doğumlu olan Turhan Feyzioğlu, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde başlayan üniversite eğitimine 1941 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde devam etmiştir. 1946 yılında Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat ve Maliye bölümüne asistan olarak giren Turhan Feyzioğlu, 1956 yılında SBF'nin Dekanı olmuştur. 1957 seçimlerinde CHP'den Sivas Milletvekili olarak parlamentoya girmiştir. 1960 darbesinden sonra siyasi hayattan uzaklaşmıştır ve ODTÜ'ye rektör olmuştur. Aynı yıl Millî Birlik Komitesi'nin çıkardığı öğretim üyeleriyle ilgili kanunu haksız bularak ODTÜ Rektörlüğü'nden istifa etmiştir. 1961 seçimlerinde Kayseri Milletvekili olarak yeniden parlamentoya giren Turhan Feyzioğlu, Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı gibi görevlerde de yer almıştır. 1967 yılında CHP'den ortanın solu görüşüne katılmayarak istifa etmiştir ve ardından Güven Partisi'ni kurmuştur. Kısa bir süre sonra Cumhuriyetçi Parti ile birleşen partinin genel başkanı olmuştur. 1980 darbesinden sonra siyasetten çekilen Turhan Feyzioğlu, 26 Mart 1988 tarihinde Ankara'da vefat etmiştir. Gürkan Bozkır, "Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun Siyasi Kişiliği", *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c: 2, sayı: 6-7, (1996-1997), s. 227-229.

başlangıç yapmıştır. Fakat babasının ani ölümü üzerine annesi ve erkek kardeşinin sorumluluğunu üstlenmesi gerektiği için asistanlık görevini kabul etmemiştir. Bu süreçte, yeni kurulan Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) açtığı sınavlara girmeye hazırlanan Hikmet Çetin, iyi koşulları sebebiyle bu önemli kurumda çalışmayı çok istemiştir. Sınavların ardından DPT'ye Uzman Yardımcısı olarak girmiştir. O dönemde DPT, bugün Meclis Başkanlık makamı olarak kullanılan bölümde çalışmıştır. Daha sonraki yıllarda TBMM Başkanı olarak aynı binada görev alan Hikmet Çetin, hissettiklerini “*Planlama Uzmanı olarak çalıştığım yere yıllar sonra Meclis Başkanı olarak geldim. Müthiş bir şey...*” sözleri ile anlatmıştır⁶. Hikmet Çetin burada yaşadıklarını, deneyimlerini hayatının ve devlet örgütlenmesinin görev aldığı her alanına başarıyla uygulamaya çalışmıştır.

1962 yılında, altı aylık bir süre için Hollanda Planlama Teşkilatı'nın deneyimlerinden faydalanmak ve araştırma yapmak amacıyla Hollanda'ya gitmiştir⁷. DPT'de çalışırken 1964-1965 yılları arasında ABD'ye master eğitimi için gitmiştir. Williams College'de Kalkınma İktisadı konulu tezle master eğitimini tamamladıktan sonra Türkiye'ye dönmüştür. 1968 yılında ABD Stanford Üniversitesi'nden Kalkınma Modelleri konusunda araştırma ve inceleme yapmak üzere gelen teklifle DPT tarafından ABD'ye gönderilmiştir⁸. Dönüşünü müteakip Hikmet Çetin, askerliğini 1968-1970 yılları arasında Ankara'da Muhabere Okulu'nda yapmıştır⁹. 1970-1977 yılları arasında İktisadi Planlama Daire Başkanı görevini üstlenmiştir. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarının hazırlanma çalışmalarında yer almış ve Üçüncü Kalkınma Planı'nda ise İktisadi Planlama Daire Başkanı olarak önemli sorumluluk yüklenmiştir. DPT'deki görevine devam ederken bir taraftan da ODTÜ'de yarı zamanlı olarak asistanlık yapmıştır¹⁰.

⁶ Hikmet Çetin ile 23.10.2017 tarihinde yapılan görüşmeden alıntıdır.

⁷ Hikmet Çetin ile 07.03.2018 tarihinde tarafımızca yapılan görüşmede, Hollanda'ya gönderilme durumundan şöyle bahsetmiştir: “*O dönem DPT'nin önemli danışmanlarından olan Prof. Dr. Tinbergen, bazı uzmanları planlama konusunda staj yapmak üzere Hollanda'ya gönderiyordu. Ben de o uzmanlar arasında Hollanda'ya gönderildim.*”

⁸ Tarafımızca Hikmet Çetin ile 07.03.2018 tarihinde yapılan görüşme neticesinde; 1964-1965 yıllarında yüksek lisans eğitimi için gittiği ABD'de bir dönem kaldığını ve kaldığı bu süre içinde Kalkınma İktisadı konulu teziyle mezun olduğunu ifade etmiştir. Aynı tarihli görüşmede, 1968 yılında gittiği ABD eğitim sürecini, DPT'nin bir kurum içi çalışması olduğunu ve bu amaçla gittiğini sözlerine eklemiştir.

⁹ Hikmet Çetin ile tarafımızca 02.04.2018 tarihinde yapılan görüşmeden alıntıdır.

¹⁰ Hikmet Çetin ile tarafımızca yapılan 02.04.2018 tarihli görüşmeden alıntıdır.

2. Siyasete Girişinden Dışışleri Bakanlığı'na Kadar Hikmet Çetin

2.1. CHP Genel Merkezi Gençlik Kolları'na Girişi

Hikmet Çetin'in siyasete ilk adımı, bu yola girmesinde büyük etkisi olduğunu ifade ettiği Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun kendisini bizzat evine çağırıp CHP Gençlik Kolları bünyesinde görev almasını istemesi ile başlamıştır. 1956 yılının eğitim-öğretim yılı açılışında SBF'nin dekanı olan Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu, Hikmet Çetin'in üniversite eğitiminin başladığı ilk gün fakültede yaptığı açılış konuşmasıyla Hikmet Çetin'i oldukça etkilemiştir¹¹. Turhan Feyzioğlu'nun ısrarları ve kendisinin de isteği ile CHP Genel Merkezi Gençlik Kolları Genel Sekreterliği görevine getirilmiştir. Böylece bu ilk siyasi görevi ile siyaset hayatına atılmıştır¹².

1956-1960 yılları arasında hem üniversite eğitimi hem CHP Gençlik Kolları Genel Sekreterliği görevini sürdüren Hikmet Çetin, yaşadıklarını *"En güzel yıllarımdı."* diye değerlendirmektedir. Görevi gereği boş zamanlarının tamamını partide geçirmiştir ve böylece dönemin siyasetçileriyle daha yakından temas halinde olmuştur. CHP Gençlik Kolları Genel Sekreteri olarak Türkiye'nin birçok yerini gezip sorunları yakından tanıma ve bazı önemli olaylara da tanık olma olanağı bulmuştur. Örneğin, 1 Mayıs 1959 tarihinde Uşak'ta İsmet İnönü'ye atılan taş olayında¹³ İsmet İnönü'nün yakınında bulunduğunu ifade etmektedir¹⁴.

2.2. Millet Meclisi 5. Dönem Faaliyetleri

2.2.1. İstanbul Milletvekilliği Dönemi Meclis İçi Faaliyetleri

Siyasi yaşamına 1956 yılında girdiği CHP Gençlik Kolları Genel Sekreterliği göreviyle başlayan Hikmet Çetin, daha sonra aktif olarak görev almasa da gönüllü olarak birçok faaliyete katılmıştır. 1977 genel seçimleri öncesinde dönemin CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit tarafından aranarak milletvekilliği adaylığı teklifi

¹¹ Hikmet Çetin ile 23.10.2017 tarihinde tarafımca yapılan görüşmede ifade edilen konuşmanın içeriği şöyle arz edilmiştir: *"1956 yıl, okulun ilk günü... SBF'nin o zamanki dekanı Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu açılış konuşmasını yaptı. Demokratik hakları, kuralları içeren bir konuşma... Sonunda da şöyle bitirdi: "Mezun olacağınız var, gidecekler. Yeni gelenleriniz var, hoş geldiniz. Ama önemli olan; hayatta hiçbir zaman nabza göre şerbet vermeyin."*

¹² Hikmet Çetin ile 23.10.2017 tarihinde tarafımızca yapılan görüşmeden alıntıdır.

¹³ İsmet İnönü'nün 29 Nisan 1959'da başlayan Uşak gezisi 4 Mayıs 1959'a kadar sürmüştür. Beş günlük gezi sırasında CHP ve DP'ler arasında yaşanan çatışmalar neticesinde, İsmet İnönü yapacağı konuşma öncesinde başına atılan taş sebebiyle yaralanmıştır. Ahmet Edi, *Türk Siyasi Hayatında Prof. Dr. Rıfki Salim Burçak*, (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü, Erzurum 2010, s. 101.

¹⁴ Hikmet Çetin ile 23.10.2017 tarihinde tarafımızca yapılan görüşmeden alıntıdır.

yapılmıştır. Gelişen bu durum neticesinde Hikmet Çetin, DPT'deki görevinden istifa etmiştir. Parti içi çalışmalara ağırlık verdiği bu dönemde Hikmet Çetin, Bülent Ecevit ile birlikte hemen hemen bütün seçim gezi ve mitinglerine katılmıştır¹⁵.

5 Haziran 1977 tarihinde yapılan genel seçim neticesinde 41,4'lük oy oranıyla CHP seçimin galibi olmuştur ve 213 milletvekili çıkarmıştır Böylece Hikmet Çetin; parlamentoya ilk defa İstanbul Milletvekili olarak girmiştir¹⁶. Bülent Ecevit tarafından kurulan 1 aylık hükümetin¹⁷ güvenoyu alamamasının ardından Adalet Partisi'nden istifa edenlerin hükümete güvenoyu oylamasında destek vermesiyle¹⁸ gerekli çoğunluk sağlanmıştır ve II. Ecevit Hükümeti kurulmuştur¹⁹. 5 Mayıs 1978 ile 12 Kasım 1979 tarihleri arasında kurulan, Türkiye Cumhuriyeti'nin 42. Hükümeti olan III. Ecevit Hükümeti'nde Hikmet Çetin, önce Devlet Bakanı daha sonra Başbakan Yardımcısı olmuştur²⁰.

Millet Meclisi'ne İstanbul Milletvekili olarak girmesinin ardından 13 Haziran 1977-30 Ekim 1977 tarihleri arasına tekabül eden I. Yasama yılı ile 1 Kasım 1978-24 Ekim 1979 tarihine denk gelen II. Yasama yılı döneminde Meclis içi konuşmalarında Hikmet Çetin, özellikle Türkiye için o dönemde önemli sayılabilecek işsizlik, siyasi ve ekonomik bunalım gibi konular üzerinde durmuştur²¹.

1977-1978 yılları birçok yönden Türkiye için sıkıntılı bir yıl olmuştur. Gerek ekonomik gerekse siyasi alanda yaşanan bu sıkıntılar diğer tüm alanları da etkilemiştir. Yaşanan bunalımlı süreçlerin en önemli sorununun işsizlik olduğuna değinen Hikmet Çetin, Millet Meclisi'ndeki konuşmasında şu noktalara değinmiştir: *“Ekonomik alandaki bunalımlar ve darboğazlar sonucu olarak ülkemizde işsizlik büyük boyutlara ulaşmıştır. Son iki buçuk yıllık cephe iktidarı döneminde enerji*

¹⁵ Hikmet Çetin ile 23.10.2017 tarihinde tarafımızca yapılan görüşmeden alıntıdır.

¹⁶ <http://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007>, Erişim Tarihi 8 Şubat 2018; *Milletvekili Genel Seçimleri-1923-2012*, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara 2012, s. 16.

¹⁷ Hikmet Çetin ile 23.10.2017 tarihinde yaptığımız görüşme sonucunda alınan bilgilerden hareketle kurulan bu azınlık hükümetinde yer almadığı öğrenilmiştir.

¹⁸ Onbirler Olayı: 5 Haziran 1977 seçimlerinde CHP'nin 213 milletvekili çıkarmasıyla, kabine kurmak için gerekli olan 226 milletvekili sayısına ulaşamaması nedeniyle kurduğu azınlık hükümeti güvenoyu alamamıştır. Bunun üzerinde Adalet Partisi'nden ayrılan on bir milletvekilinin CHP'ye destek vermesiyle Ecevit Hükümeti kurulmuştur. Bu olay Onbirler Olayı olarak bilinir. <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/donat/2013/04/22/onbirler-olayi1>, Erişim Tarihi 8 Şubat 2018; Hikmet Çetin ile tarafımızca 23.10.2017 tarihinde yapılan görüşmeden alıntıdır.

¹⁹ *Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler*, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü, Ankara 1998, s. 365-367.

²⁰ Resmi Gazete, 6 Ocak 1978, S. 16161, s. 1-3.

²¹ Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, D. 5, C. 3, s. 188-190.

kutluğunun, döviz darboğazının yarattığı olayların sonucu olarak Türkiye'deki büyük işsizlik ordusuna yenileri eklenmiştir. İşli olanlar işlerini kaybediyor, her gün kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya bulunuyor. Hızlı bir kentleşme sonucu Türkiye'de büyük metropoller doğuyor. Ancak bu kentleşme fonksiyonel değil, insanlar iş bulmadan, gerekli güvenceyi elde etmeden büyük kentlere akın ediyor. Böyle bir gelişmenin sonucunda ortaya siyasal bunalımın yanında sosyal bunalım çıkıyor, yolsuzluklar çıkıyor. Hızlı fiyat artışlarının yol açtığı hayat pahalılığı, özellikle dar ve değişmez gelirliler için yaşamı çekilmez hale getiriyor.”²². Önceki yıllarda hükümetin izlediği yanlış ekonomi politikasını eleştiren Hikmet Çetin, ülkeyi bu sıkıntılardan kurtarmanın yolunu, yüksek kalkınma hızı ve sosyal politikalara ağırlık verilmesi olarak ifade edilmiştir²³.

Ekonomik politika, plan ve programlara şekil verme, yorum yapabilme hususunda oldukça önemli sayısal bilgilere ulaşılmasını sağlayan kurum Devlet İstatistik Kurumu'dur. Kurumun işlerliğinin artırılması ve daha iyi hizmet vermesi bakımından yapılan değişiklikler, Hikmet Çetin'in ekonomik alanda yaptığı konuşmalarda yerini almıştır. Yapılan bu değişikliklerin yasalara bağlı kalınarak yapıldığını, özellikle personel eğitimine önem verildiğini ve bu konuda üniversitelerden yararlanıldığını ifade etmiştir²⁴.

Bir ülkenin sosyal ve ekonomik politikaları oluşturulurken, ihtiyaçların yanı sıra politikalara işlevsellik kazandırmada etkili olan kurum ve kuruluşların önemi de kuşkusuz büyüktür. Bu anlamda DPT üstlendiği rol ile Türkiye'nin ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel yaşamına kattıklarıyla önemini açıkça göstermektedir²⁵. Planlamaya ilişkin Hikmet Çetin Meclis'te yaptığı konuşmada şunları söylemiştir: *“Planlama, önceden belirlenmiş amaçlara, hedeflere belli küreler içinde ulaşabilmek için ekonomik ve sosyal yaşamın hangi unsurlarına, ne ölçüde müdahale etmek gerektiğini gösteren bir araçtır. Plan, bazılarının sandığı gibi, yalnızca soyut ve teknik bir araç da değildir. Toplumun hem iç sosyal ilişkilerine, hem de uluslararası bağlantılarıyla çok yakından ilgilidir. Bu büyük ve belirleyici etkenleri göz önüne almaksızın yapılan herhangi bir teknik planlama ya da plan tartışması,*

²² Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, D. 5, C. 3, s. 188.

²³ Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, D. 5, C. 3, s. 189.

²⁴ Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, D. 5, C. 3, s. 255-256.

²⁵ Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, D. 5, C. 3, s. 218.

gerçeklerle çelişir. Kısaca belirtmek gerekirse plan; ekonomik, sosyal ve kültürel bir politika belgesidir.”²⁶.

Planların hazırlanıp uygulamaya konduktan sonraki süreçlerinde, farklı görüşlerin de incelenip Meclis’e gelmeden önce halkla birlikte tartışılıp görüş alışverişinde bulunulması son derece önemlidir. Bu bağlamda Dördüncü Kalkınma Planı taslağının özellikle bu konuda oldukça eksik yönlerine dikkat çeken Hikmet Çetin, taslağın içerik ve teknik sorunlarına dair Meclis içi konuşmasında şunları söylemiştir: *“Bir kere, makro düzeydeki hedeflerle sektörler hedefler arasında bir planda bulunması gereken asgari uyum ve tutarlılık yoktur. Hedefin gerçekçiliği yoktur, geçerliliği yoktur. Örnek olarak şunu belirtmek istiyorum, planın makrohedefleri bölümünde ithalatın önümüzdeki beş yılda ne kadar olacağı belirtilmiştir. Ama aynı planın sektörel bölümlerine geçtiğimiz zaman ve orada sektörel ithalatı topladığımız zaman, bu makro bölümde verilen hedefe veya rakamlara ulaşmak olanaksızdır. Bir planda asgari bir ölçüde bulunması gereken kamu kesiminin dengesi yoktur, kaynaklar belli değildir, kaynakların kullanımı belli değildir, kamu kesiminin finansmanının nasıl sağlanacağı belli değildir. Kısacası hedeflere hangi kaynak ve finansman olacağıyla ulaşılabileceği belli değildir. Bir diğer önemli teknik noksanlığı sektörler bölümünde görmekteyiz. Plan taslağının sektörler bölümünde tutarlı arz ve talep dengesi yoktur. Bir diğer deyişle, Türkiye’de üretimin sektörel düzeyde ne kadar olacağı, bu üretimin nasıl kullanılacağı tutarlı bir biçimde plan taslağında ortaya konulmamıştır. Yine o taslakta, stratejiyle plan arasında gerekli uyum ve tutarlılık sağlanmamıştır.*”²⁷.

Meydana getirilen planların işlenişi ve verim alınması konusundaki en önemli görev, Kamu İktisadi Kuruluşları’na düşmektedir²⁸. 1978 yılı Türkiye’sine ekonomik çerçevede bakan Hikmet Çetin, büyüme oranlarındaki artışın yetersiz olduğu görüşünü savunmuştur. Türkiye ile başka ülkeleri karşılaştıran Hikmet Çetin, Türkiye’nin büyümedeki yetersizliğini rakamlarla ifade etmiştir²⁹.

Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, 1937 yılında kurulmuş ve kurulduğu yıl Başbakanlığa bağlanmış bir kurumdur. 1957’de Tarım Bakanlığı’na

²⁶ Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, D. 5, C. 3, s. 219.

²⁷ Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, D. 5, C. 3, s. 219.

²⁸ Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, D. 5, C. 3, s. 220.

²⁹ Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, D. 5, C. 3, s. 221.

bağlanmıştır. Kurumun sadece tarım alanıyla ilişkili olmadığı askeri, ekonomi, kültür ve sosyal alanla da ilgili olduğu kanısına varılarak sonraki yıllarda yeniden Başbakanlığa bağlı hale getirilmiştir. Hikmet Çetin, kurumun hem ulusal hem de uluslararası çalışmalarının olduğunu, kuruma yönelik eleman ve araç-gereç ihtiyacına yönelik düzenlemelerin yapıldığını Meclis Bütçe konuşmasında ifade etmiştir³⁰.

Türkiye'nin benzer ülkelerle arasında yapılan karşılaştırmaya göre gelişmişlik seviyesinin oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bunun önemli sebeplerinden biri, milli gelirin bireyler arasında adaletsiz dağılımıdır. Önemli sayılabilecek diğer bir nokta, sanayileşmenin dağılımındaki adaletsizliktir. Bu aşamada geri kalmış bölgeler özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri baz alınarak bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Az gelişmiş bölgeler kapsamına giren bu il, ilçe ve köylerle ilgili yapılan incelemeler sonucunda gerilemenin giderek arttığı görülmüştür³¹.

1 Kasım 1979 ile 11 Eylül 1980 tarihleri arasındaki 3. Yasama yılı Hikmet Çetin'in İstanbul Milletvekilliği 'nin devam ettiği dönemdir. Bu dönem içerisinde, dünyada yaşanan gelişmelere bağlı olarak Hikmet Çetin'in dış politika konusunda üzerinde durduğu bazı önemli noktalar vardır. Özellikle İran bölgesinde yaşanan gelişmeler, Basra Körfezi ile Hint Okyanusu'nda petrol yollarının denetlenmesi üzerine oluşturulmak istenen ortam, Afganistan'a yapılan Sovyet Rusya işgalinin yarattığı gergin hava nedeniyle dünya barışı da tehlikeli bir duruma düşürülmüştür. Bu noktada Hikmet Çetin'in Türkiye'nin izleyeceği dış politikaya yönelik düşünceleri şunlardır: *"Türkiye'nin çıkarı ve yararı, Batı ile işbirliğini sürdürürken dünyaya daha da açılacak biçimde bir uluslararası ilişkiler politikası izlemektir. Bunun bazı güçlükleri olduğunu biliyoruz. Ekonomik ve toplumsal sorunlar, teknolojik ve ekonomik bağımlılık, böyle bir politikanın uygulanmasını güçleştiren başlıca faktörlerdir."*³². Türkiye, Batıyla olan yakın ilişkisinin yanı sıra Ortadoğu, Doğu Akdeniz ve Balkan ülkesi olma özelliğini de taşıması bakımında oldukça kritik bir noktadadır. Bu sebeple uluslararası ilişkilerinde ve dış politika esaslarında karşılıklı güven ve işbirliğine dayalı bir düşünceyi benimsemiştir³³.

³⁰ Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, D. 5, C. 3, s. 362,363.

³¹ Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, D. 5, C. 5, s. 270,271.

³² Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, D. 5, C. 14, s. 641.

³³ Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, D. 5, C. 14, s. 642.

1980 yılında Ortadoğu’da yaşanan en önemli gelişmelerin başında, İran-Irak Savaşı gelmektedir. ABD’nin desteği ile Irak, İran’a Şattül-Arap suyunu kontrol altına alma gerekçesi ile savaş açmıştır. 1988 yılına kadar süren savaşta her iki tarafın da ağır kayıpları olurken savaşın galip çıkması olmamıştır³⁴. Hikmet Çetin, bölgenin durumuna yönelik Meclis’te şu konuşmayı yapmıştır: “*Komşu İran’da istikrarın bir an önce kurulması ve ülkenin esenliğe kavuşması, İran halkının olduğu kadar bölge barışının da yanarına ve çıkarına olacaktır. Bir ülkenin içişlerine karışılmaması ve ülke bütünlüğünün korunması ilkelerine herkesin gereken özeni göstermesi, bölge ve dünya barışı için çok önem taşımaktadır.*”³⁵.

2.2.2. Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı Dönemi Faaliyetleri

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1977 yılında sona ererken, 1978 yılına yeni bir kalkınma planı olmadan girilmiştir. 1960’lı yılların planlarına göre daha sonraki yıllara dair ulaşılması beklenen hedeflere Hikmet Çetin şöyle değinmiştir: “*Planlı dönemin başında hazırlanan bu 15 yıllık perspektife göre, 15 yılsonunda yani 1977 yılı sonunda ekonominin dış kaynaklara bağılılığı ortadan kalkacaktı. Yine, bu 15 yıllık dönemde Türkiye’de 6 800 000 kişiye yeni iş alanı yaratılacaktı ve işsizlik sorunu büyük ölçüde çözümlenecekti. Yine, bu 15 yıllık perspektife göre Türkiye’de 1977 yılı sonunda gelir dağılımında iyileşme olacaktı ve yine bu perspektife göre, hızlı kalkınmanın, bir an önce sanayi toplumuna dönüşmenin bir gereği olarak milli gelirin % 63’ü tüketime % 37’si de tasarrufa gidecekti. Yine, bu planlı dönemin başında hazırlanan perspektife göre, Türkiye’de ara malları ve yatırım mallarının ağırlıklı olacağı belli bir sanayileşme düzeyine ulaşılacaktı.*”³⁶. Belirtilen hedeflere ulaşamadığını sözlerine ekleyen Hikmet Çetin; Türkiye’nin 1977 yılı sonunda ulaştığı hedefleri rakamlarla ifade etmiştir.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’na dair yapılması öngörülen konular arasında şunlar yer almıştır: İhracatın yılda ortalama % 18,6 oranında artırılacağı yani ihracatın ithalata oranının % 51,1’den 1983 yılında % 73 oranına çıkarılacağı, cari işlemler açığının gayri safi milli hâsıla içindeki payının % 3,5 oranından 1983

³⁴ Semiz Yaşar, Akgün Birol, “Büyük Orta Doğu Jeopolitiğinde İran-ABD İlişkileri”, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, cilt: 5, sayı: 9 (2005), s. 165,166.

³⁵ Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, D. 5, C. 14, s. 642.

³⁶ Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, D. 5, C. 7, s. 543.

yılında % 2'ye düşürüleceği, ülkedeki demiryolları ve limanlarına dair düzeltmelerin yapılacağı, istihdam sorununa yönelik yeni iş alanlarının oluşturulacağı, enerji sektörüne dair yapılacak yatırımlar, sanayileşmeye yönelik yapılacak yatırımlar³⁷.

Devlet İstatistik Enstitüsü 1926 yılında kurulmuştur. Hükümetlerin sosyal ve ekonomi politikalarına yön verme noktasında önemli görevler üstlenen kurum, plan ve program oluşturma konusunda sayısal bilgilere ulaşılmasını sağlamıştır. Kurumun görevlerini yeterince yerine getiremediğini belirten Hikmet Çetin, yaptıkları çalışmalar doğrultusunda yeni bir örgütlenme oluşturduklarını da sözlerine eklemiştir³⁸.

2-8 Nisan 1978 tarihinde, Devlet Bakanı Hikmet Çetin ve İşletmeler Bakanı Kenan Bulutoğlu başkanlıklarında hazırlanan heyet, ekonomik konular ile işçi sorunlarını görüşmek üzere Almanya'ya gitmiştir³⁹. Türk heyeti ile Federal Alman Hükümeti yetkilileri arasında Bonn'da yapılan görüşmeler neticesinde 7 Nisan 1978 tarihinde Mali Yardıma İlişkin Anlaşma imzalanmıştır⁴⁰. Almanya Federal Cumhuriyeti Hükümeti ile imzalanan anlaşmanın özü, İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı Türk Konsorsiyumu çerçevesinde Türkiye'ye yapılacak mali yardımdır. Bu bağlamda Almanya Federal Cumhuriyeti Hükümeti tarafından Türkiye'ye 50.000.000 DM (elli milyon doççe mark)'lık bir mali yardım yapılacaktır⁴¹.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına Devlet Bakanı Hikmet Çetin ile Libya Arap Halk Sosyalist Cemahiriyesi adına Libya İskan Sekreteri Mohamed A. Al-Mangush arasında 2 Mayıs 1978 tarihinde Ticari ve Mali İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmaya göre, iki ülke arasındaki ticari ve mali bağlar güçlendirilmiştir ve Türkiye'ye Libya tarafından 190 milyon dolarlık kredi sağlanmıştır⁴².

2.2.2.1. Bakanlık Döneminde Yaptığı Bazı Resmi Ziyaretler

3. Dönem Toplantısı düzenlenen Türkiye-Libya Karma Ekonomik Komisyonu, 29 Nisan-3 Mayıs 1978 tarihleri arasında Trablus'ta yapılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına Devlet Bakanı Hikmet Çetin başkanlığındaki Türk

³⁷ Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, D. 5, C. 7, s. 544-548.

³⁸ Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, D. 5, C. 10, s. 329.

³⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030.18.01.371.118. s.14

⁴⁰ Ayın Tarihi, 7 Nisan 1978.

⁴¹ Resmi Gazete, 27 Nisan 1978, S. 16271, s. 12-14.

⁴² BCA, 030.18.01/ 372.122. s.5; Resmi Gazete, 13 Mayıs 1978, S. 16286, s. 4-10.

heyeti toplantıya katılmıştır. Libya'nın, Türkiye'nin oluşturduğu yirmi sanayi projesine destek vermesi, iki ülkenin ortaklığında belli esaslara dayanan bir tarım şirketinin kurulması, turizm uzmanlarının yapılacak işbirliği için en kısa sürede bir araya gelmeleri, Libya'nın Türkiye'den teknik eleman ve Libyalı elemanların eğitilmesi konusundaki yardım talebiyle ilgili alınan olumlu karar, Libya'da çalışan Türk işçilerin sorunlarına yönelik alınan tedbirler, iki ülkenin ortaklığında kurulacak iki inşaat şirketine dair alınan karar, iki ülke arasında deniz ve hava yolu ulaşımına dair alınan karar, iki ülke arasında yapılan teknik ve mali anlaşmaların takibi için daimi bir sekreteryanın kurulmasına yönelik alınan karar gibi kararlar alınmıştır ve Türkiye-Libya Karma Ekonomik Komisyonu 4. Dönem Toplantısı'nın 1978 yılı Ekim ayı başında Türkiye'de yapılmasına karar verilmiştir⁴³.

Türkiye-Libya Karma Ekonomik Komisyonu'nun 4. Dönem Toplantısı, 28-30 Aralık 1978 tarihinde Ankara'da yapılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına Devlet Bakanı Hikmet Çetin'in imzaladığı Türkiye Cumhuriyeti ile Libya Arap Halk Sosyalist Cemahiriyesi Arasında Kurulacak Ortak Mühendislik ve Müşavirlik Hizmetleri Şirketi'ne İlişkin Anlaşma'nın özü, iki ülke arasında kurulacak ortak şirketin esasları ve iyi ilişkilerin geliştirilmesidir. Ayrıca iki ülke arasında kurulacak Ortak İnşaat ve İşletme Şirketi'ne Yönelik Anlaşma ile Tarım ve Hayvancılık Şirketi'ne Yönelik Anlaşma imzalanan diğer anlaşmalardır⁴⁴.

14-19 Ekim 1978 tarihinde Moskova'da yapılan Türk-Sovyet Ekonomik İşbirliği 3. Dönem Toplantısı'na Türkiye Cumhuriyeti adına Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Hikmet Çetin katılmıştır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Dış Ekonomik İlişkiler Devlet Komitesi Başkanı S. A. Skaçkov başkanlığındaki Sovyet heyeti ile imza edilen protokolün özünde, her iki ülkenin de ekonomik, teknik ve ticari anlamda ilişkilerin daha da geliştirilmesi ve söz konusu işbirliğinin daha uzun sürelerle yayılması amacı yatmaktadır⁴⁵.

Türkiye-Çekoslovakya Ekonomik Karma Komisyonu 3. Dönem Toplantısı, 23-29 Ekim 1978 tarihleri arasında Prag'da yapılmıştır. Toplantıya Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Hikmet Çetin başkanlığındaki Türk heyeti katılmıştır. Çekoslovak heyetinin başkanlığını Çekoslovak Dışişleri Bakanı Müh. Andrej Barcak

⁴³ Resmi Gazete, 13 Mayıs 1978, S. 16286, s. 10-15.

⁴⁴ BCA, 030.18.01/376.192. s.2; Resmi Gazete, 30 Ocak 1979, S: 16535, s. 6-15.

⁴⁵ BCA, 030.18.1.2/376.191. s.8; Resmi Gazete, 31 Ocak 1979, S. 16535, s. 5-11.

yapmıştır⁴⁶. İki ülke arasındaki toplantının ardından imzalanan antlaşma ile başta ekonomik konular olmak üzere teknik, sanat ve bilimsel konularda işbirliği sağlanmıştır. İki taraf arasında belirlenen ortak yararlar ulaşma, anlaşmanın özünü oluşturmuştur⁴⁷.

26 Ocak 1979 tarihinde dört günlük resmi bir ziyaret amacıyla Libya'ya giden Başbakan Bülent Ecevit'in heyetinde Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Hikmet Çetin de yer almıştır. İki ülke arasında Gelişme İçin Genel İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmanın önemi, iki ülke arasındaki ticari ve mali işbirliğinin geliştirilmesidir⁴⁸.

6 Mart 1979 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Hikmet Çetin, Türkiye ve Bulgaristan arasındaki çeşitli konuları görüşmek amacıyla Bulgaristan'a ziyarette bulunmuştur⁴⁹.

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Hikmet Çetin ve başkanlığındaki heyet, Irak Planlama Bakanı Adnan Hüseyin'in davet etmesi üzerine 20-23 Nisan 1979 tarihinde Irak'a gitmiştir⁵⁰. Irak'a resmi ziyaretini gerçekleştiren Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Hikmet Çetin, ziyaretinin amacını iki ülke arasındaki iktisadi yakınlaşmayı artırmak olduğunu verdiği demeçte ifade etmiştir⁵¹.

Türkiye-Libya Karma Komisyonu 5. Dönem Toplantısı, 28 Temmuz-1 Ağustos 1979 tarihleri arasında Trablusgarp'ta yapılmıştır. Toplantıya Başbakan Bülent Ecevit ile birlikte Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Hikmet Çetin de katılmıştır. İki devlet arasında süren gelişmeleri detaylı inceleyen heyetler, iki ülkenin yararına ve daha çok ticaret ile ekonomiyi geliştirmeye yönelik kararlar üzerinde durmuştur⁵².

1980 askeri darbesiyle parlamento kapatılmış ve Hikmet Çetin'in Milletvekilliği sona ermiştir.

⁴⁶ BCA, 030.10.1/376.191.s.8; Dışişleri Bakanlığı Arşivi, 7 Kasım 1978, sayısız; Resmi Gazete, 22 Ağustos 1979, S. 16735, s. 3-4.

⁴⁷ Resmi Gazete, 22 Ağustos 1979, S. 16735, s. 3-8.

⁴⁸ Resmi Gazete, 30 Mayıs 1979, S. 16651, s. 42-49.

⁴⁹ Ayın Tarihi, 6 Mart 1979

⁵⁰ BCA, 030.14.01.08.379.227.s.11.

⁵¹ Ayın Tarihi, 21 Nisan 1979.

⁵² Resmi Gazete, 18 Ocak 1980, S. 16873, s. 1-7.

2.3. 1980-1987 Yılları Arasındaki Faaliyetleri

12 Eylül 1980 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti hükümetine yapılan askeri darbe sırasında Hikmet Çetin, Muammer Aksoy, Uğur Alacakaptan ve Besim Üstünel ile birlikte Avrupa Konseyi (AK) toplantılarına katılmak üzere Paris'te olduğunu ifade etmiştir. 12 Eylül askeri darbesiyle ilgili Hikmet Çetin, şu düşüncüyü savunmaktadır: *“CHP-AP koalisyonu kurulabilseydi 12 Eylül olmayabilirdi. O dönemde Türkiye seçmeninin aşağı yukarı % 80'ine yakını bu iki partinindi. Eğer iki parti bir araya gelebilseydi ve birlikte bir hükümet kurulabilseydi –güç de olsa- 12 Eylül önlenebilirdi.”*⁵³.

Askeri darbe sonra Milletvekilliği sona eren Hikmet Çetin, bir süre siyaset sahnesinden uzak kalmıştır. Bu dönem içerisinde bazı özel sektör kurumlarından danışmanlık öneri ve teklifleri gelmiştir. Hikmet Çetin, bu teklifleri kabul etmemiştir.

Hikmet Çetin, bu dönem içerisinde Atilla Karaosmanoğlu'ndan⁵⁴ gelen teklifle Kuzey Yemen'in Kalkınma Planı'nın yeniden düzenlenmesi aşamasında yardımcı olmak üzere Necati Özfiat⁵⁵ ile birlikte Kuzey Yemen'e gitmiştir. 1981 yılında iki defa ve on beş günlük çalışma sürelerince Kuzey Yemen'de bulunan Hikmet Çetin, planlama hazırlıklarının tamamlanmasına yardımcı olmuştur. Daha sonra hazırlanan bu planlamayı Dünya Bankası yetkililerine sunmak üzere Yemenlilerle birlikte Washington'a gitmiştir. Planın savunulmasını Yemenlilerle birlikte yapmıştır⁵⁶.

2.4. Türkiye Büyük Millet Meclisi 18. Dönem Faaliyetleri

29 Kasım 1987 yılında yapılan erken genel seçimler sonucunda seçimin galibi 292 milletvekili sayısı ile Anavatan Partisi (ANAP) olurken, 99 milletvekili sayısı ile Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) ve 59 milletvekili sayısı ile Doğru Yol Partisi (DYP) Meclis'e giren diğer partiler olmuştur⁵⁷. Hikmet Çetin, Meclis'e SHP'den

⁵³ Hikmet Çetin ile tarafımızca 02.04.2018 tarihinde yapılan görüşmeden alıntıdır.

⁵⁴ Hikmet Çetin'in DPT'de çalışmaya başladığı ilk yıllar olan 1960'larda İktisadi Planlama Daire Başkanı, 26.03.1971-11.12.1971 tarihleri arasındaki I. Erim Hükümeti'nde Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı.

⁵⁵ DPT Şube Müdürü, daha sonraki süreçte DPT Müsteşarı.

⁵⁶ Hikmet Çetin ile tarafımızca yapılan 02.04.2018 tarihinde yapılan görüşmeden alıntıdır.

⁵⁷ <http://www.ysk.gov.tr/tr/1983-2007-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3008>. Erişim Tarihi 18 Şubat 2018; *Milletvekili Genel Seçimleri-1923-2011*, s. 18.

Diyarbakır Milletvekili olarak girmiştir. 14 Aralık 1987-1 Eylül 1991 arasında Hikmet Çetin'in Meclis içi faaliyetlerine baktığımızda göze çarpan noktalar şunlardır:

İçine aldığı Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illeri kapsamında, az gelişmiş bölgeleri kalkındırmak amacıyla oluşturulan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Türkiye'nin önemli kalkınma projelerinin başında gelmektedir. Proje; bu kapsamda, başta baraj yapımı ve buna bağlı olarak hidroelektrik üretimi ile bölgenin tarım, sanayi gibi birçok sorununa çözüm getirmeyi amaçlamıştır⁵⁸. GAP⁵⁹ ile ilgili Hikmet Çetin'in TBMM'de şunları söylemiştir: *“Değerli arkadaşlarım, Güneydoğu Anadolu Projesi, Cumhuriyetimizin en büyük projesidir. Bu büyüklük, yalnızca projenin yatırımıyla sınırlı değildir. Bu projenin önemi şurada yatmaktadır: Coğrafi bakımdan, ülkenin az gelişmiş bir yöresinin, ülkenin gelişmemiş bir bölgesinin kaderini değiştirebilecek nitelikte bir proje olduğu için önemlidir. Güneydoğu Anadolu için, şimdiye kadar küçük küçük projeler uygulamaya konuldu. Ama görüldü ki aradan yıllar geçmesine karşın, bu yöre ile ülkenin diğer yöreleri arasındaki gelişmişlik farkı azalmadı, gelişmişlik farkı ortadan kalkmadı. O yöre ile ülkenin sanayileşmiş diğer bölgeleri arasındaki gelişmişlik farkı daha da büyüdü, açık daha da arttı. Bu nedenle bu projeyi, yalnızca ülkeye yapacağı önemli katkı yönünden değil, bu yörenin gelişmesi, bu yörenin kalkınabilmesi için çok önemli bir proje olarak görüyoruz. Neden önemlidir? Çünkü bu proje, Gaziantep, Şanlıurfa, Adıyaman, Diyarbakır, Mardin ve Siirt illerini doğrudan doğruya kapsayan bir projedir. Bu proje, Türkiye'ye çok önemli miktarda enerji katkısı yapacak olan bir projedir ama bunun yanında çok önemli yönü, bu projenin bittiği zaman yeraltı suları ile birlikte 1,8 milyon hektarlık bir alanın sulanmasına olanak sağlayacak olmasıdır. Bunun önemi şuradan ortaya çıkıyor: Türkiye'nin sulanabilir arazi miktarı 8,5 milyon hektar ve bugüne kadar (yani 1987 yılı sonuna kadar) sulanabilen alan, 3,5 milyon hektar dolayında olup yalnızca bu projeye 1,8 milyon hektar dolayında bir araziye sulama yönünden katkı yapılmış*

⁵⁸ Güven Şahin, Nuran Taşlıgil, “Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)’ın Dünü, Bugünü Yarını”, *Akademik Bakış Dergisi*, sayı: 36 (Mayıs Haziran 2013), s. 2,3.

⁵⁹ Proje, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı adıyla 27 Ekim 1989 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ve 6 Kasım 1989 tarihli ve 20334 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki 388 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulmuştur.

olacaktır.”⁶⁰. Hikmet Çetin, projenin sadece tarımsal alan kapsamında işlerliğine değinmekle kalmamış, sulama ve buna bağlı olarak oluşturulacak sulama alternatifleri ile özellikle sanayinin de geliştirilmesinin bölgeye sağlayacağı yararlar üzerinde durmuştur. GAP’ı Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin kaderini değiştirecek bir proje olarak gördüğünü ve ciddi bir önem çerçevesinde ele alınması gerektiğini belirtmiştir⁶¹.

Bu dönemde SHP Antalya Milletvekili Deniz Baykal ve 10 arkadaşının verdiği önerge kapsamında, Türkiye’nin dış politika ve savunma alanlarına yönelik her türlü konunun Meclis içinde konuşulup tartışılması amaçlanmıştır. Bu konuya ilişkin Hikmet Çetin, Türkiye’yi ilgilendiren böylesi önemli konuların Parlamento dışında kalmamasına şu sözlerle dikkat çekmiştir: *“Atatürk, Kurtuluş Savaşı başında bile, ulusal iradede güç alarak Türkiye’nin ağırlığını dünyaya duyurabilmek için, Türkiye Büyük Millet Meclisi’ni her aşamada devreye sokmuştur.”*⁶².

18. Dönem TBMM Diyarbakır Milletvekili Hikmet Çetin ve 24 arkadaşının enflasyon ve hayat pahalılığının ekonomik ve toplumsal yaşamda yarattığı sorunları ve bu konuda alınacak önlemleri tespit etmek amacıyla Meclis Araştırması açılmasına ilişkin önergesi, 9 Şubat 1988 tarihinde TBMM Başkanlığı’na sunulmuştur. Önergenin özünü, artan enflasyon rakamları ile pahalılaştan hayat ve artan işsizlik konuları oluşturmaktadır⁶³. Önerge, TBMM’nin 16 Şubat 1988 tarihli 22’nci Birleşim gününde yapılan oylama ile kabul edilmemiştir⁶⁴.

Hikmet Çetin, 1987 ve 1988 yıllarında Türkiye’deki gelir dağılımının düzensizliğine vurgu yapan 18 Şubat tarihli Meclis içi konuşmasında rakamlarla gelir dağılımındaki farklılıklarının üzerinde durmuştur. Hikmet Çetin, gelir dağılımındaki düzenliliği, ülkelerin gelişmişlik seviyesinde önemli bir basamak olarak görmüştür. Buna bağlı olarak Türkiye’deki gelirin dağılımına kişiler ve bölgeler bazında bakıldığı zaman adaletsiz bir sistemin olduğunu Hikmet Çetin şu sözlerle dile getirmiştir: *“Türkiye’deki gelir dağılımının ne kadar bozuk olduğunu, bazı ülkelerle karşılaştırarak vermek istiyorum. Çünkü tek başına Türkiye’ye bakarak bir sonuca*

⁶⁰ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 18, C. 1, s. 621-625.

⁶¹ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 18, C. 1, s. 625.

⁶² TBMM Zabıt Cerideleri, D. 18, C. 2, s. 106.

⁶³ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 18, C. 2, s. 185-187.

⁶⁴ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 18, C. 2, s. 415.

ulaşamayacağımız açık. Örneğin; Bangladeş'te, nüfusun en düşük yüzde 2'lik diliminde olanlar millî gelirim yüzde 6,6'sını, en yüksek yüzde 20'si ise, millî gelirin yüzde 45,3'ünü alıyor. Hindistan'da, nüfusun en düşük yüzde 20'lik dilimi, millî gelirin yüzde 7'sini, en yüksek yüzde 20'si millî gelirin yüzde 49,4' ünü alıyor. Endonezya'da, nüfusun en düşük yüzde 20'lik dilimi, millî gelirin yüzde 6,6'sını, en yüksek yüzde 20'si, millî gelirin yüzde 49,4'ünü alıyor. Mısır'da, -Sayın Başbakanımız yeni döndüler- nüfusun en düşük yüzde 20'si, millî gelirin yüzde 5,8'ini, en yüksek yüzde 20'si, millî gelirin yüzde 48'ini alıyor. Tabiî benzer başka ülkeler var. Örneğin, İspanya. İspanya, Avrupa Topluluğu'nda beraber olacağımızı umduğumuz bir ülkedir. Bu arada gelişmiş ülkelerin rakamlarını vermiyorum, onların rakamları daha çarpıcı. İspanya'da, nüfusun en düşük yüzde 20'si, millî gelirin yüzde 6,9'unu, en yüksek yüzde 20'si ise millî gelirin yüzde 40'ını almaktadır. Buna karşılık, Türkiye'de en düşük yüzde 20, millî gelirin ancak yüzde 3,5'ini, en yüksek yüzde 20'de millî gelirin yüzde 56,5%'i almaktadır. Türkiye'nin millî gelirindeki dağılım, biraz önce saydığım bütün ülkelere göre daha bozuktur, daha adaletsizdir.”. Hikmet Çetin; adaletsizliğin giderilmesi ve düzeltilmesine yönelik kamu gelir politikası, kamu harcama politikası, sosyal güvenlik politikaları, fiyat ve ücret politikaları ile istihdam politikalarının iyi kullanılması gerektiğini ve bu sistemin düzeltilmesine yönelik bürünülecek bu politikaların, emekten, halktan, çalışandan geçtiğini belirtmiřtir⁶⁵.

Türkiye, Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'nun İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşmesi'ni⁶⁶ 21 Nisan 1988 tarihinde onaylamıştır. Sözleşmenin önemine insan hakları açısından dikkat çeken Hikmet Çetin, sözleşmenin sadece imzalardan ibaret olmaması gerektiğini savunmuştur. Bu anlamda Parlamento içinde yargıya çok görevin düştüğünü, yargının şeffaf olarak yapılması gerektiğinin üzerinde durmuřtur⁶⁷.

Hikmet Çetin, 1 Ekim 1987 tarihinde toplanan İl Yönetim Kurulu tarafından SHP İstanbul İl Başkanlığı görevine getirilmiştir. Daha sonra yapılan seçimle Diyarbakır Milletvekili olarak Parlamenteoya girmiştir. 1987 seçimlerinden sonra

⁶⁵ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 18, C. 2, s. 584-589.

⁶⁶ 3441 sayılı kanun 29 Nisan 1988 gün ve 19799 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır.

⁶⁷ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 18, C. 10, s. 175-176.

Deniz Baykal ile birlikte SHP Grup Başkanvekilliği görevini üstlenmiştir. Müteakiben SHP Genel Sekreteri olmuştur ve bu görevi 1991 yılı sonuna kadar sürdürmüştür⁶⁸.

⁶⁸ http://www.mfa.gov.tr/sayin-hikmet-cetin_in-ozgecmisi-_kasim-1991_.tr.mfa, Erişim Tarihi 21 Şubat 2018; Hikmet Çetin ile 23.10.2017 tarihinde tarafımızca yapılan görüşmeden alıntıdır.

II. BÖLÜM

HİKMET ÇETİN'İN DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI DÖNEMİ

2.1. Türkiye’de 1991 Milletvekili Genel Seçimleri ve Hikmet Çetin’in Dışişleri Bakanı Olması

Türkiye Cumhuriyeti’nin 7. Cumhurbaşkanı Kenan Evren’in görev süresinin 9 Kasım 1989 tarihinde dolmasıyla yerine TBMM tarafından Türkiye Cumhuriyeti’nin 8. Cumhurbaşkanı olarak Turgut Özal seçilmiştir⁶⁹. Cumhurbaşkanlığı görevi gereği Anayasa’ya göre ANAP Genel Başkanlık görevinden ayrılmasıyla⁷⁰ Turgut Özal’ın ardından partinin Genel Başkanı Yıldırım Akbulut olmuştur. 1991 yılında partinin olağan kongresinde Genel Başkanlık görevine Mesut Yılmaz seçilirken parti içinde birçok sorun da bu seçimle ortaya çıkmıştır. ANAP içinde Turgut Özal’ın etkinliğinin azalması, iktidar partisi olma yolunda mücadelelerin başlamasının ilk basamağı olmuştur. Bu anlamda ilk girişilen süreç, 1992 yılında yapılacak seçimin erkene alınması yani 1991 yılında yapılması olmuştur⁷¹. İktidar partisi olması sebebiyle ANAP’ın Genel Başkanı olan Mesut Yılmaz’ın Başbakan olmasının ardından dönemin muhalefet partilerinden olan DYP’nin de çalışmaları ile 1992 yılında yapılacak olan genel seçimler, 20 Ekim 1991 yılında yapılmıştır⁷².

20 Ekim 1991 tarihinde yapılan 83,9’luk oranda bir katılımın sağlandığı erken genel seçimlerin sonuçlarına göre; DYP % 27 oy oranı ile 178 milletvekili, ANAP % 24 oy oranı ile 115 milletvekili, SHP % 20,8 oy oranı ile 88 milletvekili, Refah Partisi (RP) % 16,9 oy oranı ile 62 milletvekili, Demokratik Sol Parti (DSP) %

⁶⁹ <https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/>, Erişim Tarihi 22 Şubat 2018.

⁷⁰ Cumhurbaşkanı, kırk yaşını doldurmuş ve yükseköğrenim yapmış Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya bu niteliklere ve milletvekili seçilme yeterliğine sahip Türk vatandaşları arasından, halk tarafından seçilir. Cumhurbaşkanının görev süresi beş yıldır. Bir kimse en fazla iki defa cumhurbaşkanı seçilebilir. Cumhurbaşkanlığına Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri içinden veya meclis dışından aday gösterilebilmesi yirmi milletvekilinin yazılı teklifi ile mümkündür. Ayrıca, en son yapılan milletvekili genel seçimlerinde geçerli oylar toplamı birlikte hesaplandığında yüzde onu geçen siyasi partiler ortak aday gösterebilir. Cumhurbaşkanı seçilenin, varsa partisi ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sona erer. Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası, Madde 101. (Değişik: 31.5.2007-5678/4md).

⁷¹ Cemal Altan, “Türkiye’de Erken Genel Seçimleri Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi”, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, cilt: 8, sayı: 16 (2009), s. 147,148.

⁷² Gülgün Tosun, “Türkiye’de Siyasal Nitelikli Kamu Oyu Araştırmaları ve 20 Ekim 1991 Seçimleri Örneği”, *Amme İdaresi Dergisi*, cilt: 26, sayı: 3 (Eylül 1993), s. 112,113.

10,8 oy oranı ile 7 milletvekili çıkarmıştır⁷³. Ülke genelinde aldığı oy oranıyla Süleyman Demirel'in Partisi olan DYP birinci parti konumuna geçmiştir. Fakat gerekli milletvekili sayısını alamadığı için tek başına hükümeti kuramamıştır ve koalisyon arayışlarına girmiştir. Süleyman Demirel, SHP Genel Başkanı Erdal İnönü ile koalisyon için yaptıkları görüşmenin ardından yaptığı açıklama ile her iki partinin de aynı amaçları güttüğünü belirtmiştir⁷⁴. Böylece Süleyman Demirel SHP ile oluşturduğu koalisyon ile Türkiye Cumhuriyeti'nin 49. Hükümeti'ni 20 Kasım 1991 tarihinde kurmuştur⁷⁵.

2.2. Dışişleri Bakanlığı Dönemi Faaliyetleri

Hikmet Çetin, Parlamentoya 1991 milletvekili genel seçimlerinin ardından SHP'den 19. Dönem Gaziantep Milletvekili olarak girmiştir⁷⁶. Kurulacak olan koalisyon hükümeti içerisinde dönemin SHP Genel Başkanı Erdal İnönü tarafından Hikmet Çetin'e Dışişleri Bakanlığı görevi teklif edilmiştir. Böylece Hikmet Çetin, kurulan DYP-SHP Koalisyonu VII. Demirel Hükümeti'nde Dışişleri Bakanlığı görevine getirilmiştir⁷⁷. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ölümü neticesinde Meclis'te yapılan oylama ile dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'in aday olması ve Cumhurbaşkanı seçilmesi sonucu 25 Haziran 1993-5 Ekim 1995 tarihleri arasında görev yapacak yeni kabineyi Tansu Çiller kurmuştur. Hikmet Çetin, Çiller'in kabinesinde de 27 Temmuz 1994 tarihine kadar Dışişleri Bakanlığı görevini yürütmüştür⁷⁸.

2.2.1. NATO İle Olan İlişkiler

North Atlantic Treaty Organization (NATO), BM Yasası'nın 51. Maddesine göre ABD'nin başkenti Washington'da 4 Nisan 1949 yılında imzalanan antlaşma ile kurulmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından dünyanın iki süper güç (ABD-SSCB) arasındaki bloklaşma sürecinde ABD'nin SSCB'ye karşı başlattığı güvenlik amaçlı işbirliği örgütüdür. Özellikle Soğuk Savaş sürecinde yaşanan gelişmeler ışığında

⁷³<http://www.ysk.gov.tr/tr/1983-2007-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3008>, Erişim Tarihi 22 Şubat 2018; *Milletvekili Genel Seçimleri-1923-2011*, s. 19.

⁷⁴ Ayın Tarihi, 13 Kasım 1991.

⁷⁵ Resmi Gazete, 20 Kasım 1991, S. 21057, s. 1-4.

⁷⁶ *TBMM Albümü (1920-2010) 1983-2010*, c: 3 (Nisan 2010), s. 1262.

⁷⁷ *Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler*, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü, Ankara 1998, s. 489-491.

⁷⁸ Resmi Gazete, 25 Haziran 1993, S. 21618, s. 1,2.

antlaşmayı imzalayan devletlerin karşılıklı ekonomik, siyasi ve askeri işbirliğini esas almıştır. ABD, Kanada, İtalya, Danimarka, Norveç, Portekiz, İzlanda ve Batı Avrupa Birliği (BAB) üyeleri olan İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika, Lüksemburg 1949 yılında antlaşmayı imzalayan devletler arasında yer alırken NATO'dan yapılan davet ile Türkiye 1952 yılında NATO'ya katılmıştır⁷⁹.

Türkiye'nin NATO'ya üye olmasının başlıca sebepleri arasında SSCB tehdidi yer almaktadır. SSCB'nin yayılmacı politikaları, başta Doğu Avrupa ile diğer ülkelerde yerleştirmeyi istedikleri komünist rejim ile buraları kendi egemenlikleri altına almaktır. Türkiye'nin modernleşme adı altında Batıyla olan ilişkileri artırma, Sovyet tehdidine karşı sınırlarını güvence altına alma NATO'ya üyelik sürecinin önemli nedenleri arasında sayılmıştır. Güvenlik tehdidine bir çözüm arayışına giren Türkiye, NATO'ya giriş sürecinde oldukça önemli gelişmeler kaydetmiştir. Türkiye, İsmet İnönü tarafından 1950 seçimlerinden evvel 11 Mayıs 1950 tarihinde NATO'ya başvurmuştur ancak kabul edilmemiştir. 1950 seçimlerinin ardından iktidara gelen Demokrat Parti (DP) Hükümeti tarafından, 1950 yılında NATO'ya üyelik başvurusu yapılmış ama yine olumsuz cevap alınmıştır⁸⁰.

Yapılan başvurulara alınan olumsuz cevapların ardından dönemin Dışişleri Bakanı Ord. Prof. Dr. Mehmet Fuat Köprülü, Türkiye'nin demokratikleşme ve Batı medeniyetine yaklaşmasında büyük çabalar sarf etmiştir. Bu anlamda özellikle Türkiye'nin NATO'ya giriş sürecinde önemli çalışmaları olmuştur. 25 Haziran 1950 tarihinde başlayan Kore Savaşı'na BM'nin askeri güç gönderme kararına istinaden Fuat Köprülü, bu kararı Türkiye'nin NATO'ya girişi için bir fırsat olarak görmüştür. Böylece 1950 yılında Meclis'e danışılmadan Kore'ye asker gönderilmiştir⁸¹. Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi başta ABD ile birlikte kamuoyunun, Türkiye'ye karşı olan bakışını değiştirmiştir. Bu karar ile Türkiye, Batının yanında yer aldığını açıkça göstermiştir. Bunun üzerine ABD, Türkiye'nin NATO'ya girmesi için gerekli atılımları yapmaya başlamıştır. Türkiye'nin NATO'ya girişine, 16-20 Eylül 1951 tarihinde yapılan NATO Bakanlar Konseyi Toplantısı'nda karar

⁷⁹ *NATO El Kitabı 50. Yıldönümü Sayısı*, Basın ve Enformasyon Bürosu, Brüksel Belçika 1998, s. 23-26.

⁸⁰ Mehmet Saray, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi III; Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000, s. 96-102.

⁸¹ *Kore Harbi'nde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Muharebeleri (1950-1953)*, Komisyon, TTK Basımevi, Ankara 1959, s. 23-25.

verilmiştir⁸². Türkiye'nin NATO'ya üye olma yolundaki en önemli adım ABD'nin Türkiye'ye olan düşüncesinin olumlu yönde değişmesi olmuştur⁸³. Bu durumun nedenleri arasında ise, şüphesiz Türkiye'nin stratejik konumu ile askeri gücü sayesinde NATO'nun Güneydoğu kanadını güçlendirme siyaseti yer almaktadır⁸⁴. Türkiye ile birlikte Yunanistan'ın da NATO'ya girişini onaylayan protokol⁸⁵ 22 Ekim 1951 tarihinde imzalanmıştır. Protokol, 18 Şubat 1952 yılında TBMM'de yapılan ve toplam 410 milletvekilinin katılımı ile yapılan oylama sonucunda 409 evet oyu ile⁸⁶ Türkiye ve Yunanistan NATO üyesi olmuştur⁸⁷.

Türkiye'nin NATO'ya üye olması, Avrupalı devletler arasında bir saygınlık ifade ederken SSCB ile arasında soğuk ilişkilerin doğmasına sebep olmuştur. SSCB, Türkiye'ye verdiği notalarla memnuniyetsizliğini dile getirmiştir. 3 Kasım 1951 ve

⁸² Rifat Uçoral, *Siyasi Tarih 1789-2014*, Der Yayınları, İstanbul 2015, s. 584,585; M. Saray, *Sovyet...*, s. 125-131.

⁸³ Zafer, 11 Ocak 1952.

⁸⁴ Saray, s. 130.

⁸⁵ 1951 Türkiye ile Yunanistan'ın Kuzey Atlantik Antlaşması'na Katılmasına İlişkin Protokol: 4 Nisan 1949'da Washington'da imzalanan Kuzey Atlantik Antlaşması'na taraf olan devletler, Kuzey Atlantik Bölgesi Güvenliğinin, Yunanistan Bölge Krallığı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin işbu antlaşmaya katılmakla artacağını bildiklerinden şu hükümleri kararlaştırmışlardır:

Madde 1. İşbu protokolün yürürlüğe girmesiyle, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, bütün taraflar adına, Yunanistan Krallığı Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine, bu protokolün 2. Maddesiyle değişik biçimini alacak olan Kuzey Atlantik Antlaşması'na katılabilmek için bir davetiye gönderecektir. Bunun üzerine, Yunanistan Kraliyeti ile Türkiye Cumhuriyeti'nden her biri katılma belgesini Amerika Birleşik Devletleri Hükümetine sunuşu günü, antlaşmanın 10. Maddesi uyarınca, işbu antlaşmaya taraf olacaktır.

Madde 2. Türkiye Cumhuriyeti Kuzey Atlantik Antlaşması'na taraf olunca, antlaşmanın 6. Maddesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin katılma belgesini Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'ne sunuşu gününden başlayarak, aşağıdaki biçimde değiştirilmiş olacaktır: "I. Taraflardan birinin Avrupa ve Kuzey Amerika'daki ülkesine ya da Fransa'nın Cezayir illerine, Türkiye ülkesine, ya da Kuzey Atlantik Bölgesinde Yengeç dönencesinin kuzeyinde olup taraflardan herhangi birinin yetki alanı içinde bulunan adalara; II. Taraflardan herhangi birinin işbu ülkelerde ya da ülkeler üzerinde ya da Avrupa'nın antlaşma yürürlüğe girdiği günde taraflardan herhangi birinin işgal kuvvetlerinin konaklamış olduğu öbür herhangi bir bölgesinde ya da Akdeniz'de yahut Yengeç Dönencesinin kuzeyinde kalan Kuzey Atlantik Bölgesindeki kuvvetlerine, gemilerine ya da birkaçına karşı yapılmış silahlı bir saldırı sayıp 5. Maddenin uygulanmasını gerektirecektir.

Madde 3. İşbu protokol Kuzey Atlantik Antlaşması'na taraf olan devletlerden her birinin kabul kararını Amerika Birleşik Devletleri Hükümetine bildirmesiyle yürürlüğe girecektir. Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti bu bildirilerden her birini aldığı gün ve işbu protokolün yürürlüğe girdiği gün Kuzey Atlantik Antlaşması'na taraf olan tüm devletlere bildirecektir.

Madde 4. Fransızca ve İngilizce metinleri özdeş düzeyde geçerli olan işbu protokol, Amerika Birleşik Devletleri hükümeti arşiv dairesine sunulacaktır. Bu hükümet, protokolün onaylı örneklerini Kuzey Atlantik Antlaşması'na taraf olan öbür tüm devletlere verecektir. İsmail Soysal, *Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 413,414.

⁸⁶ TBMM Kavanin Mecmuası, 34, s. 173; Resmi Gazete 19 Şubat 1952, S. 8038, s. 1.

⁸⁷ Soysal, s. 413.

24 Kasım 1951 tarihli notalar Türkiye'nin NATO'ya girmemesiyle ilgili görüşleri içermiş ve Türkiye bu notalarla tehdit edilmiştir⁸⁸.

Türkiye'nin NATO'ya üye olmasından sonraki süreçte, dış politikasının genel özeti özellikle SSCB tehdidine karşı batılı devletlerin desteğini almaktır. Bu çerçeveyi Türkiye'nin üye olduğu diğer siyasi bağitlar çizmiştir.

Dışışleri Bakanı Hikmet Çetin; 18 Eylül 1992 tarihinde NATO Bakanlar Konseyi Dönem Başkanı görevini üstlenmiştir⁸⁹.

2.2.1.1. NATO'nun Askeri Müdahaleleri ve Türkiye'nin Bu Müdahalelerdeki Konumu

2.2.1.1.1. Bosna-Hersek Müdahalesi

Bosna-Hersek, 1908 yılına kadar Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde kalmıştır. 1908 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından işgal edilmiş ve bu devletin egemenliği altına girmiştir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından Sırlar, Hırvatlar ve Slovenler yıkılan bu imparatorluğun topraklarında yeni bir devlet kurmuştur. Bu devlete de Yugoslavya adını vermiştir. II. Dünya Savaşı sürecinde çeşitli devletlerin işgallerine maruz kalan Yugoslavya yönetimine Tito'nun⁹⁰ ölümünden sonra gelen Miloseviç'ten sonra devlet dağılma sürecine girmiştir⁹¹.

Bosna-Hersek, Hırvatistan, Sırbistan, Slovenya, Karadağ, Makedonya ve Arnavut azınlığın yoğun yaşadığı Voyvodina'dan oluşan Yugoslavya'dan 1991 yılının Haziran ayında Slovenya ve Hırvatistan ayrılarak bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını ilan etmesinin nedeni, Yugoslav Anayasası'na göre 1991 seçimlerinde devlet başkanlığına Sırbistan'ın ardından Hırvatistan'ın geçmesinin beklenmesi ile Sırların bunu kabul etmemesidir.

⁸⁸ Saray, s. 137-141.

⁸⁹ Aydın Tarihi, 18 Eylül 1992; Hikmet Çetin ile tarafımızca 23.10.2017 tarihinde yapılan görüşmeden alıntıdır.

⁹⁰ 1892 Hırvatistan doğumlu Josip Broz Tito, I. Dünya Savaşı'nda Avusturya-Macaristan ordusunda savaşmıştır. 29 Kasım 1943 tarihinde Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'ni kurmuştur. 13 Ocak 1953'te Yugoslavya'nın ilk devlet başkanı seçilmiştir. 1974 yılında ömür boyu devlet başkanlığına getirilmiştir. 1980 yılı Nisan ayında da ölmüştür.

<http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/hgdmakale/2014-2/20.pdf> Erişim Tarihi 27 Şubat 2018.

⁹¹ Yusuf Fidan, *Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Balkan Politikası*, (Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2017, s. 62,63.

Bu bağımsızlıkların ardından Bosna-Hersek de 2 Nisan 1992 tarihinde bağımsızlığını ilan edince çok kültürlü toplum özelliği kaybolmuş ve Bosna-Hersek; Sırp ve Hırvat ayrımcılığı arasında oldukça şiddetli çatışmaların arasında kalmıştır. Yaşanan bu gelişmeler sırasında bölgeye müdahalesi beklenen BM, bir süre sessiz kalmayı tercih etmiştir. BM, daha sonraki süreçte Yugoslavya'ya karşı 25 Eylül 1991'de aldığı ilk karar ile silah ambargosuna başlamıştır ve UNPROFOR⁹² isimli gücünü bölgeye göndermiştir. Bosna-Hersek'teki olayların şiddetlenmesi ile NATO, BM'nin 4 Haziran 1993 tarihli 836 nolu kararı ile hava saldırısına başlayacağı kararını duyurmuştur. 12 Şubat 1994 tarihindeki Sarejevo Katliamı ile Sırp'ların, Pazar yerine yaptıkları saldırı sonucunda 68 kişi ölmüştür. Yayınlanan ultimatolara rağmen Sırp'ların saldırılardan vazgeçmemesi üzerine NATO, 11 Nisan 1994 tarihinde Sırp mevzilerine askeri bombardımanlar yapmıştır. Kısa süreli ateşkeslerin ardından bölgede çatışmalar yeniden şiddetlenmiştir. Sırp'ların, NATO ile BM tarafından güvenli bölge olarak belirlenen Srebrenika'ya 1995 yılı Haziran ayında yeni bir harekât yapmıştır⁹³. Sırp'ların katliam sayılabilecek bu saldırısı, tarihe düşen en acı olaylardan biridir.

Sırp'ların saldırıyı durdurması için NATO, Hızlı Reaksiyon Gücü (HRG) adı verilen hava bombardımanı sistemini oluşturmuştur. 1995 yılının Temmuz ayında ise Deny Flight adıyla Sırp'lara karşı girişilen operasyonların sonunda, Sırp'lar ateşkes için antlaşmaya razı olmuştur. 21 Kasım 1995 tarihli Dayton Barış Antlaşması; Sırp, Hırvat ve Boşnaklar arasında imzalanmıştır. Antlaşmaya göre; Bosna-Hersek'in bağımsızlığı tanınacaktı, Bosna-Hersek içinde kurulacak Sırp Cumhuriyeti'nin topraklarının %51'i federasyona %49 Sırp Cumhuriyeti'ne ait olacaktı, merkezi Saraybosna olan bir hükümet ile milli meclis, başkanlık sistemi ve anayasal mahkemeye sahip bileşik yapı korunacaktı, kolektif başkanlık Boşnak, Sırp ve Hırvatlardan birer üyenin katılması ile oluşturulacaktı⁹⁴.

BM'nin kararı ve NATO'nun Bosna-Hersek olaylarına müdahalesine kısaca değindikten sonra, Türkiye'nin bölgeye karşı tutumu şu şekilde maddeleştirilebilir:

⁹² BM'nin Hırvatistan'a yerleştirilmek üzere oluşturduğu barış güçlerinin adıdır. Fidan, s. 64.

⁹³ Cüneyt Yenigün, Ümit Hacıoğlu, "Bosna-Hersek: Batı'nın Güvenini Kaybettiği Medeniyet", *Dünya Çatışmaları Dergisi*, c: 1 (2010), s. 674-677.

⁹⁴ Yenigün, Hacıoğlu, s. 680,681.

1. Türkiye'nin Bosna-Hersek'te meydana gelen olaylar karşısında TBMM Genel Kurulu'nda aldığı karar şöyledir: *“Bosna-Hersek'te süregelen insanlık trajedisine çözüm getirmek ve insancıl yardım ulaştırmak için BM Güvenlik Konseyi'nin 743 sayılı kararıyla eski Yugoslavya'ya ve bu kapsamda Bosna-Hersek'e gönderilmesi kararlaştırılan BM Barış Gücü'ne (UNPROFOR) ve Bosna-Hersek ve diğer eski Yugoslavya Cumhuriyetleri konusunda BM Güvenlik Konseyi'nce alınabilecek güç kullanma kararlarına katılmak üzere; lüzum, hudut, şümul ve zamanı hükümetçe takdir ve tespit edilmek kaydıyla Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesine, Anayasa'nın 92'nci maddesi uyarınca izin verilmesi, TBMM'nin 8.12.1992 tarihli 36'ncı Birleşiminde kararlaştırılmıştır.”*. Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in bu kararın alınmasına yönelik yorumu ise Türkiye'nin Bosna-Hersek'le ilgili çalışmaları üzerinde yoğunlaşmıştır⁹⁵.

2. Dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, Bosna'da meydana gelen katliamlar karşısında Avrupa'nın yaptığı çifte standart uygulamasını yani bağımsızlık sürecinde Hırvatistan ve Slovenya'yı tanımalarına karşılık Bosna-Hersek ile Makedonya'yı tanımamalarını Meclis'te yaptığı konuşma ile eleştirmiştir. Etnik yapısıyla birçok milletten vatandaşları bünyesinde barındıran Bosna-Hersek'i ilk tanıyan ülkelerden birinin Türkiye olduğunu da sözlerine eklemiştir. Bosna-Hersek'e karşı verilen desteğin öneminden bahseden Hikmet Çetin, Bosna-Hersek Başbakan Yardımcısı ile bizzat görüşmüştür. Yapılan görüşmeler neticesinde, çözümün barıştan geçtiğini, yapılması gerekenlerin diplomatik yollarla yapılmasını belirtmiştir. Bosna'da süren katliamlara yönelik Türkiye Cumhuriyeti tarafından BM Güvenlik Konseyi Başkanı'na yollanan mektubu Hikmet Çetin şöyle açıklamıştır: *“Bu mektupta, hem olayların tırmandığı ve geldiği noktadaki endişelerimiz hem de bu konuda yaptırım gücü olan çok aktif bir tutumun izlenmesi gerektiği dile getirildi. Yine kültür hazinelerini yok edilmekte olduğu söylendi ve bunun mutlaka önlenmesi için çaba gösterilmesi ile bunun için bir karar alınması gerektiği üzerinde duruldu.”*⁹⁶.

Ayrıca Hikmet Çetin konu hakkında şu bilgileri de vermiştir: *“Oradaki insanların ölümü, orada akrabası olan, yakınları olan Türkiye'deki milyonlarca*

⁹⁵ Resmi Gazete, 10 Aralık 1992, S. 21431, s. 2.

⁹⁶ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 10, s. 249.

insanı da çok yakından ve haklı olarak ilgilendirmektedir, haklı olarak büyük endişe içindeler. Parlamentomuzun ve ulusumuzun da desteğiyle hep birlikte çaba göstererek kısa zamanda, oradaki kanın durdurulması lazım. Kan dökme ve zor kullanma, bir çözüm değildir. O insanlar, sonunda orada birlikte yaşamak durumunda kalacaklardır. Şekli ne olursa olsun, Sırlar ile Bosna-Hersekli komşu devlet insanları olarak yaşayacaklardır ve Bosna-Hersek'te yıllardır birlikte yaşayan Boşnaklar, Hırvatlar ve Sırlar, yine de birlikte ve barış içinde yaşamaya devam etmelidirler. Bu konuda büyük görevin ve sorumluluğun, eski Yugoslavya'yı sürdürme çabasında olan Sırbistan'a düştüğüne inanıyorum. Bu konudaki tüm baskıların ve her türlü önlemin oraya yönelik olması gerektiğine inanıyorum. Biz, bu konuda her türlü üst düzey temaslarımızı ve çabalarımızı sürdürüyoruz. Umuyorum ki, en kısa zamanda bizimle birlikte dünya ve özellikle uluslararası kuruluşlar, saygınlıklarını yitirmeden, oradaki dramatik olaylara hep birlikte bir çare bulmak durumundalar.”. Hikmet Çetin, olayların bir an evvel yatıştırılmasını ve gerekli barış ortamının sağlanması konusunda Sırbistan’a düşen rolün önemine de işaret etmiştir⁹⁷.

3. Hikmet Çetin, Türkiye’nin Saraybosna’ya acil gıda ve ilaç yardımı yapılması için gayret gösterdiklerini, diğer taraftan İslam Konferansı Dönem Başkanı olması sebebiyle Türkiye’nin İslam ülkelerini olağanüstü bir toplantıya çağırarak üzere çalışmalar yaptığını ifade etmiştir⁹⁸. Hikmet Çetin, konferansı iki defa olağanüstü toplantıya çağırarak Türkiye’nin konferansta ilk defa Arap-İsrail sorunlarının dışında olan bir konuyu -Bosna-Hersek- gündemine alarak görüştüklerini sonraki süreçte sözlerine ekleyecektir⁹⁹.

21 Nisan 1992 tarihinde Kızılay Genel Merkezi, Bosna-Hersek’te yaşanan çatışmalı olaylara destek olmak amacıyla kan bağış kampanyası düzenlemiştir. Kampanyaya katılıp kan bağışında bulunan Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, dünyanın Bosna-Hersek olaylarına karşı acz içinde kalmaması temennisinde bulunmuştur¹⁰⁰.

4. Hikmet Çetin, “Bosna-Hersek olayları; tarihe, insanlığın bir kara lekesi olarak geçecektir.”¹⁰¹ şeklinde belirttiği Bosna Savaşı’nı bir kıyım olarak

⁹⁷ TBBM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 10, s. 250.

⁹⁸ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 11, s. 207.

⁹⁹ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 57, s. 242.

¹⁰⁰ Milliyet, 22 Nisan 1992.

¹⁰¹ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 16, s. 30.

nitelendirmiştir. Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, Bosna-Hersek Devlet Başkanı Aliya İzzetbegoviç'in üç gün evvelinden kendisini arayarak Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK)'nin¹⁰² Helsinki Zirvesi'ne güvenlik nedenleri dolayısıyla katılamama durumunu ifade etmesine karşılık, kendisini Saraybosna Havaalanı'ndan alacağını bildirmiştir. Saraybosna'dan Aliya İzzetbegoviç'le birlikte BM askeri uçağıyla önce Zagreb'e oradan da sivil uçakla Helsinki'ye gitmiştir. Dönüşte de Hikmet Çetin, İzzetbegoviç'le birlikte aynı yolu izleyerek Saraybosna'ya gitmiştir. İzzetbegoviç'i bıraktıktan sonra önce Zagreb'e oradan da sivil uçakla Ankara'ya dönmüştür¹⁰³. 11 Temmuz 1992 tarihinde Helsinki Zirvesi'ne giderken Hikmet Çetin, Esenboğa Havaalanı'nda yaptığı basın toplantısında, Saraybosna'da gördüklerini şu şekilde ifade etmiştir: *“Üç aydır Bosna-Hersek'te gerçekten Avrupa'nın ortasında bir insanlık ayıbı yaşıyor, her geçen gün alınan önlemlere, anlatılan sözlere, verilen beyanatlara karşı bugün yerinde gördük ki olaylar hiçbir şekilde azalmıyor ve giderek artıyor. Helsinki'de iki gün süreyle gerçekten konuşmalarla umut konuşuldu, barış konuşuldu ama daha o konuşmaların mürekkebi kurumadan, o sözlerin çıkardıkları sesler kulaklarımızda dinmeden, bugün arkadaşlarımızla birlikte Saraybosna'da bir trajedi yaşadık. Avrupa'nın ortasında sivil, çoluk-çocuk, kadın dinlemeden, insanların böylesine katledilmeleri ve dünyanın buna bir şey yapmaması gerçekten üzücü bir olay. Özellikle 17 bin Müslümanın yaşadığı Oraje kentinde haftalardır süren bir ablukanın olduğu söylendi. Bu abluka yetmiyormuş gibi Sırplar oraya doğru ilerlemekte. Bosna-Hersek Hükümeti yetkilileri bu konuda ne yapacaklarını bilemez durumdalar. Kendilerine dünyaya çağrı yapacağımızı söyledik. Şunu bir kere daha belirtiyorum ki Avrupa'nın ortasında, Avrupa'nın kalbinde bu trajedinin devam etmesi halinde dünyadaki bu*

¹⁰² Soğuk savaş döneminden sonra Sovyetler Birliği'nin Doğu ile Batı arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesine yönelik başlattığı adımların ardından, ABD'nin kabul etmesiyle iki taraf arasında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) için çalışmalar başlamıştır. Fin Hükümeti'nin çağrısı üzerine, Arnavutluk dışındaki 33 Avrupalı ülke ve ABD ile Kanada'nın katılımıyla 22 Kasım 1972 yılında Helsinki'de başlayan çalışmalar 8 Haziran 1973 yılına kadar sürmüştür. Konferansın ilk döneminde; Dışişleri Bakanları düzeyinde 3-7 Temmuz 1973 tarihinde Helsinki'de yapılmıştır. Konferansın gündemi, çalışma organları ve görevleri, toplantı zamanları ile yerleri, toplantıya katılacak devletler ve parasal düzenlemeler ilk dönemde ele alınan konular arasında yer almıştır. Konferansın ikinci dönemi; 18 Eylül 1973-21 Temmuz 1975 tarihleri arasında Cenevre'de yapılmış ve Sonuç Bağıt yazılmıştır. Konferansın son aşaması ise; 30 Temmuz 1975-1 Ağustos 1975 tarihlerinde hükümet başkanları düzeyinde Helsinki'de yapılmıştır. Konferansın ikinci döneminde yazılan Sonuç Bağıt, son döneminde 35 devletin temsilcileri tarafından imzalanmıştır. Soysal, s. 759,760.

¹⁰³ Ayın Tarihi, 7 Temmuz 1992.

kuruluşların ve ilkelerin hiçbir anlamı kalmayacaktır.”¹⁰⁴. Basın toplantısında Türkiye’nin Bosna-Hersek’e karşı takındığı politikaya yönelik soruları cevaplayan Hikmet Çetin, olayların barışçıl yollarla çözmenin üzerinde durduklarını, yapılacak yardımların sadece insani yardım olarak kalmaması gerektiğini ve önceliğin işgal altındaki Saraybosna halkının kurtarılmasına yönelik olması gerektiğinin altını çizmiştir.

5. Sırp Başbakanı Panic’in Türkiye yaptığı ziyaretin detaylarıyla ilgili Hikmet Çetin’in ifade ettikleri şunlardır: *“Gezi ilk defa taraf olduğu bilinen üst düzey yetkilisinin kendi isteğiyle Türkiye’ye yaptığı bir gezidir. Bu bakımdan da çok anlamlıdır. Türkiye kendi tutumunu, kendi politikasını çok açıkça ortaya koyma fırsatını bulmuştur. Türkiye elbette ki bu olayın tarafı değildir. Ama bölgenin ülkesi olması açısından gerek Balkanlarla olan tarihi ilişkisi açısından gerekse Türkiye’den ümit bekleyen Bosnalı halkın beklentileri karşısında bu olayda; barışın, istikrarın öncülüğünü yapmaktadır. Bir yandan görüş bir yandan savaş politikasının mutlaka sona erdirilmesi lazım. Bu nedenle bizim üzerinde önemle durduğumuz planın birinci bölümünün (müdahale gerektirmeyen) süratle uygulamaya konması gerekir. Bu konuda Panic’le yaptığımız görüşmelerde kendilerinin dile getirdiği konuları mutlaka yapmaları gereklidir.”. Gazetecilerden gelen “Gerçekten Panic’in söylediklerinin onda birini Yugoslav Federal Cumhuriyeti’nin alabileceği kanısında mısınız?” sorusu üzerine Hikmet Çetin şu cevabı vermiştir: “Şimdiye kadar söylenenlerin yerine getirilmediği açık. Bu bir ülkenin Başbakanıdır. Ben ülkenin Başbakanının söylediklerini tartışmaya da gerek görmedim. Resmi bir kişidir, Başbakandır. Dışişleri Bakanı ile birlikte gelmiştir ve bunları ifade etmiştir. Bu konudan BM’ye çağrı yapmaktadır. Bu arada çok önemli konu, Kosova ve Sancak’tır. Bu konuda AGİK ilkesi çerçevesinde her türlü hakkı vermeye başladıklarını ve kesinlikle Bosna-Hersek’teki olayların bu iki bölgede tekrarlanmaması için her türlü çabayı gösterdiklerini, her türlü insan hakları, her türlü kültürel hakların kendilerine verileceğini belirtti. Daha da açık ifadeyle isterse Arnavutluk Okulu açsınlar, ona göre eğitim yapsınlar dedi. Bütün bu olanaklar sağlanıyor. Hiçbir sorunun çıkmaması için bütün insan hakları konularında kararlıyız, kendileriyle temastayız, görüşmeler yapıyoruz. Hiçbir sorun*

¹⁰⁴ Dışişleri Bakanlığı Enformasyon Dairesi Başkanlığı, 11 Temmuz 1992, sayı: 3356-E.

çıkmayacaktır diye açıkça ifade ettiler. Bu nedenle biz görüşmede muhakkak Kosova ve Sancak ayrı ayrı belirtilerek bizim bu konudaki duyarlılığımıza karşı yaptıklarını anlattılar.”¹⁰⁵.

6. Hikmet Çetin; 14-15 Aralık 1992 tarihinde Stockholm’de yapılan AGİK Dışışleri Bakanları Toplantısı, 16 Aralık 1992 tarihinde Cenevre’de yapılan Yugoslavya konulu uluslararası toplantı, 17 Aralık 1992 tarihinde NATO Bakanlar Konseyi ve 18 Aralık 1992 tarihinde Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK) Toplantısı’nın ardından 19 Aralık 1992 tarihinde yaptığı basın toplantısında şu önemli noktalara değinmiştir: *“Bu toplantılarda özellikle Bosna-Hersek ana ve temel konu olarak gündemdedi. Dünya kuruluşlarının Bosna-Hersek konusundaki adımları doğru ama yetersiz, geç ve yavaş olmaktadır. AGİK’teki ilerleme çok sınırlı. Türkiye, AGİK’te Bosna-Hersek konusunda dünya halklarının vicdanını dile getirecek bir karar alınması için büyük çaba gösterdi ve o konuda özellikle Türkiye’nin ısrarı, tutumuyla ve diğer ülkelerin de desteğiyle Bosna-Hersek’e konulan silah ambargosunun kaldırılması yönünde, Avrupa Konseyi’ne öneride bulunması kararlaştırıldı. Cenevre toplantısında eş başkanların konuya gerek yaklaşımlarının gerek anlayışlarının gerçekçi olmadığını ve yeterli olmaktan uzak olduğunu özellikle belirtmek istiyorum. Cenevre’de Türkiye olarak somut gerçekleri dile getiren bir konuşma yaptım. NATO toplantısı, bir anlamda çok önemliydi. Çünkü ‘NATO yenedünya düzeninde Avrupa’nın şekillenmesinde eski klasik yapısıyla mı kalacaktı yoksa bunu aşarak daha geniş bir sorumluluk mu yüklenecekti?’ konusu, bir anlamda tartışma konusuydu. Türkiye olarak başından beri NATO’nun Avrupa’nın yeni şekillenmesinde eski işleviyle kalamayacağını, eski işlevinin dar anlamda NATO üyelerine saldırıyla sınırlı olduğunu, ortada bugün böyle bir saldırının söz konusu olmadığını ama Bosna-Hersek olayının ve buna benzer olayların Avrupa’nın tüm güvenliğini tehdit eden önemli olaylar olduğunu, NATO’nun buna karşı duyarsız kalmayacağını söyledik. Çünkü NATO gücü, birikimi ve derinliği olan tek Atlantik kuruluşudur. Güvenlik Konseyi’nin karar alması halinde NATO’nun katkı yapmaya hazır olduğu belirtilmiştir. Özellikle bu toplantılarda Amerika, Hollanda, Almanya başta olmak üzere birçok ülkenin etkili bir müdahalenin ve etkili bir kararın alınması gerektiği görüşündeler. Atılabilecek*

¹⁰⁵ Dışışleri Bakanlığı Enformasyon Dairesi Başkanlığı, 13 Ağustos 1992, sayı: 3356-E

ilk ileri adım, uçuş yasağına uyulması için gerekli önlemlerin alınması olacak. Yani müdahale olacak. Bosna-Hersek'e uygulanan silah ambargosunun kaldırılması gereklidir. Sonuç olarak şunu belirteyim, bütün bu gerçekler karşısında özellikle BM Genel Kurulu'nun aldığı son kararda ileri bir adım daha ortaya koyuyor. Bilindiği gibi Temas Grubu Başkanlığı'nı yapan Türkiye'nin önderliğiyle, öncülüğüyle, çabasıyla bir süredir New York'ta BM Genel Kurulu'nun Bosna-Hersek'e karşı silah ambargosunun kaldırılması konusunda toplantıda karar alınma çabası vardı. Bizim bu çabalarımızın sonunda BM Genel Kurulu 102 oyla Bosna-Hersek'e karşı silah ambargosunun kaldırılması konusunda Güvenlik Konseyi'ne öneride bulundu. Kararı verecek olan Güvenlik Konseyi'dir. 102 ülkenin verdiği karar dünya insanların vicdanını dile getiren bir karardır. BM Güvenlik Konseyi'nin insanlığın bu vicdanının sesine uymalarını bekliyoruz.”¹⁰⁶

Meclis içinde Hikmet Çetin'e dönemin ANAP İstanbul Milletvekili Mehmet Cavit Kavak tarafından yöneltilen “*Ambargoyu kaldırmak için ne yaptınız Sayın Bakan?*” sorusu üzerine Hikmet Çetin şu cevabı vermiştir: “*Ambargonun kaldırılması için, İslam Konferansı Örgütü toplantısında karar alındı. Ayrıca İslam Konferansı Örgütü'nün aldığı karar gereği -BM'deki daimî temsilcimiz, orada beş altı ülkeden oluşan temas grubunun başkanlığını yapıyor- o konuda girişim yapıldı ve BM toplantıya çağrıldı ama karar çıkmadı. Çünkü Türkiye kendisi, Güvenlik Konseyi'ne başvuramaz. Güvenlik Konseyi'ne, mutlaka daimî üyelerinden birinin başvurması gerekir. İslam Konferansı Örgütü'nün bu kararından sonra, Temas Grubu'na da o konuda şimdi yeni bir görev verilecek ve Temas Grubu da Güvenlik Konseyi'nin 713 sayılı kararının kaldırılması için gerekli girişimleri sürdürecektir.*”¹⁰⁷

Hikmet Çetin, Bosna-Hersek'e uygulanan silah ambargosunun kaldırılmasına dair BM Güvenlik Konseyi'nin atılım yapması gerektiği düşüncesini basınla paylaşmıştır. 1993 yılı Ocak ayında yapılan İslam Zirvesi'nde bu kararın alınması için baskı yapılması gerektiğini de sözlerine ekleyen Hikmet Çetin, Türkiye'nin Sırlara müdahalesi konusunda ise “*Haritalar üzerinde çalıştık. Yalnız başımıza*

¹⁰⁶ Dışişleri Bakanlığı Enformasyon Dairesi Başkanlığı, 19 Aralık 1992, sayı: 3350.

¹⁰⁷ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 36, s. 255.

Sırlara askeri müdahalede bulunmamız mümkün değil.” diyerek müdahale noktasında Bulgarların yardımının ise söz konusu olmadığını ifade etmiştir¹⁰⁸.

7. Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin’in 14 Temmuz 1993 tarihinde dış politika sorunlarından Bosna-Hersek ile ilgili dönemin Başbakanı Tansu Çiller’e sunmak üzere kaleme aldığı notlar arasında göze çarpan önemli noktalar şunlardır: “Vance-Owen Planı’nın¹⁰⁹ ölümünden sonra Müslümanlar için 6 adet güvenli bölge ihdasını öngören Washington Eylem Planı da uygulama şansını yitirmek üzere. Bosna-Hersek’in yaklaşık %85’inin Sırlarla Hırvatların elinde olacağı üç egemen birimden meydana gelen bir konfederasyona dönüştürülmesi pazarlıkları sonuç aşamasına yaklaşmakta. Owen-Stoltenberg ikilisi de bu üç taksim projesini destekliyorlar. İzzetbegoviç, 8 Temmuz’da verdiği demeçte, mevcut koşullar altında, Bosna-Hersek’in 3’e bölünmesi fikrini kendilerinin de kabul etmek durumunda olduklarını söyledi. 10-12 Temmuz’da verdiği demeçlerde ise, teslimiyetçi bir yaklaşıma evet demeye niyetleri olmadığı vurguladı. Böylece Bosna-Hersek’teki çatışmaların başlangıcından önce AT tarafından öne sürülen Carrington Planı’ndan da geriye düşülen bir durum ortaya çıkmakta. (Carrington Planı’nda hiç değilse üç etnik otonom bölge esasına dayalı bir federasyon öngörülmekteydi ve o zaman Sırların bugünkü toprak kazanımları ile etnik temizlik sonuçları da ortada yoktu.) Saraybosna’ya yönelik insani yardım nakliye uçuşlarında büyük bir azalma var. Şu sıralar, kentte adam başına düşen gıda yardım miktarı 40 gram dolaylarına inmiş vaziyette. Bazı gözlemciler, Saraybosna’nın teslim olma zorunda kalması olasılığından söz etmekte. Bosna-Hersek’in üç devletten oluşan bir konfederasyona dönüştürülmesine, tüm ilgili tarafların rıza göstermesi halinde, kimsenin karşı çıkması beklenmiyor. Rusya, Yunanistan, İngiltere, Fransa ve diğer AT üyeleri bu çözüme sıcak bakıyorlar. Zira hem Bosna-Hersek’in bağımsızlığı ve dış sınırları şeklen korunmuş olacak, hem de Sırların yarattığı oldu-bittiye meşruiyet kazandırılmış bulunacak. Biz prensiplere, uluslararası normlara, saygıya

¹⁰⁸ Sabah, 11 Ocak 1993.

¹⁰⁹ 1993 yılının Ocak ayında, BM Özel Elçisi Cyrus Vance ve AK Temsilcisi Lord Owen, Bosna Savaşı’nın bitirilmesine yönelik, barış önerisinde bulunmuşlardır. Tarihe Vance-Owen Planı olarak geçen bu barış önerisi, Bosna’nın on yarı özerk bölgeye bölünmesini öngörmüştür. Plan, Sırp Cumhuriyeti Başkanı Radovan Karadžić tarafından imzalanmıştır ancak Sırp Cumhuriyeti Ulusal Meclisi tarafından reddedilince 18 Haziran 1993 yılında Lord Owen, planın öldüğünü açıklamıştır. <http://www.wikizero.com/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpd2kvVmFuY2U1RTlIODAlOTNPd2VuX3BsYW4>. Erişim Tarihi 27 Şubat 2018; Cumhuriyet, 3 Ocak 1993.

*ve saldırganlığın ödüllendirilmemesi gereğine dayalı politikamızı sürdürmekteyiz. İslam Konferansı Dışışleri Bakanları'nın İslamabad'daki Özel Toplantısı'nda, 13 Temmuz'da bir eylem planı kabul ettirilmesini sağladık*¹¹⁰. Konuyu ve Bosna'daki son gelişmeleri ABD Dışışleri Bakanı Warren Christopher ve NATO Genel Sekreteri Manfred Wörner ile Brüksel'de görüşen Hikmet Çetin, ülkeye dönüşünde Sırpların referandum kararının ciddiye alınmadığını söylemiştir¹¹¹.

8. Hikmet Çetin, BM Güvenlik Konseyi ile NATO'nun uyarı ve kararlarına rağmen Bosna'daki saldırılarını artırarak sürdüren Sırpların bu tutumu ile Bosna halkının oldukça kötü zamanlar geçirdiğini Meclis içinde yaptığı konuşma ile belirtmiştir. Ayrıca 1992 yılından beri süren bu çatışmalardan ötürü binlerce insanın yaşamını yitirdiğini, sağ kalan insanların kimilerinin gördüğü işkenceleri kimilerinin yapmak zorunda kaldıkları göç furyası ile yaşadığı sıkıntıları anlatmıştır. Türkiye'nin daha olayların başlangıcında bölgeye karşı yapılması gerekenleri yazılı bir plan dâhilinde belirttiğini ancak dünyanın bu olayı askeri müdahale yapmadan sadece aldıkları kararlarla çözmeye çalıştıklarını da sözlerine eklemiştir. Bugün yaşanan son durumun Bosna halkı için oldukça ağır bir durum olduğu da gözler önündedir. Hikmet Çetin, Saraybosna'ya yaptığı üç ziyareti dile getirerek olayı yerinde ve yakından takip eden kendisi gibi başka bir devlet adamının olmadığını da önemle belirtmiştir¹¹².

2 Şubat 1994 tarihinde dönemin Başbakanı Tansu Çiller, Pakistan Başbakanı Benazir Butto ile birlikte Bosna-Hersek'te meydana gelen savaşı dünya kamuoyunun gündemine getirmek amacıyla Bosna-Hersek'e bir gezi yapmıştır. Geziye Dışışleri Bakanı Hikmet Çetin de katılmıştır. Gezi sonrası Saraybosna'dan yayımlanan ortak bildiri ile Bosna-Hersek'e uygulanan silah ambargosunun kaldırılmasını ve yaşanan savaşın bitirilmesi talep edilmiştir¹¹³.

2.2.2. Avrupa Birliği İle Olan İlişkiler

II. Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkım ortamının yumuşatılması adına atılan adımların ilkinin; Fransa, Batı Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg

¹¹⁰ Dışışleri Bakanlığı Arşivi, 14 Temmuz 1993, sayısız.

¹¹¹ Ayın Tarihi, 6 Mayıs 1993.

¹¹² TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 57, s. 241,242.

¹¹³ Ayın Tarihi, 2 Şubat 1994.

1951 yılında Paris Antlaşması ile kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ile 1957 yılında Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) kurarak atmışlardır¹¹⁴. Türkiye, bu topluluğa 31 Temmuz 1959 tarihinde Adnan Menderes'in Başbakanlığı döneminde ilk defa başvuru yapmıştır. Yapılan başvurunun dört yıllık bir inceleme ve değerlendirme sürecinin ardından başvuru kabul edilmiştir ve 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanıp 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara Antlaşması ile Türkiye Avrupa Birliği (AB) sürecine dâhil olmaya başlamıştır¹¹⁵. Ankara Antlaşması'nın amacı; 2. Maddesi'nde¹¹⁶ de belirtildiği gibi, taraflar arasındaki bağların güçlendirilmesi, Türkiye'nin ve Türk halkının yaşam düzeyini yükseltme ile Türkiye ve topluluk arasında kurulacak olan Gümrük Birliği'ni ifade eder¹¹⁷. Antlaşma, Türkiye-AET ortaklığı üç aşamada gerçekleşecektir: Hazırlık Dönemi, Geçiş Dönemi, Son Dönem.

1- Hazırlık Dönemi: 1 Aralık 1964 tarihiyle başlayıp taraflar arasındaki ekonomik farklılıkları azaltmaya yönelik çalışmaları içermiştir. Bu dönemde Türkiye'nin herhangi bir yükümlülüğü yoktur. İki taraf arasında oluşturulan kurumlar arasında en üst düzey karar alma organı Ortaklık Konseyi'dir¹¹⁸. Türkiye ile AET arasında imza edilen Katma Protokol ile ortaklık antlaşmasında değişiklik yapılmıştır. Bu protokolün amacı, en geç 31 Aralık 1995 tarihine kadar Türkiye ile AET arasında Gümrük Birliği'nin oluşturulmasıdır. Protokol 23 Kasım 1970 tarihinde imzalanmıştır ve 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Böylece bu protokol ile hazırlık süreci tamamlanmıştır ve geçiş dönemine geçilmiştir¹¹⁹.

2- Geçiş Dönemi: Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle başlayan Geçiş Dönemi'nde Gümrük Birliği'nin kurulması hedeflenmiştir. Bu dönemde menşeli

¹¹⁴ Ceren Uysal, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler", *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, sayı: 1 (2001), s. 141.

¹¹⁵ <https://www.ab.gov.tr/111.html>, Erişim Tarihi 6 Mart 2018.

¹¹⁶ Madde 2: 1. Antlaşmanın amacı, Türkiye ekonomisinin hızla kalkınmasını ve Türk halkının istihdam düzeyinin ve yaşama koşullarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi özendirme. 2. Yukarıki fıkrada belirtilen amaçların gerçekleştirilmesi için, 3., 4. Ve 5. Maddelerde gösterilen koşullara ve yöntemlere göre, bir gümrük birliğinin giderek gelişici biçimde kurulması öngörülmüştür. Soysal, s. 662,663.

¹¹⁷ Uysal, s. 142.

¹¹⁸ <https://www.ab.gov.tr/111.html>, Erişim Tarihi 6 Mart 2018.

¹¹⁹ <https://www.ab.gov.tr/111.html>, Erişim Tarihi 6 Mart 2018.

sanayi ürünü mallarına 12 yıl, hassas sanayi ürünleri için 22 yıl gümrük süresi verilmiştir¹²⁰.

3- Son Dönem: Ankara Antlaşması'nın 5. Maddesi'nde şöyle ifade edilir: *"Son dönem Gümrük Birliği'ne dayanır ve bağıtlı tarafların ekonomi politikaları arasında koordinasyonun güçlendirilmesini gerektirir."*¹²¹.

Türkiye-AB ilişkileri, 1970'li yılların sonu ile 1980'li yılların ikinci yarısına değin çeşitli ekonomik ve siyasi sebeplerden dolayı sekteye uğramıştır ve 1980 Hükümet Darbesi ile tamamen durma noktasına gelmiştir. Darbeden sonra bilhassa 1981 yılında AET'nin Türkiye'ye karşı tavrı oldukça sert bir şekil almıştır. Bu sert tavrın nedeni; Türkiye'deki siyasi partilere, sivil toplum örgütlerine, sendikalara yönelik oluşan baskılar olmuştur¹²².

1983 yılında sivil idarenin yeniden kurulmasıyla Türkiye-AET ilişkilerinin yeniden canlandırılma süreci başlamıştır. Böylece Türkiye; 14 Nisan 1987 tarihinde, Ankara Antlaşması'nda belirtilen dönemlerin tamamlanmasını beklemeden yeniden üyelik için başvuru yapmıştır. 18 Aralık 1989 yılında başvuru cevaplanmıştır ve Türkiye'nin kendi iç bütünleşmesini tamamlamadan topluluğa üye olamayacağı, bu sebeplerden ötürü üyelik için müzakere tarihinin belirlenmeyeceği ve ilişkilerin geliştirilmesi için çalışmalar yapılması önerilmiştir. Bu öneri ışığında Türkiye; kurulacak olan Gümrük Birliği için çalışmalara başlamıştır. 5 Mart 1995 tarihindeki Ortaklık Konseyi toplantısında alınan karar neticesinde Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir¹²³. Gümrük Birliği, Türkiye-AB ilişkileri sürecinin en önemli basamaklarından biridir.

Türkiye-AB ilişkilerinin dönüm noktası olarak 10-11 Aralık 1999 tarihinde Helsinki'de yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi gösterilebilir. Zirvede, Türkiye'nin adaylığı resmîyet kazanmıştır. Bu resmîyetin belgesi olarak diğer aday ülkeler için olduğu gibi Türkiye için de *"İlk Katılım Ortaklığı Belgesi"* hazırlanmıştır ve belge 8 Mart 2001 tarihinde AB Konseyi tarafından onaylanmıştır.

¹²⁰ Uysal, s. 143.

¹²¹ Soysal, s. 663.

¹²² Çağrı Erhan- Tuğrul Arat, *AT'yle İlişkiler, Türk Dış Politikası c:2 (1980-2001)*, Editör: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 83.

¹²³ <https://www.ab.gov.tr/111.html>, Erişim Tarihi 6 Mart 2018.

Katılım Ortaklığı Belgesi'ndeki Ulusal Program, 19 Mart 2001 tarihinde Türkiye tarafından onaylanıp 19 Mart 2001 tarihinde Avrupa Komisyonu'na verilmiştir. Ortak Katılım Belgesi AB tarafından 2003, 2005, 2006 ve 2008, Ulusal Program 2003, 2005 ve 2008 yıllarında yeniden gözden geçirilmiştir. Türkiye-AB ilişkilerinin bir başka dönüm noktası, 17 Aralık 2004 tarihli Brüksel Zirvesi'dir. Zirvede 3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelere başlanması kararına varılmıştır¹²⁴.

AET'ye katılma konusunda Hikmet Çetin'in Meclis Genel Kurulu'nda yaptığı konuşma şunları ifade ediyordu: *“Biz, Avrupa Topluluğu'na, o topluluğun eteğine yapışarak, onun peşinde koşarak üye olmak istemiyoruz. O topluluğun eşit, haklı, onurlu bir üyesi olmak istiyoruz. Bunu, Yüce Meclis'in ve milletin huzurunda, altını bir kere daha çizerek açıkça belirtmek istiyorum. Avrupa Topluluğu'nun 1993'ü izleyen dönemde genişlemesi gündeme geldiğinde, Türkiye'nin de yeni Avrupa Birliği'nde yerini almasına yönelik sürecin başlaması doğal isteğimizdir. Ancak Avrupa Topluluğu'na üyeliğimiz konusunun önemi, Türkiye'nin demokratik, laik, çoğulcu ve ekonomik açıdan güçlü bir Türkiye yaratma ana hedefinin yanında ikinci derecede önem taşımaktadır. Bizi ilgilendiren, topluluk üyeliğimizin biçimsel olarak ne zaman gerçekleşeceğinden çok bu topluluğu oluşturan ülkelerdeki ekonomik, toplumsal ve siyasal standartlara bir an önce ulaşmaktır. Avrupa bütünleşme süreci içerisinde, topluluk üyelerinin Hollanda Zirvesi'nde aldıkları kararlar önemli bir aşamaya gelmiştir. Bu kararlarla, Avrupa Topluluğu'nu oluşturan onikiler, ekonomik ve parasal birlik yanında, bir takvim üzerinde anlaştıkları gibi, Avrupa Topluluğu'nun oluşumu için zorunlu bulunan ortak dış politika yanında, güvenlik ve savunma kimliğinin geliştirilmesi hususunda bir görüş birliğine varmışlardır. Avrupa Birliği'nin, yani yeni oluşacak Avrupa Birliği'nin güvenlik ve savunma boyutunun geliştirilmesinde savunma rolünün planlaması ve eşgüdümü görevi, Batı Avrupa Birliği'ne verilmektedir. Ayrıca, Batı Avrupa Birliği'ne tam üyelik, Avrupa Topluluğu'na tam üyelik koşuluna bağlanmaktadır. Bu nedenle, henüz Batı Avrupa Birliği üyesi olmayan topluluk üyelerine yani İrlanda, Danimarka ve Yunanistan'a, Batı Avrupa Birliği'ne tam üye olmaları için çağrıda bulunmaktadır. Topluluk üyesi olmayan Avrupalı NATO üyelerine de yani İzlanda, Norveç ve Türkiye'ye ise Batı Avrupa Birliği'ne ortak üye olmaları yolunda davet yapılmıştır. Bu ortak*

¹²⁴ <https://www.ab.gov.tr/111.html>, Erişim Tarihi 6 Mart 2018.

üyeliğin, Batı Avrupa Birliği'nin tüm çalışma ve etkinliklerine tam katılım ilkesine dayanmasının öngörüleceği belirtilmektedir. Değerli arkadaşlarım, bu kararlar uygulamaya konulduğu takdirde, Türkiye'nin ancak ortak üye olması söz konusu olmaktadır. Ben, bu konudaki görüşümüzü tekrar açıklıkla belirtmek istiyorum. Biz, Türkiye'nin Batı Avrupa Birliği'ne tam üye olmamasını uygun bulmuyoruz. Avrupa Topluluğu'nun bir güvenlik ve savunma boyutu kazanması gereksinimi, kurumsal gerekçelerle de olsa, bu zorunluluğu ortadan kaldıramaz. Bu nedenle, Türkiye'nin ortak üye statüsü yalnızca tam üye adı ve unvanı dışında, içerik, hak ve yetki yönlerinden bir tam üyeninkinden farklı olmaması gerekir. Dolayısıyla Türkiye, eğer önümüzdeki dönemde Avrupa Topluluğu'na tam üyelik hedefine ulaşamayacaksa, böyle bir ortak üyeliğin yarar sağlayacağına inanmamaktayız. Böyle bir ortak üyelik, ancak bir ara dönem için söz konusu olabilir ama bunun sürekli bir ilişkiye dönüşmesinin, Türkiye'nin uzun dönemde yararına olacağına inanmıyoruz.”¹²⁵.

Belçika'nın başkenti Brüksel'de 9 Kasım 1992 tarihinde yapılan AT Ortaklık Konseyi Toplantısı'na Dışişleri Bakanı olarak Hikmet Çetin, AT Dönem Başkanı ve İngiltere Dışişleri Bakanı Douglas Hurt ve AT Komisyonu yetkilisi Abel Matutes katılmıştır¹²⁶. Toplantıda öncelikle İngiliz Dışişleri Bakanı'nın konuşma yaptığını ardından sırayla Komiser Matutes'in konuşması, Avrupa Yatırımlar Bankası yetkilisinin konuşması ve kendisinin konuşması olduğunu söyleyen Hikmet Çetin, konuşmaların ardından ortak basın toplantısının yapıp ortak basın bildirilerinin oluşturulduğunu belirtmiştir. Hikmet Çetin, Türkiye'nin AT ile olan ilişkilerinde Yunanistan'ın tutumunun, oldukça bozmaya çalışan ve daima veto yetkisini kullanan tarafına dikkat çekmiştir. Bu bağlamda özellikle Ortaklık Konseyi'nin ekonomik ve sosyal ilişkileri düzenleyen raporunun onaylanması konusunda Yunanistan'ın önemli engellemeler içine girdiğini sözlerine eklemiştir. Hikmet Çetin, toplantının göze çarpan önemli noktalarından biri olan Kıbrıs konusunda İngiliz Dışişleri Bakanı'nın yaptığı konuşmayı şöyle özetlemiştir: “İngiliz Dışişleri Bakanı açış konuşmasında, birçok konularla birlikte özellikle katılmadığımız Kıbrıs konusunda bir konuşma yaptı. Kıbrıs konusunda yaptığı konuşmada, özellikle üzerinde durduğu Dublin Deklarasyonu'na da atıfta bulunarak, Kıbrıs'ın egemenlik, bağımsızlık, toprak

¹²⁵ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 2, s. 283-289.

¹²⁶ Ayın Tarihi, 9 Kasım 1992.

bütünlüğü ve birliği esasına dayalı bir çözüme kavuşturulması amacıyla New York'taki görüşmeleri desteklediklerini, Kıbrıs'taki bugünkü statüsünün kabul edilemez olduğunu, New York'ta devam eden görüşmelere destek verdiklerini, bu ana kadar alınan bilgilerin, ciddi güçlüklerin devam ettiğini gösterdiğini ve Türkiye'nin mevcut sorunların aşılması için nüfuzunu kullanmasını söyledi. Yani konuşmanın meali, özeti budur. Tabii, bu bağlamda toprak ayarlamaları dâhil, Genel Sekreter'in Fikirler Dizisi'ni, müzakere için zemin olarak kabul ettiklerini ve topluluğun Türkiye'den, mevcut sorunların aşılması için nüfuzunu kullanmasını istediğini konuşmasında belirtti.”¹²⁷.

Kıbrıs konusuyla ilgili Hikmet Çetin'in yaptığı konuşma ise şu şekildedir: *“Ben, konuşmamda Kıbrıs sorununun, Ada'daki Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rum halkları arasında bir sorun olduğunu, çözümün bu iki toplum arasında yapılacak müzakerelerle bulunacağını ifade ettim. Daha sonra da şunları söyledim: Türkiye bir garantör devlet ve anavatan ülkesidir. Ancak görüşmelerin ve ihtilafın doğrudan tarafı değildir. Türkiye, sorunun çözümü için elinden geleni yapmaktadır ama çözüm, iki tarafın eşitlik ilkesine göre yapacakları serbest müzakerelerle bulunacaktır. Ada'da iki toplum arasında yeni sorunların çıkması ve Türkiye ile Yunanistan arasında gerilim olması istenmiyorsa, çözümün adil ve sağlıklı olması gerekir. Dışarıdan, Kıbrıs Türk tarafının meşru haklarını dikkate almayan hiçbir çözüm empoze edilemez. Türkiye bu sorunun en kısa zamanda çözümlenmesini arzu etmekte ve bu amaçla Genel Sekreter'in iyi niyet görevini desteklemektedir ancak herkesin aynı yapıcı rolü oynaması lazımdır. Zira Ada'da serbestçe ulaşılmış bir çözüm olmadığı sürece, Kıbrıs'ın geleceği ve Avrupa'daki yeri zorunlu olarak kararsız ve belirsiz kalmaya mahkumdur. Avrupa Topluluğu, özellikle Dublin Bildirisi'nden bu yana, Kıbrıs konusunda yapıcı bir rol oynama olanağından kendini mahrum etmiştir. Bunun yakında değişmesini ümit ederiz. Aksi halde, Avrupa Topluluğu'yla ilişkilerimiz etkilenecektir.”¹²⁸. Hikmet Çetin; İsveç Merkez Radyosu'na verdiği demeçte, iki toplumlu bir bölge olan Kıbrıs'a dair yürüttükleri politikanın siyasi eşitliğe dayandığını belirtmiştir¹²⁹. Ayrıca toplantıda, Türkiye ile AT arasındaki ekonomik işbirliği konuları üzerinde görüş birliğine varılmıştır. Bahsedilen Ortaklık*

¹²⁷ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 20, s. 370,371.

¹²⁸ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 20, s. 371.

¹²⁹ Ayın Tarihi, 2 Aralık 1991.

Komitesi'nin raporu onaylanmıştır. Türkiye ile Komisyon arasındaki çalışma takvimi düzenlenip bu tarihten altı ay sonrasına kadar olan süre içinde yapılacak olan müzakerelerin gündemi de toplantıda belirlenen diğer konular arasında yer almıştır¹³⁰. Ayrıca toplantıda Türkiye'nin nihai hedefinin AT'ye tam üyelik olduğunun altı yeniden ve önemle çizilmiştir¹³¹.

Toplantının önemli diğer konusu Türkiye'nin Batı Avrupa Birliği (BAB)¹³² ile olan ilişkileridir. Türkiye 1987 yılında BAB'a tam üyelik isteğini belirtmiş ancak herhangi bir gelişme kaydedilememiştir. BAB'ın başlangıçta NATO'nun bir kolu olarak kurulduğunu daha sonra birliği oluşturan üyelerin özellikle AB'yi de oluşturacağı düşüncesi ile birliği AT'nin bir savunma ve güvenlik örgütüne dönüştürme konusunda çalışmalar yaptıklarını ifade eden Hikmet Çetin; 1991 Maastricht Zirvesi'nde alınan karar, BAB'a tam üyelik yolunun, AT tam üye olmaktan geçtiğine yöneliktir. Bu karardan sonra Türkiye'ye ortak üye olma çağrısı yapılmıştır. Türkiye ile yapılan müzakereler sonucu geline nokta TBMM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada şöyle değinmiştir: *“Avrupa Birliği'nin bütün organlarına, bütün toplantılarına, bütün komitelerine, ortak üye olarak Türkiye'nin katılması sağlanmıştır. Türkiye bütün toplantılara katılacak, bütün komisyonlara katılacak, önerge verebilecek, katkı yapabilecek, konuşabilecektir. Ancak, oylama gerekirse oy kullanması söz konusu değildir. Bu arada önemli iki şey aşılmıştır. Bilindiği gibi, Batı Avrupa Birliği'nin 10'uncu maddesinde, herhangi bir üyeye yapılan bir saldırının, tüm üyelere otomatik saldırı şeklinde algılanacağı söylenmiştir. Tabii, Türkiye tam üye olmadığına göre, burada bir sorun çıkabileceği söylenmiş ve böylece alınan bir kararla veya üzerinde anlaşmaya varılan bir görüşle, ittifak üyeleri arasında -NATO anlamında- bu 10'uncu maddenin işlemeyeceği yani Türkiye ile Yunanistan arasında bu maddenin işlemeyeceği söylenmiştir. Yine Batı Avrupa Birliği statüsünde ihtilafların Lahey Adalet Divanı'na gideceği söylenmiştir. Yine üzerinde görüş birliğine varılan anlaşmaya göre, Türkiye ile Yunanistan arasındaki ihtilafların Lahey Adalet Divanı'na götürülemeyeceği*

¹³⁰ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 20, s. 372.

¹³¹ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 20, s. 373.

¹³² Batı Avrupa Birliği (BAB); 17 Mart 1948 tarihinde imzalanan Brüksel Antlaşması ile kurulmuştur. 30 Haziran 2011 tarihinde Avrupa Birliği ile birleştirilmiştir. Bkz. <http://www.bilgesam.org/incele/779/-bati-avrupa-birligi%E2%80%99nin-sonu/#.WqAIjmrFLIU>, Erişim Tarihi 7 Mart 2018.

*konusu karara bağlanmıştır. Yine önemli bir konu şudur: Türkiye istediği faaliyetlere katılabilecek, istediğine katılmayacaktır. Ancak istediği faaliyetlere katılırken, katılmayı isterken veya katılma kararı verirken bir ülkenin vetosunun aşılması üzerinde durulmuştur. Denmiştir ki: Yunanistan tam üye olacağına göre, her seferinde bunu veto edebilecektir. O konuda bizim üzerinde durduğumuz bir öneri vardı: 'Bu ancak salt çoğunlukla önlenebilecektir.' önerisi yapılmıştır ve uzun müzakerelerden sonar bu öneri kabul edilmiştir. Yani bugün dokuz üye olduğuna göre Türkiye, Batı Avrupa Birliği'nin herhangi bir faaliyetine katılmak istediği zaman, buna, hayır cevabı, ancak beş üyenin oyuyla ve kararıyla verilebilecektir.'*¹³³.

Türkiye'nin birliğe üye olması yönünde çalışmalar yürüten Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, dönemin üye ülkelerinin bir kısmını kapsayan resmi ziyaretlerde bulunmuştur. Bu ziyaretlerin içerik noktası, Türkiye'nin üyeliği için destek turları olarak da yorumlanabilir. Bu bağlamda ilk olarak 26 Kasım 1991 tarihinde katıldığı Avrupa Konseyi¹³⁴ Bakanlar Komitesi Toplantısı sonrası Hikmet Çetin, insan haklarına yönelik açıklaması ile işkence vb. uygulamaların önüne geçmek amacıyla önemli çalışmalarda bulunduklarını söylemiştir¹³⁵.

17 Ocak 1992 tarihinde İtalya'ya bir günlük resmi ziyaret gerçekleştiren Hikmet Çetin, İtalya Başbakanı Giulio Andreotti, Dışişleri Bakanı Gianni de Michelis ve Savunma Bakanı Virginio ile görüşmeler yapmıştır. Görüşmeler sonrası İtalya Dışişleri Bakanı de Michelis, Türkiye'nin AT'ye adaylık konusunda destek sözü verdiklerini söylemiştir¹³⁶.

Hikmet Çetin, 7 Mayıs 1992 tarihinde Avrupa Konseyi Dönem Başkanlığı'nı devralmıştır¹³⁷. Konuyla ilgili Cumhuriyet Gazetesi'ne verdiği demeçte şöyle demiştir: *"Konsey dönem başkanlığını en iyi biçimde kullanarak, Türkiye dış*

¹³³ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 20, s. 370-374.

¹³⁴ 5 Mayıs 1949 tarihinde, Fransa, İngiltere, İtalya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, İsveç, Norveç, Danimarka ve İrlanda devletlerinin Dışişleri Bakanları arasında bir Avrupa Konseyi kurulmasına dair antlaşma imzalanmıştır. Konseyin Bakanlar Komitesi'nin ilk toplantısının yapıldığı 6 Ağustos 1949 yılında, Türkiye ve Yunanistan konseye üye olmuştur. Türkiye'nin üyeliği 13 Nisan 1950 tarihinde başlamıştır. Soysal, s. 309.

¹³⁵ Aydın Tarihi, 26 Kasım 1991.

¹³⁶ Aydın Tarihi, 17 Ocak 1992.

¹³⁷ Aydın Tarihi, 7 Mayıs 1992.

*politikasını demokrasi ve insan hakları kusurlarının engelleyeceği rolünden tümüyle kurtaracağız."*¹³⁸.

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'nün¹³⁹ (OECD) 17 Mayıs 1992 tarihli Bakanlar Toplantısı'na dönemin Devlet Bakanı Tansu Çiller ile birlikte katılan Hikmet Çetin, toplantıda Bosna-Hersek sorununa değineceğini ifade etmiştir¹⁴⁰.

Hikmet Çetin; 23 Mayıs 1993 tarihinde AT Başkanlık Divanı'nı oluşturan İngiltere, Danimarka ve Belçika Dışışleri Bakanları ile yapacağı ilk siyasi görüşme için Kopenhag'a bir ziyarette bulunmuştur. AT Dönem Başkanı Danimarka Dışışleri Bakanı Niels Helveg Petersen, bir önceki dönem başkanı İngiliz Dışışleri Bakanı Douglas Hurd ve gelecek dönem başkanı Belçika Dışışleri Bakanı Willy Clae ile görüşen Hikmet Çetin, Türkiye'nin AT'ye tam üyeliği konusundaki isteklerinin devam ettiğini belirtmiştir. Görüşülen diğer konular arasında Bosna-Hersek sorununda ABD, İngiltere, Fransa, İspanya ve Rusya tarafından hazırlanan Ortak Eylem Planı'nın Türkiye tarafından belirlenen eksiklikler yer almıştır¹⁴¹.

Dışışleri Bakanı Hikmet Çetin ve Milli Savunma Bakanı Mehmet Gölhan, 8 Mayıs 1994 tarihinde BAB Konseyi toplantılarına katılmak üzere Lüksemburg'a gitmiştir. Toplantıda Türkiye'nin ana hedefinin AB'ye tam üyelik olduğunun altını çizen Hikmet Çetin, toplantıdaki en önemli gelişmenin Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Baltık ülkelerine tanınacak yeni ortaklık statüsü olduğunu sözlerine eklemiştir¹⁴².

Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği konusunda önemli çalışmalara imza atıp yine bir o kadar önemli toplantılara katılan Hikmet Çetin, bu zorlu süreçte oldukça etkili noktalara yaptığı temaslarla da adından söz ettirmiştir. Avrupa Toplulukları Derneği'nin 18 Nisan 1994 tarihinde düzenlediği, Türkiye'nin AB'ye Tam Üyelik Başvurusunun Yedinci Yıldönümü Toplantısı'na katılan Hikmet Çetin şu önemli konuların altını çizmiştir: *"...son yedi yıl gerek Türkiye gerek Avrupa ve dünya için çok yoğun geçti. Dünyada büyük değişiklikler oldu. Sovyet sistemi ve iki kutuplu*

¹³⁸ Ayın Tarihi, 5 Mayıs 1992; Cumhuriyet, 5 Mayıs 1992.

¹³⁹ Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD); 14 Aralık 1960 tarihinde imzalanan Paris Sözleşmesi'ne dayanarak 1961 yılında kurulmuştur. 1948 yılında kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (OEEC) devamı niteliğindedir. Üyelerinin büyük bir bölümü AB üyeleri ülkelerdir ve çoğu gözlemci konumundadır. Bkz. Soysal, s. 281-297.

¹⁴⁰ Ayın Tarihi, 17 Mayıs 1992.

¹⁴¹ Ayın Tarihi, 23,24 Mayıs 1993.

¹⁴² Ayın Tarihi, 9 Mayıs 1994.

dünya artık yok. Soğuk savaş ve ideolojik kamplaşma son buldu. Çevremizde, Balkanlarda, Kafkasya'da, Orta Asya'da yeni bağımsız devletler ortaya çıktı. Yeni bir siyasi coğrafya doğdu. BM'ye üye ülkelerin sayısı 184'e ulaştı. Ancak arzulanan barışa, istikrara ve insanlığın refahına dayalı yenedünya düzeni henüz kurulamadı. Küresel soğuk savaşın yerini bölgesel sıcak savaşlar aldı. Bu genel görünüm insanlığı karamsarlığa sevk etmemeli aksine yeni düşünceler, yeni politikalar üretmeye yöneltmelidir. Burada tarih bilinci ve vizyon önem kazanmaktadır. Biz dış politika kararlarımızı bu bilinç ve anlayışla gelecek kuşaklarımızı da gözeterek alıyor ve uyguluyoruz.

...Türkiye'nin 31 yıl önce aldığı Avrupa Birliği'ne katılma yolundaki siyasi karar Batı ile bütünleşme seçimimizin doğal sonucuydu. Bugün bölgemizde ve Orta Asya'da geliştirmekte olduğumuz ikili ve çok taraflı ilişkiler ve işbirliği ağı, Avrupa ile ilişkilerimizin ve işbirliğinin alternatifi değil tamamlayıcısıdır. Avrupa kavramı, coğrafi bir tanımlamanın ötesinde, paylaştığımız ortak değerlerin, demokrasinin, insan hak ve özgürlüklerinin bir manzumesidir. Bu anlamda Türkiye, Avrasya'nın odak noktasında bir Avrupa ülkesidir. Avrupa Birliği'ne tam üyelik bizim kendimize koyduğumuz bir gelişme, büyüme, çağdaşlaşma hedefidir. Avrupa'nın kimliği, ilan edildiği gibi, çok kültürlü, çok unsurlu, çok boyutlu bir kimlik ise Avrupa Birliği Türkiye ile bu kimliğini geliştirmek ve zenginleştirmek olanağını bulacaktır. Gerçek bir Avrupa Birliği; siyasi, ekonomik ve güvenlik boyutlarıyla ancak Türkiye ile kurulabilir. Bu bağlamda, Avrupa Birliği'nin önde gelen ülkelerinden Almanya, İngiltere ve Fransa'nın bizimle özel ilişkiler geliştirme kararları rastlantı değildir. Doğru ve gerçekçi tespitlere dayalıdır. Türkiye, Avrupa Birliği ile bütünleşme ve tam üyelik sürecinde yolun kendi payına düşen kısmını kat etmeye hazır ve karardır. Avrupa Birliği de aynı anlayışla hareket etmelidir. Türkiye'nin tam üyelik yoluna yapay engeller çıkarılmamalıdır. Zira daha önce de vurguladığım gibi, bu süreç tek yönlü ve sadece Türkiye'nin yararına olan bir süreç değildir. Avrupa Birliği ile bütünleşme sürecinde hükümet dışı örgütlerin, derneğiniz gibi gönüllü kuruluşların da oynayacakları önemli roller vardır. Bu kuruluşlar Türkiye'nin gerçek imajının,

güç ve olanaklarının yansıtılmasına ciddi katkılar yapabilmektedirler. Bu alanda hepimize görev düşmektedir.”¹⁴³.

Konuşmasında da belirttiği üzere Hikmet Çetin, Türkiye’nin AB’ye üye olmasının sadece Türkiye açısından önemine değil, başta AB üyeleri ülkeler olmak üzere tüm dünya açısından önemine işaret etmektedir. Özellikle Türkiye’nin jeopolitik konumunun bu önemi kat be kat artırdığını da sözlerine eklemiştir. Dünyanın en hassas coğrafyaları olarak nitelendirdiği Orta Doğu, Balkanlar, Karadeniz Havzası ve Kafkasya bölgelerine olan yakınlığı ile Türkiye, bu sıcak bölgeler arasındaki oluşumların da içinde yer almıştır. Bu sebepten ötürü Türkiye, Avrupa’nın geleceğinde de rol oynayacak bir konumdadır.

2.2.3. Birleşmiş Milletler ile Olan İlişkiler

BM Örgütü’nün tarihsel gelişimi incelendiğinde örgütün öncü kuruluşunun, Birinci Dünya Savaşı’nın ardından dünya barışını sağlamaya ve korumaya yönelik oluşturulan Milletler Cemiyeti¹⁴⁴ olduğu görülmektedir. Dünyanın barışı sürdürmeye yönelik çalışmaları yeterli başarıyı sağlayamadan yeni bir dünya savaşının etkileri görülmeye başlamıştır. Japonya’nın Mançurya’yı, İtalya’nın Habeşistan’ı ve Almanya’nın Çekoslovakya ile Avusturya’yı işgal etmesi bu etkilerin başında gelmiştir¹⁴⁵.

Dünya barışına katkıda bulunma, savaşların oluşmasını önleme gibi amaçları hedef edinen Milletler Cemiyeti, İkinci Dünya Savaşı’nın çıkmasını önleyemediği için taraflar arasında yeni bir örgüt kurma hazırlıkları başlamıştır.

Barışın temel hedef olduğu BM’nin kuruluş hazırlıkları İkinci Dünya Savaşı sırasında cereyan eden 14 Ağustos 1941 tarihli Atlantik Yasası’dır¹⁴⁶. ABD Başkanı

¹⁴³ Dışişleri Bakanlığı Arşivi, 18 Nisan 1994, sayı: 3110

¹⁴⁴ Milletler Cemiyeti; 28 Nisan 1919 tarihli Paris Barış Konferansı’nda kurulmuştur.

¹⁴⁵ Ömer Dalkıran, *Uluslararası Anlaşmazlıkların Barışçı Yollardan Çözümünde Birleşmiş Milletlerin Rolü*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017, s. 3,4.

¹⁴⁶ Atlantik Yasası (Atlantic Charter): 1. Ülkeleri hiçbir toprak genişlemesi ya da başkaca bir genişleme peşinde değildir. 2. İki ülke, ilgili halkların serbestçe açıklayacakları isteklerine uymayan herhangi bir toprak değişimine karşıdır. 3. İki ülke, tüm halkların yönetimi altında yaşayacakları hükümet biçimini seçme hakkına saygı göstermekte; egemenlik hakları ve kendi kendilerini yönetmek olanağından zorla yoksun bırakılan halkların bunlara yeniden kavuşmasını görmek istemektedir. 4. İki ülke, bugünkü yükümlülüklerine bağlı olmakla birlikte, büyük küçük, yenen ya da yenilen tüm devletlerin ekonomik gönençleri için gerekli olan dünya ticaretine ve ana maddelerine, eşit koşullarda,

Roosevelt ve İngiltere Başbakanı Churchill arasında imza edilen bu yasa ile barışın dayandığı temel ilkeler belirlenmiştir¹⁴⁷.

BM'nin kurulması yönündeki ikinci adım olarak, 1 Ocak 1942 tarihinde Almanya ve Japonya'ya karşı savaş halinde olan ABD, Birleşik Krallık, SSCB, Çin, Avustralya, Belçika, Kanada, Kosta-Rika, Küba, Çekoslovakya, Dominik Cumhuriyeti, Salvador, Yunanistan, Guatemala, Haiti, Honduras, Hindistan, Lüksemburg, Hollanda, Yeni Zelanda, Nikaragua, Norveç, Panama, Polonya, Güney Afrika ve Yugoslavya temsilcileri arasında Birleşmiş Milletler Bildirgesi imzalanmıştır¹⁴⁸.

Savaşın ardından örgütün kurulmasına yönelik atılan diğer ve kesin adım olan Moskova Bildirisi¹⁴⁹; 1 Kasım 1943 tarihinde ABD, İngiltere, SSCB Dışişleri Bakanları ile Çin Büyükelçisi arasında imzalanmıştır. Bildiride örgütün en kısa zamanda kurulmasının gerekliliği belirtilmiştir. Moskova Bildirisi'nin imzalanmasından sonra 3-11 Şubat 1945 tarihindeki Yalta Konferansı ile BM'nin kuruluş süreci tamamlanmıştır. Konferansta BM Yasası'nın kesin metnini imzalanma tarihi olan San Francisco Konferansı'nın toplanması kararlaştırılmıştır. Böylece 25 Nisan 1945 tarihinde toplanan San Francisco Konferansı ile BM Yasası, konferansa katılan 50 devletin oy birliği ile kabul edilmiş ve 24 Ekim 1945 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru 3-11 Şubat 1945 tarihli Yalta

katılmağı kolaylaştırmaya çalışacaktır. 5. İki ülke, herkese daha iyi çalışma koşulları, ekonomik ilerleme ve sosyal güvenlik sağlamak için, ekonomik alanda uluslararası tam bir işbirliği gerçekleştirmek özlemi içindedir. 6. İki ülke, Nazi zulmünün kesinlikle yok edilmesinden sonra, bütün uluslara kendi ülkelerinde güven içinde yaşamak olanaklarını verecek ve bütün ülkelerde tüm insanlara korkusuzca, yaşam sıkıntısından kurtulmuş olarak, yaşayabilmek güvencesini getirecek bir barışın kuruluşunu görmek özlemi içindedir. 7. Böyle bir barış, tüm insanlara açık denizleri ve okyanusları, engellerle karşılaşmaksızın, geçmek olanağını vermelidir. 8. İki ülke, bütün dünya uluslarının gerek maddesel gerek tinsel nedenlerle, kuvvete başvurmaktan vazgeçmesi gerektiği kanısındadır. Kara, deniz ve hava silahlarının, kendi sınırları dışında yaşayan ulusları saldırı ile tehdit edebilecek olan devletler tarafından kullanılması sürdürüldükçe, barış hiçbir biçimde korunamayacağından, iki ülke, daha geniş ve sürekli bir genel güvenlik sisteminin kuruluşuna değin, bu gibi ulusların silahsızlandırılmasının temel bir konu olduğu kanısındadır. Bundan başka iki ülke, barışsever halklar üzerinde ezici silahlanma yükünü hafifletecek, uygulanabilir nitelikteki başkaca tüm önlemleri kolaylaştırıp özendirecektir. Soysal, s. 3,4.

¹⁴⁷ Soysal, s. 3.

¹⁴⁸ Dalkıran, s. 5.

¹⁴⁹ Moskova Bildirisi; 1943 yılının Ekim ayında Dışişleri Bakanları düzeyinde toplanan Moskova Konferansı'nda taraflar arasında imzalanan ortak bildiridir. Bildiride, dünya barışını korumak amaçlı oluşturulacak örgütün (BM), kurulması anlaşmasına varılmıştır. Muharrem Gürkaynak, *İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Avrupa'da Savunma ve Güvenlik*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004, s. 15,16.

Konferansı'nda alınan karar; BM Bildirgesi'ni imza etmeyen devletlerin 25 Haziran 1945 tarihindeki San Francisco Konferansı'na katılabilmeleri ve BM Bildirgesi'ni imzalamaları için, 1 Mart 1945 tarihinden evvel Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmelerini içermiştir. Bu karar dolayısıyla Türkiye, 23 Şubat 1945 tarihinde Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir. Bu savaş ilanının ardından Türkiye de BM Bildirgesi'ni kurucu üye olarak imzalamıştır ve Hasan Saka başkanlığındaki heyet ile San Francisco Konferansı'na katılmıştır¹⁵⁰. San Francisco Konferansı'nda kabul edilen BM Yasası'nı Türkiye, 15 Ağustos 1945 tarihli ve 4801 sayılı kanun ile 28 Eylül 1945 tarihinde onaylamıştır¹⁵¹.

2.2.3.1. Birleşmiş Milletler 'in Müdahil Olduğu Bazı Uluslararası Olaylar ve Bu Olaylar Karşısında Türkiye'nin Tutumu

2.2.3.1.1. Bosna-Hersek Sorunu

Yugoslavya'nın 1990'lı yılların başından itibaren dağılmaya başlamasıyla gelişen süreçte Bosna-Hersek'te meydana gelen olaylara, daha önceki '*NATO'nun Askeri Müdahaleleri ve Türkiye'nin Bu Müdahalelere Tutumu*' başlığı altında detaylı olarak yer verilmiştir. Sırp ve Hırvatlar arasındaki bu kanlı çatışmalara, BM'nin önerdiği Vance-Owen Planı gibi Güvenlikli Bölge Planları başarı sağlayamamıştır. Alınan tedbirlerin başarısızlığının ardından NATO, Sırp üzerine en ağır hava bombardımanlarına başlamıştır. Bu harekâtın ardından Sırp anlaşılmaya razı olup 14 Aralık 1995 yılında Dayton Barış Antlaşması'nı imzalamıştır¹⁵².

Dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, BM Güvenlik Konseyi Başkanı'na gönderdiği mektup ile BM'nin Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğünün korunması yönünde harekete geçmesi gerektiğini önemle vurgulamıştır¹⁵³. Hikmet Çetin ayrıca 25 Eylül 1992 tarihinde katıldığı New York'ta düzenlenen BM 47. Genel Kurul Toplantısı'nda Bosna-Hersek'teki olaylarla ilgili olarak Güvenlik Konseyi'nin

¹⁵⁰ Soysal, s. 4-23.

¹⁵¹ TBMM Kavanin Mecmuası, D. 7, C. 19, s. 150-181; Resmi Gazete, 24 Ağustos 1945, S. 6092, s. 9237.

¹⁵² Dalkıran, s. 53,54.

¹⁵³ Ayın Tarihi, 5 Mayıs 1992; Dışişleri Bakanlığı Arşivi'ndeki katalog taramaları ile basın araştırmaları ve Hikmet Çetin ile yapılan görüşmelerden hareketle mektubun bir örneğine rastlanılmamıştır.

zorunlu kararlarının henüz uygulanmamasına karşın bölgede yıkımın ve şiddetin devam ettiğini ifade etmiştir¹⁵⁴.

2.2.3.1.2. Körfez Krizi

Irak'ın; 2 Ağustos 1991 yılında topraklarının Irak'a ait olduğu gerekçesiyle Kuveyt'i işgali ile başlayan süreçte başta ABD olmak üzere İngiltere, Fransa gibi büyük güçlerin yanı sıra Suriye, Mısır, Suudi Arabistan gibi önemli Ortadoğu ülkelerinin Irak'a karşı başlattığı harekât Körfez Krizi olarak adlandırılır¹⁵⁵. Türkiye, bölgenin sahip olduğu petrol yatakları ile stratejik öneminden ötürü ABD'nin buraya başlattığı operasyona başlangıçta tarafsız kalmıştır ve daha sonra BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı 661 sayılı kararı ile ABD'nin yanında bir duruş sergilemiştir¹⁵⁶. BM'nin kararı neticesinde Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattı kapatılmıştır, Irak ve Kuveyt'in Türkiye'deki mal varlıklarına erişimleri kısıtlanmıştır¹⁵⁷. Bölgeye yönelik BM'nin aldığı diğer bir karar, 678 nolu karardır. Bu karar, Irak'ın 29 Kasım 1990 tarihinden 15 Ocak 1991 tarihine kadar Kuveyt'ten çekilmemesi durumunda askeri harekâtın başlayacağını öngörmüştür. Irak'ın bu karara uymaması ile 16 Ocak 1991 tarihinde harekât başlamıştır. Harekâtın sonunda Irak, Kuveyt'ten çekilmiştir. 28 Şubat 1991 tarihinde ABD ateşkes ilan etmiştir¹⁵⁸.

Diyarbakır Milletvekili Hikmet Çetin ve 23 arkadaşının, Körfez Krizi ile ilgili yeni gelişmeler ve bu konuda izlenen politika konusunda Genel Görüşme açılmasına ilişkin TBMM'ye sundukları önergenin metni aşağıda gösterilmiştir:

“Körfez Krizi ile ilgili gelişmeler, BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı son kararlar yeni bir boyut kazanmıştır. Güvenlik Konseyi, 15 Ocak 1991 tarihine kadar Irak'a Kuveyt' ten tamamiyle çekilmesi için süre tanımış, aksi takdirde BM üyesi ülkelerin, bu yönde uygun görecekları, her türlü yola başvurmasını isteyen bir karar almıştır. Bu durum, konuyu Türkiye açısından son derece önemli ve öncelikli bir noktaya getirmiştir. Söz konusu kararın olası sonuçları düşünüldüğünde, Türkiye'nin

¹⁵⁴ Dışişleri Bakanlığı Arşivi, 1 Ekim 1992, sayı: 3110.

¹⁵⁵ Alptan Ulutaş, *I. Ve II. Körfez Savaşı'nın Türkiye'ye Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 2006, s. 48-51.

¹⁵⁶ Alptekin Molla, “Soğuk Savaş Sonrası Körfez Krizleri ve Türkiye-ABD-NATO İlişkileri”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, sayı: 11 (2009), s. 33,34.

¹⁵⁷ Ulutaş, s. 51.

¹⁵⁸ Dalkıran, s. 56,57.

Körfez'e askeri birlik göndermesine ve Türkiye'de yabancı ülke kuvvetlerini bulundurmasına olanak sağlayan TBMM kararlarının, bu çok ciddi gelişmeler karşısında, gerek ülke çıkarları, gerek yasal yönlerden TBMM'de yeniden ve ivedilikle görüşülmesinin kaçınılmaz olduğu kesindir. Hükümetin, TBMM tarafından kendisine verilen yetkiyi fiilen Sayın Özal'a devretmiş olması da konunun önemli bir başka boyutunu oluşturmaktadır. Çünkü Anayasaya göre sorumsuz ve yetkisiz olan Cumhurbaşkanının hukuk dışı yürüttüğü Körfez Politikası, toplumun her kesiminde büyük tedirginlik ve giderek derinleşen güvensizlik ortamı yaratmıştır. Körfez politikası Sayın Özal tarafından parlamento, hükümet ve tüm kamuoyu dışlanarak bireysel, keyfi, dayatmacı ve her türlü maceraya açık bir noktaya getirilmiştir. Önümüzdeki bir aylık süre, ülkemizin geleceği, toplumumuzun güvenliği ve yararları açısından son derece önemlidir. Bu nedenle, konunun tüm boyutlarıyla ve ivedilikle TBMM Genel Kurulu'nda ele alınması amacıyla, Anayasanın 98'inci ve içtüzüğün 100 ve 101'inci maddeleri uyarınca bir Genel Görüşme açılmasını saygıyla arz ederiz."¹⁵⁹.

2.2.3.1.3. Kıbrıs Sorunu

Kıbrıs sorunu, çok eski tarihlerden itibaren günümüze değin önemini koruyan uluslararası sorunlardan bir tanesidir. Sorunun çözümlenememe noktasında adanın stratejik konumu devreye girmektedir. Ortadoğu'ya olan yakınlığı, Anadolu-Ortadoğu-Süveyş Kanalı hattına ve Akdeniz'e hâkimliği bu önemi artırmaktadır. Kıbrıs'ın 1571 tarihinde Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesinden evvel Kıbrıs'a sırasıyla Mısırlılar, Hititler, Akalar, Dorlar, Yunanlılar, Fenikeliler, Asurlular, Persler, Büyük İskender, Romalılar, Araplar, Bizanslılar, İngilizler, Cenevizliler, Memlukler ve Venedikliler hâkim olmuştur¹⁶⁰.

Ada, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından imzalanan Ayestefanos Antlaşması'na ek 4 Haziran 1878 tarihli Kıbrıs Antlaşması ile Ruslara karşı koruma amaçlı olarak idaresini geçici olarak İngiltere'ye bırakmıştır. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında girmesiyle İngiltere, 5 Kasım 1914

¹⁵⁹ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 18, C. 52, s. 151.

¹⁶⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi cilt. 3, Baskı. 6*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, Tarihsiz, s. 10-14.

tarihinde Kıbrıs'ı ilhak ettiğini açıklamıştır. Türkiye ise bu ilhakı 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması ile kabul etmiştir¹⁶¹.

İngiltere'nin adaya egemen olmasından sonra sürekli ve yoğun olarak Rum tarafını tutması, Yunanistan'ın ENOSİS¹⁶² düşüncesini gerçekleştirmesine ışık tutmuştur. Yunanistan'ın ENOSİS düşüncesi, Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesini öngörmektedir. Çeşitli yollarla adanın Yunanistan'a bağlanması yolunda çalışmalar yürüten Yunanlılar, İkinci Dünya Savaşı sırasında Kıbrıs'ın kendilerine bırakılmasını talep etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Yunanistan, Kıbrıs'ın kendilerine verilmesi karşılığında ABD ve İngiltere'ye adada üs verebileceklerini açıklamıştır. Yunanistan tüm bunların yanı sıra Kıbrıs konusunu 1954 yılında BM'ye taşımıştır. BM Genel Kurulu, Yunanistan'ın Self Determinasyon teklifini reddetmiştir. BM'nin bu kararının ardından Yunanistan, ENOSİS fikri çerçevesinde EOKA¹⁶³ terör örgütünü kurmuştur¹⁶⁴.

Giderek artan şiddet eylemlerinin ardından Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında ilk görüşme 1955 yılında Londra'da yapılmıştır. Türkiye, her iki halk için ayrı ayrı self determinasyon olmasını isterken Yunanistan, tüm ada için ortak bir self determinasyon istediği için görüşmelerden herhangi bir sonuç alınamamıştır. 11 Şubat 1959 tarihindeki Zürih Antlaşması ve 19 Şubat 1959 tarihli Londra Antlaşması'nı imzalayan taraflar, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasına karar vermiştir. 16 Ağustos 1959 tarihinde Kıbrıs Anayasası'nın kabul edilmesiyle Kıbrıs Cumhuriyeti resmen kurulmuştur¹⁶⁵. Ancak bu antlaşmalar Kıbrıs sorununu tam olarak çözmemiştir. Antlaşmalarla oluşturulan anayasayı uygulamayan Rumlar,

¹⁶¹ Emine Hatip, *Kıbrıs Sorununda Avrupa Birliği'nin Rolü (1990-2004)*, (Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014, s. 4-8.

¹⁶² Kelime anlamı olarak ilhak manasına gelen ENOSİS; Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması ifadesini bünyesinde taşımaktadır. Yunanistan, Enosis fikrini ilk defa 1828 tarihinde İngiltere, Fransa ve Rusya'ya verdiği nota ile ortaya koymuştur. ENOSİS, Yunanistan'ın Megali İdea çerçevesinde bağımsızlığını öngörmektedir. Bağımsızlıktan önce ortaya konan bu fikir, Yunanistan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonra da temel politikası olmaya devam etmiştir. Ayhan Cankut, *Kıbrıs Türkünün Varoluş Mücadelesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2006, s. 15-17.

¹⁶³ Yunanistan, Kıbrıs'ı çeşitli yollarla egemenliğine alamayacağını anlayınca terör yolunu seçmiştir ve bu yolu kurduğu EOKA isimli örgülle gerçekleştirmeye çalışmıştır. EOKA'nın kuruluşu için Bkz: Cankut, s. 18-25.

¹⁶⁴ *Kıbrıs Tarihi*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Ortaokullar İçin Ders Kitabı, 3. Kitap, Lefkoşa 2004. s. 5.

¹⁶⁵ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, 19. Baskı, Timtaş Yayınları, İstanbul 2016, s. 533; Mehmet Gönübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, 9. Baskı, İstanbul 2006, s. 379.

ENOSİS düşüncesiyle terör eylemlerine devam etmiştir. 1 Ocak 1964 tarihinde Rum lider Makarios, 1959 yılında imzalanan antlaşmaları tek taraflı olarak feshetmiştir. Antlaşmaların feshinden sonra daha da şiddetlenen olaylar karşısında Türkiye, 13 Şubat 1964 tarihinde konuyu BM Güvenlik Konseyi'ne taşımıştır¹⁶⁶. BM Güvenlik Konseyi, 4 Mart 1964 tarihinde olayları önlemek amacıyla UNIFICYP isimli BM Barış Gücü'nün adaya kurulması yönünde bir karar almıştır. Adaya yerleştirilen barış gücünün de etkisinin kırılması ve eylemlerine devam eden Yunanistan'ın 15 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'a karşı yaptığı darbe ile Türkiye 20 Temmuz 1974 tarihinde adaya askeri müdahalede bulunmuştur¹⁶⁷. Türkiye, Birinci Kıbrıs Harekâtı olarak adlandırılan bu harekâtı, 22 Temmuz 1974 tarihli BM Güvenlik Konseyi'nin 353 sayılı ateşkes kararı ile durdurmuştur¹⁶⁸. 25-30 Temmuz 1974 tarihindeki I. Cenevre Konferansı'na Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Dışişleri Bakanları katılırken, konferansta Kıbrıs'ta kurulan özel Türk yönetimi tanınmıştır. Konferans sonrası üç ülkenin imzaladığı protokol ile Kıbrıs Rumlarıyla Türk birlikleri arasında güvenli bölge kurulması ve karma bölgelerin BM barış gücü tarafından korunması kararlaştırılmıştır. Ancak Yunanlılar protokol kararlarını uygulamamıştır ve adadaki Türkler üzerine eylemlerine devam etmiştir. Bunun üzerine Türkiye, adaya ikinci kez müdahalede bulunmuştur. Türkiye'nin adanın kuzey kesimine yaptığı 14 Ağustos 1974 tarihli bu müdahale, adadaki Türklerin güvenliğini artırmıştır. 13 Şubat 1974 tarihinde Kıbrıs Türk Federe Devleti (KTFD) kurulmuştur. Rumlar, KTFD'nin 1960 antlaşmalarına aykırı olduğu yönünde BM'ye sürekli olarak başvuruda bulunmuştur. 13 Mayıs 1983 tarihli BM kararına göre; Rumların adadaki egemenlik hakkına dikkat çekmiş ve KTFD'nin sonlandırılmasını belirtmiştir. Buna karşılık Türk bölgesi, self determinasyon hakkını kullanarak 15 Kasım 1983 tarihinde adanın kuzey tarafında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni (KKTC) kurmuştur¹⁶⁹.

Yunanistan Türkiye'nin KKTC'yi tanıma kararına karşılık, 16 Kasım 1983 tarihinde Türkiye'ye protesto notası vermiştir. Bu esnada İngiltere, KKTC'nin kuruluşunu BM Güvenlik Konseyi'ne bildirmiştir. BM Güvenlik Konseyi, 18 Kasım

¹⁶⁶ Rauf Denktaş, *Yeniden 12'ye 5 Kala*, 5. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2005, s. 49.

¹⁶⁷ Soysal, s. 16.

¹⁶⁸ Armaoğlu, s. 811.

¹⁶⁹ Ramazan Tosun, "Kıbrıs Meselesi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 1, sayı: 10 (2001), s. 106.

1983 tarihli ve 541 sayılı kararı ile KKTC'nin ilanının hukukten geçersiz olduğunu belirtmiştir¹⁷⁰.

1990'lı yıllara gelindiğinde Kıbrıs sorunu, Rum kesiminin adanın tamamını temsilen AB'ye başvurmasıyla daha karışık bir hal almıştır. AB, başvuruyu olumlu karşılamış ve 1995 yılında Kıbrıs'a adaylık statüsü vermiştir. 1997 yılındaki Lüksemburg Zirvesi ile Rum kesimi ile müzakerelere başlanması kararı alınmıştır. 1 Mart 2004 tarihinde ise Rum tarafı, Kıbrıs Cumhuriyeti sıfatıyla AB'ye üye olmuştur¹⁷¹.

Dışışleri Bakanı olarak ilk dış toplantısına katılmak üzere AK Bakanlar Toplantısı'na katılmak üzere 1992 yılının Kasım ayında Strasburg'a giden Hikmet Çetin, Kıbrıs meselesiyle ilgili olarak bundan önceki hükümetin onay verdiği dörtlü zirve önerisine DYP-SHP koalisyonunun itirazı olmadığını söylemiştir. Ayrıca sorunun çözümü noktasında gerekli olanın ikili görüşmelerle baskıdan uzak bir şekilde yapılması gerektiğini de sözlerine eklemiştir¹⁷².

12 Mart 1992 tarihinde BM Genel Kurulu, 649 sayılı kararı ile her iki tarafın liderlerini BM Genel Sekreteri ile işbirliği yapmaya çağırmıştır. BM yine aldığı 716 sayılı karar ile her iki taraflı federal bir çözüm bulunması yönünde adımlar atmıştır¹⁷³.

1992 yılında BM Genel Sekreteri Boutros-Boutros Ghali; Fikirler Dizisi¹⁷⁴ teklifi ile Kıbrıs sorununda çözümün her iki tarafın siyasi eşitliğine göre yapılması gerektiğinin altını çizmiştir. Ancak iki taraf da teklifi kabul etmemiştir. Dönemin Dışışleri Bakanı Hikmet Çetin, BM Genel Sekreteri Boutros-Boutros Ghali ile görüşmesinden önce, ABD, İngiltere, Fransa, Rusya ve Çin Dışışleri Bakanlarına

¹⁷⁰ Ali Suat Bilge, *Ankara Atina Lefkoşe Üçgeni*, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul 1996, s. 372; Fikret Alasya, *Kıbrıs ve Rum-Yunan Emelleri*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, cilt: 24/kültür dizisi, Lefkoşe 1992, s. 133.

¹⁷¹ <http://www.mfa.gov.tr/tc-disisleri-bakanligi-nin-gkry-nin-ab-uyeligi-ile-ilgili-aciklamasi-1-mayis-2004.tr.mfa> Erişim Tarihi 12 Mart 2018.

¹⁷² Cumhuriyet, 28 Kasım 1992.

¹⁷³ Hatip, s. 37,38.

¹⁷⁴ Fikirler Dizisi; siyasal açıdan eşit konumu paylaşacak iki toplumun oluşturacağı bir Kıbrıs Cumhuriyeti'ni ifade etmektedir. Plana göre; her federe devlet kendi yönetimine kendi karar verecektir. Bu bağlamda taraflara bir harita sunan Ghali, Türk tarafına %28,2'lik bir toprak bırakmakta ve bazı Türk köylerini Rumlara bırakmaktaydı. Dönemin Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş haritayı reddetmiştir. Bkz: Sedef Ergör, *Avrupa Birliği'nin Kıbrıs Politikaları: Değişim mi? Süreklilik mi?*, (Yüksek Lisans Tezi), Başkent Üniversitesi Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü, Ankara 2011, s. 64.

gönderdiği mesajla Türkiye'nin Kıbrıs konusunda çözüme ulaşması yolunda Ghali'nin girişimlerini desteklediklerini belirtmiştir¹⁷⁵.

30 Ocak 1992 tarihinde İsviçre'nin Davos kentinde başlayan Dünya Ekonomik Forumu'na dönemin Başbakanı Süleyman Demirel ile birlikte katılan Hikmet Çetin; Süleyman Demirel ve Yunan Başbakanı Konstantin Miçotakis arasında yapılan toplantıya katılmıştır. Toplantının detaylarına özellikle Kıbrıs sorunuyla alakalı görüşmelerin detayına, Hikmet Çetin Meclis içi konuşmasında şöyle değinmiştir: *“Sayın Başbakanın bu görüşmelerde, bu toplantılarda verdiği temel mesajlar şunlardı: Türkiye barıştan, diyalogdan ve istikrardan yana büyük bir ülkedir. Bunu, hem çevresi ve komşuları için zorunlu görmektedir ve hem de tüm dünya sorunlarında bunu temel bir yol, temel bir politika olarak görmektedir. İkinci olarak verilmeye çalışılan mesaj, Türkiye Müslüman bir ülkedir ama demokratik, insan haklarına saygılı ve laik bir devlettir. Bu da Türkiye'nin dünyadaki önemini çok açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Gene bu görüşmelerde verilen üçüncü ve önemli mesaj, Türkiye'nin serbest girişimciliğin, piyasa ekonomisinin geçerli olduğu bir ülke konumunda olduğudur. Bu çerçevede içinde, yabancı sermayeye de her türlü girişime de açık bir ülkedir. Sayın Başbakanın bu görüşmelerde verdiği bir diğer açık mesaj ise, Türkiye'nin Avrupa'nın ve dünyanın Ortadoğu'ya, Orta Asya'ya Kafkasya'ya, Asya'ya açılan kapısı ve penceresi olduğudur. Bu nedenle de Türkiye'nin böylesine önemli bir rolü vardır, böylesine önemli bir etkisi vardır. Bu arada herkesin üzerinde önemle durduğu Miçotakis'le görüşme yapıldı. Miçotakis'le yapılan görüşme -doğrusu da odur- diğer birçok devlet ve hükümet başkanıyla yapılanlardan bir tanesidir, ayrı bir özelliği yoktur. Tek özelliği, Türkiye ile Yunanistan arasında diyalogun zaman zaman kopması, komşu iki ülke olarak Türkiye ile Yunanistan'ın aralarında bazı sorunların bulunmasıdır. Yoksa Miçotakis'le olan görüşme, başından beri, hiçbir şekilde, sorunların müzakere edileceği, konuşulacağı, tartışılacağı bir görüşme olarak algılanmamıştır. Öyle bir hazırlık da yoktu. Kaldı ki, o düzeydeki bir toplantıda iki başbakan bir araya gelerek, karasularının mili ve buna benzer sorunların ayrıntılarını görüşemezler, görüşme yeri de orası değildir. Nitekim bu tarzda, iki dışişleri bakanının da katıldığı, yanlarında bir de büyükelçi düzeyinde, not tutan üçüncü kişinin bulunduğu bir toplantı oldu. Bir kere, daha önce Sayın*

¹⁷⁵ Ayın Tarihi, 24 Temmuz 1992.

Yılmaz'ın Başbakanlığı döneminde, üzerinde mutabık kalınan dostluk ve iyi komşuluk anlaşmasının bir an önce imzalanması konusunda görüş birliğine varıldı. Kıbrıs konusu müzakere konusu yapılmadan, bu konunun esasında Kıbrıs'taki iki toplumun konusu olduğu ancak BM'nin öncülüğünde başlamış olan süreç çerçevesinde, Türkiye ve Yunanistan'ın görüşünün, konunun Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile Rum 6 tarafı liderleri arasında barışçı yollarla yapılacak müzakerelerle çözülmesinin esas olduğu, Türkiye ve Yunanistan'ın bunu teşvik etmeleri, buna destek olmaları gerektiği dile getirildi. Diğer bütün konuların da barışçı yollarla çözümü için görüş birliğine varıldı.”¹⁷⁶.

Kıbrıs Sorununa yönelik Hikmet Çetin'in bir başka Meclis oturumunda yaptığı konuşma ise şunları içermektedir: “Kıbrıs sorunu gibi, hepimiz için büyük önem taşıyan ulusal bir konumuzu Yüce Meclis'te bugün bir kere daha ele almaktan, elbette ki mutluluk duyarız. Ama değerli arkadaşlarım, bütün bunları yaparken, Kıbrıs'ın bağımsız bir devlet olduğunu ve Kıbrıs konusunun en öncelikle Kıbrıs'ta konuşulması gerektiğini, Kıbrıs Parlamentosu adına kararın burada verilemeyeceğini, her şeyden önce bu önergeyi¹⁷⁷ veren arkadaşlarımızın dikkate alması gerekirdi. Kıbrıs'ın bağımsızlığına, her şeyden önce Türkiye'nin saygı duyması gerektiğini, bir kere daha belirtmek istiyorum. Kıbrıs, tüm cumhuriyet hükümetlerinin ulusal bir dava olarak benimseyip, kararlılıkla savundukları bir konudur. Yirmi dokuz yıldır gündemde bulunan Kıbrıs konusunun çözümünü herkesten önce Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti istemekte, biz istemekteyiz ancak çözümün temel hedefleri, hiçbirimizin, hiçbir cumhuriyet hükümetinin vazgeçemeyeceği temel ilkeleri bellidir. Kıbrıs'ın geleceği barışçı yollarla düzenlenmeye çalışılıyor. Bu yapılırken, geçmişe dönülemez. Yapılmak istenen, geçmişte çalışmayan iç içe iki toplumlu yaşamı, iki kesimli bir yapı üzerinde, yeniden düzenlemektir. Bu düzenleme o şekilde olmalıdır ki yeni trajedilere, yeni sürtüşmelere, yeni kavgalara, yeni korkulara yol açmamalıdır. Değerli arkadaşlarım, biz hükümete geldiğimizde Kıbrıs'taki süreç devam ediyordu. Nitekim Güvenlik Konseyi, 1990'dan başlayarak Kıbrıs konusunu 10 kez görüşmüştür. Bu

¹⁷⁶ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 3, s. 243-246.

¹⁷⁷ Adı geçen önerge; TBMM'nin 25 Ağustos 1992 tarihinde 94. Birleşiminin Birinci Oturumunda, Kütahya Milletvekili Mustafa Kalemli ve 137 milletvekilinin; Kıbrıs ve Bosna-Hersek konuları başta olmak üzere, dış politikadaki gelişmeler konusunda bir genel görüşme açılmasına ilişkin önerge olarak geçmektedir. Önerge için Bkz. TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 16, s. 23-26.

görüşmelerde, 649,716 ve 750 sayılı üç kararı kabul etmiş ve bu konuda 9 Başkanlık açıklaması yapmıştır. 15 Temmuz'da başlayıp 14 Ağustos'ta sona eren ikinci tur görüşmelere kadar, hükümet olarak, çeşitli vesilelerle, Yüce Meclis'e ve siyasi partilere düzenli bilgi vermeye çalıştık. Cumhurbaşkanı Sayın Denktaş, elbette ki konunun gerçek sahibi olarak, halkından aldığı destekle, seçilmiş bir lider olarak, yöntem bakımından çıkarılan bazı güçlüklerle rağmen, sabır ve yetenekle, Türk tarafı için olumlu bir noktaya ulaşmayı başarmıştır. Bir defa, görüşmeler kesilmemiş; Kıbrıs Türk tarafı, masayı -karşı tarafın istediği ve beklediği gibi- terk etmemiştir. Hükümetimiz bundan önceki dönemlere göre, Kıbrıs konusunun hiçbir noktasında, daha geride değildir. Hiçbir taviz, baskı söz konusu olmamıştır; ama görüşme masası da terk edilmemiştir. Hükümetimiz barış için destek vermeye karardır, barışçı ve hakça ve de kalıcı bir çözümü içtenlikle istemektedir.”¹⁷⁸.

Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin 15 Kasım 1993 tarihinde KKTC'nin 10. Kuruluş Yıldönümü dolayısıyla yaptığı konuşmada da belirttiği gibi Türkiye, her daim kalıcı barıştan yana tavır göstermiştir: “Özgürlük, adalet ve insan hakları için yaşam mücadelesi veren Kıbrıs Türk halkı, bundan on yıl önce, ulusal iradesine dayanarak Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Kıbrıs Türk halkı bugün kendi demokratik yönetimi altında huzur ve güven içinde yaşamaktadır. Güçlü bir demokrasi geleneği geliştirmeye kararlı olan Kıbrıs Türk halkı, yakın geçmişte iç politika alanında karşılaştığı güçlükleri de aşabilmiş ve erken genel seçimleri yapma kararı alarak bu konudaki siyasi olgunluğunu kanıtlamıştır. Türkiye, Kıbrıs'ta her zaman yaşayabilir bir çözümden ve barıştan yana olmuştur. Ancak gerçekçi olmayan çözüm şekilleriyle, Kıbrıs Türk halkının güvenliği ve varlığı tehlikeye atılamaz. Kıbrıs'ta 1974 öncesine dönülmesine olanak bulunmadığını artık herkesin anlaması gerekir. Türkiye, bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da Kıbrıs Türk halkını, haklı davasının savunulmasında her alanda desteklemeye devam edecektir.”¹⁷⁹.

Hikmet Çetin, Kıbrıs konusunda Türkiye'nin dış politika anlayışını, ülkenin çıkarlarının her şeyin üstünde tutulması gerektiği yönünde olduğunu altını çizmiştir. Hükümet olarak amaçlarının, Atatürk'ün belirleyip çizdiği politika düşüncesiyle, uluslararası alanda hukuksal çerçevede barışın ve istikrarın korunması olduğunu

¹⁷⁸ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 16, s. 32.

¹⁷⁹ Dışişleri Bakanlığı Enformasyon Dairesi Başkanlığı, 15 Kasım 1993, sayı: 4000.

belirtmiştir. Bu fikirlerle Kıbrıs konusundaki amaçlarını şöyle ifade etmiştir: *“Kıbrıs Türk halkının, uluslararası anlaşmalara dayalı meşru hak ve çıkarlarını korumak, Türkiye'nin garantisiyle refah içinde geleceklerini güvence altına almak. Hükümetimiz, önce cumhuriyet hükümetleri gibi, Kıbrıs konusundaki tarihi ve akdi sorumluluklarının bilinci içinde hareket etmektedir. Bu yaklaşımla biz, diğer hükümetlerde de olduğu gibi, bir çözümden yanayız ancak biz yaşayabilir, gerçekçi ve adil bir çözümden yanayız.”*. Belirttiği amaçların yanında diğer bir önemli nokta olarak, iki toplumun siyasi eşitliğine dayanmayan bir yolun çözüm olamayacağını görmüştür¹⁸⁰.

Kıbrıs sorununda Türkiye Cumhuriyeti'nden bağımsız bir çözüm bulunamayacağını söyleyen Hikmet Çetin, 1974 yılında adaya yapılan müdahalenin ardından adada hâkim olan huzur ve istikrar dönemine dikkat çekmiştir¹⁸¹. Hikmet Çetin, Kıbrıs'ta her iki tarafın da güven ortamına kavuşması için gerekli çalışmaların 1993 yılının Mayıs ayında başladığını söylemiştir. Bu süreç adına BM Genel Sekreteri tarafından aynı yılın temmuz ayı başlarında bölgeye yönelik güven artırıcı önlemler paketi oluşturulmuş ve kamuoyuna açıklanmıştır. Kıbrıs Rum Kesimi'nin de bu paketi kabul ettiğini ifade eden BM Genel Sekreteri, KKTC'nin ise paketi 12 Aralık 1993 seçimlerinin ardından 20 Ocak 1994 tarihinde ilke olarak kabul ettiğini ve bunu BM'ye yazılı olarak bildirdiğini söylemiştir. Güven artırıcı önlemler paketinin detaylarını Hikmet Çetin şöyle belirtmiştir: *“Güven artırıcı önlemler paketi esas itibarıyla üç unsurdan oluşuyor: Birinci unsur; kapalı Maraş bölgesinin, BM idaresi altında, iki tarafın kullanımına açılmasıdır. İkinci unsur, halen ara bölgede bulunan Lefkoşa Uluslararası Havaalanı'nın BM'nin yönetim ve işlevsel kontrolü altında işletmeye açılmasıdır. Üçüncü unsur, iki taraf arasında basın, spor ve kültür alanında temasların artırılması, uluslararası yardımların eşit paylaşılması, elektrik üretiminin ve su kaynaklarının işbirliğiyle geliştirilmesini kapsamaktadır. Güven artırıcı önlemler paketi, Maraş'ın 1974'ten bu yana çit içinde kalan, kapalı duran alanının, Kıbrıs'taki iki toplum için bir temas ve işbirliği alanı olarak kullanmak amacıyla BM'ye devredilmesine karşılık, Lefkoşa Uluslararası Havaalanı'nın onarılarak, BM idaresinde, Kıbrıs Türk tarafının dış seyahatlerinde ve dış*

¹⁸⁰ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 59, s. 310.

¹⁸¹ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 59, s. 311.

ticaretinde kullanılabilecek bir havaalanı şeklindeki bir denklem ve denge üzerinde kurulmuştur.”¹⁸².

İki tarafın liderlerinin paketi ilke olarak kabul edip BM’ye bildirmelerinden sonra paketin uygulanmasıyla alakalı görüşmeler 1994 yılında Kıbrıs’ta başlamıştır. Bu görüşmeler sırasında paketle alakalı BM’nin yapmış olduğu değişiklikler nedeniyle çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu değişiklikler ve çıkan sorunlara dair Hikmet Çetin’in Meclis içinde yaptığı konuşma şu detayları içermektedir: “*BM Genel Sekreteri’nin, taraflardan ilke olarak kabul etmelerini istediği orijinal paketle ilgili genel anlayış, uygulamanın her aşamasında taraflara eşit yarar sağlanacak olması yolunda idi. Oysa yeni metin, yapısı itibariyle Maraş’ın BM’ye devredilmesinden en erken 12 ay sonra, Kıbrıs Türk tarafının Lefkoşa Uluslararası Havaalanı’ndan yararlanmasını öngörmektedir. Böylece eşit zamanda denge ilkesi bozulmaktadır. Kıbrıs Türk tarafının uygulamada eşzamanlılığı sağlamak amacıyla, Lefkoşa Uluslararası Havaalanı açılıncaya kadar, Ercan Havaalanı’ndan geçici olarak, paketin amacına uygun biçimde yararlandırılmaları isteği de BM tarafından kabul görmemiştir. İkinci önemli değişiklik şudur: Paketin genel dengesi içinde, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin sağlayacağı temel yararlar, Lefkoşa Uluslararası Havaalanı’ndan kaynaklanacağı için, orijinal pakette, Kıbrıs Rum Havayolları’nın, Lefkoşa Uluslararası Havaalanı’nı kullanması öngörülmemiştir. Bu düzenleme, paketin genel dengesine ve pakete hâkim genel felsefeye de uygundur. Nitekim Genel Sekreter, paketi kamuoyuna açıklayan raporunda, bu düzenlemeyi Klerides’in de kabul ettiğini dünyaya duyurmuştu. Oysa yeni metinde, Kıbrıs Rum Havayolları’nın da Lefkoşa Havaalanı’nı kullanabileceği hükmü yer almıştır. Öte yandan orijinal pakette, Türkiye’de kayıtlı havayollarının, Lefkoşa Uluslararası Havaalanı’nı kullanabileceği belirtilmişti. Sonradan ortaya konulan uygulama ilkelerinde ise Lefkoşa Uluslararası Havaalanı’nı kullanabilecek Türkiye’de kayıtlı havayollarının sayısına bir sınırlama getirilmektedir. Paketin içeriği ortaya çıktığı zaman, BM Genel Sekreteri ve onun, konuyla ilgili, adaya gönderdiği BM uzmanlar heyeti, Lefkoşa Uluslararası Havaalanı’nda iki ayrı uydu terminal inşa edileceğini ve böylece havaalanının biri Rum, biri Türk olmak üzere iki ayrı gümrük kapısı olacağını açıklamışlardır. Hâlbuki ortaya çıkan uygulama metninde, gümrük alma*

¹⁸² TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 59, s. 312.

yetkisi, hem havaalanında hem Maraş'ta, BM yöneticilerine bırakılmaktadır. Ayrıca havaalanında iki ayrı uydur terminal yapılması düşüncesinden de vazgeçilmektedir. Paketin orijinal şeklinde, Maraş'a giriş için Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti bölgesinden yapılacak geçişlerin, serbest ve formalitesiz olması öngörülmüştür. Sayın Denktaş, bu ilkeleri kabul etmiş ve buna göre Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin gerekli önlemleri alacağını, BM yetkililerine yazılı olarak bildirilmiştir. Klerides, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin bu yaklaşımını kabul etmemiş, güvenlik gerekçesini ileri sürerek, Maraş'a giriş yolunun geçtiği Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti bölgesinin askerden arındırılmasını ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne ait yolun BM kontrolüne verilmesini talep etmiştir. BM yetkilileri, Klerides'in bu talebini kabul etmişler ve uygulama metnine bu yönde bir hüküm koymuşlardır.¹⁸³

Türkiye, bu değişiklikleri içeren itirazını BM Genel Sekreteri temsilcilerine bildirmiştir. BM, Rum tarafını destekleyen değişiklik ısrarlarında devam etmiştir. Amaçları, 1974 öncesi döneme ve kendilerinin lehine olacak bir çözüm yolunun Türkiye ve KKTC tarafından kabul edilmesidir. Bu noktada Hikmet Çetin, Türkiye'nin 1974 öncesi kanlı ve çatışmalı döneme dönmemeye kararlı olduğunu, Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki barışçı tezlerini dünyaya duyurmaya devam ettiğini, Türkiye'nin haklı Kıbrıs halkının her zaman destekleyici olduğunu sözlerine eklemiştir¹⁸⁴.

2.2.3.1.4. Somali

Somali, dünyanın en homojenik ülkelerinden biridir. Böyle bir homojenlik kapsamında Somalililer, farklı kabile dil ve dinleri yerine bir bütün olarak Somali dili ile İslam dinini benimsemiştir. Tüm bu ortak özelliklere rağmen, Afrika'da en şiddetli savaş ve iç çatışmaların yaşandığı ülke Somali olmuştur¹⁸⁵.

BM Güvenlik Konseyi'nin 24 Nisan 1992 tarihinde kabul ettiği 751 sayılı kararla faaliyete geçen UNOSOM (Birleşmiş Milletler Somali Operasyonu), bölgede çatışan gruplar arasında barışı sağlamak, insani yardım malzemelerinin dağıtım

¹⁸³ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 59, s. 312-314.

¹⁸⁴ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 59, s. 315.

¹⁸⁵ Halil İbrahim Alegöz, *Uluslararası İlişkilerde İnsani Diplomasinin Rolü: Türkiye-Somali Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013, s. 19-27.

bölgelerine ulaştırılması için güvence sağlamak amaçlarını taşımıştır. 27 Temmuz 1992 tarihinde alınan 767 sayılı karar ile UNOSOM I takviye edilmiştir. Bölgede şiddetlenen çatışmalarda BM nezdinde bölgeye yerleştirilen 34 Pakistanlı askerin yaşamını yitirmesiyle BM, ABD'den askeri yardım istemiştir. ABD'nin Somali'deki varlığı kısa vadede bölgeye barış ortamı sağlamıştır. 1993 yılında meydana gelen çatışmalarda 18 ABD askerinin öldürülmesi ile ABD Somali'den çekilmiştir¹⁸⁶.

1992 yılının Aralık ayında Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, dönemin hükümeti adına BM Güvenlik Konseyi'nin 794 sayılı kararı ile Somali'ye gönderilecek uluslararası güce katılmak amacıyla Anayasa'nın 92. Maddesi gereğince TBMM Genel Kurulu'na tezkere¹⁸⁷ sunmuştur. Hikmet Çetin, Somali'de yaşanan gelişmelere ve BM'nin kararına yönelik Meclis'te şu konuşmayı yapmıştır: *“Orada ölenler insan, Müslüman kardeşlerimiz, tarihi bağlarımız olan bir ülke. Bu soruna çözüm getirmenin, dünyanın görevi olduğuna ve bunda da geç kalındığına inanıyorum. Buna katkı yapmak Türkiye'nin görevi ve sorumluluğu az olur çok olur ama aksi halde biz affedilemeyiz. Buna mutlaka kendi insani değerlerimiz için katkı yapmak zorundayız. Niçin 28 bin ya da 30 bin kişi gönderiliyor? 3 bin kişi daha önce gönderildi, fakat çözüm olmadı. Daha önce, BM'nin 733 sayılı kararına göre oraya gönderilen bir barış gücü var. Bu karar ocak ayından beri geçerli fakat buna rağmen bugüne kadar çeteler aşılamamış ve yardım yerine ulaşmamıştır. Giden yardımlar yağma edilmekte ve dağıtılabilen yardımlar da ancak çetelere haraç vermek suretiyle yapılabilmektedir. Her gün bu dramı yaşıyoruz. Somali'deki bu durum giderek ağırlaştı. Bu nedenle de BM Güvenlik Konseyi'nin şu veya bu gerekçeyle olmuş olduğu bu karara Türkiye'nin de katkı yapması ve güç göndererek katkı yapmasının hükümet olarak zorunlu gördük. Ayrıca Somali ile tarihten gelen yakınlığımız var. Bu bizim sorumluluğumuzu daha da artırıyor.”*¹⁸⁸.

8 Aralık 1992 tarihli BM'nin 794 sayılı kararına katkıda bulunmak amacıyla TSK'nın Somali'ye gönderilmesine ilişkin Başbakanlık Tezkeresi Meclis içinde yapılan oylama sonucunda kabul edilmiştir¹⁸⁹. BM'nin çağrısı üzerine 19 Aralık

¹⁸⁶ Nazlı Müdüroğlu, *Birleşmiş Milletler ve İnsani Müdahale* (Tezsiz Yüksek Lisans Bitirme Projesi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, s. 11-13.

¹⁸⁷ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 22, s. 221.

¹⁸⁸ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 22, s. 252.

¹⁸⁹ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 22, s. 348.

1992 tarihinde Somali'ye 300 kişilik Türk birliği gönderilmiştir. Fatih, Derya ve Ertuğrul isimli gemilerle Somali'ye giden Türk Birliği BM Somali Birliği'ne katılarak Mogadişu Havaalanı ve limanının korunması ile görevlendirilmiştir¹⁹⁰.

2.2.4. Bağımsız Türk Cumhuriyetleri İle Olan İlişkiler

2.2.4.1. SSCB'nin Dağılması

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreç, ABD ile SSCB arasındaki Soğuk Savaş denen sıcak çatışma olmadan geçen ve her ne kadar sıcak çatışma yoktur dense de iki zıt kutbun rekabet ettiği ve silahlanma yarışına girdiği bir süreçtir. Soğuk Savaş, iki süper gücün dünyaya hâkim olma mücadelesi olarak da tanımlanabilir¹⁹¹.

Soğuk Savaş süresince her alanda ABD ile yarışan SSCB, Komünist Rejimi dünyanın her tarafına yaymayı amaçlamıştır. Ancak ilerleyen yıllarda ekonomik ve siyasal yönlerden yıpranmalar yaşamıştır. 1985 yılında SSCB'nin başına gelen Mihail Gorbaçov, çeşitli reformlarla bu yıpranmaları gidermeye çalışmıştır. Gorbaçov'un 1986 yılında ilan ettiği Glasnost¹⁹² ve Perestroika¹⁹³ ilkeleri ekonomik, sosyal ve siyasal alanda çeşitli reformları içermiştir. Bu ilkelerle Gorbaçov'un hedefi, Sovyet sisteminin iyileştirilmesi özellikle demokrasinin gelişmesini hızlandırmaktır¹⁹⁴.

Hedefleri yukarda belirtilen bu ilkeler başarılı olamamıştır. Bu ilkelerin savunduğu demokrasiye ve özgürlük ortamına destek vermeyen iktidarın üst kademesindeki bazı ileri gelenler ile başlarında bulunan Boris Yeltsin, Gorbaçov'a darbe girişimde bulunmuştur¹⁹⁵. Darbe girişiminin ardından 11 Mart 1990 tarihinde Litvanya bağımsızlığını ilan etmiştir. Ardından Letonya ve Gürcistan, SSCB'den bağımsızlığını ilan eden diğer devletler olmuştur. 1990 yılında yapılan seçimlerle Rusya Federasyonu'nun başkanı seçilen Boris Yeltsin, 12 Haziran 1990 tarihinde Rusya'da bağımsızlığını ilan etmiştir. Böylece SSCB düzeni yıkılmış yerine 15 ayrı

¹⁹⁰ Cumhuriyet, 2 Ocak 1993.

¹⁹¹ Ercan Yapa, *1991 Sonrası Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki Rolü*, (Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli 2008, s. 14-16.

¹⁹² Yeniden yapılanma.

¹⁹³ Açıklık.

¹⁹⁴ Ayşe Ece, *SSCB'nin Dağılmasından Sonra Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye İlişkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 67-69.

¹⁹⁵ Remzi Bulut, "SSCB'nin Dağılması ve Rusya Federasyonu'nda Serbest Piyasaya Geçiş", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt: 1 sayı : 2 (2014), s. 10-12.

bağımsız devlet kurulmuştur¹⁹⁶. SSCB'nin hukuki olarak son buluşu ise, Beyaz Rusya, Rusya ve Ukrayna Başkanlarının 21 Aralık 1991 tarihinde bir araya gelerek Sovyetler Birliği'ni feshettiklerini ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nu (BDT) kurduklarını açıklamaları ile olmuştur¹⁹⁷.

2.2.4.2. SSCB'nin Dağılmasından Sonra Bağımsız Olan Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye ile Olan İlişkiler

SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlık hareketleri son derece hız kazanmıştır. Bu bağımsızlık hareketleri içerisinde Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan nüfus ve kültür bakımından Türk Cumhuriyetleri olarak değerlendirilirken, Tacikistan halkının Müslüman olması ve diğer Türk Cumhuriyetleri ile aynı kaderi paylaşması bakımından Türk Cumhuriyeti olarak ele alınmıştır¹⁹⁸.

Kafkasya'nın en önemli stratejik özelliklerine ve yeraltı kaynaklarına sahip bölgesinde yer alan Azerbaycan, 30 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını kazanmıştır. Azerbaycan'ın ilk Devlet Başkanı Ayaz Muttalibov'dur. İkinci Devlet Başkanı ise 7 Haziran 1992 tarihinde Cumhurbaşkanı seçilen Ebufeyz Elçibey¹⁹⁹ olmuştur. Bağımsızlığından günümüze değin Azerbaycan'ın en önemli sorunu, Ermenistan ile olan Dağlık Karabağ Sorunudur. Karabağ'ı kendi topraklarına katmak isteyen Ermenistan, işgal ve bu yöndeki politikalarına devam etmektedir²⁰⁰. Karabağ bölgesi; Azerbaycan'ın Ermenistan ile Batı sınırını oluşturmaktadır. 1989 yılında Dağlık Karabağ; parlamento kararı ile Ermenistan ile birleşme kararı almıştır. Aynı yıl Kremlin Yönetimi, bu kararı tanımayıp bölgeyi Azerbaycan'a bağlamıştır²⁰¹.

¹⁹⁶ Ece, s. 70; Hikmet Çetin ile tarafımızca yapılan 23.10.2017 tarihli görüşmeden alıntıdır.

¹⁹⁷ Bulut, s. 16.

¹⁹⁸ Geybulla Geybullayev-Erol Kurubaş, "Türk Cumhuriyetlerinin Entegrasyonu: Fırsatlar, Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt: 7 sayı: 1 (2002), s. 19,20.

¹⁹⁹ 1938 Nahcivan doğumlu olan Ebufeyz Elçibey; siyasete aktif olarak 1989 yılında Azerbaycan Halk Cephesi Partisi'nin başına geçerek başlamıştır. 1991 yılında Azerbaycan'ın bağımsızlığından sonra, 7 Haziran 1992 tarihinde Azerbaycan cumhurbaşkanı olmuştur. Haziran 1993'te yapılan darbe girişimi ile cumhurbaşkanlığından ayrılmıştır. Bkz: <https://www.turkulkusu.com/ebulfez-elcibey-saadettin-gomec/>. Erişim Tarihi 15 Mart 2018.

²⁰⁰ Yapa, s. 81,82.

²⁰¹ Erdem Karaca, "SSCB'nin Dağılma Sürecinden BDT'nin Kurulmasına Kadar Geçen Sürede Karabağ Eksenli Olarak, Nahcivan, Ermenistan ve Azerbaycan Coğrafyasında Yaşanan Gelişmeler ve Türkiye'nin Tutumu (Ekim 19787-Aralık 1991)", *Akademik Bakış Dergisi*, cilt: 9, sayı: 17 (Kış 2015), s. 114-120.

1991 yılında SSCB'nin dağılmasından sonra, Ermeniler yaşanan otorite boşluğundan yararlanarak Karabağ'ın bağımsızlığını ilan etmiştir. Daha sonra 8 Mayıs 1992 tarihinde Dağlık Karabağ, 18 Mayıs 1992 tarihinde ise Azerbaycan ve Ermenistan'ı ayıran Lâçin Bölgesi işgal edilmiştir. Ermenilerin 'Büyük Ermenistan' hayalinin önemli bir yerinde yer alan Karabağ, uzun yıllar boyunca Ermenilerin işgali altında kalmıştır. İşgaller sonucunda binlerce insan yaşamını yitirmiştir, çok sayıda kişi yerini yurdunu terk etmek zorunda kalmıştır²⁰².

Azeri Türkleri ile Ahıska Türklerinin birlikte yaşadığı, Karabağ bölgesinin önemli yerleşim noktalarından biri olan Hocalı Bölgesi, Aralık 1991 tarihinde Ermenilerin işgaline uğramıştır. 26 Şubat 1992 tarihinde, tarihe Hocalı Katliamı olarak düşen bu kıyım girişimi, Hocalı bölgesinin tamamen yok edilmesi ile sonuçlanmıştır²⁰³. Olaylar bu şekilde devam ederken Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, yaptığı açıklama ile ülkeleri ateşkes konusuna destek vermeye davet etmiştir. Ayrıca Türkiye'nin ambulans, doktor ve ilaç içeren yardımlarını bölgeye göndereceklerini de sözlerine eklemiştir²⁰⁴. Hocalı Katliamı'ndan sonra Azerbaycan'da Halk Cephesi iktidara gelirken, yeniden Ebufeyz Elçibey Azerbaycan Cumhurbaşkanı olmuştur. İktidara yeniden gelen Ebufeyz Elçibey, Azerbaycan'ı BDT'den çıkarmıştır. Bunun yanında Karabağ'da yaşananları BM ile AGİK'e taşımıştır. BM ve AGİK çerçevesinde yapılan toplantılar sonucunda Azerbaycan toprak bütünlüğü lehine kararlar alınmasına rağmen Ermenilerin aynı tutumları devam etmiştir²⁰⁵.

Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin; Meclis'te yaptığı konuşma ile BM Güvenlik Konseyi kararına şöyle değinmiştir: *"Konu, bu çerçevede yüce Meclis'in bildiği gibi, Güvenlik Konseyi'ne götürülmüş, Güvenlik Konseyi 822 ve 853 sayılı iki karar almıştır. Bu kararlarda aslında, Karabağ'ın, Azerbaycan toprağı olduğu, BM Güvenlik Konseyi kararı hâline getirilerek teyit edilmiş ve Ermenilerin, işgal ettikleri Azerî topraklarından derhal, önkoşulsuz olarak tamamen çekilmelerinin ve Ermeni saldırılarının durdurulması zorunluluğu çok açık*

²⁰² Karaca, s. 125.

²⁰³ Beşir Mustafayev, "Ermeni Devlet Terörünün Eseri: 26 Şubat 1992 Hocalı Soykırımı Üzerine", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, cilt: 29, sayı: 29 (2011), s. 28-30.

²⁰⁴ Ayın Tarihi, 5 Mart 1992.

²⁰⁵ Emine Vildan Özyılmaz, "Geçmişten Günümüze Dağlık Karabağ", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt: 15, sayı: 2 (2013), s. 200-203.

olarak ortaya konmuştur.”²⁰⁶. Haziran 1993 tarihinde yapılan darbe ile Ebufeyz Elçibey, yönetimden alınmıştır ve yerine Haydar Aliyev²⁰⁷ getirilmiştir. Karabağ Sorunu ile yakından ilgilenen Haydar Aliyev, 12 Mart 1994 tarihinde Ermenilerle ateşkes imzalamıştır²⁰⁸.

Karabağ konusunda Türkiye, her zaman Azerbaycan destekleyicisi olmuştur. Rusya ise bölgede güçlü bir Azerbaycan yerine kendi kontrolleri altında bir Ermenistan çıkarlarına daha çok uyacağı için Ermenileri desteklemiştir²⁰⁹. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, 9 Ocak 1992 tarihinde gazetecilere verdiği demeçte Türkiye’nin Azerbaycan’a olan desteğini şu sözlerle açıklamıştır: *“Bu cumhuriyetler model olarak Türkiye’yi alıyorlar. Türkiye; laik oluşuyla, Batıyla ilişkileriyle, demokrasisiyle bu cumhuriyetler için çok önemli bir konuma sahiptir. Bu durumda neden başka ülkelerle rekabet içinde olalım. Türkiye gelen istekler doğrultusunda bu ülkelere yardım edecektir.”*²¹⁰.

SSCB’nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan cumhuriyetlerin birçoğu ile kültürel bağlarımızın olduğunu ifade eden Hikmet Çetin, bağımsızlığını kazanan bu devletleri tanıyan ilk devletin Türkiye Cumhuriyeti olduğunu söylemiştir. Aynı zamanda bu ülkelerle diplomatik ilişkiler başlamıştır, bazı devletlerde büyükelçilik açılması kararı alınmıştır²¹¹.

3 Mayıs 1992 tarihinde Bakü’de Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin ve Azerbaycan Dışişleri Bakanı Hüseyin Aga Sadıkov arasında imzalanan Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Hükümeti arasında Eğitim, Öğretim, Uzmanlık Hizmetleri, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Antlaşması’nın amacı; karşılıklı

²⁰⁶ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 40, s. 80.

²⁰⁷ Haydar Aliyev; 10 Mayıs 1923 tarihinde Nahcivan’da doğmuştur. 1941’de Nahcivan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin Halk İçişleri Komiserliği, 1944’te yüzbaşı rütbesi ile KGB görevlerini yürüten Aliyev; 1967 yılında Azerbaycan SSC Devlet Güvenlik Komitesi’nin Başkanı olmuştur. 1969 yılında Azerbaycan Komünist Partisi Merkezi Komitesi’nin Genel Sekreteri görevine atanmıştır. 1993 yılı Haziran ayında Azerbaycan Cumhurbaşkanı olmuştur. Vefa Babayeva, *Haydar Aliyev Dönemi Türkiye-Azerbaycan İlişkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013, s. 27-39.

²⁰⁸ Özyılmaz, s. 203.

²⁰⁹ Ece, s. 28.

²¹⁰ Ayın Tarihi, 9 Ocak 1992.

²¹¹ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 3, s. 83.

iki ülke arasındaki eğitim, öğretim, uzmanlık hizmetleri, teknik ve bilim alanlarında işbirliği sağlamaktır²¹².

Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorununa yönelik hükümetin politikalarına değinen Hikmet Çetin, Meclis'te şu konuşmayı yapmıştır: *"...Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Yukarı Karabağ'dan kaynaklanan soruna da bu açıdan baktık ve bu sorumlulukla yaklaştık. Taraflara her fırsatta diyalog, itidal ve görüşme tavsiye ettik. Nitekim 3 Şubat 1992 tarihinde İstanbul'da, dışişleri bakanlarının katıldığı, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Toplantısı'nda, ben, Azerbaycan Dışişleri Bakanı Hüseyin Sadıkov ve Ermenistan Dışişleri Bakan Vekiliyle baş başa bir saatten fazla görüştüm. Kendilerine, bu konunun barışçı yolla çözümlenebilmesi için gerekli tüm çabayı göstermelerini söylemeye çalıştım. Bağımsızlıklarına yeni kavuşan ve komşumuz olan bu iki ülkenin yeni birtakım acılarla karşılaşmamaları için, bölgemizde yeni bir soruna neden olmamaları için, bütün yolları önermeye çalıştık. Nitekim o toplantı sırasında sadece bununla da yetinmedim ve yine İstanbul'da bizimle birlikte olan Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanı Koziref'le görüşmelere katıldım ve kendisi bir girişim yapmaya karar verdiklerini, iki ülkenin temsilcilerini, dışişleri bakanlarını Moskova'ya çağıracağını ilan etti. O sırada biz bunu destekledik, hiç kimseyle bir rekabet içinde olmadığımızı ve barışçı çaba kimden gelirse gelsin, ona destek vereceğimizi söyledik. Orada, iki dışişleri bakanı da, bu toplantıya katılacaklarını söylediler. Nitekim gecikmeyle de olsa, 20 Şubatta Moskova'da, Azerbaycan, Ermenistan ve Rus Dışişleri Bakanları'nın katıldığı bir toplantı yapıldı; o toplantıda ateşkes mutabakatına varıldı. Rus Büyükelçisi beni ziyaret etti, o toplantı hakkında bilgi verdi ve o toplantı nedeniyle varılan anlaşmanın uygulanması için destek olmamızı da istedi. Aynı gün, Dışişleri Bakanı olarak, bu tip barışçı çabaları desteklediğimiz, kan dökülmeden ateşkese uyulması, tarafların bu konuda dikkatli olması cehlinde bir açıklama yapma durumunda kaldım. Yine o toplantı sırasında, Azerbaycan Dışişleri Bakanı ile Ermenistan Dışişleri Bakanı vekiline, tarafların istemesi halinde, sorunun çözümü için, Türkiye'nin, aktif bir rol üstlenebileceğini de söyledik. Tek tek bunun iyi olacağını söylediler ama biz kendilerine, özel bir çaba içinde olmadığımızı fakat taraflar uygun görürlerse, isterlerse, bu konuda en yararlı olacak ülkenin Türkiye*

²¹² Resmi Gazete, 14 Temmuz 1992, S. 21284, s. 1-6.

olacağını, Türkiye'nin iki komşu ülke arasında diyalogu sağlayabileceğini ama bunun iki tarafça da istenmesinin gerekli olduğunu dile getirdik. Yukarı Karabağ sorunu kaygı verici boyutlara çıkmaktadır. Şunu kesinlikle belirtmek istiyorum ki, bu konuda çok aktif bir biçimde, barışçı tüm çabalarımızı sürdürüyoruz. Ben, aşağı yukarı her gün, sadece Azerbaycan'daki Büyükelçimizle değil, Azerbaycan Hükümetinin yetkilileriyle de doğrudan telefonlu konuşarak bilgi almaya çalışıyorum. Bugüne kadar doğrudan doğruya yöneticilerden aldığım bilgiler, henüz -basına yansıyan şekilde ve boyutta değil- tanklarla bir girişimin olmadığı yönünde. Elbette ki inanmak durumundayım; yöneticilerin verdiği bilgi bu; ama olayın kaygı verici boyutlarda olduğunu özellikle belirtmek istiyorum. Türkiye olarak, kimden gelirse gelsin, hiçbir rekabet içinde olmadan, barışçı çözüm için yapılacak olan tüm girişimlere olumlu bakıyoruz ve bunlara katkı yapmaya da hazırız’’²¹³.

Türkiye'nin barışçı politikalara ağırlık verdiğini ve konuyla alakalı olarak her gün Azerbaycan hükümetinin yetkilileriyle görüştüğünü konuşmasına ekleyen Hikmet Çetin; sorunun barışçıl yollarla çözülmemesinin kötü ve şiddetli etkilerine dikkat çekmiştir²¹⁴. Bu doğrultuda, söz sahibi olabilecek ve sorunu barış politikası ışığında çözebilecek devletlerle temas halinde olduklarına değinen Hikmet Çetin, Rusya Dışişleri Bakanı Kuzirev'den gelen mektubun detaylarını şöyle belirtmiştir: “Rusya Dışişleri Bakanı Kuzirev'den özel bir mektup geldi. O mektupta, 20 Şubat tarihinde Moskova'da yapılan toplantıda üzerinde anlaşmaya varılan, yani Azerbaycan ile Ermenistan arasında, üzerinde anlaşmaya varılan konuları tek tek sıralıyor ve bunun gerçekleşebilmesi için Türkiye'nin çaba göstermesini ve etkili olmasını istiyor yani bu konuda yardımımıza ihtiyaç olduğunu, katkı yapmamızın gerekli olduğunu dile getiriyor.”²¹⁵.

Hikmet Çetin Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını yeni kazanan Türk Cumhuriyetlerinin yanında yer aldığını göstermek amacıyla yedi Orta Asya Cumhuriyeti'ni kapsayan gezisinin ilk durağı Azerbaycan olmuştur. 29 Şubat 1992 tarihinde Azerbaycan'ın başkenti Bakü'den yaptığı açıklama ile son duruma dair şu bilgileri veren Hikmet Çetin; Azerilerin Karabağ'ı boşalttığını, Karabağ'ın fiilen

²¹³ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 4, s. 406,407.

²¹⁴ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 4, s. 408.

²¹⁵ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 4, s. 457.

Ermenilerin elinde olduğunu ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ayaz Muttalibov'un Karabağ'ın düşmesinden dolayı üç günlük remi yas ilan ettiğini söylemiştir²¹⁶. Gezinin son durağı olan Ukrayna'da Ukrayna Dışışleri Bakanı Zilenko ile yaptığı görüşme neticesinde, Karabağ konusunda uzlaşma sağlandığı belirtilmiştir. Görüşme sonucunda Karabağ'ın Azerbaycan toprağı olduğu ve soruna BM ile AGİK doğrultusunda bir çözüm bulunması kararlaştırılmıştır²¹⁷.

KAİK Toplantısı'na katılmak üzere 6 Mart 1992 tarihinde Brüksel'e giden Hikmet Çetin; Dağlık Karabağ konusuyla ilgili ABD, Fransa, İngiltere, Rusya, Almanya, Ukrayna, Beyaz Rusya Dışışleri Bakanları ile görüşmeler yapmıştır²¹⁸. Ayrıca Brüksel'deki KAİK Toplantısı'nda Hikmet Çetin, ilgili taraflara, BM Güvenlik Konseyi üyelerine ve uluslararası kuruluşlara altı maddelik bir barış planı sunmuştur. Plan, Karabağ sorununa yönelik çözüm önerilerinden ve bu önerilerin görüşülmesi için ABD, Rusya, Türkiye, Azerbaycan ve Rusya'nın katılacağı bir toplantının düzenlenmesine yönelik detaylardan oluşmuştur²¹⁹.

24 Mart 1992 tarihli AGİK'in Dışışleri Bakanları Toplantısı'na katılan Hikmet Çetin, konferansta yaptığı konuşma ile Karabağ'ın Azerbaycan toprağı olduğuna bir kez daha dikkat çekmiştir²²⁰.

10 Eylül 1992 tarihinde İstanbul'da yapılan Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Toplantısı'na katılmak üzere Türkiye'ye gelen Ermenistan Dışışleri Bakanı Rafi Hovanesyan, yaptığı konuşma ile Türkiye'ye eleştirilerde bulunmuştur. Bilahare düzenlediğı basın toplantısında Türkiye'yi suçlayıcı tavrına devam eden Hovanesyan, Dağlık Karabağ sorununa yönelik Türkiye'nin başlangıçta takındığı tarafsızlık tavrından uzaklaştığını, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleştirilmesi adına Karabağ sorununun önkoşul olmamasını istediklerini belirtmiştir. Ermenistan Dışışleri Bakanı Hovanesyan'ın bu tavrına karşılık Hikmet

²¹⁶ Aydın Tarihi, 29 Şubat 1992.

²¹⁷ Aydın Tarihi, 6 Mart 1992.

²¹⁸ Aydın Tarihi, 10 Mart 1992.

²¹⁹ Aydın Tarihi, 11 Mart 1992.

²²⁰ Aydın Tarihi, 25 Mart 1992.

Çetin, bu platformun bu tür asılsız iddiaları dile getirmek için uygun bir yer olmadığını söylemiştir²²¹.

Hikmet Çetin; 14 Temmuz 1993 tarihinde dönemin Başbakanı Tansu Çiller'e sunmak üzere Azerbaycan ve bölgedeki sorunlara ilişkin şu önemli noktaları kaleme almıştır: *"Elçibey'in konumu ve Azerbaycan'da demokratik sürecin anayasal meşruiyet çizgisinde işlerlik kazanmasına ilişkin görüşümüz; ABD, İngiltere, Fransa ve AGİK tarafından da benimsendi. Ancak anılan ülkeler ve AGİK, bu tutumlarını bir tanımazlık doktrinine dönüştürmeye de eğilimli görünmüyorlar. Haydar Aliyev konumunu pekiştirmeye çalışıyor. Suret Hüseyinov'un²²² donatılmış bulunduğu geniş yetkileri, deneyimsizliği nedeniyle, etkin bir biçimde kendi kendisini harcaması olasılığından söz edilebilir. Bu durumda Aliyev, diğer iç dengeleri ayarlayabildiği takdirde, otoritesini tam olarak yerleştirebilecek. Haydar Aliyev; Rusya, İran ve Türkiye'nin ilgi ve çıkarlarını dengeli bir biçimde kollamaya çaba göstereceği mesajlarını vermekte. Ermenistan'la olan ihtilafın seyri de Aliyev'in durumunu tabiatıyla etkileyecek. Azerbaycan'daki iç çalkantılardan yararlanan Ermeniler, Dağlık Karabağ'a bitişik Akdam (kuzeydoğuda) ve Fuzuli (güneyde) çevresinde askeri konumlarını son saldırılarla pekiştirdiler. Bu kez Rusya'nın Aliyev'le Hüseyinov'un yıpranmalarını önlemek için Ermeni tarafına baskıda bulunduğu anlaşılıyor. Bunun sonucunda Ermenistan yönetimi, son saldırgan operasyonların sorumluluğunu savunma bakanına yükleyerek kendisini 8 Temmuz'da görevden aldı. Son saldırılar nedeniyle, Minsk Konferansı Başkanı Rafaelli'nin bölgeye gidişi gecikti. Temaslarını 9-13 Temmuz arasında yaptı. Dağlık Karabağ'a gidemedi. Teyidine çalışılan bazı haberlere göre, Barış Planı bağlamındaki takvim, 15 Temmuz'da muhasematın durdurulmaya başlaması ve 18 Temmuz'dan itibaren de 60 gün süreli ateşkese geçilmesiyle işlerliğe kavuşabilecek. Bu takdirde, Minsk Konferansı'nın da 7 Ağustos'ta açılabilmesi mümkün olabilir. Ermeniler'in Kelbecer bölgesinden çekilmelerini sağlayacak barış planının yürürlüğe aktarılabilmesi, Aliyev'in iç siyasal prestijine katkıda bulunacak."*²²³.

²²¹ Ayın Tarihi, 10 Eylül 1992.

²²² 1993-1994 yılları arasında görev yapmış Azerbaycan Başbakanı.

²²³ Dışişleri Bakanlığı Arşivi, 14 Temmuz 1993, sayısız.

17 Eylül 1993 tarihinde resmi ziyaret gerçekleştirdiği Azerbaycan'ın Bakü kentinden Azerbaycan Meclis Başkanı Haydar Aliyev ile birlikte yaptıkları ortak basın toplantısında Hikmet Çetin, sorunun iç sorun olma özelliğine dikkat çekerek Azerbaycan'ın sorunları öncelikle kendilerinin çözmesi gerekliliğini dile getirmiştir²²⁴. 24 Nisan 1994 tarihinde Azerbaycan'a bir resmi ziyaret daha gerçekleştiren Hikmet Çetin; Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ile yaptığı görüşme sonucunda, Karabağ sorununa yönelik Türkiye'den daha fazla destek beklediklerini ifade ettiğini açıklamıştır²²⁵.

1991 yılının Ekim ayında yapılan referandumla bağımsızlığını ilan eden Türkmenistan'ın ilk cumhurbaşkanı Saparmurat Niyazov (Türkmenbaşı) olmuştur. 1991 yılından 2006 yılına kadar süren Cumhurbaşkanlığı görevi boyunca Niyazov, Türkmenistan'ın kendine özgü bir gelişim modeli ile ilerlediğini savunmuştur. Niyazov aynı zamanda baskıcı yönetimi ile de göze çarpmıştır. Bu baskıcı ve otoriter yönetim anlayışının, Türkmenistan'ın uluslararası alanda demokrasi yolunda atılan adımlara rağmen ilerlemeyi güçleştirdiğini söylemek mümkündür. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ekonomik dayanışma amacı doğrultusunda 1994 yılında bir araya gelen Türk Cumhuriyetlerinde Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan ve 1998 yılında Tacikistan'ın katıldığı oluşuma Türkmenistan temsilci olarak kalmayı tercih etmiştir²²⁶.

Hikmet Çetin, 1992 yılının Şubat ayında çıktığı Orta Asya gezisinin 1 Mart 1992 tarihinde Türkmenistan'a gitmiştir²²⁷. Aynı yılın 2-6 Aralık tarihlerinde Türkmenistan Cumhurbaşkanı Niyazov'un Türkiye'yi ziyaretine Hikmet Çetin Meclis içi konuşmasında şöyle değinmiştir: *"2-6 Aralık 1991 tarihleri arasında Türkmenistan Cumhurbaşkanı Sayın Niyazov da Türkiye'yi ziyaret etmiş, buradaki ziyaretleri sırasında birçok ilişkiler kurulmuş ve sonunda, iki ülke arasında dostluk ve işbirliği anlaşması imzalanmıştır."*²²⁸.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan diğer Türk Cumhuriyetlerinden olan Kazakistan, diğer Türk Cumhuriyetleri

²²⁴ Ayın Tarihi, 17 Eylül 1993.

²²⁵ Ayın Tarihi, 24 Nisan 1994.

²²⁶ Ece, s. 89-91.

²²⁷ Ayın Tarihi, 1 Mart 1992.

²²⁸ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 2, s. 426.

arasında yüzölçümü olarak en büyük ülkedir. 1 Aralık 1991 tarihindeki seçimler sonucunda Kazakistan'ın ilk Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev olmuştur²²⁹.

Kırgızistan, 15 Aralık 1990 tarihinde kabul edilen Kırgızistan Cumhuriyeti'nin Bağımsızlık Deklarasyonu ile bağımsızlığını ilan etmiştir. Kırgızistan, BM ve AGİK gibi uluslararası kuruluşlara Türkiye'nin desteği ile üye olmuştur. Günümüzde Kırgızistan'ın stratejik ortakları içerisinde; ABD, Rusya, Çin ve Türkiye yer almaktadır²³⁰. Türkiye ile Kırgızistan arasında 3 Mart 1992 tarihinde vize muafiyetine ilişkin imzalanan antlaşma 7 Temmuz 1992 tarihinde onaylanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin ile Kırgızistan Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Roza I. Otunbayeva arasında imzalanan antlaşma ile taraflar arasındaki işbirliğinin karşılıklı olarak geliştirilmesi hedeflenmiştir²³¹.

Türk Cumhuriyetlerinden olan Özbekistan, 1991 yılında bağımsızlığını kazanmıştır. Orta Asya ülkeleri içinde en fazla nüfusa sahip olan Özbekistan'a yatırım yapan başlıca ülkeler arasında ABD, İngiltere, Güney Kore ve Türkiye yer almaktadır²³².

Dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin ile Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Hüseyin Aga Sadıkov arasında Türkiye ile Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan arasında vize muafiyetine ilişkin, 28 Şubat 1992, 1 Mart 1992 tarihli antlaşmalar imzalanmıştır. Aynı konu münasebetiyle 2 Mart 1992 tarihindeki antlaşma Türkmenistan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Avdi Kuliev ile imzalanmıştır²³³.

2.2.5. Dışişleri Bakanlığı Döneminde Bazı Devletlerle Olan İlişkiler

Hikmet Çetin'in Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı süresince (20 Kasım 1991-27 Temmuz 1994) Türkiye'nin diğer devletlerle olan ilişkilerinde şu noktalar göze çarpmaktadır:

²²⁹ Ece, s. 103-106.

²³⁰ Ece, s. 100-102.

²³¹ Resmi Gazete, 24 Ağustos 1992, S. 21325, s. 1-3.

²³² Ece, s. 95-98.

²³³ Resmi Gazete, 2 Haziran 1992, S. 21246, s. 1-9.

2.2.5.1. Almanya

18 Aralık 1991 tarihinde Almanya'ya giden Hikmet Çetin, Alman Başbakanı Helmut Kohl ve Alman Dışişleri Bakanı Hans Dietrich Genscher ile görüşmeler yapmıştır²³⁴. Hikmet Çetin, görüşmenin detaylarına Meclis içinde yaptığı konuşma ile şöyle değinmiştir: *“İki ülke arasındaki ilişkileri olması gereken düzeye yeniden getirmek için, Sayın Genscher'in davetini kabul ederek geçen hafta Almanya'ya bir ziyaret yaptım ve Alman Şansölyesi Sayın Kohl ve Sayın Genscher ile konuşma olanağını buldum. Bu görüşmelerde iki ülke ilişkilerini, içinde bulunduğu durgunluktan çıkarma hususunda Almanya'nın da kararlı olduğunu ve mevcut durumun sürmesinin, iki tarafın da yararına olmadığına inandıklarını memnurlukla gördüm. İlişkilerimizi geliştirmek için her düzeyde ikili temasları artırmayı kararlaştırdık. Alman Şansölyesi Kohl, ülkemize yönelik Alman askerî yardımına getirilen kısıtlama konusunun, Parlamentonun gündeminde olduğunu söyleyerek; ancak, kendisinin, bunun kaldırılması için kişisel girişimde bulunacağı konusunda söz verdi. Önümüzdeki yıl içerisinde, yani 1992 yılında Sayın Genscher'in ve Sayın Kohl'un Türkiye'ye yapacakları ziyaretler ve iki ülke dışişleri bakanlıkları arasında teknik düzeyde gerçekleştirilecek temaslara birlikte, ilişkilerimizin geliştirilmesi yönünde yeni adımlar atılacaktır.”*²³⁵.

1992 yılının başlarında Almanya ile olan ilişkiler, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşanan olaylar nedeniyle gergin bir hal almıştır. Bu sebep dolayısıyla Almanya, Türkiye'ye yaptığı askeri yardımı durdurmuştur. Alman Hükümeti Sözcüsü Dieter Vogel, Türkiye'ye gönderilen silahların Türk sivil halkına karşı kullanıldığı söylemlerinin artması üzerine böyle bir karar almak zorunda kaldıklarını belirtmiştir²³⁶. Karara istinaden dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, Almanya'nın ambargo kararına şu eleştirilerde bulunmuştur: *“Bu olaylarla ilgili olarak Federal Almanya basın ve kamuoyunu kışkırtan asılsız ve abartılı haberlerin, Alman iç siyasetine de araç yapılarak, saptırılması, bazı Alman siyasetçilerinin ve başta Dışişleri Bakanı Genscher olmak üzere, hükümet üyelerinin tepkilerine yol açmıştır. Yanlış algılamalardan kaynaklanan bu aceleci beyanlar, ilişkilerimiz*

²³⁴ Ayın Tarihi, 18 Aralık 1991.

²³⁵ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 2, s. 289.

²³⁶ Ayın Tarihi, 26 Mart 1992.

açısından talihsiz bir gelişme olmuştur. Bu gelişmelerin arkasından, askerî işbirliğimizi aksatıcı bazı kararların da alınmış olması, olumsuzlukları daha da artırmıştır. Biz hükümet olarak, bu durum karşısında Türkiye'nin yararlarını ve çıkarlarını da ön planda tutarak, sağduyulu ve soğukkanlı bir politika izledik. İki ülke arasındaki geleneksel, sağlam ve iki ülkeyi birbirine bağlayan çok yönlü ilişkileri de dikkate alarak, gerçekleri kendi kamuoyumuza ve dünya kamuoyuna çeşitli vesilelerle anlatmaya çalıştık. Sayın Başbakanımızın ve Dışişleri Bakanı olarak benim bu konudaki beyan ve açıklamalarımızın ayrıntılarına tekrar girmek istemiyorum ancak Alman Dışişleri Bakanının ve bazı siyaset adamlarının Türkiye'ye yönelik eleştirilerini yanlış, gerçeklerden yoksun ve haksız bulduğumuzu bir kere daha belirtmek istiyorum. Hükümetimizin, Türkiye ile Almanya arasındaki ilişkilerde sağduyuyu egemen kılmaya çalışması etkili olmuş ve bir süre sonra, ilişkilerin iyi bir düzeyde sürdürülmesi gerektiği, Alman Hükümeti tarafından da teyit edilmiştir. Bilindiği gibi, Başbakan Kohl'ün 2 Nisan'da Federal Alman Parlamentosu'nda yaptığı konuşma ve Sayın Başbakanımızın 3 Nisan tarihindeki açıklamaları, ilişkilerin sürdürülmek istenmesinin açık delilleridir. Son gelişmelerin seyri içinde, gerek Başbakan Kohl, gerek Dışişleri Bakanı Genscher, parlamentoda ve sözcüleri aracılığıyla yaptıkları açıklamalarda, PKK'yı açıkça bir terör örgütü olarak tanımlamışlar ve kınama yoluna gitmişlerdir. Öte yandan, askerî yardımın askıya alınması kararının, zorlama bir hukukî yorumdan kaynaklanan yanlış bir adım olduğu, giderek daha iyi anlaşılmaya başlanmıştır. Bu yanlışlığın düzeltilmesi, kuşkusuz iyi olacaktır ancak önemli olan hükümetimizin, ülkenin güvenliğini, birliğini ve bütünlüğünü her şeyin önünde ve üstünde tutmaktaki azmi ve kararlılığıdır. Bu konudaki en büyük gücümüz ve desteğimiz, her zaman olduğu gibi, Yüce Parlamento olacaktır. Değerli arkadaşlarım, şimdi Almanya ile olan ilişkiler, bir donma noktasına gelmiştir. Bu ilişkilerin iyi olmasının, iki tarafın da yararına olduğu açıkça belirtilmiştir ama bu konuda önümüzdeki dönemde atılacak olan adımların, Federal Almanya tarafından gelmesi gerekli görülmektedir. Çünkü konunun bu noktaya getirilmesinin esas sorumlusu, Federal Almanya Hükümetidir.”²³⁷.

²³⁷ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 9, s. 194,195.

2 Haziran 1992 tarihinde silah ambargosuna yönelik Türkiye ile Almanya arasında mektup teatisi başlamıştır. Dışışleri Bakanı Hikmet Çetin Almanya'nın Türkiye'ye gönderdiği mektuptan şöyle bahsetmiştir: *“Türkiye ile Almanya'nın NATO çerçevesinde işbirliği içinde olduğunu ve Almanya'nın diğer NATO ülkelerine olduğu gibi Türkiye'ye de destek verdiğini, desteğin NATO anlaşmaları çerçevesinde kullanılmasını istediklerini”*. Türkiye'nin bu mektuba cevaben karşılığı olan mektupta ise Türkiye'nin NATO anlaşmalarına her zaman uyduğunu belirtmiştir²³⁸.

NATO Dışışleri Bakanları Toplantısı için Norveç'in Oslo kentinde bulunan Hikmet Çetin, Almanya'nın ambargo kararına yaptığı açıklama ile şunları ifade etmiştir: *“Alman Hükümeti dün aldığı bir kararla ülkemize karşı her türlü askeri malzeme sevkiyle ilgili olarak bir süre önce koyduğu kısıtlamaları kaldırmış bulunmaktadır. Alman makamlarının bu basiretli kararını memnunlukla karşılıyorum. Bu gelişmeden Türk-Alman dostluğu kazançlı çıkmıştır. Bu sonuca birlikte önceden varılan mutabakat uyarınca Alman meslektaşım Sayın Kinkel'in bana yazdığı mektuba verdiğim cevapla, diğer bir deyişle, klasik diplomaside mektup teatisi olarak anılan yoldan ulaşılmıştır. Bu suretle Türkiye ve Almanya arasındaki geleneksel dostluk ilişkisinde ortaya çıkabilecek gereksiz pürüzlerin ve yanlış değerlendirmelerin bile her zaman belirtegeldiğimiz gibi görüşmeler yoluyla giderilebileceği teyit edilmiş olmaktadır. Her iki taraf da iyi niyet ve karşılıklı anlayışla hareket ederek hızla değişen dünyamızda bölgesel uluslararası barışa hizmet ve ortak çıkarlar doğrultusunda, Türk-Alman ilişkilerini daha iyiye götürmek için bundan böyle daha etkin ve yakın işbirliğinde bulunacaklardır.”*²³⁹.

12 Temmuz 1992 tarihinde Almanya Dışışleri Bakanı Klaus Kinkel Türkiye'ye resmi ziyarette bulunmuştur²⁴⁰. Dışışleri Bakanı Hikmet Çetin, ziyaretin 8 yıllık bir aradan sonra gerçekleşmesi bakımından oldukça önemli olduğuna vurgu yapmıştır. Alman Başbakanı Klaus Kinkel'in ziyareti onuruna verilen akşam yemeği konuşmasında Hikmet Çetin şunları söylemiştir: *“...Türk-Alman ilişkilerinin çok yönlü ve çok muhtevalı yapısı nedeniyle zaman zaman ülkelerimiz arasında bazı yanlış anlamaların veya farklı değerlendirmelerin ortaya çıkması mümkündür.*

²³⁸ Ayın Tarihi, 2 Haziran 1992.

²³⁹ Dışışleri Bakanlığı Enformasyon Dairesi Başkanlığı, 4 Haziran 1992, sayı: 3314.

²⁴⁰ Ayın Tarihi, 12 Temmuz 1992.

Nitekim geçtiğimiz aylarda bunun bir örneğini yaşadık. Bizim temennimiz böyle bir yanlış anlamının ortaya çıktığı durumda tarafların öncelikle diplomatik yoldan bu yanlış anlamaları gidermeye çalışmalarıdır. Türkiye ile Almanya arasındaki tarihi dostluk, paylaştığımız ortak değerler ve menfaatler bu gibi sorunların çözümü için bize ışık tutacaktır. Türk-Alman dostluğu ve işbirliği, sadece iki ülke için değil aynı zamanda kıtamızın yeniden yapılanması ve Avrupa'nın bütünleşmesi için de önem taşımaktadır. Önümüzdeki dönemde Türk dış politikasının önceliklerinin aynı değerleri paylaştığımız Almanya'nunkiler ile uyum içinde olacağına, bu amaçla yakın işbirliğinde bulunacağımıza ve ortak politikalar üreteceğimize inanıyorum.”²⁴¹.

Alman Başbakanı Helmut Kohl, 3 günlük resmi ziyaret kapsamında 19 Mayıs 1993 tarihinde Türkiye'ye gelmiştir. Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, Alman Başbakanının ziyaretine yönelik yaptığı açıklamalarda, ziyaretin iki ülke arasında yeni bir dönemin açılacağına işaret ettiğini belirtmiştir²⁴².

2.2.5.2. Amerika Birleşik Devletleri

1990'lı yılların başında Türkiye-ABD ilişkilerinin en önemli sayılabilecek olayı, Irak'a karşı başlatılan Körfez Harekâtı'nda yapılan işbirliğidir. Türkiye, Çöl Fırtınası olarak da adlandırılan bu harekâtta, ABD'nin yanlısı bir politika gütmüştür. Üslerinin kullanılmasına izin vermiş ve bölgeye yönelik oluşturulan Çekiç Güç'ün sınırları içerisinde konuşlandırılmasına izin vermiştir²⁴³.

Gelişim gösteren olaylar içerisinde, Irak, güney bölgesinde uçuş yasağı konulan bölgeye uçaksavar füzeler yerleştirmiştir. Irak'ın bu hareketine karşılık ABD, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın BM nezdindeki büyükelçileri, füzeleri kaldırması için ultimatoma vermiştir. Irak Başbakan Yardımcısı Tarık Aziz, yaptığı açıklama ile kararın BM'ye değil ABD'ye ait olduğunu ve bu sebepten uçuş yasağını kabul etmediklerini belirtmiştir. Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, ultimatoma konusunda ABD ve Irak'a soğukkanlılık çağrısında bulunmuş ve ayrıca Irak'ın uçuş yasağına uymasını söylemiştir²⁴⁴.

²⁴¹ Dışişleri Bakanlığı Enformasyon Dairesi Başkanlığı, 12 Temmuz 1992, sayı: 3314.

²⁴² Ayın Tarihi, 21 Mayıs 1992.

²⁴³ Zafer Kocael, *Türk-Amerikan İlişkileri Bağlamında Türkiye'nin Yakın Dönem Irak Politikası*, (Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007 Trabzon, s. 32.

²⁴⁴ Ayın Tarihi, 7 Ocak 1993.

12 Ağustos 1993 tarihinde İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) Dışışleri Bakanları heyetiyle birlikte Bosna sorununu görüşmek üzere ABD'ye giden Dışışleri Bakanı Hikmet Çetin; ABD Dışışleri Bakanı Warren Christopher ile görüşmesinden sonra, Irak'a uygulanan ambargodan dolayı Türkiye'nin yaşadığı ekonomik kayıplar hakkında bilgi verdiğini ve bu konuda etkin çalışmalar yapılması gerektiğini ifade etmiştir²⁴⁵.

26 Haziran 1993 tarihinde ABD, Irak'a yeniden bir bombardıman harekâtı uygulamıştır. Bunun nedeni olarak ABD Dışışleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklama ile eski ABD Başkanı George Bush'a, nisan ayında Kuveyt'e yaptığı ziyaret sırasında Saddam Hüseyin'in gizli servis elemanlarınca girişilen ve CIA'nın (Central Intelligence Agency-Merkezi İstihbarat Teşkilatı) zamanında harekete geçmesiyle etkisiz hale getirilen suikast girişiminin intikamının alınması için olduğu bilgisi verilmiştir. Harekâta ilişkin Dışışleri Bakanı Hikmet Çetin Mecliste şu bilgileri vermiştir: *“Konunun nasıl olduğu, pazar günü sabaha karşı -biraz önce de belirtildiği gibi- Kızıldeniz'den fırlatılan 23 füzeyle açıklıkla ortaya çıkmıştır. Eldeki bilgilere göre, istihbarat binasının büyük miktarda tahrip olduğu, atılan bu füzelerden 3 tanesinin de çevredeki sivil alanlara isabet ettiği açıklanmıştır. Yine, bizim oradaki maslahatgüzarın ifade ettiğine göre, 5 ölü ve 50 yaralının olduğu, bu sonucun değişebileceği belirtilmiştir.”*²⁴⁶. Harekâtın detaylarına ilişkin olarak ABD Dışışleri Bakanı Warren Christopher tarafından Dışışleri Bakanı Hikmet Çetin'e bir mektup gönderilmiştir²⁴⁷. Mektuptaki bilgileri Hikmet Çetin şöyle açıklamıştır: *“Bilgilerde, Türkiye'den herhangi bir somut istekte bulunulmamıştır. Mektupta söylenen, Bush'un 14-16 Nisan tarihlerinde Kuveyt'e yaptığı resmî ziyaret sırasında, kendisine Irak istihbarat örgütleri tarafından bir suikast girişiminde bulunulduğu, bu konuda Amerika'nın elinde kesin, somut kanıtların bulunduğu ve Amerika'nın buna karşılık verme kararında olduğu belirtilmiştir. Bunun ne olduğu da açıkça söylenmemiştir yani Amerika Cumhurbaşkanı'nın o mektubunda, şuradan füze atılacak veya şöyle bir askerî harekât yapılacak, askerî girişimde bulunulacak şeklinde bir açıklama yoktur. Bilgi, sadece Türkiye'ye değil, bütün müttefiklerine de aynı anda veya değişik zamanlarda verilmiştir. Mektupta, sadece bu konuda bir*

²⁴⁵ Ayın Tarihi, 12 Ağustos 1993.

²⁴⁶ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 37, s. 277.

²⁴⁷ Ayın Tarihi, 27 Haziran 1993.

kamuoyu desteği şeklinde ifade veya açıklama var. Bunun dışında, ne yapılacağı konusunda kesin bir şey söylenmiyor ve Türkiye'den bu konuda bir istekleri de yok. Sadece Amerika'nın, bunu, kendisine karşı bir tepki olduğunu düşündüğünü, BM Yasası'nın 51'inci maddesine göre bunu yapacağını ve konuyu pazar günü Güvenlik Konseyi'ne götüreceğini belirtmiştir.”²⁴⁸.

1990'lı yılların başında Türkiye-ABD ilişkilerini etkileyen bir başka önemli gelişme, Azerbaycan ve Ermenistan arasında süren çatışmalarda, ABD'nin Ermenistan'ın yanında bir duruş sergilemesi olmuştur. ABD'nin bu tavrı, iki ülke arasındaki ilişkilerin soğumasına neden olmuştur. 1992 yılının Mart ayında AGİK toplantısına katılmak üzere Finlandiya'nın başkenti Helsinki'ye giden Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin; burada ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı James Eagleburger ile Karabağ sorunu ağırlıklı görüşmeler yapmıştır²⁴⁹. Karabağ'da süren çatışmaları önlemek amacıyla Türkiye, Rusya ve ABD arasında barış görüşmelerini yeniden başlatmaya yönelik plan görüşmeleri 3 Mayıs 1993 tarihinde tamamlanarak, Azerbaycan ve Ermenistan'a verilmiştir. Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin konuyla ilgili yaptığı basın toplantısında, iki ülkeye de barışa uyma çağrısında bulunmuştur²⁵⁰. 16 Mayıs 1993 tarihinden Hikmet Çetin yaptığı açıklama ile plana dair anlaşma sağlandığını ve planın 24 Mayıs 1993'te yürürlüğe gireceğini belirtmiştir²⁵¹.

1990'lı yılların şüphesiz en kanlı olaylarından biri Balkanlar'da yaşanan gelişmelerdir. Yugoslavya'nın dağılmasıyla başlayan bağımsızlık hareketleri bunun sonucunda yaşanan çatışmalı olaylarla bağlamında, BM Güvenlik Konseyi, Sırbistan ve Karadağ'a ticaret, hava ve petrol ambargosu kararı almıştır. Bu kararın ardından ABD Başkanı George Bush; Sırbistan ve Karadağ'da yaşanan olayların ülkesine karşı bir tehdit oluşturduğu gerekçesiyle, ABD'deki Yugoslav mal varlığının bloke edilmesi emrini vermiştir. Ayrıca 30 Mayıs 1992 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'nin 757 sayılı ambargo kararı ile Belgrad tecrit edilmiştir. Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin ambargo kararını şöyle değerlendirmiştir: “Umut ederim ki, bu ambargo kararı beklenen sonucu verir ve Sırp halkının da daha fazla zarara

²⁴⁸ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 37, s. 277.

²⁴⁹ Ayın Tarihi, 24 Mart 1992.

²⁵⁰ Ayın Tarihi, 3 Mayıs 1993.

²⁵¹ Ayın Tarihi, 16 Mayıs 1993.

*uğraması ve eziyet çekmesi bu şekilde önlenabilir. Olaylar karşısında oluşabilecek müdahale kuvvetine katılabiliriz.”*²⁵².

12 Ağustos 1993 tarihinde İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) Dışışleri Bakanları heyetiyle birlikte Bosna sorununu görüşmek üzere ABD’ye ziyarette bulunan Dışışleri Bakanı Hikmet Çetin, Bosna’daki askeri operasyon talebine karşılık parasızlık bahanesini sunan BM Genel Sekreteri Ghali’nin tezini çürüttüğünü ve Bosna-Hersek’teki olaylara seyirci kalan örgütlerin saygınlığını yitirdiğini belirtmiştir²⁵³.

17 Mart 1994 tarihinde Bosna-Hersek Devlet Başkanı Aliya İzzetbegoviç, Bosna’da Hırvatlarla Boşnakları içeren bir federasyon oluşturulmasını öngören antlaşmayı imzalamak üzere ABD’ye gitmiştir. ABD Başkanı Bill Clinton’un başkanlık ettiği imza törenine Dışışleri Bakanı Hikmet Çetin de katılmıştır. Boşnak-Hırvat Federasyonu Anlaşması, Bosna-Hersek Devlet Başkanı Aliya İzzetbegoviç ile Bosnalı Hırvatların lideri Kresimir Zubak arasında imzalanmıştır. Ayrıca Aliya İzzetbegoviç ile Hırvatistan Devlet Başkanı Franco Tudjman arasında ülkelerini birleştirecek konfederasyonun ilkelerini belirleyen bir anlaşma da imzalanmıştır²⁵⁴. İmzalanan antlaşmaya yönelik Bosna-Hersek’in toprak bütünlüğü ve bağımsızlık açısından çok önemli bir adım olduğu açıklaması yapan Hikmet Çetin, Türkiye’nin kalıcı barış konusunda çalışmalara devam edeceğini belirtmiştir²⁵⁵.

Türkiye’nin Batı ile olan ilişkilerine Meclis içi konuşmasında değinen Hikmet Çetin özellikle Avrupa ile bütünleşme sürecinde bu ilişkilerin geliştirilmesi adına önemli çalışmalar yapmıştır. Hikmet Çetin’in Batı ile ilişkilerin geliştirilmesi için ABD bağlamında Mecliste yaptığı konuşma şu detayları içermektedir: *“Dost ve müttefik Amerika Birleşik Devletleri’yle ilişkilerimiz özel bir önem taşımaktadır. Amerika Birleşik Devletleri’yle karşılıklı çıkar ve yarar ilkelerine dayanan ilişkilerimizi her alanda daha da ileriye götürmek, hükümetimizin dış politika önceliklerinden biridir. Sayın Başbakanımızın 11 Aralık tarihinde yaptığı basın toplantısında da açıkça vurguladıkları gibi, her iki ülkenin yüksek çıkarları,*

²⁵² Ayın Tarihi, 31 Mayıs 1992.

²⁵³ Ayın Tarihi, 12 Ağustos 1993.

²⁵⁴ Ayın Tarihi, 18 Mart 1994.

²⁵⁵ Ayın Tarihi, 20 Mart 1994.

ilişkilerin, kişisel çerçevenin ötesinde, kalıcı ve kurumsal bir yapı içerisinde yürütülmesini gerekli kılmaktadır. Hükümetimiz, önümüzdeki dönemde Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri ilişkilerini bu çerçevede uygun olarak sürdürecektir. Amerika Birleşik Devletleri'yle, soğuk savaş koşullarında biçimlenen ve gelişen ilişkilerimiz, her iki ülkenin savundukları ortak değerler yönünden, günümüz koşullarını da karşılar bir niteliğe kavuşturulacaktır.”²⁵⁶.

Hikmet Çetin Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerine yönelik, Türkiye İdareciler Birliği tarafından düzenlenen Türk Dış Politikasının Boyutları temalı panelde şu noktaların altını çizmiştir: *“Türkiye ile ABD arasındaki dostluk ve ittifak bağları uluslararası ve bölgesel stratejik gerçekler ile iki ülke halkının paylaştıkları ve savundukları demokratik değer ve ideallerden kaynaklanmaktadır. Hükümetimiz ABD ile dostluğa, siyasi, ekonomik ve ticari alanlarda yakın işbirliğine önem vermektedir. Son iki yılda Türkiye ile ABD arasında sürdürülen danışmalar sonucunda, ilişkilerimizin geliştirilmiş ortaklık adı verilen yeni bir yapıya kavuşturulması hususunda görüş birliğine varılmıştır. Bu amaçla kurulan mekanizma, güvenlik, siyasi, ekonomik, bilimsel, teknolojik işbirliği alanlarını kapsamaktadır. Yeni ABD yönetiminin de ikili işbirliğinin geliştirilmesine aynı önem ve önceliği verdiğini memnuniyetle gözlemlemekteyiz. ABD'li yetkililer iki yönetim arasındaki geçişin Türkiye açısından kendi ifadeleriyle pürüzsüz olacağını belirtmekte ve ABD dış politikasında devamlılık ilkesine uyulduğunu vurgulamaktadırlar. Bu meyanda, Türkiye'nin Balkanlar, Karadeniz, Kafkasya, Orta Asya, Orta Doğu bölgeleriyle kurulacak ekonomik ilişkiler ağının merkezini oluşturması gerektiğini belirtmektedirler.”²⁵⁷.*

2.2.5.3. Rusya Federasyonu

Dışişleri Bakanı olarak Hikmet Çetin'in Rusya'ya ilk resmi ziyareti 20 Ocak 1992 tarihinde gerçekleşmiştir. Beş kişilik bir heyetle Rusya'nın başkenti Moskova'ya giden Hikmet Çetin, Rus Dışişleri Bakanı Andrei Kozijrev, Rus Başbakan Yardımcısı Igor Gaydar ve Rus Parlamento Başkanı Ruslan Hasbulatov ile görüşmelerde bulunmuştur²⁵⁸. Hikmet Çetin Rusya Federasyonu'na yaptığı resmi

²⁵⁶ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 2, s. 289.

²⁵⁷ Dışişleri Bakanlığı Arşivi, 12 Şubat 1993, sayı: 1300.

²⁵⁸ Ayın Tarihi, 21 Ocak 1992.

gezi ile ilgili Mecliste şu önemli bilgileri vermiştir: “Yeni dönemde ve yeni yapılanmadan sonra, Rusya Federasyonu’yla bu düzeyde yapılan ilk resmi temastır. Bilindiğı gibi ekonomik ve ticari ilişkilerimizin önemli bir bölümü Rusya Federasyonu ile yapılmaktadır. Örneğın Sovyetler Birliğı ile olan dış ticaretimizin yüzde 90’ına yakın bölümü, Rusya Federasyonu ile yapılmaktadır. Eski Sovyetler Birliğı’nde iş alan müteahhitlerimizin 1 milyar dolara yaklaşan işlerinin büyük bir kısmı, yine bu cumhuriyette bulunmaktadır. Ekonomik ilişkilerimiz, doğalgaz ilişkilerimiz, büyük ölçüde bu cumhuriyetle yürütölmektedir. Karadeniz Ekonomik İşbirliğı’nin yürütölmesi, özellikle bu cumhuriyetle yapılan işbirliğine büyük ölçüde bağılı bulunmaktadır. Böylece, yeni dönemin ilk resmi temasının, dün ve ondan önceki gün -pazartesi den başlayarak- Rusya Cumhuriyeti Dışışleri Bakanı’yla yapma olanağını buldum. Bu ziyaret sırasında, Dışışleri Bakanı’nın yanı sıra, Yüksek Sovyet Başkanı Hasbulatov ve Başbakan Yardımcısı Maliye ve Ekonomi Bakanı Gaydar’la da görüştüm. Her yönüyle yararlı bir ziyaret oldu. Gittiğim gün, Moskova’daki Türkiye Büyökelçiliğı’nde, Orta Asya Cumhuriyetleri’nin ve Azerbaycan’ın Moskova’daki temsilcileriyle uzun bir toplantı yaptık. Onlarla durumu değerlendirdik ve özellikle bu ay sonunda Prag’da yapılacak olan AGİK Toplantısı sırasında üyeliklerinin durumu konuşuldu. Bir an önce ve zaman kaybetmeden, bu cumhuriyetlerin, Prag’daki misyona başvurmaları gerektiğini birlikte değerlendirdik. Oradaki sorunları konuştuk. Aynı zamanda, Ahıska Türklerinin temsilcileriyle de büyükelçilikte bir toplantı yaptım. Bilindiğı gibi, bunların sayıları -eski Sovyetler Birliğı’ne dağılmış olmakla birlikte- 200 bin kişiyi bulmaktadır ve büyük bir kısmı Türkiye’ye gelme arzularını dile getirmişlerdir. Konu kendileriyle konuşulmuş, bunun değerlendirileceğı ve önümüzdeki dönemde ve belirli bir program çerçevesinde, bunların bir kısmının alınma olanağının ciddi olarak değerlendirileceğı konusu görüşölmüştür.

Karadeniz Ekonomik İşbirliğı’nin gelişmesi konusu üzerinde duruldu. Bilindiğı gibi, Sovyetler Birliğı tek devlet iken, o konuda görüş birliğine varılmış ve devlet başkanları düzeyinde bir anlaşmanın yapılması kararlaştırılmıştı. Ancak yeni oluşumdan sonra, -eski Sovyetler Birliğı’nin yerine- şimdi, birden fazla devletin, cumhuriyetin, Karadeniz’de kıyıları var. Bu nedenle, konunun yeniden değerlendirilmesi gerektiğı üzerinde duruldu ve Karadeniz Ekonomik İşbirliğı’nin

yürüyebilmesi için, Rusya Federasyonu'nun katılmasının çok önemli olduğu belirtildi. Daha önce, bu durumu gözden geçirmek ve yeni bir değerlendirme yapmak üzere, Karadeniz'de kıyısı olan tüm devlet ve cumhuriyetlerin dışışleri bakanlarını 3 Şubat'ta İstanbul'da yapacağımız toplantıya davet etmiştik. Rusya Federasyonu Dışışleri Bakanı bu toplantıya katılıp katılmama konusunda bugüne kadar bir fikir beyan etmemişti. Bu görüşmeler sonunda, böyle bir toplantıya katılmak istediğini, zamanı elverirse -ki, verebileceğini de söyledi- 3 Şubat tarihinde İstanbul'daki toplantıya geleceğini söyledi.

...Bu arada Montrö Antlaşması konusu gündeme geldi. Rusya Federasyonu'nun yetkilileri ve Dışışleri Bakanı, "Montrö Antlaşması'nın kesinlikle değişmemesi gerektiği" şeklindeki görüşlerini belirtip, ancak, olanak bulunabilirse, yeni cumhuriyetlerin de bu antlaşmaya katılmalarının sağlanmasının yararlı olacağını, özellikle Ukrayna ve Gürcistan'ın katılımı sağlanırsa, bunda büyük yarar olacağını dile getirdi; ben de, bizim görüşümüzün de bu yönde olduğunu beyan ettim. Bu görüşmeler sırasında, daha, önce Sovyetler Birliği'yle imzalanmış olan, Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması'nın meclislerce onaylanmadığı konusu dile getirildi. Kendi istekleri, bunun, Rusya Federasyonu'yla yapılması şeklindedir. Eğer, Rusya Federasyonu Dışışleri Bakanı 3 Şubatta Türkiye'ye gelme olanağını bulursa, bu anlaşmayı birlikte paraf edeceğiz ve daha sonraki aşamada, bunun Türkiye ile Rusya Federasyonu arasında imzalanması sağlanacaktır.

Yine bu görüşmede, bağımsız yeni cumhuriyetlerle ilişkiler üzerinde duruldu ve bu konuya aynı bakış açısı içinde olduğumuzu görmekten büyük mutluluk duydum. Türkiye'nin, bütün bu cumhuriyetleri tanımış olmasının çok isabetli olduğunu, kendileri dile getirdiler. Önümüzdeki dönemde, bu cumhuriyetlerle olan ilişkilerde, bağımsızlıklarına, egemenliklerine, sınırlarına saygı duyarak, demokrasi ve insan hakları ilişkileri içinde, içişlerine karışmama hususlarının temel alınacağı, iki dışışleri bakanı tarafından açıklıkla vurgulanmıştır. Bu çerçevede dışışleri bakanı, Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile Orta Asya'daki Cumhuriyetlerle ilişkilerinde, bir rekabet içinde olmaları değil, işbirliği yapmalarının gerekli olduğunu dile getirmiştir. Özellikle, Kafkasya'da ve diğer cumhuriyetler arasındaki çıkabilecek anlaşmazlıkların barış yoluyla çözümünde Türkiye'nin önemli katkısı olacağını, bu konuda Türkiye ile görüş alışverişinde bulunmak istediklerini ve bu husustaki

dayanışma ve görüşmelerin, bu sorunların barış içinde çözümüne büyük katkı yapabileceğini açıklıkla belirtmiştir. Biz de, bu konudaki görüşmelerimizin, yeri geldiğinde, devam etmesinin yararlı olacağını belirttik. Ayrıca, özellikle Gürcistan'daki gelişmelerden kaygı duyduklarını, bu konunun nasıl gelişeceğini henüz kestiremediklerini ancak o konunun, Gürcistan halkının istekleri yönünde ve barış içinde çözümüne büyük önem verdiklerini belirttiler.

İkili ilişkiler yanında, bölgedeki sorunları, Balkanlardaki gelişmeler Yugoslavya'daki gelişmeleri değerlendirdik; uluslararası ilişkiler üzerinde durduk. Özellikle, yarın Washington'da başlayacak olan ve NATO Dışişleri Bakanlarının önderlik ettiği, Bağımsız Devletler Topluluğu'na yardım konusu dile getirildi; görüş alışverişinde bulunuldu ve yardımların tüm cumhuriyetlere dağıtılması konusunda çok adilane bir yolun bulunmasının gerekli olduğu söylendi. Türkiye'nin, bunlarla çok yakın ilişkiler içinde olduğunu, coğrafi yakınlığı olduğunu, bunların bir kısmı ile dil, din ve kültürel bağlar içinde olduğunu; bu nedenle, etkin önemli bir rol oynayabileceğini açıklıkla belirttim. Değerli arkadaşlarım, Rusya Federasyonu'nda, çok ciddi sorunlarla dolu bir geçiş dönemi yaşanıyor. İçinde bulunduğumuz ocak ayı başında, temel oluşmadan, altyapı oluşmadan, serbest fiyata (yani fiyatların liberalleşmesine) gidildiği için, bazı fiyatlarda çok büyük artışlar olmuş. Sonuçta, bundan kaynaklanan birtakım sıkıntıların olduğunu gözledim, kendileri de, bu geçiş döneminin çok güç koşullarla atlatılacağını; ama zamanla bütün bu güçlükleri aşacaklarını ve serbest piyasa mekanizması içinde sorunlara çözüm bulabileceklerini söylediler. Gezi, ilk temas olması açısından, her yönüyle çok yararlı olmuştur ve Rusya Federasyonu ile karşılıklı yarar ilkesi çerçevesinde, iyi komşuluk ilkelerini dikkate alarak, ilişkilerimizin, ekonomik, ticarî ve diğer alanlarda geliştirilmesi konusunda görüş birliğine varılmıştır.”²⁵⁹. Konuşmasında verdiği bilgilerden de anlaşıldığı gibi bu görüşmelerin Sovyet Rusya ile olan ilişkiler açısından önemini ifade eden Hikmet Çetin, Rusya'nın Karadeniz Ekonomik İşbirliği projesini desteklediğini açıklamıştır. Ayrıca görüşmelerin ardından yayınlanan resmi bildiri ile tarafların demokrasi, insan hakları, ekonomik gelişme, laiklik ve toprak bütünlüğü konularında saygı duyulması hususunda anlaşmaya vardıkları bildirilmiştir.

²⁵⁹ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 3, s. 84-87.

22 Şubat 1992 tarihinde Rusya Federasyonu Dışışleri Bakanı Andrei Kozijrev'in Türkiye'ye resmi ziyareti gerçekleşmiştir. Bu ziyaretin amacı Dışışleri Bakanı Hikmet Çetin tarafından daha önce Sovyetler Birliği ile yapılmış olan antlaşma ve protokollerin Rusya Federasyonu ile yapılmış olmasına dönüştürülmesi olarak açıklanmıştır. Ayrıca daha önce Sovyetler Birliği ile yapılmasına karar verilen Komşuluk ve İyi Dostluk Antlaşması, yeni duruma uygun hale getirilerek Rusya Dışışleri Bakanı ile birlikte parafe edilmiştir²⁶⁰.

Hikmet Çetin, Azerbaycan-Ermenistan arasında süren mücadelenin çatışmaya yönelmesi üzerine yoğunlaşarak bu maksatla Rusya Federasyonu Dışışleri Bakanı Andrei Kozijrev'e gönderdiği mektupta, iki ülke arasında yapılacak ateşkes için hazırlıklara bir an evvel girişilmesini istediklerini belirtmiştir²⁶¹. Mektubun detaylarını Hikmet Çetin şöyle ifade etmiştir: *"...o mektupta, 20 Şubat tarihinde Moskova'da yapılan toplantıda üzerinde anlaşmaya varılan, yani Azerbaycan ile Ermenistan arasında, üzerinde anlaşmaya varılan konuları tek tek sıralıyor ve bunun gerçekleşebilmesi için Türkiye'nin çaba göstermesini ve etkili olmasını istiyor. Yani bu konuda yardımımıza ihtiyaç olduğunu, katkı yapmamızın gerekli olduğunu dile getiriyor."*²⁶².

12 Şubat 1993 tarihinde Türkiye İdareciler Derneği tarafından düzenlenen Türk Dış Politikasının Boyutları temalı panele katılan Hikmet Çetin; Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile olan ilişkilerine şu açılardan yaklaşmıştır: *"Türkiye kuzey komşusu Rusya ile ilişkilere her zaman önem vermiştir. İki ülke arasındaki bağların köklü bir geçmişi bulunmakta ve ilişkilerimiz 500 yıllık ortak bir tarihe ve komşuluğa dayanmaktadır. Eski Sovyetler Birliği'nin varlığının son bulmasına varan gelişmeleri dikkatle izleyen Türkiye, iyi komşuluk sorumluluğunun bilinciyle istikrarsızlığı körükleyecek davranışlardan özenle kaçınmıştır. Eski Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Rusya ile ilişkilerimizde çok boyutlu ve çok yönlü işbirliğine yönelik yeni bir dönem başladığını memnuniyetle belirtmek istiyorum. Mayıs 1992'de sayın başbakanımızla birlikte Moskova'ya yaptığımız ziyaret, buna mukabil Yeltsin başta olmak üzere Rus yetkililerinin çeşitli vesilelerle ülkemize gelmeleri, iki ülke arasında*

²⁶⁰ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 3, s. 247.

²⁶¹ Ayın Tarihi, 30 Mart 1993.

²⁶² TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 4, s. 457.

yeni bir dostluk ve işbirliği döneminin temellerinin atılmasını sağlamıştır. Sayın başbakanımızın mayıs ayında Moskova'ya ziyareti sırasında bir de Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Türk-Rus ilişkilerinin sağlıklı temeller üzerinde geliştirilmesinin bölgemizin istikrarı açısından da büyük önem taşıdığı kuşkusuzdur."²⁶³.

2.2.5.4. Suriye

Türkiye-Suriye ilişkilerinin tarihsel seyri içinde yer tutan önemli olayları, GAP'a bağlı olarak meydana çıkan su sorunu ile terör olaylarıdır. Türkiye'nin Suriye ile yaşadığı su sorunun nedeni, Fırat, Dicle ve Asi Nehirlerinin sularının paylaşımıdır. Suriye, bilhassa Türkiye'nin GAP'ı hayata geçirme ve nehirler üzerinde yapımını gerçekleştirdiği barajlara oldukça sert tepkiler göstermiştir. Tarihi Birinci Dünya Savaşı yıllarına dayanan su sorunu, yukarda da belirtildiği gibi 1990'larda GAP'ın faaliyete girmesiyle kriz durumuna gelmiştir. GAP'ın Fırat ve Dicle Nehirlerinin, Suriye ve Irak'a akacak suların azalması ihtimali ile iki ülkeyi, Türkiye ile karşı karşıya getirmiştir²⁶⁴.

Su sorununa karşı Türkiye, sorunun uluslararası bir konu haline getirilmeden üç ülke arasında çözülmesi, bu çözüm sürecine bölgedeki tüm suların dâhil edilmesi ve Fırat ile Dicle'nin ortak havza olarak kabul edilip ülkeler arasında kurulacak teknik komitenin üç aşamalı plan olarak çalışması görüşlerini savunmuştur. Üç aşamalı planın;

Birinci aşaması, Fırat ve Dicle nehirlerindeki su kaynaklarının bilimsel envanterinin oluşturulması,

İkinci aşaması, ilgili ülkelerin su ihtiyacının belirlenmesi,

Üçüncü aşama ise alınan sonuçlar ışığında su tahsisinin yeniden yapılmasıdır. Soruna ilişkin Suriye'nin düşünceleri, Dicle ve Fırat Nehirlerinin uluslararası sular grubunda yer aldığını ve bundan dolayı suların ülkeler arasında pay olarak hesaplanması yönündedir. Ayrıca, Türkiye'nin suyu siyasi baskı amacıyla kullandığını iddia etmiştir ve sorunun uluslararası platformda çözülmesi gerektiğini

²⁶³ Dışişleri Bakanlığı Arşivi, 12 Şubat 1993, sayı: 1300.

²⁶⁴ Sercan Ömer Sarı, *Türkiye-Suriye İlişkilerinin Yakın Geçmişi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015, s. 33.

savunmuştur. Irak da Suriye'nin amaçlarını benimsemiş ve sorunun Türkiye'nin Fırat'tan bıraktığı su miktarının yeniden hesaplanması bağlamında çözülmesini istemiştir. Üç ülkenin de ileri sürdüğü farklı görüşler nedeniyle sorun günümüzde de varlığını koruyarak devam etmektedir²⁶⁵. GAP'ın Türkiye'ye sağlayacağı avantajlardan rahatsız olan Suriye, Kürtçü terörizmi ve amaçlarına göre GAP için kullanılan şantiyelerin PKK tarafından baskın yapılmasını desteklemiştir²⁶⁶.

İki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi adına Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, 1 Ağustos 1992 tarihinde Suriye'ye gitmiştir²⁶⁷. Hikmet Çetin ile görüşen Suriye Dışişleri Bakanı Faruk El Şara; Başbakan Süleyman Demirel'in GAP töreninden önce komşu ülkelere verilen su miktarının yeterli olduğuna yönelik açıklamaların iki ülke arasında ümitsizlik doğurduğunu ifade etmiştir. Hikmet Çetin bu tavra karşılık Süleyman Demirel'in sözlerinin yanlış anlaşıldığını ve Türkiye'nin 1987 tarihli Su Protokolü'ne uygun davrandığını belirtmiştir. Ayrıca Hikmet Çetin, PKK (Partia Karkaren Kurdistan-Kürdistan İşçi Partisi) kamplarıyla ilgili duyurularını bildirmiştir. Suriye ise Suriye ve Lübnan'da PKK eğitim kamplarının bulunmadığını ifade etmiştir²⁶⁸.

1-3 Ağustos 1992 tarihleri arasındaki Suriye resmi ziyaretinin ardından Türkiye'ye dönen Hikmet Çetin'in açıklamaları şunlardır: *“Suriye gezisi sırasında geçmiş zamanda ortaya çıkan bazı güven bozucu ya da kuşku yaratıcı olayların gelişmelerin tümüyle ortadan kaldırılması için önemli adımlar atıldı. Bu arada Türkiye'nin güvenliği ve terör konusu bütün ayrıntılarıyla konuşuldu. Türkiye'nin terörle yaptığı mücadele sırasında Türkiye'nin güvenliği ve istikrarına verilen önem açısından daha önce söz verilen her konuda kesinlikle mutabakatlarını sürdüreceklerini bu konuda gerekli her türlü çabayı göstermeye devam edeceklerini söylediler. Devlet Bakanı ve Dışişleri Bakanı sadece Suriye değil kendilerinin kontrolleri altında olan Lübnan topraklarında da ve Lübnan'la işbirliği yaparak Türkiye'ye yönelebilecek herhangi bir teröre yönelik bir faaliyetin olmaması konusunda da gerekli güvenceyi teyit ettiler. Bunun yanında Atatürk Barajı'nın iki*

²⁶⁵ Metin Saltürk, “Orta Doğu'da Su Sorunu ve Türkiye Açısından İncelenmesi”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, cilt: 2 sayı: 3 (Ocak 2006), s. 30,31.

²⁶⁶ Sarı, s. 42.

²⁶⁷ Ayın Tarihi, 1 Ağustos 1992.

²⁶⁸ Cumhuriyet, 2-4 Ağustos 1992.

ünitesinin devreye girmesinden sonra su konusunda daha önce Türkiye ile Suriye arasında üzerinde anlaşmaya varılan yükümlülüklerden ya da sözlerden dönüliyor şeklinde yanlış bir intiba yaratıldığını gördük. Bunun üzerinde ısrarla duruldu ve Türkiye'nin 1987 yılında söz verdiği konulardan kesinlikle bir dönüş olmadığını, politikanın devam ettiğini ifade ettiler.

...Dışışleri bakanlarının yılda asgari bir defa resmi ziyaret yapmaları, müsteşarların altı ayda bir en az bir araya gelerek siyasi istişare yapmaları konusunda görüş birliğine varıldı ve bunlar mekanizmaya bağlandı. Özellikle ekonomik ve diğer ikili ilişkiler üzerinde duruldu. Ekonomik alanda örneğin, özellikle 8-9 aydır transit canlı hayvan ihracatını önleyen bir uygulama içindeydiler, hastalık ileri sürülerek. O konuda canlı hayvan ihracatının en kısa zamanda gerçekleşeceği ve Suriye üzerinden transit ihracatın yapılması konusunda görüş birliğine varıldı.

...Doğalgaz konusunda, elektrik hatlarının bağlantısı konularında, sınır ticareti konusunda ileri ilişkiler kurmanın gerekli olduğu üzerinde duruldu. Bu arada kültür alanında Şam'da ve Ankara'da kültür merkezlerinin açılması kararı verildi.

...Bosna-Hersek, Yukarı Karabağ, Kuzey Irak, Kıbrıs, Ortadoğu Barış Süreci gibi konular ayrıntılı olarak ele alındı ve bu konularda büyük ölçüde görüş birliği içinde olduğumuz ortaya çıktı. ”²⁶⁹.

Suriye'nin önderliğinde; Türkiye, Irak ve Suriye'nin katıldığı üçlü su komisyonu Körfez Savaşı'ndan sonra ilk defa 1992 yılının Ekim ayında Şam'da toplanmıştır²⁷⁰.

Türkiye'nin 1990'lı yıllarda Suriye ile yaşadığı en önemli sorunlardan diğer bir tanesi, PKK'ya Suriye'nin verdiği destek olmuştur. 27 Kasım 1978 tarihli Diyarbakır'ın Lice ilçesindeki Fis Köyü'nde yapılan toplantı örgütün Birinci Kongresi olarak kabul edilirken, aynı toplantıda Abdullah Öcalan²⁷¹ partinin genel sekreteri ilan edilmiştir. PKK'nın kuruluş sürecini üç ana başlıkta toplanabilir:

²⁶⁹ Dışışleri Bakanlığı Enformasyon Dairesi Başkanlığı, 3 Ağustos 1992, sayı: 3412.

²⁷⁰ Ayın Tarihi, 1 Ekim 1992.

²⁷¹ Abdullah Öcalan; 1947 Şanlıurfa doğumludur. 1969 yılında Tapu Kadastro Meslek Lisesi'nden derece ile mezun olan Öcalan, Diyarbakır'a kadastro memuru olarak atanmıştır. 1970 yılında

1- İdeolojinin belirlenerek yönetici kadronun oluşturulması (1973-1978)

2- İdeolojinin politik olarak deneme sürecine tabi tutulması (1978-1980)

3- Eylemler için geri çekilme ve hazırlık süreci (1980-1984). PKK'nın amacı; Türkiye, İran, Irak ve Suriye'yi kapsayan ve Kürtlerin yaşadığı bölgeleri içine alacak Büyük Kürdistan'ı kurmaktır. Bu amaçla Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda terörist faaliyetleri gösteren PKK'ya en büyük destek çarklarından birini de Suriye çevirmiştir. Türkiye'nin birçok yönden gelişmesini ve bölgede askeri, politik ve ekonomik olarak etkili olmasını engellemek, Suriye'nin başlıca amaçları arasında yer almıştır. Suriye; 'Büyük Suriye' olarak adlandırdıkları emelleri ile başlangıçta İsrail işgali altında bulunan topraklarını kurtarmak daha sonra Baas İlkelerini²⁷² Arap dünyasına benimseterek Arapların lideri olmak istemiştir. Bu amaçlarla terör örgütüne ve yandaş ülkelere destek vermeye devam etmiştir. 1980 askeri darbesinden kısa bir süre önce Suriye'ye geçen Abdullah Öcalan, Hafız Esad'ın kardeşi Cemil Esad aracılığı ile Suriye gizli servisi Muhaberat ile temas kurmuştur. 1979 yılının Eylül ayında ise Abdullah Öcalan, Suriye'deki gizli servis Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti (KGB)'nin yardımı ile yaklaşık 250 örgüt üyesini eğitim amaçlı olarak Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) kamplarına götürmüştür. Suriye'nin bu destekleri ile gelişimini sürdüren örgüt, 20-25 Ağustos 1982 tarihinde Şam'da yaptığı İkinci Kongre'de Suriye'nin desteğini açıkça belirtmiştir. 1986 yılından itibaren örgütün merkezi olan Helve Kampı, Suriye'nin destekleri ile Mahsun Korkmaz Akademisi²⁷³

Diyarbakır'da İstanbul'a tayin olduktan sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kaydını yaptırmıştır. 1971 yılında İstanbul'dan naklen Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne giden Öcalan, 7 Nisan 1972 tarihinde yasadışı bildiri dağıtmak ve slogan atmak suçlarından tutuklanarak 7 ay askeri cezaevinde kalmıştır. Cezaevinden çıktıktan sonra arkadaşları ile birlikte örgütün temellerini atmaya başlamıştır. Özgür Algan, *PKK Terör Örgütünün Kuruluşu, Faaliyetleri ve Siyasallaşma Süreci*, (Yüksek Lisans Tezi), Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2012, s. 48-50.

²⁷² Diriliş veya Arap Sosyalist Diriliş Partisi anlamına gelen Baas ya da Baasçılık; Orta Doğu'daki bütün Arap devletlerini tek bir Arap devleti yapmayı amaç olarak benimsemiştir. Arap Baas Partisi Tüzüğü Ana Prensipleri: 1. Prensip; Birlik ve Arap milliyetinin hürriyeti 2. Prensip; Arap milletinin şahsiyeti, Arap milletinin özelliği devamlı surette meydana çıkan faziletlerindendir. Bu faziletlerin özelliği canlılık, yaratıcılık ve yenilik ile değişiklik yapabilme kudretini haiz olmasıdır. Yenilik daima, gelişen şahsi hürriyet ile milli menfaat ve evrimi arasındaki uygunlukla ilgilidir. 3. Prensip; Arap milletinin misyonu: Arap milletinin ebedi sayılan bir misyonu vardır. Bu misyon tarihin çeşitli evreleri boyunca, kendini daima yeni ve birbirleriyle ilgili şekiller altında gösterir. Hedefi, beşeri değerlerin yenilenmesi, beşeri terakkinin hızlandırılması, milletler arasındaki karşılıklı yardım ve ahengi artırmaktır. Bkz: Mehmet Atay, "Arap Baas Sosyalist Partisi Üzerine", *Avrasya Dosyası Arap Dünyası Özel Sayısı*, cilt: 6, sayı: 1 (2000), s. 136-139.

²⁷³ İsmi PKK'nın ilk komutanı olarak bilinen Mahsun Korkmaz'dan alan akademi; 1980-1990 yıllarında Lübnan'da bulunan ana askeri kampıdır. Bkz:

adı altında silahlı eğitim merkezi şeklini almıştır. 1989 yılında ise Hafız Esad'ın kardeşi Cemil Esad, bölgede Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni kapsayacak şekilde bir Kürt devleti kurulmasını ifade ederek PKK'ya verdikleri desteği açıkça belirtmiştir²⁷⁴.

1990'lı yılların başında Türkiye-Suriye ilişkileri, Körfez Savaşı çerçevesinde incelendiğinde, iki ülkenin Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması noktasında hemfikir oldukları görülmüştür²⁷⁵. Körfez Bunalımı gerekçesi ile Irak'ın mevcut durumuna dair ortak değerlendirmeler yapmak üzere Türkiye, İran ve Suriye Dışişleri Bakanları düzeyinde bir zirve oluşturulmuştur. Bakanların ilk toplantısı 14 Kasım 1992 tarihinde Türkiye'de yapılırken, ikincisi 10 Şubat 1993 tarihinde Şam'da yapılmıştır. Toplantılarda, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması teyit edilmiştir. Aynı zamanda bölgeye yönelik BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarının uygulanmasındaki çifte standarda dikkat çekilmiştir. Bölgenin yaşadığı sıkıntılara işaret edilerek Bağdat'taki yönetimden dolayı Irak halkının cezalandırılmaması gerektiğinin altı da önemle çizilmiştir²⁷⁶.

5 Şubat 1994 tarihinde İstanbul'da bir kez daha bir araya gelen Türkiye, İran ve Suriye Dışişleri Bakanları, öncelikli olarak Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasına dair konuyu ve Kuzey Irak'ta devletleşme yolunda olan Kürt yönetimi hususunda görüşmeler yapmıştır²⁷⁷. Hikmet Çetin toplantının detaylarını Milliyet Gazetesine verdiği röportaj ile açıklamıştır. Verdiği bilgilere göre toplantıda, yardım kuruluşu adı altındaki bazı batılı örgütlerin Kuzey Irak'taki faaliyetlerinden duyulan rahatsızlıkların dile getirildiğini belirtmiştir²⁷⁸.

2.2.5.5. Gürcistan

Gürcistan, 1918-1920 yılları arasındaki geçici bağımsızlık sürecinin ardından 1922 yılında SSCB'nin egemenliği altına girmiştir. 1990 yılının Mart ayında Gürcistan, SSCB'den ayrılmak istediğini resmen beyan etmiştir ve Kafkasya'da

<http://www.on5yirmi5.com/haber/guncel/politika/164046/mahsum-korkmaz-kimdir.html>. Erişim Tarihi 20 Mart 2018

²⁷⁴ Sarı, s. 45-47.

²⁷⁵ Ayhan Küngerü, *Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri* (Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2014, s. 49.

²⁷⁶ Dışişleri Bakanlığı Arşivi, 12 Şubat 1993, sayı: 1300.

²⁷⁷ Ayın Tarihi, 5 Şubat 1994.

²⁷⁸ Milliyet, 6 Şubat 1994.

bağımsız olan ilk ülke olmuştur. Türkiye kuzeybatı komşusu Gürcistan'ın bağımsızlığını, 16 Aralık 1991 tarihinde tanımıştır. Gürcistan'ın Türkiye açısından önemi, Rusya ile arasında tampon bölge olması ile Azerbaycan, Orta Asya ve Kafkasya'ya açılan kapı olması özelliğinden kaynaklanmaktadır²⁷⁹.

Türkiye'nin 1990'lı yıllarda Gürcistan ile olan ilişkilerine bakıldığında Türkiye'de yaşayan Gürcülerin durumu göze çarpmaktadır. Bilhassa Abhazya Bölgesi'ndeki sorunlara karşı Türkiye'de yaşayan Abhaz kökenli vatandaşların durumdan ötürü duydukları üzüntüyü Meclis konuşmasında dile getiren dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin konuşmasının devamına şunları eklemiştir: *“Abhazya halkının karşı karşıya bulunduğu sıkıntıların hafifletilmesi için siyasi girişimlerde bulunduk, bulunmaya da devam ediyoruz, insani yardım çabamızı da sürdürüyoruz. Nitekim benim de görüştüğüm Türkiye'deki Abhazalar, yardımın Gürcistan kanalıyla değil, doğrudan Abhazya'ya ulaşması için dilekte bulundular ama bunu da yine bir bağımsız ülkenin politikasına saygı göstererek, o kanalla gerekli diyalogu kurarak sağladık ve 18 Eylül günü ilk uçak doğrudan doğruya Abhazya'ya gitti. Şimdi yenilerini göndereceğiz ve gemiyle gönderme yolunda çabalarımız da sürüyor, insani yardımların doğrudan doğruya Abhazya'ya ulaşması için başlatmış olduğumuz çabaları sürdürüyoruz. Yeni ve ek yardım çabalarımız devam ediyor. Bu konuda da sürekli bilgi vermeye çalışıyoruz Kafkasya'daki bu sorunları, daha da büyüyebilecek bu sorunları, yeni girilen dünya düzeni içinde çözümlemenin yolları ve yöntemleri halen bulunamamıştır. O düzenin gerektirdiği barış içinde, diyalog içinde, kuvvete başvurmadan sorunları çözmenin yolları, üzümlere söyleyeyim ki bulunamamıştır. Bütün bunlara, barış içerisinde, dikkatli, soğukkanlı ve ülke içinde sorun yaratmadan, bu sorunları Türkiye'ye taşımadan çözüm getirecek bir politikayla yaklaşmak durumundayız. Biz nerede olursa olsun, kan dökülmesiyle olayların çözülemeyeceğine inanıyoruz ve bu politikamızı hükümet olarak sürdürüyoruz.”*²⁸⁰.

Türkiye-Gürcistan ilişkilerinde Abhaz kökenli vatandaşlar ile Ahıska Türklerinin meydana getirdiği sorunlar, Abhaz kökenli vatandaşların aşırı milliyetçi tavırlarıyla Ahıska Türklerinin anayurtlarına dönme isteğidir. Bu bağlamda Dışişleri

²⁷⁹ Giray Saynur Bozkurt, “Gürcistan'daki Etnik Çatışmalar Karşısında Türkiye ve Rusya'nın Tutumu”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, cilt: 19, sayı: 19 (Ocak 2008), s. 1-3.

²⁸⁰ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 18, s. 379,380.

Bakanı Hikmet Çetin'in Gürcistan'a ziyaretinde Abhazlar ile Ahıska Türklerinin durumuna ilişkin konular görüşülmüştür. Türkiye, Abhazya'nın Gürcistan'ın sınırları içinde olduğuna dair görüşünü tekrarlamıştır. Türkiye'nin konuyla alakalı bu görüşü, BM kararlarıyla paraleldir. Hikmet Çetin'in Gürcistan ziyaretinin diğer önemli konusu, 1921 tarihli Kars Antlaşması ile Türkiye'nin Acara bölgesinde kazandığı haklardır. Bu haklardan rahatsızlık duyan Gürcistan'a karşı Türkiye tarafından, aslında bu antlaşma ile sınırların güvence altına alınmasının amaçlandığının ve durumun sadece Gürcistan'a yönelik olmadığını, Azerbaycan ile Ermenistan'a da aynı mesafede yaklaşılacağına altı çizilmiştir²⁸¹.

Hikmet Çetin; Gürcistan'la dostane ilişkiler kurulması amacıyla oldukça önemli çabalar göstermiştir. Dışişleri Bakanlığı süresince ülkeye yaptığı ziyaretler ile bu ziyaretler sırasında imzalanan resmi belgeler bu amacın bir göstergesi olmuştur. Gürcistan'ın içinde bulunduğu istikrarsızlıktan kurtulmasını temenni eden Hikmet Çetin, Abhazya ve Güney Osetya'daki çatışmaların da durdurulmasının önemine dikkat çekmiştir²⁸². Türkiye'nin Gürcistan eksenli Kafkasya politikasına Hikmet Çetin şöyle değinmiştir: *"Kafkasya'daki barış, huzur ve istikrar, Türkiye için önemlidir. Türkiye'nin Orta Asya Cumhuriyetleri'yle olan ilişkileri bakımından önemlidir ve onların, Türkiye ve Avrupa ile olan ilişkileri bakımından son derece önemlidir. Üstelik Kafkasya bölgesinde yaşayan birçok halkla akrabalık bağlarımız var, bu da gayet doğaldır. O bölgede yaşayan birçok insanın Türkiye'de akrabaları, yakınları var. İnsan hakları, birçok ülkenin iç sorunu olmaktan çıkmıştır ama diğer konuları -bunun dışında tutuyorum- o ülkelerin iç işlerine karışmamaya özen göstererek, bunları yapmak ve yürütmek zorundayız. Özellikle, bu politikayı yürütürken, Kafkasya'daki etnik çeşitliliği, etnik farklılığı çok dikkatle izlemek durumundayız. Gürcistan ile ilişkilerimiz de bu çerçevede ve bu politikayla yürütüyoruz -tıpkı diğerleriyle yürüttüğümüz gibi- ve diğer yeni cumhuriyetler gibi (Kafkasya'daki cumhuriyetler gibi, Orta Asya'daki cumhuriyetler gibi) Gürcistan'ın da demokratikleşme, insan hakları ve hukukun üstünlüğü ilkesi çerçevesinde yürüttüğü politikaya da destek vermeye çalışıyoruz. Bunları yaparken, iç sorunlarına*

²⁸¹ Huriye Yıldırım, *Geçmişten Günümüze Değişen Türk Dış Politikası Kapsamında Türkiye-Gürcistan İlişkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2012, s. 78.

²⁸² Dışişleri Bakanlığı Arşivi, 12 Şubat 1993, sayı: 1300.

karışmamaya da önemle özen gösteriyoruz. Ancak, Kafkasya'daki, Gürcistan'daki sorunların, insan haklarına saygı ve hukuk ilkeleri çerçevesinde ve diyalogla çözülmesinin çok önemli olduğunu, hükümet olarak sürekli dile getirdik.”²⁸³.

21 Mayıs 1992 tarihinde Gürcistan’ın başkenti Tiflis’e resmi bir ziyaret daha gerçekleştiren Hikmet Çetin, Gürcistan Devlet Başkanı Eduard Şevardnadze ve Gürcistan Başbakanı Tengiz Sigua ile iki ülke arasında ilişkilerin geliştirilmesi amaçlı görüşmeler yapmıştır²⁸⁴. Bu görüşmelerin ardından, iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasını öngören protokol, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Gürcistan Hükümeti arasında Uzman Eğitimi Protokolü ile Küçük ve Orta Ölçekli Sanayinin Geliştirilmesi İçin Teknik İşbirliği Protokolü imzalanmıştır²⁸⁵. 30 Temmuz 1992 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin ile Gürcistan Hükümeti adına Dışişleri Bakanı Alexandre Chikvaidze arasında Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Gürcistan Hükümeti Arasında Haberleşme Alanında İşbirliğine İlişkin Protokol imzalanmıştır. Protokol, iki ülke arasındaki haberleşmenin sağlanması için ülkeler arasında bir radyo-link sisteminin kurulmasını ve bu alana dair birbirlerinin uzmanlarından yararlanma amaçlı olarak uzman teatisine başvurma detaylarını içermiştir²⁸⁶.

Hikmet Çetin, Gürcistan ziyareti sonrası basına şu açıklamalarda bulunmuştur: “...orada olduğumuz süre içinde diplomatik ilişki adımları atıldı. Özellikle ekonomik ve ticari alandaki teşviki ve korunması, çifte verginin önlenmesi, Karadeniz ve hava ulaşımının sağlanması yolundaki antlaşmaların yapılması kararlaştırıldı. Gürcistan ile ikili ilişkilerin yanında, birlikte sorumluluğunu taşıdığımız bölgenin sorunlarını konuştuk. Özellikle bölgede Azerbaycan ile Ermenistan arasında Karabağ’dan kaynaklanan, fakat giderek yoğunlaşan sorunları endişeyle izlediğimizi belirttik. Bu konuda alınması gereken bütün önlemler ve ilkelerde görüş birliği içindeyiz. Askeri üstünlük sağlayarak elde edilecek olan kazanımların geçersiz olduğu kesinlikle bir kere daha ifade edildi.

...bu arada Karadeniz Ekonomik İşbirliği’ne büyük önem verdiklerini bir daha gördüm ve bu konuda ekonomik işbirliği ile birlikte siyasi danışmalar

²⁸³ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 18, s. 378,379.

²⁸⁴ Ayın Tarihi, 21,22 Mayıs 1992.

²⁸⁵ Cumhuriyet, 22 Mayıs 1992.

²⁸⁶ Resmi Gazete, 2 Temmuz 1993, S. 21625, s. 4.

yapmanın yararlı olacağını belirttim. Olanakları çerçevesinde 26 Haziran'daki zirveye gelmeye çalışacaklarını söylediler.

Ayrıca Gürcistan diğer birçok cumhuriyetler gibi geçiş döneminden geçiyor. Geçiş döneminin doğal bazı güçlükleri ile karşı karşıya. Demokrasi sürecini hızlandırma amacındalar. Bu dönemin bazı güncel sorunları olduğunu gözledik. Özellikle gıda sorunuyla karşı karşıya olduklarını söylediler. Bu konuda komşu ve dost bir ülke olarak ivedi bir buğday ihtiyaçları içinde olduklarını söylediler. Ben de 50 bin ton buğdayı hibe olarak verebileceğimizi söyledim. Bu çok büyük memnuniyetler karşılandı. Yine tabii Eximbank yetkililerimiz çok kısa süre içinde Gürcistan'a giderek kredi konusunda çalışmalarını hızlandıracaklardır.” ²⁸⁷. Bahsi geçen krediye yönelik karar, 10 Aralık 1992 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanı Hikmet Çetin ile Gürcistan Dışışleri Bakanı Alexandre Chikvaidze arasında imzalanan Mutabakat Muhtırası ile alınmıştır. Bu muhtıraya göre, Gürcistan'a Eximbank tarafından 50 milyon doları aşmayacak kredi tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır²⁸⁸.

2.2.5.6. İsrail

Yahudilerin Filistin'de bir vatana sahip olma faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan Siyonizm²⁸⁹ hareketinin tarihi 1880'li yıllara dayanmaktadır. Budapeşteli bir gazeteci olan Dr. Theodor Herzl, Yahudilerin kendi devleti olması için çeşitli çalışmalar yapmıştır. Siyonistlerce üzerine yurt kurulacak Filistin toprakları Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında olunca, Theodor Herzl anlaşma yapmak üzere II. Abdülhamit Han ile 1901 tarihinde görüşme yapmıştır. Yapılan görüşmede, Yahudilerin Filistin'e yerleşmesine izin vermeleri durumunda Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletlere olan borçlarının ödeneceğinin teminatını vermiştir. II. Abdülhamit Han bu teklifi reddetmiştir. II. Abdülhamit Han'ın 1909 yılında tahttan indirilmesiyle Yahudilerin en büyük engeli ortadan kalkmıştır. Bu tarihten sonra Filistin topraklarına yerleşmeye başlayan Yahudiler, 14 Mayıs 1948 tarihinde

²⁸⁷ Dışışleri Bakanlığı Arşivi, 22 Mayıs 1992, sayı: 3238.

²⁸⁸ Resmi Gazete, 2 Temmuz 1993, S. 21625, s. 1,2.

²⁸⁹ Siyonizm; en geniş tanımı ile Arz-ı Mevud yani Filistin dışındaki bütün Yahudileri yine orada toplamak ve sonra da Süleyman Mabedi'ni Siyon Dağı üzerinde yeniden inşa etme düşüncesidir. Sedat Kızıloğlu, “İsrail Devleti'nin Kuruluşu'na Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizmin Gelişimi”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 2, sayı: 1 (2012), s. 44,45.

toplanan Yahudi Milli Konseyi, yayınladıkları deklarasyon ile Yahudi Devleti'ni kurduklarını duyurmuştur²⁹⁰. Türkiye, İsrail'i kuruluşundan bir yıl sonra 28 Mart 1949 tarihinde tanımıştır. Türkiye'nin bu tanıma kararından sonra, iki ülke ilişkilerini geliştirme adına karşılıklı adımlar atmıştır. Düzenli hava ve deniz bağlantılarının kurulması, spor müsabakaları, kültürel etkileşimler, karşılıklı ticaret ilişkileri bu adımların bazıları olmuştur. Türkiye-İsrail ilişkileri, Türkiye'nin 1955 yılında katıldığı Bağdat Paktı ile gerginleşmiştir. Paktin 5. Maddesi 'Arap Birliği'nin üyelerine ve taraflarca tanınmış' ülkelere açık olması şeklindedir. Bu madde pakta, İsrail'in pakta alınmasını önlemek amaçlı Irak tarafından konulmuştur. 1956 Süveyş Krizi ile ilişkiler daha da gerginleşmiştir. İkinci Arap-İsrail Savaşı'nın çıkmasının nedeni olan Süveyş Krizi, İngiltere'nin Bağdat Paktı üyesi olması, Süveyş Kanalı geçiş esaslarını düzenleyen 1988 İstanbul Sözleşmesi'nin taraflarından birinin Türkiye olması sebepleri ile bu olay Türkiye'yi de etkilemiştir²⁹¹.

1990'lı yıllarda Türkiye-İsrail ilişkileri, Filistin-İsrail barış sürecinin başlamasına paralel olarak devam etmiştir. Türkiye, Filistin sorunu nedeniyle İsrail'deki büyükelçiliğini maslahatgüzar düzeyine düşürmüştür. Filistin ile İsrail arasında barış sürecinin başlamasına bağlı olarak İsrail'deki temsilciliğimiz yeniden büyükelçi düzeyine yükseltilmiş ve buna paralel olarak Türkiye'deki Filistin temsilciliği de aynı şekilde büyükelçilik düzeyine yükseltilmiştir. 31 Aralık 1991 tarihinde Türkiye, İsrail'de büyükelçilik açmıştır. Buna ek olarak Kudüs Başkonsolosluğu oluşturulmuş ve 1 Ekim 1992 tarihinde yeniden göreve başlayan Kudüs Başkonsolosu doğrudan Türk Dışişleri Bakanlığı'na bağlanmıştır. Bu tarihten itibaren iki ülke arasındaki resmi temaslar giderek hız kazanmıştır. İki ülke arasındaki ilk resmi antlaşma, 1 Haziran 1992 tarihinde imzalanan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile İsrail Hükümeti Arasında Turizm Alanında İşbirliği Antlaşmasıdır²⁹². Dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, İsrail ile işbirlikli ilişkilerin uzun süreli olacağını söylemiştir²⁹³.

²⁹⁰ Özgür Yetüt, *Türkiye-İsrail İlişkilerinin Orta Doğu Çatışma Sürecine Etkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 50-55.

²⁹¹ Türel Yılmaz, "Türkiye-İsrail İlişkileri: Tarihten Günümüze", *Akademik Ortadoğu Dergisi*, cilt: 5, sayı: 1 (2010 Ankara), s. 10-13.

²⁹² Resmi Gazete, 11 Eylül 1992, S. 21342, s. 1,2.

²⁹³ Yetüt, s. 97.

Ortadoğu Barış Konferansı'nın çok taraflı üçüncü aşaması 28-29 Ocak 1992 tarihinde Moskova'da yapılmıştır. Moskova'da İsrail Dışışleri Bakanı David Levy ve Filistin Heyeti Başkanı Faysal Hüseyini ile görüşen Hikmet Çetin, Filistin'in Moskova'ya kadar gelip toplantıya katılmamasını eksiklik olarak gördüğünü belirtmiştir. Yoğun temaslar yapılmasına rağmen Filistin heyeti, kendilerine masada ayrı bir yer verilmediği için toplantıya katılmayı reddetmiştir. Toplantıda Türkiye olarak, Filistin sorununa çözüm sağlanmadan Orta Doğu'ya kalıcı barışın gelmeyeceğinin altı çizilmiştir. Ayrıca toplantıda, Orta Doğu'daki ülkeler arasında güvenliği artıracak konularda işbirliği yapılması amacıyla beş tane çalışma veya seminer komisyonunun kurulması kararlaştırılmıştır²⁹⁴.

14 Kasım 1993 tarihinde Hikmet Çetin, İsrail'e iki günlük resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir²⁹⁵. Hikmet Çetin; İsrail Dışışleri Bakanı Shimon Peres'in davetlisi olarak yapacağı İsrail gezisinin, Dışışleri Bakanı düzeyinde gerçekleştirilen ilk gezi olduğunu ifade etmiştir. Gezinin ana teması, İsrail yöneticileri ile bölgedeki kalıcı barışa katkı sunma yönünden oldukça önemli olan Ortadoğu Barış Konferansı'ndaki son gelişmeler ve İsrail-Filistin anlaşmasının ardından bölgedeki durum hakkında görüş alışverişinde bulunma olarak belirlenmiştir²⁹⁶. Geziden dönüşünde basına verdiği bilgiler ise şöyledir: *"Bu ziyaret sırasında ikili ilişkilerimize yeni bir hız kazandırma amacını güttük. Her iki ulusun yararına yeni bir işbirliği döneminin başlamış olduğunu belirtebilirim. İkili ilişkilerimizin genel çerçevesini çizen ve ilk işbirliği olanaklarını belirleyen bir mutabakat muhtırasını Dışışleri Bakanı ile imzaladık. Önümüzdeki dönemde imzalanması gereken, hazırlıkları belli bir aşamaya gelmiş bazı anlaşmalar daha var. Bunlardan bir tanesi çifte verginin önlenmesi, diğeri de yatırımların korunması anlaşmalarıdır.*

...Orta Doğu Barış sürecindeki gelişmeleri değerlendirdik. Yeni Orta Doğu'nun şekillenmesinde işbirliği yapmak, katkı yapmak konusunda ortak görüşümüz var. Bosna-Hersek faciasını ve Azerbaycan'ın karşı karşıya bulunduğu saldırıları değerlendirdik. Özellikle iki kutuplu dünyanın ve soğuk savaşın sona ermesinden sonra dünyamız için önemli tehdit haline gelen konulardan birinin

²⁹⁴ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 3, s. 242.

²⁹⁵ Ayın Tarihi, 14 Kasım 1993.

²⁹⁶ Dışışleri Bakanlığı Enformasyon Dairesi Başkanlığı, 15 Kasım 1993, sayı: 3410.

terörizm olduğu konusunda ortak görüşümüz olduğunu gördüm. Barış sürecinin gündeme geldiği bu aşamada Orta doğu ve Orta Doğu'nun bazı bölgeleri terörizmin serbestçe eğitildiği, serbestçe yer bulabildiği serbest terör bölgeleri olmamalıdır.” Ayrıca Hikmet Çetin İsrail gezisi sırasında Kudüs’e giderek Filistin liderleriyle de görüşüğünü özlerine eklemiştir. Faysal Hüseyini başkanlığındaki Filistin temsilcileri ile görüşen Hikmet Çetin, Türkiye’nin Filistin davasına verdiği destek için teşekkürlerini ifade ettiklerini ve desteğin devamı beklediklerini ifade etmiştir. 1967 yılından beri Doğu Kudüs’e ziyaret gerçekleştiren ilk Müslüman Dışişleri Bakanı olduğunu da belirten Hikmet Çetin, Al-Aksa Camii’ni de ziyaret etmiştir²⁹⁷. Gezi sırasında ayrıca iki ülke arasında Karşılıklı Anlayış ve İşbirliğinin İlkeleri Muhtırası imzalanmıştır²⁹⁸.

2.2.5.7. Balkan Devletleri

Hikmet Çetin, Türkiye’nin Balkanlar politikasına, Avrupa ile entegrasyon sürecinde göz ardı edilemeyecek bir noktada yaklaşmıştır. Balkan ülkelerinin dil, din, etnik köken bakımından heterojen özellikte olduğunu ve bu özellikten dolayı bölgede tek uluslu devlet kurma çabalarının herhangi bir sorun oluşturmaması noktasında bölgenin Avrupa entegrasyon sürecine dahil olması gerektiğini savunmuştur²⁹⁹.

2.2.5.7.1. Yunanistan

Osmanlı Devleti’nin 1363 yılında Edirne’yi almasıyla başlayan Bizans kuşatması, 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u almasıyla tamamlanmış ve böylece 1830 bağımsızlık tarihine kadar Yunan halkı Osmanlı bünyesinde yaşamaya başlamıştır³⁰⁰. Yunanistan’ın 1830 yılında bağımsız olmasından sonra Türkiye ile olan ilişkileri istisna durumlar hariç genellikle gerginliklerle geçmiştir. Yunanistan’ın Türkiye’ye karşı güttüğü politikada, başka ülkelerin desteği görülmüştür. Bu desteği 19.yy’da İngiltere, Fransa, Rusya gibi devletlerden alırken

²⁹⁷ Dışişleri Bakanlığı Arşivi, 15 Kasım 1993, sayı: 3410.

²⁹⁸ <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/TURKIYE%20ISRAIL%20ILISKILERI.pdf>. Erişim Tarihi 21 Mart 2018; Cumhuriyet, 18 Kasım 1993.

²⁹⁹ Dışişleri Bakanlığı Enformasyon Dairesi Başkanlığı, 12 Şubat 1993, sayı: 1300.

³⁰⁰ Oğuz Kalelioğlu, “Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı: 41 (Mayıs 2008), s. 107.

1945'ten sonra BM ve ABD vermiştir. 1990'lı yıllara bakıldığında AB, BM ve ABD'nin yerine bu desteği sürdürmüştür³⁰¹.

Türkiye'nin 1990'lı yıllarda Yunanistan'la yaşadığı sorunlar olan Kıbrıs sorunu, Ege sorunu ile Batı Trakya'da yaşayan Türkler konusunda Yunanistan'da baskı ve şiddetin gündem oluşturması ilişkileri gerginleştirmiştir. 1990'lı yıllarda iki ülke arasında ilişkilerin gerginleşmesine neden olan diğer bir konu, Türk savaş uçaklarının Yunanistan'ın iddia ettiği 10 millik hava sahasını tanımadığını göstermek için yaptığı uçuşlar ile Yunanistan'ın ulusal karasuları sınırını 12 mile genişletme iddiaları olmuştur³⁰².

Hikmet Çetin, Dışişleri Bakanı olduğu yıllarda, Türkiye'nin Yunanistan'la olan görüş ayrılıkların ile anlaşmazlıkların çözümü için yapıcı diyalog ve çözüm sürecinin başlatılması gerektiğini savunmuştur. Yunanistan Başbakanı Mitsotakis'in Türkiye'ye ziyaretinin bu sürecin başlatılması için önemli katkılar sağlayacağını da ayrıca belirtmiştir. Batı Trakya'da yaşayan Türk azınlığının yaşadığı sorunları da dile getiren Hikmet Çetin, konuya insan hakları çerçevesinde saygı duyulmasının altını çizmiştir³⁰³.

30 Ocak 1992 tarihinde Davos'taki Dünya Ekonomik Forumu'na katılan Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, Başbakan Süleyman Demirel'in Yunanistan Başbakanı Mitsotakis ile yaptığı toplantıya katılmıştır. Toplantıya dair Hikmet Çetin şu detaylar paylaşmıştır: *“Başbakanımızın Davos'taki ikili temaslarına, toplantılarına ve Mitsotakis ile olan toplantısına katıldım. Türkiye barıştan, diyalogdan ve istikrardan yana büyük bir ülkedir. Bunu, hem çevresi ve komşuları için zorunlu görmektedir ve hem de tüm dünya sorunlarında bunu temel bir yol, temel bir politika olarak görmektedir. İkinci olarak verilmeye çalışılan mesaj, Türkiye, Müslüman bir ülkedir; ama demokratik, insan haklarına saygılı ve laik bir devlettir. Bu da Türkiye'nin dünyadaki önemini çok açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Gene bu görüşmelerde verilen üçüncü ve önemli mesaj, Türkiye'nin,*

³⁰¹ Muharrem Güneş, *Yunanistan-Avrupa Birliği-Türkiye Üçgeni: Yunanistan'ın Türkiye Politikası (1990-2006)*, (Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2008, s. 36-38.

³⁰² Onat Bekaroğlu, *Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrası Türkiye-Yunanistan Siyasi İlişkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze 2009, s. 89-91.

³⁰³ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 2, s. 285.

serbest girişimciliğin, piyasa ekonomisinin geçerli olduğu bir ülke konumunda olduğudur. Bu çerçeve içinde, yabancı sermayeye de, her türlü girişime de açık bir ülkedir. Gene, Sayın Başbakanın bu görüşmelerde verdiği bir diğer açık mesaj ise, Türkiye'nin Avrupa'nın ve dünyanın Ortadoğu'ya, Orta Asya'ya Kafkasya'ya, Asya'ya açılan kapısı ve penceresi olduğudur. Bu nedenle de Türkiye'nin böylesine önemli bir rolü vardır, böylesine önemli bir etkisi vardır. Bunlar çok yararlı olmuş, görüşmeler ve toplantılar çok başarılı geçmiştir."³⁰⁴.

2.2.5.7.2. Hırvatistan

Hırvatistan, Yugoslavya'nın dağılmasından sonra 25 Haziran 1991 tarihinde bağımsız olmuştur. Türkiye, Hırvatistan'ın bağımsızlık kararını 6 Şubat 1992 tarihinde kabul etmiştir. Bu tarihten itibaren iki ülke arasındaki ilişkiler iyi seyrini korumuştur³⁰⁵.

Hikmet Çetin'in Dışişleri Bakanlığı döneminde iki ülke arasında yine dostane ilişkiler göze çarpmaktadır. Bu bağlamda, 9 Temmuz 1992 tarihinde Hırvatistan Dışişleri Bakanı Zvonimir Separoviç, Hikmet Çetin'in konuğu olarak Türkiye'ye gelmiştir. Hırvat Dışişleri Bakanı Separoviç yaptığı açıklama ile Türkiye'nin Hırvatistan'a insani yardım yapmasını istediklerini belirtmiştir³⁰⁶.

Hikmet Çetin, 24 Eylül 1993 tarihinde dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Bosnalı Hırvatları barışa davet eden mektubunu Hırvatistan Devlet Başkanı Franjo Tudjman'a ulaştırmak üzere Hırvatistan'ın başkenti Zagreb'e gitmiştir³⁰⁷. Hikmet Çetin; Hırvatistan Dışişleri Bakanı Granic, Bosna-Hersek Dışişleri Bakanı, Hırvatistan Devlet Başkanı Tudjman ve ABD eski Yugoslavya Özel Temsilcisi ile görüşmelerde bulunduğunu açıklamıştır. Görüşmelerin Bosna-Hersek olaylarıyla alakalı olduğunu, bu konuda iki bakanın zorlukla karşılaşması durumunda ve çalışmaların tıkanması halinde Türk dışişleri bakanının gerektiğinde bu görüşmelere katılması, yardımcı olmasını istediklerini belirtmiştir. Ayrıca etkili bir

³⁰⁴ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 3, s. 244,245. Türkiye'nin Yunanistan'la yaşadığı önemli sorunlardan bir tanesi olan Kıbrıs sorununa önceki başlıkta detaylı bilgi verildiğinden bu kısımda değinilmemiştir.

³⁰⁵ <http://www.tuicakademi.org/gecmisten-bugune-turkiye-hirvatistan-iliskileri/>. Erişim Tarihi 21 Mart 2018.

³⁰⁶ Aydın Tarihi, 9 Ocak 1992.

³⁰⁷ Aydın Tarihi, 24 Eylül 1992.

ateşkes için, yerinde gözlem ve inceleme yapmak üzere bir komisyon oluşturulması önerisi üstünde durduklarını ifade ederken Bosna-Hersek halkının bir arada yaşaması için Türkiye'nin de katkı yapacağına işaret etmiştir³⁰⁸.

2.2.5.7.3. Romanya

1990'lı yıllarda Türkiye-Romanya ilişkilerine bakıldığında ilişkilerin iyi seyrini koruduğu görülmektedir. Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, Romanya ile ilişkilerin olumlu gelişmesi için çalışmalarda bulunmuştur. Bu anlamda İyi Dostluk ve İşbirliği Antlaşmalarının imzalandığını ifade eden Hikmet Çetin, iki ülke arasındaki gelişmelerin hızlandırılması için yapılacak çalışmaların takipçisi olacağını belirtmiştir³⁰⁹.

İki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi adına 26 Şubat 1992 tarihinde Romanya Dışişleri Bakanı Adrian Nastase, Hikmet Çetin'in konuğu olarak Türkiye'ye gelmiştir. Görüşmelerin ardında iki ülke heyeti arasında işbirliğinin geliştirilmesine dair protokol ile uyuşturucuyla mücadele konusunda antlaşma imzalanmıştır³¹⁰.

2.2.5.7.4. Bulgaristan

Hikmet Çetin Dışişleri Bakanlığı dönemi içerisinde 30 Mart 1992 tarihinde Bulgaristan'a resmi ziyarette bulunmuştur³¹¹. Bulgaristan Dışişleri Bakanı Stoyan Gayev'in davetlisi olarak Sofya'ya giden Hikmet Çetin, iki ülke arasındaki vize işlemleri için Vize Antlaşması'nı imzalamıştır. İki ülkenin diplomatik pasaport hamillerinin birbirlerinin ülkelerine yapacakları 30 güne kadar olan seyahatlerinde vizeden muaf tutulması ve vize verilmesi usulleri konusunda bazı kolaylıklar sağlanmasını içeren antlaşma, 11 Temmuz 1979 tarihli antlaşmaya ek olarak Sofya'da imzalanmıştır³¹².

16 Mayıs 1994 tarihinde Bulgaristan Dışişleri Bakanı Stanislav Daskalov Hikmet Çetin'in daveti ile Türkiye'ye gelmiştir³¹³.

³⁰⁸ Dışişleri Bakanlığı Arşivi, 13 Ağustos 1992, sayı: 3350.

³⁰⁹ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 2, s. 286.

³¹⁰ Ayın Tarihi, 26 Şubat 1992.

³¹¹ Ayın Tarihi, 30 Mart 1992.

³¹² Resmi Gazete, 31 Mayıs 1992, S. 21244, s. 2-4.

³¹³ Ayın Tarihi, 16 Mayıs 1994.

2.2.5.7.5. Makedonya

Yugoslavya'yı oluşturan altı cumhuriyetten biri olan Makedonya, Yugoslavya'nın dağılma sürecinde herhangi bir çatışma yaşamadan 8 Eylül 1991 tarihinde bağımsız olmuştur. Makedonya Cumhurbaşkanı Kiro Gligorov, Türkiye ile resmi, temaslara geçerek bağımsızlıklarını tanıması için Türkiye'den destek istemiştir. Makedonya Dışişleri Bakanı Denko Malevski 26 Ocak 1992 tarihinde Milliyet Gazetesi'ne yaptığı açıklama ile Türkiye'nin Makedonya'yı tanımasının olumlu etkilerine dikkat çekmiştir. Bu açıklamalara karşılık Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, Türkiye'nin Hırvatistan ve Slovenya'yı tanıdığını ve Makedonya'yı da tanıyacağını ifade etmiştir. Türkiye başlangıçta Yugoslavya'nın dağılmamasını savunmuş olsa da AB'nin Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlığını tanıması üzerine Makedonya da dâhil Yugoslavya'dan ayrılan tüm ülkelerin bağımsızlıklarını tanımıştır³¹⁴.

Bağımsızlık tarihinden sonra iki ülke arasında dostluk ilişkileri geliştirilmiş ve cumhurbaşkanı, başbakan ve bakanlar düzeyindeki karşılıklı ziyaretlerle bu ilişkiler pekiştirilmiştir.

Hikmet Çetin'in Dışişleri Bakanlığı Dönemi'nde 1992 yılının Eylül ayında Makedonya Başbakan Yardımcısı Yolan Andonof Türkiye'ye gelmiştir. Başbakan Süleyman Demirel, Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin ile görüşen Makedonya Başbakan Yardımcısı Andonof, Makedonya sanayisinin gelişmesi için gerekli olan 80 bin ton naftayı taşıyan geminin Yunanistan tarafından alıkonulduğunu ve Türkiye'den 20 bin ton yakıt yardımı istediklerini belirtmiştir³¹⁵.

Hikmet Çetin; 6 Aralık 1993 tarihinde Makedonya, Sırbistan, Yunanistan ve Arnavutluk'u kapsayan Balkan turuna çıkmıştır. Gezi öncesi yaptığı açıklamalarla Balkanlarda yaşanan olayların çözümü için gideceği ülkelerle ayrı ayrı görüş alışverişinde bulunacağını ifade etmiştir³¹⁶. Balkan turu sonrasında Meclis'te yaptığı açıklama ise geziye dair şu ayrıntılardan oluşmuştur: "*Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan gezisindeki temel amaçlardan veya önemli konulardan bir tanesi de,*

³¹⁴ Amed Dervishev, *Türkiye-Makedonya İlişkileri (1990-2015)*, (Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli 2016, s. 32-34.

³¹⁵ Ayın Tarihi, 18 Eylül 1992.

³¹⁶ Ayın Tarihi, 6 Aralık 1993.

Durres'ten başlayıp, Tiran, Ohrid, Üsküp ve oradan da Sofya ve İstanbul'a bağlanacak olan otoyolun bir an önce yapılmasına olanak sağlamaktı. Tabii Türkiye, doğrudan oradan geçen bir ülke değil. O nedenle, öncelikle o üç ülkenin devreye sorulması lazımdı. Tabii hepsinin de ortak isteği İtalya'nın da olmasıydı. Bu sağlanmıştır ve bu toplantı Bulgaristan'da yapılacaktır, ev sahipliğini Bulgaristan yapacaktır. Neden Bulgaristan? Çünkü Yunanistan da başka bir yol projesi üzerinde çalışma yapmaktadır ve biraz önce bahsettiğim bu yolun olmaması için büyük çaba gösteriyor. Bulgaristan'ın -devreye sokulmasıyla- zannediyorum bu yolun gerçekleşmesi konusunda önemli katkısı olacaktır. Yani, Bulgaristan'ın bir tarafa angaje edilmesi gerekir. Bu nedenle, Bulgaristan'ın büyük yararı olacağına inanıyorum. Tekirdağ ile bağlantı önemli bir konudur. O konunun gerçekten üzerinde durmak gerekir ve bunu projelendirmek gerekir. Zaten Tekirdağ'a büyük bir liman yapılması programda, o büyük limanla birlikte, bunun, Bulgaristan'ın da kullanımına açılmasının yararlı olacağına inanıyorum. Bu konuda gerekli girişimlerimizi sürdüreceğiz. Balkanlardan öğrenci getirme politikasını uygun görüyoruz. Bir miktar öğrenci gelmiştir, daha fazla öğrenci gelmesi için de gerekli olan çalışmalar yapılacaktır.”³¹⁷.

2.2.5.8. İran

1990'lı yılların başında meydana gelen Körfez Sorunu, Türkiye-İran ilişkilerini etkileyen en önemli konulardan bir tanesidir. Türkiye'nin Körfez Krizi'nde koalisyon güçlerinin içinde yer alması iki ülkeyi karşı karşıya getirmiştir. Başlangıçta Türkiye ve İran, Irak'ın toprak bütünlüğünü savunurken sonraki süreçlerde bu durumu rekabet ve zıtlasma aracı olarak kullanmıştır. Bu süreçte Türkiye ve İran ilişkileri, gergin bir hal almış ve komşuluk ile Müslümanlık kavramlarına rağmen iki ülke aynı noktada uzlaşmamıştır. Ayrıca Türkiye'nin NATO ülkesi olup ABD ile müttefik durumunda olması da İran ile aynı grupta olmamasının bir başka nedenidir³¹⁸. Bu dönemde Dışişleri Bakanı olan Hikmet Çetin, İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Velayeti ve Suriye Dışişleri Bakanı Faruk El

³¹⁷ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 48, s. 708,709.

³¹⁸ Enes Akgül, 1979 Sonrası Türkiye-İran İlişkileri, (Yüksek Lisans Tezi), Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016, s. 80.

Sara arasında İstanbul'da yapılan üçlü zirve toplantısında Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması konusunda mutabakata vardıkları görülmüştür³¹⁹.

İran-Irak Savaşı'ndan (1980-1988) sonra İran'ın hızlı bir şekilde silahlanmaya girişmesi ve Suriye ile yaptığı askeri işbirliği ile silahlanmasına hız katması karşısında Türkiye-İran ilişkileri olumsuz yönde etkilenmiştir. İran'ın ayrıca Ermenistan ve Yunanistan ile yakın ilişkiler kurması da ilişkileri daha da gerginleştirmiştir³²⁰.

1990'lı yılların başında Türkiye ve İran arasında yaşanan önemli diğer bir sorun, SSCB'nin dağılması ile bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkiler ve Orta Asya bölgesi hâkimiyet konusu olmuştur. SSCB'nin dağılmasından sonra kurulan Türk Cumhuriyetleri ile diplomatik ilişkileri geliştirme çerçevesinde ABD'nin desteği alan Türkiye'nin bu siyasetine karşılık İran, Rusya'ya yakınlaşma politikası izlemiş ve faaliyetlerini bu yönde sürdürmüştür. SSCB'nin dağılmasını fırsat olarak gören İran, bölge üzerinde mücadelelere girişse de batılı devletlerin olaya müdahil olması, Türkiye ve İran arasındaki Orta Asya Bölgesi hâkimiyet rekabetine kısmen de olsa son vermiştir³²¹.

Türkiye ve İran arasında yaşanan önemli diğer konu, İran'ın PKK ve diğer terör örgütleri olan ilişkileridir. Soğuk Savaş döneminden sonra İran, terörü Türkiye ile olan ilişkilerinde araç olarak kullanmayı temel politikası haline getirmiştir. Bu durum iki ülke arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine neden olmuştur³²².

1990'lı yılların başında Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Hikmet Çetin Türkiye'nin İran politikasına dair, iki ülke arasındaki ilişkilere, ifade edilen tarihler çerçevesinde gündeme getirilen iddialara karşı İran'ın herhangi bir alınganlığa kapılmadan konunun üzerine gitmesi gerekliliğinin altını çizmiştir. Ayrıca İran ile

³¹⁹ Ayın Tarihi, 5 Şubat 1994.

³²⁰ Can Topcu, *Soğuk Savaş Sonrası Döneminde Türkiye-İran İlişkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017, s. 30,31.

³²¹ Gonca Oğuz Gök, *İran'ın Bölgesel Politikası ve Türk-İran İlişkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze 2005, s. 131,132.

³²² İhsan Bozkurt, *Terör, PKK ve Dış Destek*, (Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2013, s. 149-150.

Türkiye arasındaki ikili güvenlik işbirliğinin sürekli kılınmasına da büyük önem verdiklerini belirtmiştir³²³.

7 Şubat 1993 tarihinde, Pakistan’da yapılan Ekonomik İşbirliği Örgütü Toplantısı dönüşünde İran’a giden Hikmet Çetin bazı siyasi temaslarda bulunmuştur. Yaptığı açıklama ile İranlı temsilcileri Türkiye’deki İran kaynaklı terör olayları konusunda uyardığını belirtmiştir³²⁴.

Terör ve PKK eksenli görüşmeler yapmak üzere Türkiye’ye gelen İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Velayeti ile görüşen Hikmet Çetin, Suriye’nin de yer aldığı üçlü zirve toplantısı sonrası yaptığı açıklama ile ülkelerin terör konusunda işbirliğine hazır olduklarını belirtmiştir³²⁵.

2.2.5.9. Irak

2.2.5.9.1. Körfez Krizi

1990’lı yıllar Türkiye-Irak ilişkilerine Körfez Krizi bazında bakıldığı zaman, Irak’ın 2 Ağustos 1990 tarihinde Kuveyt’i işgal etmesine Türkiye diğer ülkeler gibi olumsuz yaklaşmıştır. Savaşın başında tarafsız davranan Türkiye, sonraki süreçte Irak’ın karşısında yer almıştır. Türkiye’nin Irak’a karşı uyguladığı bu politikanın nedenleri arasında; NATO ülkesi olması, ortak sınırların varlığı ve Irak ile olan ekonomik ilişkiler yer almıştır. Diğer taraftan ABD’nin de isteği bu doğrultuda olmuştur. Sonraki süreçte Türkiye’nin Irak’a karşı ilk tutumu, BM Güvenlik Konseyi’nin 661. Kararına istinaden Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı’nın kapatılması olmuştur. Türkiye’nin Irak’a karşı uyguladığı ilk ambargo kararı bu olmuştur. Ayrıca 12 Ağustos 1990 tarihinde toplanan olağanüstü TBMM Genel Kurulu’nda Anayasa’nın 92. Maddesi gereğince hükümetin yurtdışına asker gönderilmesine dair 107 sayılı Meclis kararı ile Türk askerinin yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye’de bulunmasına dair izin yetkisini hükümete devretmiştir³²⁶.

³²³ Dışişleri Bakanlığı Arşivi, 12 Şubat 1993, sayı: 1300

³²⁴ Aydın Tarihi, 6 Şubat 1993.

³²⁵ Aydın Tarihi, 19 Aralık 1993.

³²⁶ Payman Abdullah Hamad Lak, *Türkiye-Irak İlişkileri (1920-2010)*, (Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2015, s. 95-98.

BM Güvenlik Konseyi'nin 29 Kasım 1990 tarihli 678 sayılı kararı gereğince 15 Ocak 1991 tarihine kadar Irak'a Kuveyt'ten çekilmesi için süre tanınmıştır. Irak'ın bu karara uymamasıyla; 17 Ocak 1991 tarihinde, ABD ve 28 ülkenin askeri gücü Irak'a karşı hava bombardımanına başlamıştır. Bu harekâta Malatya ve İncirlik'te bulunan havaalanlarının kullanımı ve uçaklar da katılmıştır. Buna karşılık Irak'ın Türkiye'ye karşı olası bir saldırısında bunun bir savaş nedeni sayılacağını açıklayan NATO Konseyi ayrıca savaştan bir hafta sonra İncirlik Üssü'nü kullandığını da duyurmuştur. Buna karşılık Irak, Türkiye'ye verdiği nota ile bu tavrını protesto etmiştir. Türkiye ve Irak arasında ekonomik ve ticari ilişkilerin boyutuna BM Genel Kurulu'nun 678 sayılı kararı çerçevesinde, Meclis Genel Kurulu'ndaki konuşmasıyla değerlendiren Hikmet Çetin; alınan kararda üç rejim olduğunu söylemiştir. Bu rejimler; birincisi gıda maddeleri için, ikincisi gıda maddeleri dışındaki diğer sivil ihtiyaç maddeleri için, üçüncüsü ise ilaç ve sağlık malzemeleri için uygulanmıştır. Gıda maddeleri için uygulanan rejime göre; BM'den onay alınmadan sadece bilgi verilerek Irak'a gıda maddelerinin gönderilmesi kararlaştırılmış ve bu anlamda Türkiye'nin sunduğu gıda maddelerinin tutarı 1 milyon 200 bin ton olarak belirtilmiştir. Gıda maddeleri dışındaki sivil ihtiyaçları içeren ikinci rejim; BM'nin onayıyla gönderilmiştir ve şimdiye kadar gönderilen malzemelerin tutarı, 177 bin ton 'dur. Üçüncü rejim; ilaç ve sağlık malzemelerini kapsamıştır ve bunlar için de BM'den onay alınmamıştır³²⁷.

Bölgeye yönelik BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı bir başka karar, 5 Nisan 1991 tarihli ve 688 sayılı karardır. Bu karar; Huzur Harekâtı (Provide Comfort) denen operasyonu içermiştir. Operasyonun amacını Hikmet Çetin şöyle ifade etmiştir: *"Öncelikle o kitlenin, o 500 bin kişiyi aşkın kitlenin yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak ve daha sonra da bu insanların evlerine dönmelerine olanak sağlamak, bunun için güvenlik koşullarını ve ortamı yaratmak. Yani, önce yaşamsal ihtiyaçları karşılama daha sonra da o insanların kendi köylerine, kasabalarına dönmelerine olanak sağlama ve bunun için de bunların güvenliğini sağlama amacına yöneliktir."*³²⁸. Nisan ayında başlayan harekât, birinci aşamasını üç ay içinde tamamlamıştır. Bu birinci aşamada, bölgede 13 ülkenin askeri personelinden

³²⁷ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 29, C. 3, s. 104,105.

³²⁸ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 14, s. 180.

oluşturulan 21 bine yakın askeri personel görev yapmıştır. Bu operasyonun ardından Irak'ın, Kuzey Irak'a yeniden müdahale etme ihtimalinin sonunda yaşanabilecek göç dalgası nedeniyle, Kuzey Irak'a karşı Huzur Harekâtı-2 (Provide Comfort-2)³²⁹ yapılmıştır. 2. Huzur Harekâtı'nın detaylarını Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin şöyle belirtmiştir: *“Hükümet, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 17 Ocak 1991 tarihinde aldığı 126 sayılı kararına dayanarak, 12.7.1991 tarihinde, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin de oluşumuna katıldığı, caydırıcı bir gücün ülkemizde konuşlandırılmasına izin vermiştir. Bu birleşik görev gücünün uyması gereken temel harekât ilkeleri de, Hükümetin yaptığı çalışmalar sonucunda belirlenmiştir. O günlerde, bu güç, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa, İtalya, Hollanda ve Türkiye'den 5 bin personel İncirlik'te konuşlandırılan 48 uçaklık bir hava gücü Silopi'de konuşlandırılan takviyeli bir tabur ve Kuzey Irak'ta gözlem ve temaslar yapmakla sorumlu bir askerî koordinasyon merkezinden oluşmuştu. Türkiye, o zaman, bu güce, İncirlik'te birleşik görev kuvveti karargâh elemanlarının bir kısmı, bir mekanize piyade bölüğü ve askerî koordinasyon merkezinde bulundurduğu bir temsilciyle bu harekâta fiilen katılmıştır. Hükümetin 2'nci Huzur Harekâtını başlatan bu faaliyeti eylül ayına kadar sürmüş ve süresinin bitiminden itibaren de, hükümet bu süreyi, son defa kaydıyla, Eylül 1991'de, yeni bir Bakanlar Kurulu kararıyla, 31 Aralık 1991 tarihine kadar uzatmıştır. Bu uzatmayı yaparken, hükümet, Silopi'deki kara gücüne gerek kalmadığı sonucuna varmış ve Silopi'deki kara gücünü lağvetmiştir.”*³³⁰.

³²⁹ Hikmet Çetin'in 26 Haziran 1992 tarihli Meclis Genel Kurulu konuşmasında verdiği bilgilere göre; *“Huzur Operasyonu kapsamında İncirlik'teki Birleşik Görev Kuvveti Karargâhında koalisyonun, Türk personeliyle birlikte, halen 1 771 dolayında personeli vardır. Bu gücün eş komutanı Türk'tür, aynı rütbededir ve aynı yetkiye sahiptir. Bunu, şunun için söylüyorum: Oradaki Türk eş komutanın kararı, izni olmadan hiçbir şeyin yapılması mümkün değildir, hiçbir şeyin yapılması olanağı yoktur. Ne karar alınması olanağı vardır ne de bu kararı uygulama olanağı vardır. Bu nedenle, o yanlış anlamaları kesinlikle ve bir defa daha açıklığa kavuşturmak istiyorum. Oradaki eş komutan genelkurmayaya bağlıdır. Yani, genelkurmayın izni olmadan, genelkurmayın da hükümete bağlı olması nedeniyle, hükümetin, izni olmadan, orada herhangi bir kararın alınması mümkün değildir. Bunu, bir kere daha, yüce meclisin huzurunda açıklıkla sunmak istiyorum. Bunun dışında, Diyarbakır-Pirinçlik'te bulunan Askerî Koordinasyon Kurulu'nun personel sayısı 52'dir ve bunların içinde 6 Türk personel bulunmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin içinde bulunmadığı ama süre uzatımı yetkisi verildiği takdirde bulunmasını isteyeceği- Kuzey Irak'ta, Zaho'da, diğer 3 ülkeden 13 personel görev yapmaktadır. Hava unsuru olarak 47 tanesi yabancı, 4 tanesi Türk uçağı olmak üzere 51 savaş uçağı İncirlik'te konuşlandırılmıştır. Ayrıca, 14 destek uçağı, 8 tane de helikopter bulunmaktadır.”* TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 14, s. 182.

³³⁰ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 14, s. 181.

1992 yılının Aralık ayında Başbakan Süleyman Demirel tarafından Meclis'e sunulan tezkeresi ile uygulanan Çekiç Güç'ün altı ay süre ile bir kez daha uzatılmasını talep etmiştir. Dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, talep edilen uzatılmanın nedenlerini şöyle açıklamıştır: *"...Bir kere, şu anda Kuzey Irak'ta kışla birlikte çok ciddi bir insanî sorun var. Her türlü insanî yardımların oraya gönderilebileceği tek yer, bu Çekiç Güç'ün de verdiği koruma etkisiyle, Türkiye'dir. Yani, Türkiye'den bir yardım gitmemesi halinde, orada milyonlarca insan, açlıkla ve sefaletle karşı karşıya kalacaktır. İkinci bir neden, 36'ncı paralelin kuzeyinde fiilen çizilen çizgiyle, 36'ncı paralel arasında, Irak Hükümetinin, 14 ila 18 tümen kadar bir gücü var. Her ne kadar, Irak açıklıkla, böyle bir harekete girişmeyeceğini söylemekle birlikte, böyle bir ortamda, gerginliğin çok yaygın olduğu bir ortamda, kimden ve nasıl başlayacağı belli olmayan bir karışıklığın çıkması her an mümkündür. Çünkü aralarında bir güven bunalımı vardır, aralarında bir gerginlik vardır. Kuzeyde fazla silahlı gücü olmayan, ama açlıkla karşı karşıya olan insanlar vardır ama biraz güneyinde, 14 - 18 tümenle bulunan Irak güçleri vardır. Nasıl ve ne şekilde olacağı hiçbir zaman bilinemeyecek bir kargaşalık karşısında ya da tamamen insanî yardımların aksaması nedeniyle 1991 yılındakine benzer bir göçle karşı karşıya kalınması mümkündür. Hükümetin yaptığı değerlendirme şudur: Böyle bir olasılık vardır ve onun olabileceği görülmüştür. Böyle bir noktada zaman zaman akla şu gelebilir: Peki, Türkiye, silahlı gücüyle tek başına kendisi böyle bir durumu engelleyemez mi? Elbette ki, Türk Silahlı Kuvvetleri böyle bir durumu engelleyebilir ama böyle bir durum ortaya çıktığı takdirde, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin önlem alması -hiçbir şekilde arzu etmediğimiz- Türkiye'yi doğrudan doğruya Irak ile ikili olarak karşı karşıya getirecektir. Halkı büyük dostumuz ve kardeşimiz olan Irak ile Türkiye'nin Silahlı Kuvvetleri'nin karşı karşıya gelebileceği riskini hiçbir şekilde düşünmek istemiyoruz. O nedenle, bu caydırıcı gücün devamının yararlı olduğu düşünülmüştür."*³³¹.

24 Aralık 1992 tarihinde 206 sayılı Meclis kararı ile Çekiç Güç'ün görev süresi altı ay süre ile 1993 yılının Haziran ayının sonuna kadar uzatılmıştır. Haziran 1993 tarihinden yeniden altı aylık bir uzatma daha yapılmıştır³³². 1993 yılının sonuna

³³¹ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 26, s. 385,386.

³³² TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 37, s. 223,224.

gelindiğinde, Çekiç Güç'ün görev süresinin, yeniden uzatılması kararı alınmıştır. Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin bu kararın nedenini, Kuzey Irak'ta yeniden oluşabilecek herhangi bir karışıklıkta ve göç hareketinde, orada bulunun Çekiç Güç'ün duruma karşı üstleneceği rol olarak açıklamıştır³³³. 1994 yılının Haziran ayında görev süresinin dolacağı Çekiç Güç harekâtı, haziran ayının sonundan itibaren altı ay daha uzatılmıştır³³⁴.

Irak'a karşı 17 Ocak 1991 tarihinde başlatılan harekât 22 Şubat 1991 tarihine kadar sürmüştür. 26 Şubat 1991 tarihinde Kuveyt, Irak işgalinden kurtarılmıştır. 28 Şubat 1991 tarihinde ise Irak, BM'nin tüm kararlarını kabul ettiğini açıklamıştır. Harekât sonucunda Irak, 10 Kasım 1994 tarihinde Kuveyt'in bağımsızlığını resmi olarak kabul etmiştir³³⁵.

Türkiye'nin savaş boyu sergilediği tavır, Irak'la ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir. Körfez Savaşı nedeniyle Irak'a ambargo uygulayan Türkiye ile Irak'ın ilişkileri bitme noktasına gelmiştir. Savaş sonrası Türkiye'nin ciddi derecede ekonomik kayıpları olmuştur. Özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan insanların maruz kaldığı işsizlik gibi sıkıntılardan dolayı çeşitli yollarla ikna edilerek, o günlerde örgütlenmesini tamamlayan PKK'ya katılmıştır ve Türkiye'ye karşı girişilen terör faaliyetlerinde boy göstermiştir³³⁶.

2.2.5.9.2. Kuzey Irak ve PKK Sorunu

Türkiye'nin Irak'la arasında yaşanan önemli sorunlardan diğeri Kuzey Irak'taki PKK terör örgütü faaliyetleri konusudur. 1980-1988 tarihli İran-Irak Savaşı ve sonucunda Kuzey Irak bölgesinde yaşanan otorite boşluğundan yararlanan örgüt, burayı barınma ve lojistik özelliklerinin yanı sıra Türkiye'ye olan yakınlığı ile oldukça etkin şekilde kullanmıştır. Tüm bunlara karşılık Türkiye, bölgeye yönelik çeşitli operasyonlarda bulunmuştur. Bu operasyonların en önemlileri; 11-16 Nisan 1990 tarihli Kuzey Irak Operasyonu, 5 Ekim-15 Kasım 1992 tarihli Kuzey Irak

³³³ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 50, s. 406.

³³⁴ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 62, s. 624.

³³⁵ Lak, s. 100-102.

³³⁶ Turan Silleli, *1958'den Günümüze Türkiye-Irak İlişkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2005, s. 131,132.

Harekâtı, 1994 yılındaki sınır ötesi operasyonlar, 12 Mayıs-7 Temmuz 1997 tarihli Çekiç Güç Harekâtı ve 25 Eylül-15 Ekim 1997 tarihli Şafak Harekâtı'dır³³⁷.

Avrupa Parlamentosu, 1991 yılında TSK'nın Kuzey Irak'a gerçekleştirdiği sınır ötesi operasyonları terör olarak değerlendirmiştir. Avrupa Parlamentosu'nun 23 Kasım 1991 tarihinde kabul ettiği bu karara göre, TSK Irak sınırından 50 km kadar içeri girdiğini ve bu operasyonlar sırasında çok fazla sivil insanın öldürüldüğünü ileri sürmüştür. Dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, değerlendirmenin yanlış bilgilere dayanan haksız bir karar olduğunu ifade etmiştir. Kararın içeriğindeki Kuzey Irak'taki PKK kamplarına karşı TSK tarafından düzenlenen sınır ötesi operasyonlara ilişkin terör odaklı nitelendirmeler, Ankara'da gerek sivil gerek askeri kanatta tepkiyle karşılanmıştır³³⁸.

Dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, Türkiye'nin Irak politikasını Meclis'te yaptığı konuşma ile şöyle açıklamıştır: *"Irak halkına karşı dostça duygular beslediğimizi bir kere daha belirtmek istiyorum. Irak'ın, uluslararası toplumun beklentilerini yerine getirerek, aramızdaki ilişkilerin normalleştirilmesi için gerekli koşulların yaratılmasına katkıda bulunmasını içtenlikle diliyoruz. Bu çerçevede, Irak halkının besin ve diğer temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek üzere, ilgili BM Güvenlik Konseyi kararı çerçevesinde, Kerkük - Yumurtalık boru hattından petrol ihraç etmesi için taşımacılık yönünde kolaylık sağlamaya da hazır olduğumuzu özellikle belirtmek istiyorum. Irak olayları sırasında güneyde konuşlandırılmış olan Çekiç Gücün³³⁹ durumu konusuna, burada konuşma yapan bazı sözcü arkadaşlarımız da değindiler. Hükümetimiz, mevcut durumun tasfiyesi için, altı aylık bir süre ve Meclis onayı ile verilen yetkiyi de iade etme kararını vermiştir. Değerli arkadaşlarım, olay Sayın İnan'ın belirttiği gibi değildir. 126 sayılı Meclis Kararı'nda, bu yetkinin ne ile sınırlı olduğu, ne zaman biteceği ve ne kadar süreceği belirtilmemiştir. Eğer o karara bağlı kalınırsa yani o karar ve o yetki parlamentoya iade edilmezse, sonsuza kadar*

³³⁷ Ergün Barış, *Türkiye-Irak İlişkileri Işığında Kuzey Irak Süreci*, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 2004, s. 166-170.

³³⁸ Cumhuriyet, 24 Kasım 1991.

³³⁹ Çekiç Güç; Saddam Hüseyin'in olası saldırılarına karşı Kuzey Irak Kürtlerini güvence altına alma amaçlı gerçekleştirilen Huzur Operasyonu-2'nin uygulama birliği olan hava kuvvetine denmektedir. Çekiç Gücün bugünkü adı Birleşik Görev Gücü (Combined Task Force)'dür. Baskın Oran, "Uluslararası ve İç Hukukta Çekiç Güc'ün Yasal Dayanakları", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt: 50, sayı: 3 (1995), s. 258.

kalabilecek bir ifadeyi taşımaktadır. Onun için, hükümetimiz, bu kararla birlikte, bu yetkiyi de iade etmeye karar vermiştir ve bu kararın sunulmasından sonra Yüce Meclis bu yetkiyi geri almış olacaktır.”³⁴⁰.

Türkiye’nin Kuzey Irak politikası, bölgede yaşayan Kürtlerin Saddam Hüseyin iktidarının Irak’ın Kuzeyine yaptığı saldırı neticesi ile başlayan akabinde de Körfez Savaşı nedeniyle Türkiye’ye devam eden göç sorunudur. Bu göçü bir stratejiye dönüştüren PKK’nın sistematik terörist faaliyetlerine karşılık bölgedeki otorite eksikliğidir. Bunların hepsi bir araya geldiğinde Bağdat yönetiminin Kuzey Irak’ta etkisiz kalmaları bölgedeki yerel güçleri güçlendirmiştir. Güçlenen bu grupların başında Mesut Barzani’nin başkanlığını yaptığı Kürdistan Demokratik Partisi ve Celal Talabani’nin başkanlığını yaptığı Kürdistan Yurtseverler Birliği Partisi’dir. Ankara, PKK’yı etkisiz hale getirebilmek ve bölgede yaşayan Kürtlerin temsilcisi olarak adlandırılmasını engelleyebilmek için Talabani ve Barzani’yi güçlendirmiş ve bunu uluslararası platformda da desteklemiştir. Irak’ın Kuveyt’i işgalinden sonra 21 Ağustos 1991 tarihinde bir araya gelen Barzani ve Talabani, Irak’a karşı koalisyon güçleri ile birlikte hareket edeceklerini belirtmiştir. Bu karardan üç gün sonra ABD’ye giden Talabani, Amerika’dan isteği destek ile Kuzey Irak’ta bir Kürt Devleti kurma amacını somutlaştırmıştır. Ancak ABD’nin amacı, bölgede Kürt Devleti kurulması değil, bölgedeki petrol sevkiyatını emniyete almak ve Irak’ın bölgedeki gücünü kırmak olmuştur³⁴¹.

Körfez Savaşı’ndan sonra Irak’ta başlayan ve giderek ciddi bir hal almaya başlayan isyanlar ve meydana gelen göç sorunuyla ilgili olarak Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin şunları söylemiştir: “*Körfez Savaşı’nın, 1991 yılı başlarında sona ermesiyle birlikte Irak’ın genelinde birtakım ayaklanmalar başlamıştır. Bu ayaklanmalar, Irak yönetimi tarafından güç kullanılarak bastırılma yoluna gidilmiştir, özellikle Irak’ın güneyindeki Şii hareketi ve kuzeyindeki Kürt kökenli hareketler ve Irak vatandaşları tarafından yaratılan hareketler, güç kullanılarak bastırılmaya çalışılmıştır. Irak yönetiminin, Kuzey Irak’ta yürüttüğü sindirme hareketi sonunda, kadın, çoluk çocuk 500 bini aşkın insan, o günlerde Türkiye’nin sınırlarına yığılmıştır. Hepiniz anımsayacaksınız, bölgenin elverişli hava koşulları,*

³⁴⁰ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 2, s. 287.

³⁴¹ Barış, s. 142.

arazi yapısı ve iklim koşullarının etkisiyle, o günlerde, hepimizi üzen, trajik ve çok acı olaylar meydana gelmiştir. Bu olaylar karşısında, Türkiye'nin tek başına bu olayların üstesinden gelemeyeceği şeklinde, zamanın hükümeti ile diğer yetkililer tarafından çağrılar yapılmıştır. Bu göç, bazı ek sorunları da birlikte getirmekteydi. Çünkü böylesine toplu bir göç hareketinde, içindeki unsurların tümünü kontrol etme olanağı yoktu, kontrol edilemezdi. Özellikle, Türkiye'nin güneydoğusunda meydana gelen ve sınırlarımızın ötesinden de desteklenen terör olayları dikkate alındığında, böyle bir göç hareketiyle birlikte Türkiye'ye gelebilecek olan yoğun insanlar arasında, çok değişik ve kontrol edilemeyen insanların da gelmesi doğaldı, olabilirdi. Bunun, bölgeye ülke güvenliği açısından yaratabileceği sorunlar da açıktı. Böylesine bir kitlesel göç, o günlerde, âdeta sınırlarımızın fizikî güvenliğini ortadan kaldırmış, ekonomik ve toplumsal açıdan bölgeyi ve Türkiye'yi önemli sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır.”³⁴².

Savaşın akabinde Kuzey Irak bölgesinde meydana gelen gelişmeler ve burada kurulmak istenen Kürt Devleti'ne karşı olduğunu açıklayan Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, konuşmasının devamına şunları eklemiştir: “Irak'ın kuzeyindeki grupların, bunlardan birinin (Kürtlerin) aldığı federasyon kararını uygun görmüyoruz, uygun bulmuyoruz. Bunu da uygun bulmuyoruz; buna benzer, bağımsızlığa götürebilecek herhangi bir kararı da, Türkiye olarak uygun bulmuyoruz. Böyle bir kararın, böyle bir uygulamanın, böyle bir ortamda, ne Kuzey Irak'taki insanlara ne bölgeye ne de dünyaya bir yararı olmadığına inanıyoruz. Bu nedenle, böylesine alınmış bir kararın yarar getirmeyeceğini düşündüğümüz için, hükümet olarak, bu kararı benimsemiyoruz, uygun görmüyoruz. Irak'ın toprak bütünlüğünün, Irak'ın birliğinin, hem Irak için hem Irak'ta yaşayan değişik etnik gruplar ve hem de bölge için en yararlı bir çözüm olacağına inanıyorum.”³⁴³.

Körfez Savaşı'ndan sonra, Türkiye ile Irak arasındaki iyi ilişkiler bitme noktasına gelirken Kuzey Irak'la yeni ilişkiler kurulmuştur. Bu bağlamda 1992 yılının Ocak ayında Mesut Barzani'nin özel temsilcisi Muhsin Dizeai, Ankara'da Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin ile görüşmeler yaparak Türkiye ile Kuzey Irak arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için talepte bulunmuştur. O dönemlerde, Mesut

³⁴² TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 14, s. 180.

³⁴³ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 18, s. 388.

Barzani'yi temsilcisi aracılığıyla Türkiye'ye davet eden Cumhurbaşkanı Turgut Özal, 20 Şubat 1992 tarihinde Barzani ile Çankaya Köşkü'nde görüşmüştür. Görüşmeler ilişkilerin geliştirilmesi ve PKK ağırlıklı olmuştur³⁴⁴. 9 Haziran 1992 tarihinde Türkiye'ye gelen Celal Talabani; Başbakan Süleyman Demirel ve Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin ile görüşmüştür. Görüşmelerin sonunda yapılan açıklamalarla Kuzey Irak'ın Türkiye tarafından korunacağını altı çizilmiştir³⁴⁵. Mesut Barzani, 1993 yılında ise Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin ile görüşmek üzere Türkiye'ye gelmiştir. Görüşmelerin sonunda yapılan açıklama ile Türkiye'nin Kuzey Irak halkının Saddam Hüseyin hükümetinin saldırılarından korumaya yönelik düşüncelerinin devam ettiği bildirilmiştir³⁴⁶.

1994 yılının Haziran ayında Şırnak'ın Silopi ilçesinde bir araya gelen KDP lideri Mesut Barzani ile KYB lideri Celal Talabani görüşmesine ilişkin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin yaptığı açıklama ile Kuzey Irak'ta devam eden çatışmaların sonlandırılması adına böyle bir toplantının düzenlendiğini ifade etmiştir³⁴⁷.

Türkiye, Suriye ve İran arasında gerçekleşen olağan toplantıların üçüncüsü 7 Haziran 1993 tarihinde Tahran'da yapılmıştır. Toplantıya Türkiye Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, Suriye Dışişleri Bakanı Ali Ekber Velayeti ve İran Dışişleri Bakanı Faruk El Sara katılmıştır. Toplantı sonunda yayımlanan dokuz maddelik bildiriye göre, üç ülke de Irak'ın toprak bütünlüğünü savunmuştur. Ayrıca bildiride üstünde durulan nokta, Irak'ın BM Güvenlik Konseyi kararlarına uyması gerekliliği olmuştur³⁴⁸.

Türkiye, Irak konusunda sadece askeri ve siyasi olarak değil insani yardım noktasında da etkili olmuştur. Bu bağlamda Kuzey Irak'ta incelemelerde bulunan Fransa İnsani İşler ve Sağlık Bakanı Bernard Kouchner ile 8 Temmuz 1992 tarihinde bir görüşme yapan Hikmet Çetin, Irak'a yapılacak yardım konusunda bütünlük

³⁴⁴ Lak, s. 134.

³⁴⁵ Ayın Tarihi, 9 Haziran 1992.

³⁴⁶ Ayın Tarihi, 16 Haziran 1993.

³⁴⁷ Ayın Tarihi, 14 Haziran 1994.

³⁴⁸ Ayın Tarihi, 7 Haziran 1993.

faktörüne dikkat çekerek yardımın kapsamının Kuzey Irak'ı da içermesinin önemini ifade etmiştir³⁴⁹.

2.2.5.9.3. Su Sorunu

Türkiye'nin Irak'la yaşadığı sorunların bir diğeri, Dicle ve Fırat Nehirlerine bağlı olarak gelişen su sorunudur. Suriye başlığı altında detaylandırılan su sorununa bu başlıkta Irak çerçevesinden bakılmaya çalışılacaktır.

Irak'ın su sorununa karşı benimsediği politika, tarihi hak çizgisinden geçmiştir. Yani Dicle ve Fırat Nehirleri, binlerce yıldır Mezopotamya'da var olmuş ve burada yaşayan halklara kullanma hakkı kazandırmıştır. Türkiye'nin, Fırat ve Dicle Nehirlerinin üzerinde tam egemenlik hakkına sahip olmadığını iddia eden Irak, nehirlerin uluslararası sular kategorisine girdiğini belirtmiştir. Bu nedenle Irak, Türkiye'ye karşı su sorununda Suriye ile ittifak yapmıştır³⁵⁰.

Su sorununa yönelik Türkiye'nin, Irak ve Suriye'ye sunduğu üç aşamalı plan³⁵¹ Irak ve Suriye tarafından kabul edilmemiştir. Türkiye, 17 Temmuz 1987 tarihinde Suriye ile imzaladığı Ekonomik İşbirliği Protokolü ile Suriye'ye, Fırat Nehri'nden Atatürk Barajı'nın dolumuna kadar yıllık ortalama 500 m3/sn den daha fazla su bırakmayı ve aylık ortalama akış miktarı ortalamanın altında kaldığı takdirde, aradaki farkı sonraki ay tamamlamayı garanti etmiştir. 1987 Protokolü'nden sonra Irak; ürettiği yeni politikalarla Fırat Nehri'nden daha fazla su almayı amaçlamıştır. Irak, ürettiği bu politikaları hayata geçirebilmek amacıyla Suriye ile 16 Nisan 1990 tarihinde Fırat Nehri sularının paylaşımı ile alakalı anlaşmaya varmıştır. Anlaşmaya göre Suriye, Fırat Nehri'nin suyunun %58'ini Irak'a vermeyi kabul etmiştir. Suriye ve Irak'ın Türkiye'ye karşı güç birliği yapmaları, bundan sonra takınacakları politikaların ilk adımını olmuştur³⁵².

Dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in su sorunuyla alakalı yaptığı değerlendirmeler şu önemli noktaları içermektedir: “...Dicle ve Fırat, uluslararası hukuka göre de ortak sular değildir, sınır ötesi sulardır, Türkiye'nin sularıdır, sınır

³⁴⁹ Ayın Tarihi, 8 Temmuz 1992.

³⁵⁰ Silleli, s. 64,65.

³⁵¹ Plan, Suriye başlığında detaylı olarak verilmiştir.

³⁵² Duygu Doğu Kırkıcı, *Sınıraşan Sular Bağlamında Türkiye, Suriye ve Irak İlişkileri*, (Uzmanlık Tezi), Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Ankara 2014, s. 93-95.

aşan sulardır. Onun için, bunların üzerindeki bütün haklar Türkiye'nindir. İkincisi, gerçekten bugün Türkiye'de fert başına düşen su miktarı, kullandığı su miktarı, Irak'tan da, Suriye'den de daha azdır. Türkiye'de fert başına yılda kullanılabilecek su miktarı 3000 metreküptür, Irak'ta 6500 metreküptür, Suriye'de 3350 metreküptür. Yani, Türkiye'nin öyle bir su bolluğu da yoktur."³⁵³.

2.2.6. Ortadoğu Barış Süreci ve Ortadoğu Barış Konferansı

Ortadoğu bölgesinde kalıcı barışın sağlanması amacını taşıyan Ortadoğu Barış Süreci'ne Türkiye, her anlamda destek göstermiş ve bu amaç adına oluşturulmaya çalışılan barış ortamına gerekli katkıları sağlamıştır.

Ortadoğu'da yaşanan en önemli sorunlar, Arap-İsrail ve İsrail-Filistin arasında yaşanan ihtilaflardır. Özellikle Ortadoğu sorunun denince beliren en önemli sorun, İsrail'in Filistin topraklarını işgali ile başlayan ve devam eden Filistin sorunudur. Türkiye, Filistin sorununa dair BM Güvenlik Konseyi'nin 242, 338, 1397 ve 1515 sayılı kararları doğrultusunda Barış İçin Toprak İlkesi, Yol Haritası ve Arap Barış Girişimi çerçevesinde taraflar arasında kurulmak istenen kalıcı barışı desteklemiştir³⁵⁴.

Filistin sorununda, barış denen olguya en yaklaşılacak dönem 1990'lı yıllar olmuştur. Bu anlamda 30 Ekim 1991 tarihinde toplanan Madrid Konferansı'na ABD, Sovyetler Birliği, Suriye, Lübnan, İsrail ve Ürdün-Filistin heyetleri katılmıştır. İsrail ve diğer Arap ülkeleri arasındaki ortak sorunları gidermeye yönelik çok taraflı görüşmeler ile ülkelerin İsrail'le yaptığı ikili görüşmelerden oluşan iki turlu barış konferansından kesin bir sonuç alınamamıştır. 1992 yılına gelindiğinde barış için yeni bir süreç, İsrail'de yaşanan iktidar değişikliği ile başa gelen Rabin zamanında başlamıştır. Taraflar arasında; Oslo'da 1993 yılının Ocak ayından yeniden barış görüşmeleri başlamıştır. Başlayan süreçte 9 Eylül 1993 tarihinde İsrail ve Filistin, mektup teatisi yoluyla birbirlerini tanımıştır³⁵⁵. 13 Eylül 1993 tarihinde imzalanan İlkeler Bildirgesi ile başlayan barış süreci, BM'nin 242 ve 338 sayılı kararları doğrultusunda sürdürüleceği taraflarca kabul edilmiştir. Bildirgeye göre; Batı Şeria

³⁵³ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 3, s. 260.

³⁵⁴ <http://www.mfa.gov.tr/orta-dogu-baris-sureci.tr.mfa>. Erişim Tarihi 27 Mart 2018.

³⁵⁵ Özge Özkoç, "Savaş ve Barış: Doksanlı yıllarda Filistin-İsrail Sorunu", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt: 64, sayı: 3, s. 176-178.

ve Gazze Şeridi'nde demokratik ve genel seçimler yapılacak, Filistin yönetimi eğitim, sağlık, güvenlik gibi alanlarda yetkililere sahip olacak, İsrail Filistin'deki Yahudi yerleşimcilerin güvenliğini sağlama hakkına sahip olacak, İsrail askerleri Gazze Şeridi ve Eriha'dan çekilecekti. Sonraki süreçlere ertelenen konulara arasında yer alan Kudüs, mülteciler, sınırlar, güvenlik ve Filistin devletinin tüzel kişiliği konular bildirgede yer almadığından barış sürecinden beklenen gerçekleşmemiştir. Ayrıca anlaşmada yer almayan Yahudi yerleşim bölgelerinin durdurulmasına yönelik konudan dolayı barış sürecinin tamamen çökme noktasına gelmiştir. İlkeler Bildirgesi'ne göre; İsrail'in Gazze ve Eriha'dan çekilmesini gerçekleştirmek amacıyla İsrail ve FKÖ arasında 4 Nisan 1994 tarihinde Gazze-Eriha (Kahire) Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmaya göre; antlaşmadan üç hafta sonra İsrail, Gazze ve Eriha'dan çekilmiş olacaktı. Fakat İsrail, yerleşimciler bahanesiyle bölgeden çekilmemiştir. Taraflar arasında 29 Nisan 1994 tarihinde imzalanan Paris Protokolü, tarafların ekonomik ilişkilerini düzenleyen hükümleri içermiştir. Protokol İsrail'e, Filistin yönetimi tarafından sunulan her türlü gelişim planına veto yetkisi tanımış olmasıyla taraflar arasındaki ekonomik bağları kesmesine neden olmuştur³⁵⁶.

1990'lı yıllarda Ortadoğu'da oluşturulmaya çalışılan barış ortamına yönelik olarak Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, kalıcı barışın sağlanması için Filistin sorunu ile Arap-İsrail çatışmalarına adil bir çözüm bulunmasından yana olduğunu ifade etmiştir. Sürece yönelik gerçekçi değerlendirmesini yapan Hikmet Çetin, İsrail'in 415 Filistinliyi sınır dışı etme kararına ilk tepki gösteren ülkeler arasında Türkiye olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Türkiye'nin barış sürecine ve Ortadoğu Barış Konferansı'na aktif olarak katkı sağlama amacını taşıyan bir politika izlediğini sözlerine eklemiştir³⁵⁷.

Hikmet Çetin 27 Ocak 1992 tarihinde Ortadoğu Barış Konferansı'nın çok taraflı görüşmeleri için Moskova'ya gitmiştir. 28-29 Ocak'ta yapılan toplantılarda Hikmet Çetin, İsrail Dışişleri Bakanı David Levy ve Filistin heyeti başkanı Faysal Hüseyini ile görüşmeler yapmıştır. Hikmet Çetin, Filistin'in Moskova'ya kadar gelip toplantıya katılmamasını büyük bir eksiklik olarak gördüğünü belirtmiştir. Nitekim

³⁵⁶ Tayyar Arı, "İç Politikanın Gölgesindeki Barış: Likud ve Ortadoğu", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt: 54, sayı: 2, s. 36,37.

³⁵⁷ Dışişleri Bakanlığı Arşivi, 12 Şubat 1993, sayı: 1300

Filistin, toplantıda kendilerine ayrı bir yer verilmediği için toplantıya katılmamıştır. Toplantının detaylarına Hikmet Çetin şöyle değinmektedir: *“Toplantı bir ilk aşamaydı. Bu konferansın amacı, direkt ve doğrudan barışı sağlamaya yönelik değil, o şekildeki ikili toplantılar devam edecek. Ne kadar devam edecek; barış sağlanıncaya kadar ya da ümit kesilinceye kadar. Dileriz ki, barış sağlanıncaya kadar o toplantılar devam eder. Bu toplantının amacı; barışa dolaylı etki yapabilecek, Ortadoğu'daki ülkeler arasında güvenliği artıracak konularda işbirliği yapmak. Bunun için de beş tane çalışma ya da seminer komisyonu kurulmasına karar verildi. Bunlardan birincisi, silahların kontrolü, ikincisi ekonomi, üçüncüsü su, dördüncüsü çevre, beşincisi mülteciler. Bunlar, seminer şeklinde olacak ve dönüşümlü olarak çeşitli ülkelerde toplantılar yapılacak. Konu bu aşamada bırakıldı. Daha sonraki ikili temaslarla bu komisyonların ne zaman toplanacağı belirlenecek. Değerli arkadaşlarım, Moskova toplantısında etkili, olduk, görüşlerimizi dile getirdik, eskiden beri bilinen ve devam eden Ortadoğu hakkındaki görüşlerimizi çok açıklıkla dile getirdik, barışın koşullarının neler olması gerektiğini söyleyegeldik.”*³⁵⁸.

2.2.7. Dışişleri Bakanlığı Dönemi'nde Katıldığı Uluslararası Toplantılar

25-27 Kasım 1991 tarihlerinde Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Toplantısı'na katılmak üzere Fransa'nın Strasburg şehrine giden Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, toplantı sonrası yeni hükümet programına ilişkin bilgileri basınla paylaşmıştır³⁵⁹.

18 Aralık 1991 tarihinde Avrupa Parlamentosu Siyasi İşler Komitesi Toplantısı'na katılan Hikmet Çetin; Kıbrıs sorunu, Kürt sorunu ve Sovyetlerden ayrılan cumhuriyetlerin tanınması konularını kapsayan bir konuşma yapmıştır³⁶⁰.

19-21 Aralık 1991 tarihinde Belçika'nın başkentine giden Hikmet Çetin, NATO Dışişleri Bakanlar Konseyi Toplantısı'na katılmıştır³⁶¹.

³⁵⁸ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 3, s. 242.

³⁵⁹ Aydın Tarihi, 27 Kasım 1991.

³⁶⁰ Aydın Tarihi, 18 Aralık 1991.

³⁶¹ Aydın Tarihi, 19 Aralık 1991.

Hikmet Çetin; 27 Ocak 1992 tarihinde Ortadoğu Barış Konferansı'nın çok taraflı görüşmelerini yapmak üzere Moskova'ya gitmiştir. Görüşmelerin belkemiğini Türkiye ile İsrail'in Ortadoğu sorununa yönelik yaklaşımları oluşturmuştur³⁶².

30 Ocak 1992 tarihinde Çekoslovakya'nın başkenti Prag'da 'Daha Güçlü Bir Avrupa Çağrısı' ile başlayan AGİK Dışışleri Bakanları Toplantısı'na katılan Hikmet Çetin, on eski Sovyet Cumhuriyeti'nin de AGİK'e üyeliklerinin onaylandığını belirtmiştir³⁶³.

KAİK toplantılarına katılmak üzere 9 Mart 1992 tarihinde Belçika'nın başkenti Brüksel'e giden Hikmet Çetin; Dağlık Karabağ sorununa yönelik oluşturduğu altı maddelik barış planını ilgili taraflara, uluslararası kuruluşlara ve BM Güvenlik Konseyi üyelerine sunmuştur. Hikmet Çetin sunduğu plana göre, Karabağ'a NATO gücü gönderilmesini tavsiye etmiştir³⁶⁴.

24 Mart 1992 tarihinde Finlandiya'nın başkenti Helsinki'de düzenlenen AGİK Dışışleri Bakanları Toplantısı'na katılan Hikmet Çetin; ABD Dışışleri Bakanı Yardımcısı James Eagleburger ile Karabağ sorununa yönelik görüşme yapmıştır³⁶⁵.

7 Mayıs 1992 tarihinde Avrupa Konseyi Dönem Başkanlığı görevini devralan Hikmet Çetin, Strasburg'da düzenlenen Avrupa Parlamentosu Sosyalist Grubu'nda bir konuşma yaptıktan sonra Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Başkanı sıfatı ile İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth'le görüşmüştür³⁶⁶.

17 Mayıs 1992 tarihinde Dışışleri Bakanı Hikmet Çetin, Devlet Bakanı Tansu Çiller ile birlikte OECD Toplantısı'na katılmak üzere Paris'e gitmiştir³⁶⁷.

Hikmet Çetin, NATO Dışışleri Bakanları İlkbahar Toplantıları için Norveç'in başkenti Oslo'ya gitmiştir. Hikmet Çetin; toplantıların ardından Bosna-Hersek, Karabağ ve Nahcivan'a yapılan saldırıların önlenmesi için başta NATO olmak üzere tüm uluslararası kuruluşların üzerine düşeni yapmaları gerektiğini ifade etmiştir. Hikmet Çetin toplantıda, Türkiye'nin barışın korunması için, barışın sağlanmasına

³⁶² Aydın Tarihi, 27 Ocak 1992.

³⁶³ Aydın Tarihi, 30 Ocak 1992.

³⁶⁴ Aydın Tarihi, 10-11 Mart 1992.

³⁶⁵ Aydın Tarihi, 24 Mart 1992.

³⁶⁶ Aydın Tarihi, 13 Mayıs 1992.

³⁶⁷ Aydın Tarihi, 17 Mayıs 1992.

yönelik politikaları desteklediğini söylemiştir. Özellikle Bosna-Hersek olaylarında da görüldüğü üzere barışın korunması için, öncelikle barışın olması gerekliliği görüşüyle uluslararası kuruluşların değişen dünya koşullarına göre kendilerini yenilemeleri gerektiğinin de altını çizmiştir³⁶⁸.

8 Temmuz 1992 tarihli Helsinki'deki AGİK Zirvesi'ne Başbakan Süleyman Demirel ile birlikte katılan Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, toplantı dönüşü Helsinki'den Aliya İzzetbegović'le beraber Saraybosna'ya oradan da Türkiye'ye dönmüştür. Saraybosna'da yaptığı açıklama ile barış için Türkiye olarak elinden geleni yapacaklarını belirtmiştir³⁶⁹.

1992 yılının Ekim ayının başında Strasburg'da yapılan Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi 44. Dönem Toplantısı'na Bakanlar Komitesi Başkanı sıfatı ile katılan Hikmet Çetin, dönemin önemli sorunları arasında yer alan Bosna-Hersek, Kıbrıs ve Karabağ'la ilgili konularda Türkiye'nin etkin rol oynayacağına dikkat çekmiştir³⁷⁰.

9 Temmuz 1992 tarihinde Belçika'nın başkenti Brüksel'de yapılan Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Toplantısı'na katılan Hikmet Çetin; Türkiye ile AT arasında bir siyasi diyalog oluşturma kararı alındığını söylemiştir³⁷¹.

20 Kasım 1992 tarihinde İtalya'nın başkenti Roma'da düzenlenen Türkiye'nin BAB'a üyeliği için yapılacak imza törenine Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin katılmıştır. Hikmet Çetin, törende yaptığı konuşma ile Türkiye'nin Avrupa'nın savunmasıyla ilgili olarak yaptığı çalışmaları bundan böyle BAB çatısı altında yürüteceğinin bilgisini paylaşmıştır³⁷².

25 Kasım 1992 tarihinde İstanbul'da yapılan ve Avusturya, Macaristan, Arnavutluk, Makedonya, Slovenya ve Hırvatistan'ın katıldığı Balkan Ülkeleri İstanbul Konferansı'na Türkiye adına Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin katılmıştır. Toplantı sonrası yayımlanan ortak bildiri ile eski Yugoslavya'da yaşanan olaylar ve

³⁶⁸ Cumhuriyet, 7 Haziran 1992; Ayın Tarihi, 4-6 Haziran 1992.

³⁶⁹ Ayın Tarihi, 10-11 Temmuz 1992.

³⁷⁰ Ayın Tarihi, 6 Ekim 1992.

³⁷¹ Ayın Tarihi, 9-10 Kasım 1992.

³⁷² Ayın Tarihi, 20 Kasım 1992.

etkilerine yönelik uluslararası kuruluşların önlem almasının gerekliliğinin altı çizilmiştir³⁷³.

Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO) Bakanlar Konseyi Olağanüstü Toplantısı'na katılmak üzere Pakistan'a giden Hikmet Çetin'in gündeminde; Kıbrıs ve Dağlık Karabağ sorunları yer almıştır³⁷⁴.

10 Aralık 1992 tarihli Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) Dışışleri Bakanları Toplantısı, Antalya'da yapılmıştır. Türkiye adına katılan Dışışleri Bakanı Hikmet Çetin'in toplantıda yaptığı konuşma Türkiye ile Ermenistan arasındaki Türkiye'nin Ermenistan'a elektrik vermesine dair protokole yönelik detaylardan oluşmuştur³⁷⁵.

19 Aralık 1992 tarihinde katıldığı Cenevre Konferansı'nda Hikmet Çetin, Bosna'da yaşanan insanlık dışı olaylara dikkat çeken bir konuşma yapmıştır³⁷⁶.

Hikmet Çetin 6 Şubat 1993 tarihinde Pakistan'da düzenlenen ECO Bakanlar Konseyi Toplantısı'na katılmıştır. Pakistan'da İran Dışışleri Bakanı Ali Ekber Velayeti ile görüşen Hikmet Çetin, İran'ın Türkiye'deki terör örgütleriyle olan bağlantısı hakkında bilgiler istemiştir³⁷⁷. Ayrıca toplantıda; Türkiye'nin de çabalarıyla Azerbaycan, Afganistan ve Orta Asya Cumhuriyetleri'nin ECO'ya üyeliği kabul edilmiştir. Toplantıya katılan Hikmet Çetin'in ifadesine göre; teşkilatın önceliklerinin belirlenmesi ve faaliyetlerin daha aktif hale getirilmesini hedefleyen siyasi direktif niteliğindeki bir eylem planı kabul edilmiştir³⁷⁸.

25 Şubat 1993 tarihinde NATO Dışışleri Bakanları Toplantısı Belçika'nın başkenti Brüksel'de yapılmıştır. Toplantıya katılan Hikmet Çetin, Bosna-Hersek'e karşı yapılacak olan yardımın başarıya ulaşması noktasında NATO'ya büyük görev düştüğünü belirtmiştir³⁷⁹.

24 Nisan 1993 tarihinde Pakistan'ın Karaçi kentinde yapılan İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) 21.Dönem Dışışleri Bakanları Toplantısı'na katılan Hikmet

³⁷³ Ayın Tarihi, 25 Kasım 1992.

³⁷⁴ Ayın Tarihi, 29 Kasım 1992.

³⁷⁵ Ayın Tarihi, 10 Aralık 1992.

³⁷⁶ Ayın Tarihi, 19 Aralık 1992.

³⁷⁷ Ayın Tarihi, 6-7 Şubat 1993.

³⁷⁸ Dışışleri Bakanlığı Arşivi, 12 Şubat 1993, sayı: 1300

³⁷⁹ Ayın Tarihi, 25 Şubat 1993.

Çetin yaptığı konuşmada, İKÖ ve tek tek üye ülkelerin Ermenistan'ın, Azerbaycan'a saldırganlığını kınaması gerektiğini belirtmiştir³⁸⁰.

3 Haziran 1993 tarihinde OECD Bakanlar Düzeyi Yıllık Toplantı 'sına katılmak üzere Fransa'nın başkenti Paris'e giden Hikmet Çetin, Fransa Dışışleri Bakanı Alaian Jupp ile uluslararası sorunlarla ilgili görüşmeler yapmıştır³⁸¹.

Hikmet Çetin, 1993 yılının Haziran ayında NATO Dışışleri Bakanları Toplantısı'na katılmak üzere Yunanistan'ın başkenti Atina'ya gitmiştir. Toplantıda yaptığı konuşma ile Hikmet Çetin, BM'nin Bosna-Hersek'le ilgili aldığı kararlar üzerinde durmuştur³⁸².

16 Haziran 1993 tarihli KEİ Parlamenter Asamblesi (KEİPA) I. Genel Kurulu toplantısı İstanbul'da yapılmıştır. Hikmet Çetin toplantıda, KEİ'nin geçen yıl kurulmasından bu yana bölgede kaydedilen hızlı gelişmelerin, yeni umut ve sorumluluklar yarattığını belirterek, ekonomik işbirliğinin ideolojik yaklaşımlardan ve siyasal rejimlerden bağımsız olarak da kurulabileceğine dikkat çekmiştir³⁸³.

İKÖ Dışışleri Bakanları Toplantısı için 12 Temmuz 1993 tarihinde Pakistan'a giden Hikmet Çetin, toplantının Bosna'ya asker gönderilmesini öngören bir eylem planının benimsenmesi ile sona erdiğini belirterek, plan hakkında bilgi vermiştir³⁸⁴.

8 Kasım 1993 tarihinde Türkiye-At Ortaklık Konseyi Toplantısı'na katılmak üzere Belçika'nın başkenti Brüksel'e giden Hikmet Çetin basınla şu düşüncüyü paylaşmıştır: *“Gümrük Birliği'nin sağlayacağı olanaklardan Türkiye-AT ilişkilerini, Türkiye'nin tam üyeliği perspektifinde güçlendirmek, hükümetimiz için özel önem taşımaktadır.”*³⁸⁵.

Hikmet Çetin, AGİK Bakanlar Konseyi Toplantısı'na katılmak üzere 29 Kasım 1993 tarihinde İtalya'nın başkenti Roma'ya gitmiştir. Hikmet Çetin toplantıda şu açıklamayı yapmıştır: *“Ermenistan'ın Azerbaycan'a saldırıları, Bosna-Hersek'teki vahşet örneklerinde olduğu gibi AGİK ülkelerinin kolektif siyasi irade ortaya koyamamaları, tek taraflı faaliyetlere neden olmaktadır. AGİK yöntemleri ve ilkeleri*

³⁸⁰ Ayın Tarihi, 24 Nisan 1993.

³⁸¹ Ayın Tarihi, 3 Haziran 1993.

³⁸² Ayın Tarihi, 10 Haziran 1993.

³⁸³ Ayın Tarihi, 16 Haziran 1993.

³⁸⁴ Ayın Tarihi, 12 Temmuz 1993.

³⁸⁵ Ayın Tarihi, 8 Kasım 1993.

*tek bir devlete ya da devlet grubuna AGİK'in herhangi bir bölgesinde barış gücü rolü oynama imkânı tanımamaktadır."*³⁸⁶.

Hikmet Çetin, Belçika'nın başkenti Brüksel'de yapılan NATO Dışışleri Bakanları Sonbahar Toplantıları'na katılmıştır. Gelecekte NATO'nun nasıl biçimlenmesi gerektiğinin ve Doğu Avrupa ülkelerinin de NATO'ya alınması görüşü ile bu ülkelere 'barış için işbirliği' adı verilen anlaşmalar yapılması düşüncesinin tartışıldığı toplantıda, Hikmet Çetin, böyle bir genişlemeye karşı olmadıkları halde, bunun uzun vadede gerçekleşebileceğine inandığını söylemiştir. Ayrıca Hikmet Çetin, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin üye olmadan' önce NATO'nun kime karşı güvenlik sağlayacağını belirlenmesi gerektiğini savunmuştur³⁸⁷.

27 Ocak 1994 tarihinde Dünya Ekonomik Forumu Toplantısı'na katılmak üzere Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'le birlikte İsviçre'nin Davos kentine giden Hikmet Çetin, dünyadaki son ekonomik ve siyasi gelişmelerin ele alındığı toplantılara da katılmıştır³⁸⁸.

27 Nisan 1994 tarihindeki İKÖ toplantılarına katılmak üzere New York'a giden Hikmet Çetin, Kıbrıs ve Bosna ile ilgili konuları içeren konuşmalar yapmıştır³⁸⁹.

8 Mayıs 1994 tarihinde Dışışleri Bakanı Hikmet Çetin ve Milli Savunma Bakanı Mehmet Gölhan, BAB Konseyi toplantıları için Lüksemburg'a gitmiştir. Hikmet Çetin BAB ile ilgili verdiği bilgilerde; en önemli gelişmenin, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Baltık ülkelerine tanınacak yeni ortaklık statüsü olduğunu ifade etmiştir³⁹⁰.

27 Mayıs 1994 tarihinde Fransa'nın başkenti Paris'te yapılan Avrupa İstikrar Paketi Toplantısı'na katılan Hikmet Çetin, Fransa Dışışleri Bakanı Alaian Jupp ile görüşmesinin, Bosna - Hersek sorununun gündeme geldiği bir ortamda daha yakın işbirliği yapma noktasında olduklarını belirtmiştir³⁹¹.

³⁸⁶ Aydın Tarihi, 30 Kasım 1993.

³⁸⁷ Aydın Tarihi, 2 Aralık 1993.

³⁸⁸ Aydın Tarihi, 27 Ocak 1994.

³⁸⁹ Aydın Tarihi, 27 Nisan 1994.

³⁹⁰ Aydın Tarihi, 8 Mayıs 1994.

³⁹¹ Aydın Tarihi, 27 Mayıs 1994.

Hikmet Çetin, 29 Haziran 1994 tarihinde Gürcistan'ın başkenti Tiflis'te düzenlenen KEİ 4. Dışışleri Bakanları Toplantısı'na katılmıştır. Hikmet Çetin toplantı dönüşünde basına; Gürcistan'ın, doğalgaz ve petrolün Türkiye üzerinden Akdeniz ve Avrupa'ya boru hattıyla gitmesini en ekonomik ve güvenilir yol olarak kabul ettiğini açıklamıştır³⁹².

1994 yılının Temmuz ayında Mısır'ın İskenderiye kentinde yapılan Akdeniz İşbirliği Forumu Dışışleri Bakanları Toplantısı'na katılan Hikmet Çetin; toplantıda siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda çalışma gruplarının oluşturulmasının ilke olarak benimsendiğini açıklamıştır³⁹³.

2.2.8. Resmi Ziyarete Bulunduğu Diğer Ülkeler

Hikmet Çetin; 17 Ocak 1992 tarihinde bir günlük resmi ziyaret için İtalya'ya gitmiştir. İtalya Başbakanı Giulio Andreotti, İtalya Dışışleri Bakanı Gianni de Michelisve ve İtalya Savunma Bakanı Viginio ile görüşen Hikmet Çetin; Türkiye'nin AB süreci üzerinde durmuştur³⁹⁴.

Resmi bir ziyaret amacıyla 12 Mart 1993 tarihinde Polonya'ya giden Hikmet Çetin, Polonya Cumhurbaşkanı Lech Walesa ile görüşme yapmıştır. Görüşmenin amacı iki ülke arasında ilişkilerin geliştirilmesi olmuştur³⁹⁵.

13 Mart 1992 tarihinde Portekiz'e giden Hikmet Çetin, Portekiz Cumhurbaşkanı Mario Suarez ile görüşmesinin ardından, görüşmenin detayları olarak Avrupa'nın Türkiye'siz olamayacağını ifade ederken ayrıca Bosna-Hersek sorununa da değindiklerini belirtmiştir³⁹⁶.

23 Mayıs 1993 tarihinde Hikmet Çetin; AT Başkanlık Divanı'nı oluşturan ülkeler olan İngiltere Dışışleri Bakanı Douglas Hurd, Belçika Dışışleri Bakanı Villy Clae ve Danimarka Dışışleri Bakanı Niels Helveg Petersen ile görüşmeler yapmak üzere Danimarka'ya gitmiştir. Hikmet Çetin yapılan toplantılarda, Türkiye'nin AT'ye tam üyelik konusunda olan kararlılığını dile getirmiştir³⁹⁷.

³⁹² Ayın Tarihi, 1 Temmuz 1994.

³⁹³ Ayın Tarihi, 4 Temmuz 1994.

³⁹⁴ Ayın Tarihi, 17 Ocak 1992.

³⁹⁵ Ayın Tarihi, 12 Mart 1993.

³⁹⁶ Ayın Tarihi, 13 Mart 1992.

³⁹⁷ Ayın Tarihi, 24 Mayıs 1993.

1994 yılının Şubat ayında Hollanda'ya resmi ziyaret için giden Hikmet Çetin, gezi sonrası, Hollanda Başbakanı, Dışişleri Bakanı, diğer üst düzey yetkililer ve Türk temsilcilerle görüşmeler yaptığını belirterek, Hollanda'daki vatandaşlarımızın kültürel kimliklerini ve milli değerlerini koruyarak topluma uyum sağlamasının yararlarına değindiklerini belirtmiştir³⁹⁸.

28 Haziran 1992 tarihinde Avusturya Dışişleri Bakanı Alois Mock'un davetlisi olarak Viyana'ya giden Hikmet Çetin ayrıca Avusturya Başbakanı Franz Vranitzky ile görüşmüştür. Hikmet Çetin, görüşmelerin iki ülke arasındaki ilişkiler ile Balkanlar'da yaşananlar ve Türkiye'nin terörizmle olan mücadelesi ağırlıklı olduğunu açıklamıştır³⁹⁹.

Hikmet Çetin; 11 Temmuz 1994 tarihinde Letonya, Litvanya ve Estonya ülkelerine ziyarette bulunmuştur. Hikmet Çetin; ülkeler arasında ilişkilerin geliştirilmesi için ülkelerin dışişleri bakanlarının yanı sıra cumhurbaşkanları ve başbakanları ile de görüşeceğini belirtmiştir⁴⁰⁰.

1993 yılının Mart ayında Tunus'a ve Cezayir'e beş günlük resmi ziyaret için giden Hikmet Çetin; siyasi ilişkilerin yanı sıra ekonomik ilişkilerin de geliştirilmesi bakımından bu ülkelere yaptığı gezinin önemini ifade etmiştir. 31 Mart 1993 tarihinde gittiği Cezayir'de Cezayir Dışişleri Bakanı Redha Malek ve Cezayir Başbakanı Velahit Abdesselam ile görüşen Hikmet Çetin, Türk Eximbank tarafından Cezayir'e 100 milyon dolarlık kredi verilmesi konusunda anlaştıklarını belirtmiştir⁴⁰¹.

Hikmet Çetin, 28 Temmuz 1993 tarihinde ülkeler arası ilişkilerin değerlendirilmesi ve geliştirilmesi amaçlı olarak Ürdün'e gitmiştir⁴⁰².

Körfez ülkeleri turu çerçevesinde Körfez ülkelerine giden Başbakan Süleyman Demirel'in heyetinde yer alan Hikmet Çetin, gezinin ilk durağı olan

³⁹⁸ Aydın Tarihi, 25 Şubat 1994.

³⁹⁹ Aydın Tarihi, 28 Haziran 1992.

⁴⁰⁰ Aydın Tarihi, 11 Temmuz 1994.

⁴⁰¹ Aydın Tarihi, 30,31 Mart 1993.

⁴⁰² Aydın Tarihi, 28 Temmuz 1993.

Kuveyt'ten yaptığı açıklama ile gezinin amacının siyasi destek olduğunu belirtmiştir⁴⁰³.

Hikmet Çetin, 25 Aralık 1993 tarihinde resmi ziyaret amaçlı Mısır'a gitmiştir. Hikmet Çetin basına yaptığı açıklama ile Mısır'ın, İsrail ve Filistin arasındaki barışta çok önemli rol oynadığını ifade etmiştir⁴⁰⁴.

29-30 Kasım 1992 tarihinde Singapur'a, 1-5 Aralık 1992 tarihinde Japonya'ya resmi gezi düzenleyen Başbakan Süleyman Demirel ile birlikte geziye Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin de katılmıştır. Başbakan Süleyman Demirel, gezinin iki ülke açısından çok faydalı olduğuna yaptığı basın açıklamasında değinmiştir. Ayrıca İstanbul'un su ihtiyacını karşılayacak olan Melen Projesi, Ankara-İstanbul hızlı tren projesi, Bursa'da yapılacak olan doğalgaz çevrimli enerji santrali projesi, Ereğli demir-çelik tesislerinin yenilenmesi gibi büyük çaplı projelere Japonların talip olduğunu söylemiştir⁴⁰⁵.

Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, 24 Ekim 1992 tarihinde Başbakan Süleyman Demirel ve heyetinin gittiği Pakistan gezisinde yer almıştır. Görüşmelerden sonra iki ülke arasındaki ilişkilerin alanını genişleten mutabakat imzalanmıştır⁴⁰⁶.

2.2.9. Dışişleri Bakanlığı'ndan İstifası

21 Temmuz 1994 tarihinde Başbakan Tansu Çiller ile birlikte Fransa'nın başkenti Paris'e giden Hikmet Çetin; gezi sırasında gazetecilerin istifa edip etmediğine dair sorularına karşılık kendisinin henüz istifa etmediğini şu şekilde anlatmaktadır: *"...ben Paris'te toplantıdayım Tansu Hanım'la beraber. İstifa ettiğim yazılmış ama ben henüz istifa etmedim."* Hikmet Çetin, Paris'ten döndükten sonra istifa ettiğini sözlerine eklemektedir⁴⁰⁷.

⁴⁰³ Aydın Tarihi, 25 Ocak 1993.

⁴⁰⁴ Aydın Tarihi, 25 Aralık 1993.

⁴⁰⁵ Dışişleri Bakanlığı Enformasyon Dairesi Başkanlığı, 7 Aralık 1992, sayı: 3501 NSC/25.

⁴⁰⁶ Aydın Tarihi, 24 Ekim 1992.

⁴⁰⁷ Hikmet Çetin ile tarafımızca 23.10.2017 tarihinde yapılan görüşmeden alıntıdır.

27 Temmuz 1994 tarihinde SHP Genel Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Murat Karayalçın Ankara'dan yaptığı yazılı açıklama ile Dışışleri Bakanı Hikmet Çetin'in istifa ettiğı haberini vermiştir⁴⁰⁸.

Hikmet Çetin, istifasının ardından bakanlıktan ayrılış anına dair şunları ifade etmektedir: “...o gece istifa ettim. Mümtaz Soysal benim yerime bakan oldu. Mümtaz Bey, aynı zamanda fakültede bizim hocamızdı. Mümtaz Hoca'ya beş dakika uğradım, vedalaştım. Mümtaz Hoca daha bakanlığa gelmeden ben, bakanlıktaki bütün odalara tek tek çıktım, hepsine veda ettim. Müsteşar Yardımcısı Güner Öztekin beni yolcu edecek ve ben bakanlıktan ayrılacağım. 2. Kattan aşağı indim, asansörün kapısı açıldı ve bütün bakanlık orada, salonda... Ben hepsiyle veda etmiştim zaten, alkışlamaya başladılar ve ben ne yapacağımı şaşırdım, duygulandım, yürümeyi şaşırdım. Bu anın kayıt kaseti hala ben de durur, hayatımda hiç unutmadığım bir veda anıdır. Sonra zor bela yürüdüm dışarıya, bütün elemanlar alkışlıyor, arabaya bindim ve bakanlıktan ayrıldım.”⁴⁰⁹.

27 Temmuz 1994 tarihinde Tansu Çiller başkanlığındaki Türkiye Cumhuriyeti'nin 50. Koalisyon Hükümeti kurulmuştur. Yeni kabinede Dışışleri Bakanlığı görevinden ayrılan Hikmet Çetin'in yerine SHP Ankara Milletvekili Mümtaz Soysal getirilmiştir⁴¹⁰.

⁴⁰⁸ Ayın Tarihi, 27 Temmuz 1994.

⁴⁰⁹ Hikmet Çetin ile tarafımızca 23.10.2017 tarihinde yapılan görüşmeden alıntıdır.

⁴¹⁰ Ayın Tarihi, 27 Temmuz 1994.

III. BÖLÜM

HİKMET ÇETİN'İN DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI DÖNEMİ SONRASI RESMİ GÖREVLERİ

20 Kasım 1991 tarihinden itibaren 27 Temmuz 1994 tarihine kadar yürüttüğü Dışişleri Bakanlığı göreviyle Hikmet Çetin, Türkiye'nin ülkelerle politikalarında aktif olarak rol oynadığı oldukça önemli bir süreç yaşamıştır.

1.1. CHP Genel Başkanlığı Dönemi Faaliyetleri

28 Ocak 1995 tarihinde Bütünleşme Kurultayı ile SHP ve CHP birleşmiştir. Birleşmenin ardından SHP Genel Başkanı Murat Karayalçın ve CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, yaptıkları görüşmelerin ardından bütünleşen partinin genel başkanlığı için SHP Gaziantep Milletvekili Hikmet Çetin'e teklif götürdüklerini açıklamışlardır⁴¹¹. Bu teklifin kendisine, Deniz Baykal tarafından aranarak geldiğini söyleyen Hikmet Çetin sözlerine şöyle devam etmektedir: *“Telefonla aradı Deniz beni. ‘Hikmet, her zaman sana zor zamanlarımda başvuruyorum, karar verdik, bu geçiş döneminde Genel Başkanlığı senden rica ediyoruz.’ dedi. Daha sonra Murat Karayalçın da beni aradı ve aynı şekilde Genel Başkanlık için beni düşündüklerini belirtti. Bütün ısrarlardan sonra kabul ettim. 6-7 ay süren Genel Başkanlık görevini yürüttüm.”*⁴¹². 18 Şubat 1994 tarihinde toplanan ortak kurultay ile CHP-SHP bileşmesi kesinleşmiştir. CHP çatısı altında birleştirilen partinin Genel Başkanı Hikmet Çetin olmuştur⁴¹³.

Hikmet Çetin, bütünleşme sonrası CHP'nin ilk grup toplantısı yaptığı konuşma ile CHP'nin en köklü, en örgütlü ve en birikimli parti olduğunu söylemiştir. Ayrıca iki partinin bileşmesi konusuna da değinen Hikmet Çetin şu açıklamayı yapmıştır: *“Bütünleşme ile önemli bir ivme kazandık. Yalnız sosyal demokratların değil, tüm halkın, hatta dünyanın gözü üzerimizde. CHP artık daha da iddialıdır.”*⁴¹⁴.

SHP'nin CHP ile birleşmesinin ardından CHP Genel Başkanı olarak Hikmet Çetin, dönemin Başbakanı Tansu Çiller ile yeni parti ve hükümet programına ilişkin

⁴¹¹ Aydın Tarihi, 29 Ocak 1995.

⁴¹² Hikmet Çetin ile tarafımızca 23.10.2017 tarihinde yapılan görüşmeden alıntıdır.

⁴¹³ Aydın Tarihi, 18 Ocak 1995.

⁴¹⁴ Aydın Tarihi, 23 Şubat 1995.

görüşmeler yapmıştır. Yapılan görüşmelerin sonunda CHP, mevcut hükümete yeni uygulama programı ve güvenoyu ile devam etme kararı almıştır. Hükümete devam etme kararı alan CHP ile DYP Hükümeti uygulama programı 23 Mart 1995 tarihinde DYP Genel Başkanı ve Başbakan Tansu Çiller ile CHP Genel Başkanı Hikmet Çetin arasında TBMM’de imzalanmıştır⁴¹⁵.

CHP Merkez Yürütme Kurulu’nun (MYK) 8 Haziran 1995 tarihli Ankara toplantısının açılışında konuşan CHP Genel Başkanı Hikmet Çetin, 70 ilde bütünleşme çalışmalarının tamamlandığını ifade etmiştir⁴¹⁶.

CHP Genel Başkanı Hikmet Çetin Laikliğin kabulünün 67. Yıldönümü dolayısıyla şu mesajı yayımlamıştır: *“Laiklik, Türkiye’de demokrasinin, ulusal birliğin, eşitliğin, iç barışın, çağdaşlaşmanın ve insan haklarının temel güvencesidir.”*⁴¹⁷.

18 Nisan 1995 tarihli CHP Grup Toplantısı’na katılan CHP Genel Başkanı Hikmet Çetin, konuşmasıyla Terörle Mücadele Yasası’nın demokrasinin önünde engel oluşturduğuna dair görüşlerini açıklamıştır⁴¹⁸.

CHP Genel Başkanı Hikmet Çetin; 12 Mayıs 1995 tarihinde Anadolu Ajansı’na yaptığı ziyaret ile özel radyo ve televizyonların denetimi için çıkartılan yasaların uygulamasında ortaya çıkan aksaklıkların, zaman içinde yeni düzenlemelerle giderilebileceğini belirtmiştir⁴¹⁹.

4 Haziran bazı yerlerdeki belediye ara seçimleri için çeşitli illerde mitinglere katılan CHP Genel Başkanı Hikmet Çetin, bu amaç doğrultusunda 23 Mayıs 1995 tarihli İnebolu Mitingi ’ne katılmıştır. Mitingle ilgili olarak şöyle demiştir: *“Bu miting, CHP’yi iktidara taşıyacak günlerin müjdecisidir.”*⁴²⁰. 26 Mayıs 1995 tarihinde gittiği Nevşehir’de yaptığı konuşma ile de parti olarak ilkelerinden taviz vermeyeceklerinin altını çizmiştir⁴²¹. 28 Mayıs 1995 tarihinde Bursa’ya giden CHP Genel Başkanı Hikmet Çetin, Bursa’nın Kirazlı beldesinde yaptığı konuşmada,

⁴¹⁵ Aydın Tarihi, 23 Mart 1995.

⁴¹⁶ Aydın Tarihi, 8 Nisan 1995.

⁴¹⁷ Aydın Tarihi, 10 Nisan 1995.

⁴¹⁸ Aydın Tarihi, 18 Nisan 1995.

⁴¹⁹ Aydın Tarihi, 12 Mayıs 1995.

⁴²⁰ Aydın Tarihi, 23 Mayıs 1995.

⁴²¹ Aydın Tarihi, 26 Mayıs 1995.

laikliği koruma konusunda partisinin misyonunu devam ettireceğini söylemiştir⁴²². Aynı amaç doğrultusunda CHP Genel Başkanı Hikmet Çetin, 1 Haziran 1995 tarihinde Zonguldak-Gelik, 2 Haziran 1995 tarihinde Aydın-Geyre’de yapılan mitinglere katılmıştır⁴²³. Hikmet Çetin, Dışişleri Bakanı Erdal İnönü ile birlikte katıldığı 3 Haziran 1995 tarihli Kilis mitinginde, Kilis’in il olduğuna dair kararnamenin imzalandığı müjdesini paylaşmıştır⁴²⁴.

29 Temmuz 1995 tarihli CHP Diyarbakır İl Kongresi’ne katılan Hikmet Çetin; kurultayda bütünleşme sürecinin tamamlanmış olmayacağını ve bütünleşme için henüz birçok sorun olduğunu belirterek, kurultayda yeni bir yarışma, ayrışma olmasını istemediğini, kurultaya bir aday üzerinde uzlaşılarak gidilmesi gerektiğini savunmuştur⁴²⁵.

20 Ağustos 1995 tarihli CHP İstanbul İl Kongresi’nde konuşan CHP Genel Başkanı Hikmet Çetin, 9 Eylül’de yapılacak kurultay bütünleşmenin tamamen gerçekleşeceğini söylemiştir⁴²⁶.

9 Eylül 1995 tarihinde Ankara’da başlayan CHP 27. Olağan Kurultayı’nda konuşan Genel Başkan Hikmet Çetin, SHP-CHP birleşmesinin olumlu beklentilerini dile getirirken birleşmeyi Türkiye’nin kaderini belirleyici siyasal olaylardan biri olarak nitelendirmiştir. Ayrıca birleşmenin bütünleşmeye dönüşmesi için amaçların bir olması yönünde çalışmalar yapılması gerekliliğinin altını çizmiştir. 18 Şubat 1995 tarihinden itibaren üstlendiği genel başkanlık görevi boyunca ülke ve parti çıkarlarını gözetmekten şaşmadığını sözlerine ekleyen Hikmet Çetin, genel başkanlığa yeniden adaylığını koymayarak çekildiğini açıklamıştır⁴²⁷. Hikmet Çetin’in yerine Antalya Milletvekili Deniz Baykal Genel Başkan seçilmiştir⁴²⁸.

⁴²² Ayın Tarihi, 28 Mayıs 1995.

⁴²³ Ayın Tarihi, 1-2 Haziran 1995.

⁴²⁴ Ayın Tarihi, 3 Haziran 1995.

⁴²⁵ Ayın Tarihi, 29 Temmuz 1995.

⁴²⁶ Ayın Tarihi, 20 Temmuz 1995.

⁴²⁷ CHP 27. Olağan Kurultay, Genel Başkan Hikmet Çetin’in Konuşması (9-10 Eylül 1995), CHP Genel Merkezi Kütüphanesi, s. 21-25; Hikmet Çetin ile tarafımızca 23.10.2017 tarihinde yapılan görüşmeden alıntıdır.

⁴²⁸ Ayın Tarihi, 9 Eylül 1995.

1.2. Başbakan Yardımcılığı ve Devlet Bakanlığı Dönemi Faaliyetleri

Hükümetin CHP kanadında yapılan değişiklik ile Gaziantep Milletvekili olan Hikmet Çetin, Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanlığı görevine atanmıştır⁴²⁹. 27 Mart 1995 tarihinde getirildiği Başbakan Yardımcılığı görevini 5 Ekim 1995 tarihine kadar yürütmüştür.

Başbakan Yardımcısı Gaziantep Milletvekili Hikmet Çetin, 2 Nisan 1995 tarihinde Cumhuriyet, Zaman, Akşam ve Türkiye gazetelerine ziyarette bulunmuş ve gazete temsilcilerine Terörle Mücadele Kanun Tasarısı, Kuzey Irak Harekâtı ve Anayasa konularında bilgiler vermiştir⁴³⁰.

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Hikmet Çetin, 6 Nisan 1995 tarihinde İngiltere Dışişleri Bakanı Douglas Hurd'ın resmi konuğu olarak Londra'ya gitmiştir. Hikmet Çetin; geziden önce Kuzey Irak'ta devam eden harekâta ilişkin, amaca ulaşmadan askerlerimizin oradan çekilmeyeceğini ve operasyon sırasın sivil halka zarar gelmemesi adına her türlü özenin gösterildiğini söylemiştir. Ayrıca bu durumu İngiliz yetkililerine de söyleyeceğini sözlerine eklemiştir⁴³¹.

Başbakan Yardımcısı Hikmet Çetin, GAP kapsamında yapılan T-1 Tüneli açılışı sebebiyle dönemin Başbakanı Tansu Çiller ile diğer bakan ve milletvekilleriyle beraber 11 Nisan 1995 tarihinde Şanlıurfa'ya gitmiştir. Törende yaptığı konuşma ile Hikmet Çetin, Şanlıurfa'nın GAP sayesinde Ortadoğu'nun en önemli merkezlerinden biri olacağını belirtmiştir⁴³².

Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'nin (AKPM) Ankara'da, demokratikleşme konusunda gerekli adımların haziran ayına kadar atılmaması durumunda, Türkiye'nin Avrupa Konseyi'ndeki temsil hakkının askıya alınması konusundaki Bakanlar Konseyi'ne ulaştırdığı tavsiye kararına Başbakan Yardımcısı Hikmet Çetin, kararın Türkiye'nin parçalanmasını teşvik edici ve özendirici unsurlar içerdiğini söylemiştir⁴³³.

⁴²⁹ Resmi Gazete, 27 Mart 1995, S. 22240, s. 1,2.

⁴³⁰ Aydın Tarihi, 2 Nisan 1995.

⁴³¹ Aydın Tarihi, 6 Nisan 1995.

⁴³² Aydın Tarihi, 11 Nisan 1995.

⁴³³ Aydın Tarihi, 27 Nisan 1995.

1 Mayıs 1995 tarihinde Şırnak'ın Silopi ilçesine ziyaret gerçekleştiren Başbakan Yardımcısı Hikmet Çetin, Kuzey Irak'a yapılan operasyon hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur⁴³⁴.

Başbakan Yardımcısı Hikmet Çetin, 5 Mayıs 1995 tarihinde İstanbul'da 20. İktisatçılar Haftası nedeniyle düzenlenen Bölgesel Sorunlar Gelişmeler Ekseninde Türkiye'nin Dış Politikası konulu toplantıya katılmıştır. Dış politika konusunda yaptığı konuşma ile oluşturulmak istenen dünya barışının henüz kurulmadığına ve dünyada artan terör, ırkçılık ve saldırganlık politikalarına dikkat çekmiştir⁴³⁵.

Dönemin Dışişleri Bakanı Erdal İnönü başkanlığında Ankara'da, Avrupa'da görev yapan 17 büyükelçi ile dışişleri bakanlığı üst düzey yetkililerinin katıldığı bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantıya Başbakan Yardımcısı Hikmet Çetin de katılırken, toplantının detaylarını Kuzey Irak harekâtı ile PKK terörü oluşturmuştur⁴³⁶.

Başbakan Yardımcısı Hikmet Çetin, Başbakan Tansu Çiller ile birlikte 21 Mayıs 1995 tarihinde İstanbul-Esenyurt'ta kurulacak Esenyurt Elektrik-Isı Birleşik Çevrimli Termik Santrali'nin temel atma törenine katılmıştır. Hikmet Çetin törende, Türkiye için demokrasinin önündeki engelleri kaldırma temalı bir konuşma yapmıştır⁴³⁷.

10 Haziran 1995 tarihinde İsviçre'nin Zürih kentinde gerçekleştirilen Bilderberg Toplantısı'na⁴³⁸ katılan Başbakan Yardımcısı Hikmet Çetin, toplantıda Türkiye'nin NATO'ya bakışı, Gümrük Birliği ve bazı bölgesel sorunlar üzerinde durduklarını açıklamıştır⁴³⁹.

Güneydoğu Onarım Projesi Komisyonu, Başbakan Yardımcısı Hikmet Çetin başkanlığında ilk toplantısını 28 Haziran 1995 tarihinde yapmıştır. Hikmet Çetin, komisyonun amacının bölgenin ekonomik ve sosyal sorunlarına çözüm bulmak

⁴³⁴ Ayın Tarihi, 2 Nisan 1995.

⁴³⁵ Ayın Tarihi, 5 Mayıs 1995.

⁴³⁶ Ayın Tarihi, 6 Mayıs 1995.

⁴³⁷ Ayın Tarihi, 21 Mayıs 1995.

⁴³⁸ Bilderberg Toplantıları; 1954 yılından itibaren küresel sorunları görüşmek üzere her yıl gerçekleştirilen, dünya çapında etkin siyasetçiler ile çeşitli iş adamı ve gazetecilerin katıldığı yarı gizli bir toplantıdır. Türkiye bu toplantıya ilk kez 1957 yılında İngiltere Büyükelçisi ve NATO Daimi Temsilcisi Muharrem Nuri Birgi öncülüğünde katılmıştır. 1995 yılında ise Başbakan Yardımcısı Hikmet Çetin katılmıştır. <https://www.timeturk.com/tr/2012/06/01/55-yilda-turkiye-den-bilderberg-e-kimler-katildi.html>. Erişim Tarihi 28 Mart 2018.

⁴³⁹ Ayın Tarihi, 10 Haziran 1995.

olduğunu açıklamıştır⁴⁴⁰. İkinci toplantısı Ankara’da ve Başbakan Yardımcısı Hikmet Çetin başkanlığında yapılan Doğu ve Güneydoğu Onarım Projesi Toplantısı’nda köylerden şehirlere göç edenlerin durumuyla ilgili değerlendirmeler yapılmıştır⁴⁴¹.

23 Temmuz 1995 tarihinde TBMM Genel Kurulu’nda yapılan oylama ile 1982 Anayasası’nın Başlangıç Metni ile 33, 52, 53, 67, 68, 69, 75, 84, 85, 93, 127, 135, 149 ve 171. Maddeleri değiştirilmiştir. Değişikliğe yönelik Başbakan Yardımcısı Hikmet Çetin şu açıklamayı yapmıştır: *“Tıkanıklığı biz aştık, CHP’nin önemli bir payı var.”*⁴⁴².

1.3. Türkiye Büyük Millet Meclisi 20. Dönem Faaliyetleri

Aralık 1995 tarihinde yapılan seçimlerden sonra yeniden parlamentoya giren Hikmet Çetin, CHP’den 20. Dönem Gaziantep Milletvekili olmuştur. Hikmet Çetin, 1999 seçimlerine kadar süren göreviyle, Türkiye’nin içte ve dışta barış politikasına uygun çalışmalar gerçekleştirirken, 1997 yılından itibaren yürütmeye başladığı Meclis Başkanlığı göreviyle de tarafsızlıktan ödün vermeyen bir vizyon sergilemiştir.

1.3.1. Gaziantep Milletvekilliği Dönemi Meclis İçi Faaliyetleri

20. Dönem Milletvekili Erken Genel Seçimleri 24 Aralık 1995 tarihinde yapılmıştır. Seçim sonuçları şöyle olmuştur: Refah Partisi (RP) %21,3 oy oranı ile 158 milletvekili, ANAP %19,6 oy oranı ile 132 milletvekili, DYP %19,2 oy oranı ile 135 milletvekili, DSP %14,6 oy oranı ile 76 milletvekili ve CHP %10,7 oy oranı ile 49 milletvekili⁴⁴³.

Seçimlerin ardından parlamentoya CHP Gaziantep Milletvekili olarak giren Hikmet Çetin, 25 Mart 1999 tarihine kadar bu görevi yerine getirmiştir.

Hikmet Çetin, Meclis içinde yaptığı konuşma ile Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerine tarihsel gelişim içinde şöyle değinmiştir: *“İlk kuruluş yılında, Roma Antlaşması’yla Avrupa Ekonomik Topluluğu olarak ortaya çıkan bu örgüte başvuruyu da genel politikanın bir uzantısı olarak görmek lazım. Yani, Türkiye’nin*

⁴⁴⁰ Aydın Tarihi, 28 Haziran 1995.

⁴⁴¹ Aydın Tarihi, 15 Temmuz 1995.

⁴⁴² TBMM Zabıt Cerideleri, D. 19, C. 93, s. 219-314; Aydın Tarihi, 23 Temmuz 1995.

⁴⁴³ Resmi Gazete, 3 Ocak 1996, S. 22512, s. 1-4; Milletvekili Genel Seçimleri-1923-2011, s. 20.

hükümetleri, 1957 Roma Antlaşması'ndan hemen sonra bu ilişki içerisine girmişler, 1959'dan itibaren çalışmalar yoğunlaşmış ve bunun sonucu olarak da 1963 Ankara Antlaşması, daha sonra, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun ilk genişlemesiyle birlikte 1970'te Katma Protokol imzalanmıştır. Onun için Avrupa ile Avrupa Birliği'yle ilişkilerimizi basit anlamda bir örgütsel ilişki diye görmemek gerekir. Yillardır kendi öz irademizle verdiğimiz bir tercihin sonucu olarak görmek lazım. Gümrük Birliği de aslında, Ankara Antlaşması ile Katma Protokol'ün öngördüğü bir aşamaydı. Ancak Gümrük Birliği açısından aslında çok kritik bir noktaya geldik. Neden kritik bir noktaya geldik; çünkü Gümrük Birliği kararı verilirken -ki, o zaman ben hükümette görevdeydim- üç temel hedefimiz vardı, üç temel hedef öngörülmüştü. Bunlardan birincisi -Türkiye anlaşmalara sadıktır, Türkiye yükümlülüklerini yerine getirir- Ankara Antlaşması ile Katma Protokol'ün öngördüğü Gümrük Birliği'ni 1973'ten sonra, 22 yıl sonra gerçekleştirmek; birinci hedef buydu; ama daha önemli iki hedef daha vardı. Bunlardan ikincisi, 1980 yılından beri Yunanistan'ın vetosu nedeniyle işlemeyen malî işbirliğine işlerlik kazandırmak. Sorun orada, Avrupa Birliği'nden alacağımız birkaç milyarlık para değil sadece; bütün mesele, bu işbirliğini, bu malî işbirliğini işletebilmek; ikinci hedef buydu ama çok daha önemli üçüncü hedef, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olmasının güç olduğu görülmüyordu. Gümrük Birliği'yle birlikte tedrici olarak tam üye olmak.”⁴⁴⁴.

Aynı konuşmada AB'nin Türkiye'ye bakış açısını değerlendiren Hikmet Çetin, bu bakış açısını üç başlık altında toplamıştır. Bunlardan birinci grubu oluşturan vetolu ülkelerin var olması. Örneğin, Yunanistan. İkinci grup, öncülüğünü Almanya'nın yaptığı Türkiye ile Gümrük Birliği'nin geliştirilmesi için yapılacak işbirliğinin yeterli olması görüşünü savunanlar. Üçüncü grup ülkeler ise Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğini savunanlardır ama bu ülkelerin de Türkiye'nin ekonomik, insan hakları, demokrasi konularındaki sorunlar nedeniyle Avrupa standardının gerisinde olduğunu ifade eden ülkelerdir. Bu değerlendirmenin ardından Hikmet Çetin, bu sebeplere dayanarak Türkiye'nin anayasal, yasal eksiklerini tamamlama yolunda bir hedefe kitlendiğini ve bunu sadece AB'ye girme maksatlı olmadığını altını çizmiştir. Hikmet Çetin, devamına dönemin ekonomik sorunları ve %80'lere varan enflasyon oranıyla Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğinin söz konusu olmadığını

⁴⁴⁴ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 20, C. 25, s. 312,313.

belirtmiştir. Söz konusu olan nokta, tam üyelikten ziyade aktif adaylıktır. Türkiye'nin Gümrük Birliği'ni AB'ye tam üyelik karşısında bir seçenek olarak görmemesi gerekliliğinin altını çizen Hikmet Çetin şu sözlerle Türkiye'nin hangi noktayı önemsemesi gerektiğini belirtmiştir: *“Gümrük Birliği bir amaç değildir, tam üyeliğe götüren bir araçtır.”*⁴⁴⁵.

1.3.2. TBMM Başkanlığı Dönemi Faaliyetleri

CHP Gaziantep Milletvekili Hikmet Çetin, 14 Ekim 1997 tarihli TBMM Genel Kurulu'na sunduğu önerge ile TBMM Başkanlığı için aday olduğunu belirtmiştir. Aynı tarihte yapılan 2 tur oylamalarında Anayasa'nın 94. Maddesi gereğince gerekli olan üçte iki oy çoğunluğunun sağlanamamasının üzerine üçüncü tur oylamamanın 16 Ekim 1997 tarihinde yapılması ve salt çoğunluğun yeterli olacağına karar verilmiştir⁴⁴⁶.

Hikmet Çetin, 16 Ekim 1997 tarihinde TBMM Genel Kurulu'nda yapılan 3.tur oylama sonucunda aldığı 373⁴⁴⁷ oy ile Meclis Başkanı olmuştur⁴⁴⁸. Hikmet Çetin 16 Ekim 1997 tarihinde başkan seçilmesi dolayısıyla Meclis Genel Kurulu'nda şu konuşmayı yapmıştır: *“Sayın Başkan, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin değerli üyeleri, saygıdeğer arkadaşlarım; yüce meclisimize başkan seçerek yüklediğiniz görev ve sorumluluk, bana onur vermiştir. Tüm arkadaşlarıma, en içten duygularıyla şükranlarımı ve teşekkürlerimi sunuyorum. Bu onurlu görevi yerine getirirken, her an sorumluluğumun bilinci içerisinde olacağım. Tek güvencem, yüce ulusumuzun seçilmiş temsilcileri siz değerli arkadaşlarım olacaksınız. Bu meclis, dünyada örneği olmayan büyük bir meclistir. Kurtuluş Savaşı sırasında düzenli ordu kurmuş ve Kurtuluş Savaşı'nı yönetmiş bir meclistir. Bu meclis, laik, çağdaş cumhuriyetin, demokrasinin, ulusal egemenliğin en büyük yapıtıdır. Demokrasimizin tek dayanağı olan yüce meclisimizi korumada ve yüceltmede, hep birlikte ve bu yönde bana düşen her görevi özenle ve sorumlulukla yerine getirmekle yükümlü olduğumun bilinci içerisindeyim. Değerli arkadaşlarım, Atatürk'ün belirttiği gibi,*

⁴⁴⁵ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 20, C. 25, s. 314.

⁴⁴⁶ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 20, C. 34, s. 350-357.

⁴⁴⁷ Hikmet Çetin ile tarafımızca 23.10.2017 tarihinde yapılan görüşmede Hikmet Çetin şunları ifade etmiştir: *“Son tura ben ve Mustafa Kalemli kaldık ve 373 oyla, o tarihe kadar alınmış en yüksek oyla 1997 yılının Ekim ayında Meclis Başkanlığı başladı.”*

⁴⁴⁸ Aynın Tarihi, 16 Ekim 1997.

milletimizin en yüksek ve feyizli hazinesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Anayasamıza, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğüne, demokratik, laik, sosyal hukuk devleti ilkelerine ve hukukun üstünlüğüne sonuna kadar bağlı kalacağım. Siz milletvekili arkadaşlarıma, eşitlikle, huzurlu, sıkıntısız, ayrıcalıksız ve özgürce bir çalışma ortamı yaratmak ve bunu sürdürmek kararlılığındayım. Sayın milletvekilleri, Türkiye'nin gündeminde, meclisimizin önünde çözüm bekleyen sorunlar, önemli konular var. Ulusumuzun, toplumumuzun ve demokrasimizin umudu, Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Bu üstün irade istencine, "egemenlik, kayıtsız şartsız milletindir" ülküsüne layık bir meclis olarak başarılarla ulaşacağımıza içtenlikle inanıyorum. Bütün iç ve dış sorunlarımızın en önemli çözüm odağı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Değerli milletvekilleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi, geçmişte olduğu gibi günümüzde de, büyük bir şevkle, Mustafa Kemal Atatürk'ün izinde ve üstün bir vatanseverlik anlayışıyla, her görevin üstesinden gelecektir. Tüm arkadaşlarıma, başarı ve sağlık dileklerimi iletiyorum; teşekkürlerimi yineleyerek, saygılarımı sunuyorum."⁴⁴⁹.

Hikmet Çetin 20. Dönem TBMM Başkanı olarak 25 Ekim 1997 tarihinde Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Başbakan Mesut Yılmaz ve bazı bakanlarla birlikte Diyarbakır Organize Sanayi Bölgesi'ndeki fabrika açılışları, Dicle ve Kralkızı barajlarında su tutma törenlerine katılmıştır⁴⁵⁰.

AB sürecinde, 12-13 Aralık 1997 tarihlerinde yapılan Lüksemburg Zirvesi'nde kabul edilen Sonuç Bildirisi'nin en önemli kısmı, genişleme konusudur. Alınan genişleme kararına göre; Kıbrıs dâhil on Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin tam üyelik müzakerelerinin başlatılması kararlaştırılırken Türkiye, diğer ülkelerden farklı olarak çeşitli ekonomik ve siyasi nedenlerden ötürü katılım müzakereleri başlatılacak ülkeler arasında yer almamıştır. Türkiye'yi genişleme sürecinin dışında tutan AB'ye Türkiye'nin tepkisi, Kıbrıs konusunu AB ile yapılan hiçbir uluslararası platformda görüşmeyeceğini belirtmesi olmuştur⁴⁵¹. TBMM Başkanı Hikmet Çetin, Lüksemburg Zirvesi'nde alınan kararı basına verdiği demeçle değerlendirmiştir. Hikmet Çetin, Türkiye-AB ilişkilerinin hız kazanması için bir vesile sayılabilecek

⁴⁴⁹ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 20, C. 23, s. 379,380.

⁴⁵⁰ Ayın Tarihi, 25 Ekim 1997.

⁴⁵¹ Melek M.Fırat, "Helsinki Zirvesi'nden Günümüze AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs İlişkileri", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, cilt: 4, sayı: 1, s. 51,52.

Lüksemburg Zirvesi'nde alınan karara Türkiye olarak tepki göstereceklerini belirtmiştir⁴⁵².

23 Nisan 1998 tarihinde Anıtkabir'e ziyaret gerçekleştiren TBMM Başkanı Hikmet Çetin Anıtkabir Özel Defteri'ne şu satırları eklemiştir: *"Her zaman yolumuzu aydınlatan ilke ve devrimlerine; kurduğun cumhuriyetin temel değerlerine yürekten bağlı olarak, çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkma azim ve kararlılığımızı senden ve büyük ulusumuzdan aldığımız güç ve inançla sürdürüyoruz. Hedefimize mutlaka ulaşacağız. 78 yıl önce kurduğun bu meclis yine dipdiri, bütün engelleri aşma gücüne sahip çıkarak dün olduğu gibi bugün de demokratik ve laik Türkiye Cumhuriyeti devletinin güvencesidir."*⁴⁵³.

TBMM Başkanı Hikmet Çetin, Meclis Başkanlığı'na getirildikten sonra oldukça yoğun bir dönem yaşamıştır. 1991-1994 yılları arasında yürüttüğü Dışişleri Bakanlığı görevinin getirmiş olduğu sorumluluk ve bilgelik ile Meclis Başkanlığı döneminde de devletlerin cumhurbaşkanları, bakanları ve büyükelçilerle yaptığı görüşmeler ile dış temaslar önemini korumuştur. Hikmet Çetin; Meclis Başkanlığı döneminde bir gününü şöyle anlatmaktadır: *"Bütün meclis işlerinin yanı sıra, bir dönem dışişleri bakanı olmam nedeni ile ve oradan geldiğim için çok yoğun bir dış temas trafiğim oldu. Belki de hiçbir dönemde olmayacak kadar. Göreve geldiğim sırada Ankara'daki bütün büyükelçiler ziyaretime geldiler. Dışardan gelen cumhurbaşkanları dâhil, özellikle Türki Cumhuriyetleri'nden gelenler hepsi mecliste beni ziyaret ederek görüşmelerde bulundular. Yurt dışı temaslarım oldu. Bosna-Hersek'e, Hırvatistan'a, Norveç'e, Bulgaristan'a gittim. Avrupa ülkeleri parlamento başkanları toplantısı kapsamında İsveç'e gittim. Akdeniz ülkeleri parlamento başkanları ile görüştim. Türkiye'ye çok önemli meclis başkanlarının ziyaretleri oldu. Örneğin, son zamanlarda aramızda soğukluk olan Almanya ile kapıyı açık tutmak için Alman Meclis Başkanı'nı davet ettim. Kurulduğundan bu yana ilk defa Duma Rusya Parlamentosu Başkanı geldi. Çok eski dostum olan Avusturya Meclis Başkanı Türkiye'yi ziyaret etti. İsrail, Arnavutluk meclis başkanları da geldiler. Yani yoğun bir dış temasım var ve yoğun zamanımı alıyor. Bir de dışarıdan gelen yabancı heyetlerden talep var. Meclis Başkanı olarak parlamentolar arası ilişkileri*

⁴⁵² Ayın Tarihi, 14 Aralık 1997.

⁴⁵³ Ayın Tarihi, 23 Nisan 1998.

geliştirmenin öneminin gereği olarak temasları yapmanın yanında eski dışışleri bakanı olmaktan kaynaklanan ek bir dış temas ve dış temsil öngörülüyor. Bunlara her gün zaman ayırmam gerekiyor. Hafta sonları dâhil her gün meclise gelirim. Öncelikle tabi bürokratik işlemler, ekip ile görüşme yapıyorum. Milletvekili arkadaşlarımız çok kere randevuya da gerek duymadan, burada olduğum sürece çok yoğun gelirler. Mecliste günde on iki saat kalıyorum. Bana ulaşmaya çalışan herkese bu olanağı vermeye çalışıyorum. Burası halkın meclisidir.”⁴⁵⁴.

TBMM Başkanı Hikmet Çetin, 2 Temmuz 1998 tarihinde Türkiye’ye gelen BAB Asamblesi Başkanı Louis Maria De Puig ile görüşmüştür. Hikmet Çetin, görüşmeden sonra yaptığı açıklama ile Türkiye’nin tam üyeliğinin gerçekleşmediği takdirde birlikten çekileceğini belirtmiştir⁴⁵⁵.

24 Ekim 1998 tarihinde Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile birlikte Güneydoğu 98 Fuarı için Diyarbakır ve Şırnak’a giden TBMM Başkanı Hikmet Çetin, Diyarbakır’ın Güneydoğu’nun çok önemli bir merkezi olduğuna dikkat çekmiştir⁴⁵⁶.

29 Ekim 1998 tarihinde kutlanan Cumhuriyet Bayramı’nın 75. Yılı dolayısıyla ülke içinde yapılan törenlere, 15 devlet başkanı olmak üzere toplam 80 ülkenin temsilcileri katılmıştır⁴⁵⁷. Cumhuriyet’in 75. Yılı’nın büyük bir sevinçle kutlanıldığı günlerde Hikmet Çetin, Cumhuriyet’in kurucusu olan Yüce Meclis’in Başkanı olmaktan duyduğu gururu dile getirmiştir. Kendisini, kendinden önceki başkanlar gibi Cumhuriyet’in yılmaz bir yandaşı ve savunusu olarak ifade etmiştir. Cumhuriyet’in 75. Yılı’nı bilimsel olarak değerlendirmeye çalışan TBMM Başkanı Hikmet Çetin, konuya siyasal bilim açısından yaklaşarak bu yönde değerlendirmelerde bulunmuştur. 23 Nisan 1920 tarihinde kurulan TBMM’nin Cumhuriyet Tarihi’nin gerçek başlangıç noktasını temsil ettiğini ve TBMM’nin kuruluş aşamalarını, yaşanan sıkıntılardan bugün gelinen noktanın ne derece önemli olduğunu ifade etmiştir. Hikmet Çetin’e göre Cumhuriyet; birdenbire, ani ve tepeden inme bir karar sonucu kurulmamıştır. Yüzlerce yıllık devlet biçimi artık işlevini

⁴⁵⁴ Sedef Atam, “Cumhuriyet Kuran Meclis: TBMM”, *Liderler Dergisi*, sayı: 7, Creative Yayıncılık, Ankara 1998, s. 18.

⁴⁵⁵ Aydın Tarihi, 2 Temmuz 1998.

⁴⁵⁶ Aydın Tarihi, 24 Ekim 1998.

⁴⁵⁷ Aydın Tarihi, 29 Ekim 1998.

yerine getiremeyince ilk önce eski yapı onarılmak istenmiş ancak Türk toplumun çağdaş uygarlık düzeyine çıkarma maksatlı olarak girişilen bu onarımın yetersiz kaldığı görülmüştür. Bu noktada Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün de deyişiyle Cumhuriyet'e ve yasalarına erişen yol ulus tarafından benimsenmiş, ona yürekten bağlı büyük bir genç kuşağın yapılanların ne kadar gerekli ve vazgeçilmez olduğunu anlamasıyla, Türklerin yeniden doğuşu diye adlandırılan Cumhuriyet ışığı belirmiştir. Cumhuriyet kurulduğu yıldan bu yana geçirdiği siyasal ve hukuksal değişimlerin yanında, temel ilkelerinden taviz vermeden bugüne erişmiştir. Evrensel, akılcı ve bilimsel olması bu ilkelerden bir kısmıdır. Diğer önemli bir unsur demokrasidir. Hikmet Çetin, demokrasinin⁴⁵⁸ iki anlamına dikkat çekmiştir:

Birincisi; devlet yapısı içinde yaşayan bütün insanların eşitliği, eşit haklardan yararlanıp haklarının gözetilmesidir.

İkincisi ise; halkın yönetime katılmasıdır. Bu katılımın doğrudan olması gerekliliğini belirten Hikmet Çetin; günümüzün demografik ve coğrafi özellikleri ile devletlerde doğrudan demokrasinin kurulmasının zor olduğunu söylemiştir. Buna uygulanabilecek alternatif çözüm ise, adil bir temsil sisteminin gerçekleşmesine özen göstermek ve bu sistemi önemli konularda halkoylaması ile uygulanmasıdır. Mustafa Kemal Atatürk'ün '*Cumhuriyet rejimi demek, demokrasi sistemi ile devlet şekli demektir.*' sözleriyle cumhuriyet ile demokrasinin ayrılmaz bütünlüğüne işaret eden Hikmet Çetin, Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 yıllık yaşam süresince -3 yıllık geçici kesintiler dışında- 50 yılını çok partili demokratik düzen içinde geçirdiğini ifade etmiştir. Hikmet Çetin; Türkiye Cumhuriyeti'nin sağlam esaslar üzerine kurulduğunu ve kurulduğu günden beri 'Yurtta Barış Dünyada Barış' ilkesini temel misyonu edindiğini belirtmiştir⁴⁵⁹. Hikmet Çetin'in "*Cumhuriyet olmasaydı ben bugün*

⁴⁵⁸ TBMM Başkanı Hikmet Çetin, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin 139. Kuruluş Yıldönümünde yaptığı konuşmada demokrasiye dair şunları "*Her şeyden önce, demokrasiyi parlamentoda çoğunluğun egemen olduğu bir sistem biçiminde algılamamak gerekir. Çoğunluk sadece belli bir süre için, halkın yarısından fazlasının istediğini gösterir. Ama parlamentoda azınlıkta kalanların hakları da çoğunluğun hakları kadar geçerlidir. Zira demokrasinin çoğulculuğu içinde o azınlık, bir süre sonra çoğunluk durumuna geçebilir. Bundan dolayı çoğunluğa dayanarak azınlık susturulamaz.*" söylemiştir. "Hikmet Çetin, TBMM Başkanı Hikmet Çetin'in Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin 139. Kuruluş Yıldönümü Dolayısı İle Yaptığı Konuşma", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt: 54, sayı:1, s. 4.

⁴⁵⁹ Hikmet Çetin, "Cumhuriyetimizin 75 Yılı'nın Bilimsel Olarak Değerlendirilmesi", *Yeni Türkiye Dergisi (Cumhuriyet-I Genel Değerlendirme)*, sayı: 23-24 (Eylül-Aralık 1998), s. 11-28.

buralara gelemesdim. Cumhuriyete çok şey borçluyuz.”⁴⁶⁰ ifadesi ile Cumhuriyet ile Cumhuriyet değerlerinin bize kattıkları ve katacakları noktasında en güzel örnek, Hikmet Çetin’in imkanları kısıtlı bir ilçeden çıkıp, o ülkenin en yüksek makamına kadar çıkmasıdır.

TBMM Genel Kurulu, 18 Nisan 1999 tarihindeki seçimler nedeniyle TBMM’nin 20. Dönem çalışmalarını 11 Şubat 1999 tarihinde tamamlamıştır⁴⁶¹. TBMM Başkanı Hikmet Çetin, TBMM’nin 20. Dönemini değerlendirmek amacıyla 23 Şubat 1999 tarihinde basın toplantısı düzenlemiştir⁴⁶². Sona eren 20. Döneme dair şu notları basınla paylaşmıştır: “*Geriden bıraktığımız 20. Dönemde TBMM, yasama ve denetim başta olmak üzere tüm çalışmalarını ‘Egemenlik, kayıtsız şartsız milletindir.’ genel kuralı ve bilinci içerisinde yerine getirmiştir. TBMM’nin yasama ve denetim çalışmaları içerisinde, gruplar arası diyalog ve uzlaşmayı sağlamak, meclis çalışmalarını düzenlemek gibi son derece önemli bir işlevi yerine getiren Danışma Kurulu toplam 137 toplantı gerçekleştirmiştir.*

...Bu dönem içerisinde TBMM’nin daha etkin ve verimli çalışması için konuları üzerinde durulmuştur. Bu amaçla içtüzükte ve bununla bağlantılı olarak Anayasa’da öngörülen değişiklikler, öneri haline getirilmiş ve siyasi partilerin grup yöneticilerine gönderilmiştir. 20. Dönemin başında oluşturulan Partilerarası Özel Anayasa Uyum Komisyonu, 1995 yılında gerçekleştirilen Anayasa değişikliklerinin yaşama geçirilmesi yolunda çok başarılı çalışmalara yapmıştır. Bu komisyon tarafından hazırlanan ve aralarında sendikalar, dernekler ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile ilgili yasalarda değişiklik öngören önerilerin de yer aldığı toplam 8 yasa önerisi Genel Kurul’da kabul edilerek yasalaşmıştır. Uyum komisyonumuzun gerçekleştirdiği öteki çalışmaları da; Siyasi Partiler Kanunu’nda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Teklifi, Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi, Anayasa ve İçtüzük değişiklik tasarıları ile memurlar ve diğer kamu görevlilerinin yargılanması hakkındaki yasa önerisi (Memurin Muhakemat) olarak sıralayabiliriz.

⁴⁶⁰ Hikmet Çetin ile tarafımızca 23.10.2017 tarihinde yapılan görüşmeden alıntıdır.

⁴⁶¹ Aydın Tarihi, 11 Şubat 1999.

⁴⁶² Aydın Tarihi, 23 Şubat 1999.

Komisyon ayrıca yurtdışındaki vatandaşların oy kullanımı ve etik (siyasi ahlak) komisyonu oluşturma gibi konularda yasa önerileri hazırlamıştır.

...Kamu İktisadi Teşebbüsleri Komisyonu'muz kamu iktisadi teşebbüslerini denetlemek üzere 50 adet alt komisyon kurulmuştur. Dilekçe Komisyonu'muza 147'si bir önceki döneme ait olmak üzere toplam 2422 dilekçe intikal edilmiştir. İnsan Hakları İnceleme Komisyonu'muza bu yasama döneminde 516 adet başvuru yapılmıştır.

...Milli saray ve kasırlarda yapılan çalışmalara kısaca değinmek istiyorum. Başkanlığımızca 24-28 Ekim 1998 tarihleri arasında düzenlenen araştırma-inceleme sırasında özellikle Dolmabahçe Sarayı'nda gerçekleştirdiğimiz bakım-onarım-düzenleme çalışmalarını yerinde inceleme olanağı buldunuz. Her an patlama tehlikesiyle karşı karşıya olan Dolmabahçe Sarayı bu tehlikeden kurtarılmış, Saray'ın adeta akciğerleri temizlenmiştir. Ayrıca Maslak Kasırları çatıdan temel kadar yeniden elden geçirilmiş, Beylerbeyi Sarayı'nda restorasyon çalışmaları sürdürülürken bodrumdaki bozulma ve çürümelere karşı gereken önlemler alınmıştır. Küçüksu Kasrı'nda bilimsel temellere dayalı olarak gereken önlemler alınmıştır. Beykoz Kasrı ve Anadolu Hisarı gezi alanları ile Göksu Çayırı'nın başkanlığımıza tahsisi sağlanmıştır. Edirne ilimizdeki Osmanlı sarayları TBMM bünyesine alınmıştır.”⁴⁶³.

1.4. NATO Afganistan Kıdemli Sivil Temsilcilik Görevi

Orta Asya, Güney Asya, Ortadoğu ve Kafkasya arasında kilit bir noktada yer alan Afganistan, 19 etnik gruptan oluşan bir ülkedir. Afganistan'ın en büyük etnik grubunu Peştunlar oluştururken ikinci büyük grubunu Tacikler, üçüncü büyük grubunu ise Hazaralar ve Türkler oluşturmaktadır⁴⁶⁴.

Asya'nın kalbi olarak kabul edilen Afganistan, tarih boyunca çeşitli istila girişimleri ile karşı karşıya kalmış bir ülkedir. Yapılan istilaların en önemli

⁴⁶³ “20'nci Dönemin Sona Ermesi Nedeniyle Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Sayın Hikmet Çetin'in Basın Toplantısı (Yasama-Denetim, Temsil ve Yönetim Çalışmaları)”, Ankara 23 Şubat 1999, s. 3-11.

⁴⁶⁴ Babor Haya, *Uluslararası Alanda 11 Eylül sonrası Afganistan*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2014, s. 10.

nedenlerinden biri olarak coğrafi konumu kabul edilmektedir⁴⁶⁵. Bu istilalarda Afgan halkı maddi ve manevi olarak en ağır bedelleri ödemiş ve bunun yanında ülkenin tüm ekonomik varlıkları yok edilmiştir.

1919 yılında İngilizler tarafından bağımsızlığı tanınan Afganistan, 27 Aralık 1979 tarihine geldiğinde Sovyet işgali ile karşı karşıya kalmıştır. Sovyetler Birliği'nin amacı, Afganistan'ı özellikle ekonomik yönden hâkimiyet altına almak olmuştur⁴⁶⁶. Sovyetlerin Afganistan işgali, bağımsız bir ülkenin işgali olarak tepkiyle karşılanmıştır. Bu işgalden sonra ilk tepki olarak ABD, 1979 yılında imzalanan Salt-2 Antlaşması Senato'da onaylanmasını ertelemiştir. 1989 yılında Sovyetlerin Afganistan'dan çekilmesinden sonra, Afganistan iç savaşı başlamıştır. İç savaş Sovyet destekli Necibullah Hükümeti ile Mücahitler arasında başlamıştır. 1994 tarihinde tarih sahnesine çıkan Taliban ABD, Pakistan ve Suudi Arabistan tarafından desteklenerek Afganistan'ın çeşitli bölgelerini işgal etmiştir⁴⁶⁷.

Taliban ile ülkenin kuzey tarafına ait Kuzey İttifakı arasında çatışmalar sürerken; 9 Eylül 2001 tarihinde, Kuzey İttifakı lideri Ahmet Şah Mesut, suikast sonucu öldürülmüştür. Öldürülmesinden yaklaşık iki ay evvel Avrupa Parlamentosu ile görüşmeler yapan Ahmet Şah Mesut, Taliban'ın devrilmesi konusunda Avrupa'dan destek istemiştir⁴⁶⁸. Ahmet Şah Mesut'un öldürülmesinden iki gün sonra 11 Eylül 2001 tarihinde New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kulelerine ve Pentagon'a terör saldırıları yapılmıştır. ABD yönetimi, Taliban'dan 11 Eylül saldırılarını yapmakla suçladıkları Usame bin Ladin'i⁴⁶⁹ kendilerine vermelerini istemiştir. Taliban'ın hiçbir şekilde Usame bin Ladin'i teslim etmeyeceğini açıklaması ABD'nin Afganistan'a operasyon başlatmasının ilk adımı sayılmıştır⁴⁷⁰.

⁴⁶⁵ Ahmed Raşid, *Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun*, Agora Kitaplığı, İstanbul 2007, s. 12-15.

⁴⁶⁶ Khalilullah Rasuli, *1991 Yılından Günümüze Kadar Afganistan ve Türkiye İlişkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008, s. 10-12.

⁴⁶⁷ Murat Büyükbaş, *Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'a Müdahalesi ve Afganistan'da Oluşturulan Yeni Yönetim Yapısı*, (Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2006, s. 54.

⁴⁶⁸ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)*, C 2 (1980-1990), 1.Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1991, s. 111-116.

⁴⁶⁹ 1957 doğum tarihli olan Usame bin Ladin'in kökeni Güney Yemen'e dayanmaktadır. Müslüman Kardeşler Teşkilatı (Talabani) fikirlerinden etkilenen Usame bin Ladin, 1979 yılında Pakistan'ın Paşaver kentinde dünyanın dört bir yanından gelen İslamcı gençlerle birlikte savaş konusunda eğitim görmüştür. Bilgisayarındaki gizli kayıtlarla El-Kaide isimli örgütün liderliğini üstlenmiştir.

⁴⁷⁰ Rasuli, s. 64-66.

Terör saldırılarından sonra BM Güvenlik Konseyi, 12 Eylül 2001 tarihinde konuyu görüşmek üzere toplanmıştır. Toplantıda alınan 1368 sayılı karar ile terörizmin neden olduğu uluslararası barış ve güvenlik tehditleriyle her türlü araçla mücadele etmeye karar vermiştir. Ayrıca 12 Eylül 2001 tarihinde toplanan NATO Konseyi, ABD'ye yapılan saldırının Dışardan geldiğini sonucuna varmış ve NATO'nun 5. Maddesi'nin uygulanmasına karar vermiştir. Saldırının ABD'ye dışardan yapıldığına karar verilirse NATO'nun 5. Maddesinin⁴⁷¹ kapsamı dâhilinde bir eylem olarak kabul edileceğine karar vermiştir. 2 Ekim 2001 tarihinde toplanan NATO Konseyi, 11 Eylül saldırılarını yapanların Ladin ve Afganistan ile bağlantılı olduğuna ve böylece 5. Maddenin geçerlilik kazandığına karar vermiştir⁴⁷².

Böylece ABD, 7 Ekim 2001'de Kalıcı Özgürlük isimli hava harekâtıyla Afganistan'a müdahalede bulunmuştur. NATO Konseyi aldığı müdahale kararından sonra, ISAF'ın (International Security Assistance Force-Uluslararası Yardım Güvenlik Kuvveti) Kabil'e yerleşmesine karar vermiştir. 5. Maddenin yürürlüğe girmesiyle NATO, tüm üyelerini müdahaleye destekte bulunmaya çağırmıştır. Bu destek için ISAF'ın komutasını ilk olarak İngiltere, ardından Türkiye ve daha sonra Almanya ile Hollanda birlikte yürütmüştür. 2003 yılında ise ISAF'ın komutasını NATO devralarak bölgenin güvenliğinden etkin olarak sorumlu hale gelmiştir⁴⁷³. Türkiye 11 Eylül saldırılarından sonra ABD ile olan müttefiklik konumuna devam etmiştir. Dönemin Başbakanı Bülent Ecevit; 21 Eylül 2001 tarihinde ABD Başkanı Bush'a gönderdiği mektupla, ABD'nin gerektiğinde Türk hava sahasının kullanılması talebinin Türkiye tarafından olumlu karşılandığını bildirmiştir⁴⁷⁴.

Türkiye, ABD'ye desteğini 10 Ekim 2001 tarihinde kabul ettiği savaş hali ilanı ve silahlı kuvvet kullanılmasına izin verme içerikli tezkere⁴⁷⁵ ile devam ettirmiştir. Tezkerenin kabul edilmesinin ardından Bush yönetimi, Türkiye'ye bu karardan ötürü minnettar olduğunu bildirmiştir⁴⁷⁶. Alınan kararın ardından TSK,

⁴⁷¹ 5. Madde: Bir müttefike karşı yapılan saldırı tüm ittifak üyelerine yapılmış sayılır ve ittifak buna karşı gerekli tedbirleri alır.

⁴⁷² Milliyet, 3 Ekim 2001.

⁴⁷³ Shahabuddin Oztürk, *11 Eylül Saldırıları ve Afganistan Müdahalesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2015, s. 61-65.

⁴⁷⁴ Milliyet, 22 Eylül 2001.

⁴⁷⁵ TBMM Zabıt Cerideleri, D. 21, C. 71, s. 231-270.

⁴⁷⁶ Milliyet, 3 Kasım 2001.

bölgeye 267 kişilik bir askeri kuvvet göndererek daha sonra bu sayıyı 1400'e yükseltmiştir⁴⁷⁷.

Kasım 2011 tarihinde Taliban, yönetimden uzaklaştırılmıştır. Hamid Karzai başkanlığındaki yeni yönetim göreve başlamıştır. BM Güvenlik Konseyi'ne bağlı güç Afganistan'da kurulmuş ve 2003 tarihinde gücün sorumluluğu ve komutası NATO'ya geçmiştir⁴⁷⁸.

NATO, 2003 yılında Afganistan'da görevli ISAF'ın komutasını devraldıktan sonra ülkede yeniden barış ve istikrarın sağlanması için çalışmaları hızlandırmıştır. Ayrıca NATO'nun bölgede etkili olmaya başlamasıyla Afganistan'ın NATO'nun geleceği açısından stratejik önemini arttırmasıyla beraber bölge ülkeleriyle olan işbirliğini de artırmıştır⁴⁷⁹.

NATO'nun bölgeye müdahalesinin ardından; 2003-2006 yılları arasında, NATO'nun sivil kanadının en yüksek yetkilisi anlamına gelen NATO Afganistan Kıdemli Sivil Temsilcilik görevini Meclis eski Başkanı ile Dışışleri eski Bakanı Hikmet Çetin yürütmüştür. Göreve getirilme süreciyle ilgili kendisinin ifadesi şöyledir: *“Dışışlerinden müsteşar yardımcısı Ali Tuygan beni aradı. ‘NATO, Afganistan’a sivil üst düzey görevli atayacak. Sayın Bakanım acaba sizi düşünebilir miyiz?’ dedi.”*⁴⁸⁰.

19 Kasım 2003 tarihinde NATO Genel Sekreteri Lord Robertson önerisini onaylayarak Hikmet Çetin Afganistan'a sivil temsilci olarak atanmıştır. Amerikan kaynaklarına göre NATO'nun bu göreve Hikmet Çetin'i seçmesinin nedeni; Türkiye'nin ISAF bünyesindeki olumlu hizmeti ile Müslüman bir NATO ülkesi olarak Afganistan'daki genel durumu daha iyi benimsemesi ve ayrıca Hikmet Çetin'in uluslararası saygınlığından kaynaklanması olmuştur⁴⁸¹.

⁴⁷⁷ Oztürk, s. 111.

⁴⁷⁸ Qassem Muhtat, *SSCB'nin 1979 Yılında Afganistan'ı İşgalinden 2001 ABD Müdahalesine Giden Süreçte Uluslararası Ortamda Afganistan'ın Konumu*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2011, s. 79-82.

⁴⁷⁹ Gökhan Özkan, “Soğuk Savaş Sonrası Orta Asya ve Kafkasya Ekseninde Türkiye-NATO-Rusya İlişkileri ve Türk Dış Politikasına Yansımaları”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt: 12, sayı: 1, (2010), s. 112,113.

⁴⁸⁰ Hikmet Çetin ile tarafımızca 23.10.2017 tarihinde yapılan görüşmeden alıntıdır.

⁴⁸¹ Milliyet, 19 Kasım 2003.

Hikmet Çetin, NATO’yu dünyanın en yetenekli güvenlik örgütü olarak tanımlamış ve ilk defa 11 Eylül saldırılarından sonra uygulamaya başlanan 5. Maddesi ile barışı tesis eden operasyonlarına başladığını ifade etmiştir. NATO’nun Afganistan’daki görevlerinin ise Afgan Hükümeti’ne terörle mücadele, yolsuzluk ve yerel silahlı kuvvetlerin eğitilmesi maksatlı yardım etmek olduğunu sözlerine eklemiştir. Ayrıca Afganistan’a devletin yeniden yapılanması çalışmalarına katkı sağladığını belirtmiştir. Afganistan’daki kayıplara da ayrıca değinen Hikmet Çetin, şu noktaların altını çizmiştir: *“Afganistan’daki durumun en trajik özelliklerinden biri sivil kayıplardır. Güvenlik yönü Afganistan’daki çok derin ekonomik problemlerle iç içedir. Ülkenin ekonomik ve sosyal göstergeleri dünyadaki en düşük ülkeler arasındadır ki bu da Afganistan’ı tamamen dış yardımlara bağımlı kılmaktadır.”*. Bölgeye dair NATO’nun desteğinin başarısını, sivil-askeri işbirliğine dayandıran Hikmet Çetin, NATO’nun çabalarının işgalci bir güç olarak algılanmaması gerektiğini belirtmiştir⁴⁸².

Hikmet Çetin, NATO’nun bölgeye yaptığı operasyonun ilkler açısından üç önemli noktasını şöyle ifade etmiştir: Bunlardan birincisi ilk kez 5. Maddenin uygulanması, ikincisi NATO’nun hem alan hem kıta dışı bir bölgeye girmesi, üçüncüsü ise kara savaşı yapmasıdır. NATO’nun bölgede başarılı olup olmadığına Hikmet Çetin hem evet hem hayır demiştir. Afganistan sorununu, NATO’nun yüzbinleri de bulacak askerleri de olsa çözölemeyeceğini söyleyen Hikmet Çetin, çözümün siyasi olduğunu ve ancak görüşmelerle sağlanabileceğini belirtmiştir. Pakistan’da bulunan medreselerde toplanan çeşitli radikal gruplardan oluşan insanlar, burada terörü ve savaşmayı öğrenip, Taliban’a destek olmaktadır. Bu noktada Hikmet Çetin, Pakistan’la yapılacak işbirliğinin önemine dikkat çekmiştir. Ayrıca Afganistan’da her alanda yaşanan olumlu gelişmelere de değinen Hikmet Çetin; terör odaklı unsurların yönetimden uzaklaştırıldığını, El Kaide ve Taliban’a ait kampların yok edildiğini, Afganistan’da ilk defa seçimle bir devlet başkanının iş başına

⁴⁸²Hikmet Çetin, “NATO’s Role in Afghanistan”. https://www.esiweb.org/pdf/esi_turkey_tpq_id_91.pdf. Erişim Tarihi 2 Nisan 2018.

getirildiğini, kadınların yeniden siyasal yaşama döndüğünü, Merkez Bankası'nın kurulduğunu söylemiştir⁴⁸³.

NATO'nun Kıdemli Sivil Temsilcisi olarak 3 yıla yakın Afganistan'da yaşayan Hikmet Çetin, orada bulunduğu süreyi *“Yaşamımda hiç unutmayacağım bir 3 yıl yaşadım.”* diye anlatırken, bölgeye yönelik başta güvenlik olmak üzere çeşitli sorunların çözümünde ve düzeltilmesinde Afgan Hükümeti, komşu ülkeler ve NATO üyesi ülkelerin işbirliğinin önemine dikkat çekmiştir. Bölgenin en yüksek yetkili sivil yöneticisi konumunda yer alan Hikmet Çetin, bu süreçte Afganistan'ın devlet yapılanmasına da gerektiğinde katkı yapabilecek ve özellikle bölgeye sağlanacak barış ve istikrar için önemli çalışmalara imza atmıştır. Bu anlamda Afgan hükümetinin işbirliğinin yanı sıra uluslararası kuruluşlar ve NATO büyükelçileri ile görüş alışverişinde bulunarak toplantılar yapmıştır. Dünyanın birçok yerinde Afganistan'la ilgili yapılan toplantılara NATO'yu temsilen katılan Hikmet Çetin, Afganların kalkınması için özellikle ekonomik anlamda kayda değer çalışmalarda bulunmuştur⁴⁸⁴.

⁴⁸³ Burak Bilgehan, “Dışişleri Eski Bakanı Sayın Hikmet Çetin, Afganistan'daki NATO Operasyonu'nun Durumunu ORSAM'a Değerlendirdi”, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, cilt: 1, sayı: 1, s. 55-57.

⁴⁸⁴ Hikmet Çetin ile tarafımızca yapılan 02.04.2018 tarihli görüşmeden alıntıdır.

SONUÇ

Çalışmada Hikmet Çetin'in 20 Kasım 1991-27 Temmuz 1994 tarihleri arasında yürüttüğü Dışişleri Bakanlığı dönemi ağırlıklı olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca Hikmet Çetin'in Dışişleri Bakanlığı görevinin yanı sıra 1977, 1987, 1991 ve 1995 yıllarındaki Milletvekillik görevleri, Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı görevleri, TBMM Başkanlığı görevi ile NATO Afganistan Kıdemli Sivil Temsilcilik görevi de kronolojik yönetime bağlı kalınarak nitel bir çalışma çerçevesinde işlenmeye çalışılmıştır.

Hikmet Çetin'in Dışişleri Bakanlığı Dönemi ele alınırken, dönemin Türkiye'sine ve içinde bulunduğu şartlara, Türkiye'nin diğer ülkelerle olan ilişkilerine, uluslararası alanda takındığı politik tavra dair önemli görülen bilgiler üzerinden ilerlenmiştir. 1990'lı yılların başı dünyaya damgasını vuran gelişmelere sahne olmuştur. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması, iki bloklu dünyanın sona ermesi, şüphesiz bu gelişmelerin başında yer almıştır. Sovyetlerin dağılmasının ardından -başta Türk Cumhuriyetleri olmakla birlikte- on beş ülke bağımsızlığını kazanmıştır. Türkiye'nin bu ülkelerin özellikle de Türk Cumhuriyetlerinin dünyayla olan entegrasyon sürecinde önemli çalışmaları olmuştur. O dönemde bu ülkelere en büyük desteği sunan Türkiye, bağımsızlık tarihinden çok kısa bir süre sonra (5 gün) hiçbir fark gözetmeden bütün ülkelerin bağımsızlığını tanımıştır. Türkiye, bağımsızlıklarının hemen sonrasında ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kalan bu ülkelere özellikle gıda ve ilaç yardımında bulunmuştur. Ayrıca bu ülkelerin BM, AK ve AGİT gibi uluslararası kuruluşlara üyelikleri aşamasında da öncülük etmiştir. Dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, Başbakan Süleyman Demirel ve daha sonra Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile birlikte bu ülkelere geziler yaparak Türkiye'nin desteğini göstermiştir. Türkiye, bu ülkelere desteğini devam ettirirken bir taraftan da Rusya ile ilişkilerini sorunsuz bir şekilde ilerletmeye, devam ettirmeye çalışmıştır. Bu anlamda Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, Moskova'ya gerçekleştirdiği ziyaret ile Türkiye'nin Panislamizm ve Pantürkizm amacını taşımadığı mesajını vermeye çalışmıştır. Türkiye olarak, bağımsızlığını kazanan bu devletlere, dünyayla bütünleşme aşamasında destek verme amacından şaşmadıklarını ve başka bir amaç peşinde olmadıklarını uygulamada da göstererek kanıtlamıştır.

Öte yandan 1990'lı yılların başında dünyada meydana gelen diğer önemli bir gelişme, Balkanlar'da yaşanan olaylardır. Yugoslavya'nın kanlı dağılmasının ardından, Sırp'ların Bosna-Hersek'te yaşayan Müslümanlar üzerine yaptığı soykırıma yönelik askeri operasyonları, insanlık açısından en trajik olaylardan biri olarak tarihe geçmiştir. Türkiye, BM Güvenlik Konseyi'nce alınabilecek güç kullanma kararlarına katılmak üzere TBMM'de aldığı kararla Bosna-Hersek'e askeri kuvvet göndermiştir. Ayrıca dönemin İslam Konferansı Başkanlığı'nı yürüten Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, Bosna-Hersek'e insani yardım yapılması konusunda çalışmaları başlatmış ve İslam ülkelerini olağanüstü toplantıya çağırmıştır. O dönem Türkiye-Hırvatistan-Bosna-Hersek Dışişleri Bakanları arasında oluşturulan mekanizmaya da Türkiye öncülük etmiştir. Sorunun çözümü ve Bosna-Hersek'e yapılacak yardımın nasıl ulaştırılacağı noktasında kurulan mekanizmanın ciddi çalışmaları olmuştur.

1990'lı yılların başından itibaren şiddetlenen Karabağ sorunu ise Azerbaycan-Ermenistan arasında güncelliğini koruyan bir sorun olarak devam etmektedir. Azerbaycan'a ait Karabağ'ı kendi topraklarına katma amacıyla Rus destekli Ermenistan'ın bölgeye yaptığı işgallerle binlerce insan yaşamını yitirmiş ve bir milyon kişi zorunlu göçe zorlanmıştır. Türkiye adına Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, ülkeleri ateşkes davet eden çalışmalar ve geziler yapmıştır. Sorunun çözümü için çok çaba harcansa da Ermenistan, atılan adımların hemen öncesinde her defasında Azerbaycan'ın farklı bir bölgesini işgal ederek çözümü geciktirmiştir.

1990'lı yılların başında yaşanan önemli bir gelişme de, 2 Ağustos 1991 tarihinde Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi üzerine yaşanan Körfez Krizi ile başlayan ve ABD'nin Irak'a müdahalesi ile devam eden süreçtir. Türkiye, BM'nin 661 sayılı kararı ile ABD'nin yanında yer almış ve buna binaen Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı'nı kapatmıştır. Türkiye'nin ABD ile aynı ittifakın (NATO) içerisinde yer alması genellikle birlikte hareket etmesini gerektirmiştir. 1990'lı yıllarda Irak oldukça kritik bir noktada yer almıştır. Irak'ın Kuzeyi yasak bölge ilan edilirken Türkiye, ABD'ye destek olmuştur. Bölgeye yönelik BM'nin yaptığı operasyonlardan biri, 1991 yılında BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararla başlatılan Huzur Harekâtı'dır (Provide Comfort). Sürecin ve harekâtın amacına yönelik Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, öncelikli olarak bölgeye insani yardımın yapılması ile güvenlik koşullarının oluşturulmasının altını çizmiştir.

1991-1994 yılları arasında Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği noktasında da çeşitli çalışmalarda bulunan Hikmet Çetin, bu amaçla AB üyesi ülkelerin bir kısmına önemli ziyaretler gerçekleştirmiştir. Hikmet Çetin bu ziyaretlerle, Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin sadece Türkiye açısından önemine değinmekle kalmamış, tüm dünya açısından önemine de dikkat çekmiştir.

Yukarda da belirtildiği üzere 1990'lı yıllara damgasını vuran bu gelişmeler, Türkiye açısından oldukça önemlidir. Türkiye ifade edilen ülkelere karşı her zaman barış çizgisinde ilerlediği politikası ile Batı yanlısı ittifakların içerisinde yer almıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, yaptığı çeşitli ziyaretler ve katıldığı uluslararası toplantılarda bu politikanın altını çizmiştir. 1991-1994 yılları arasında 1 yılının yaklaşık 200 gününü resmi yurt dışı gezilerinde geçirdiğini belirten Hikmet Çetin, çok yoğun bir 3 yıl geçirdiğini ve aktif hareketlerde bulunduğunu özellikle belirtmiştir.

Millet Meclisi 5. Dönem İstanbul, Türkiye Büyük Millet Meclisi 18. Dönem Diyarbakır, 19. ve 20. Dönemlerinde Gaziantep Milletvekilliği görevlerini başarılı bir şekilde yürüten Hikmet Çetin, aktif olarak politikanın ve gündem sorunlarının çözümü içerisinde yer almıştır. Dönemin TBMM zabıt ceridelerinden sıklıkla yararlanıldığı gibi kendisiyle yapılan görüşmelerde de yaptığı çalışmalar ve katıldığı etkinlikler hakkında önemli bilgiler elde edilip, çalışma içerisinde bu bilgilere yer verilmiştir. Görev süresi boyunca tüm sorunların mecliste konuşulup üstünde istişare edilmesinin önemini belirten ve buna uygun çalışmalar yürüten Hikmet Çetin, meclisin halkın yeri olduğunun altını çizmiştir. Hikmet Çetin, 1997-1999 yılları arasında yürüttüğü TBMM Başkanlığı görevi döneminde günün yaklaşık on iki saatini mecliste geçirmiştir. Çalışmada üzerinde önemle durulan noktalardan biri de yukarıda bahsi geçen konudur. Ayrıca 2003 yılında getirildiği NATO Afganistan Kıdemli Sivil Temsilcilik göreviyle de Hikmet Çetin'in, ne derece önemli bir siyaset adamı olduğu görülmektedir. Halen Ankara'da yaşayan ve zamanın bir kısmını Meclis eski Başkanlarına tahsis edilen odasında geçiren Hikmet Çetin, siyasi görevi bulunmamasına rağmen Türkiye'deki siyasi olayları yakından izlemektedir.

KAYNAKÇA

1. Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Dışişleri Bakanlığı Arşivi

Dışişleri Bakanlığı Enformasyon Dairesi Başkanlığı

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi

Türkiye İstatistik Kurumu Arşivi

2. Resmi Kurum Yayınları

Aydın Tarihi Dergisi, 1977-1994

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Merkezi Kütüphanesi

Milletvekili Genel Seçimleri-1923-2011, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara
2012

NATO El Kitabı 50. Yıldönümü Sayısı, Basın ve Enformasyon Bürosu,
Brüksel Belçika 1998

Resmi Gazete

Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü (1983-2010), C 3

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kavanin Mecmuası

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler,
Başbakanlık Yayınları, Ankara 1998

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası

3. Süreli Yayınlar

a. Gazeteler

Cumhuriyet Gazetesi

Hürriyet Gazetesi

Milliyet Gazetesi

Sabah Gazetesi

Türkiye Gazetesi

Zafer Gazetesi

b. Dergiler

Akademik Bakış Dergisi
Akademik Ortadoğu Dergisi
Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi
Amme İdaresi Dergisi
Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi
Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi
Avrasya Dosyası Arap Dünyası Özel Sayısı
Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş
Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Dünya Çalışmaları Dergisi
Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Güvenlik Stratejileri Dergisi
Karadeniz Araştırmaları Dergisi
Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Liderler Dergisi
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Ortadoğu Analiz Dergisi
Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik
Araştırmalar Dergisi
Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Yeni Türkiye Dergisi
Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi

4. Araştırma İnceleme Eserleri

A. Kitaplar

Alasya, F., *Kıbrıs ve Rum-Yunan Emelleri*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, cilt: 24/kültür dizisi, Lefkoşe 1992.

Armaoğlu, F., *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990), C 2 (1980-1990)*, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1991.

Armaoğlu, F., 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995, 19. Baskı, Timtaş Yayınları, İstanbul 2016.

Bilge, A. S., *Ankara Atina Lefkoşe Üçgeni*, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul 1996.

Denктаş, R., *Yeniden 12'ye 5 Kala*, 5. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2005.

Erhan, Ç., Arat, T., *AT'yle İlişkiler, Türk Dış Politikası c:2 (1980-2001)*, Editör: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

Gönlübol, M., *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, 9. Baskı, İstanbul 2006.

Kıbrıs Tarihi, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Ortaokullar İçin Ders Kitabı, 3. Kitap, Lefkoşa 2004.

Kore Harbi'nde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Muharebeleri (1950-1953), Komisyon, TTK Basımevi, Ankara 1959.

Raşid, A., *Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun*, Agora Kitaplığı, İstanbul 2007.

Saray, M., *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000.

Soysal, İ., *Türkiye'nin Uluslararası Siyasi Bağlıları C II (1945-1990)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü, Ankara 1998.

Uçoral, R., *Siyasi Tarih 1789-2014*, Der Yayınları, İstanbul 2015.

Uzunçarşılı, İ. H., *Büyük Osmanlı Tarihi cilt. 3, Baskı 6*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, Tarihsiz.

B. Lisansüstü Tezler

Akgül, E., *1979 Sonrası Türkiye-İran İlişkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016.

Alegöz, H. İ., *Uluslararası İlişkilerde İnsani Diplomasinin Rolü: Türkiye-Somali Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013.

Algan, Ö., *PKK Terör Örgütünün Kuruluşu, Faaliyetleri ve Siyasallaşma Süreci*, (Yüksek Lisans Tezi), Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2012.

Babayeva, V., *Haydar Aliyev Dönemi Türkiye-Azerbaycan İlişkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013.

Barış, E., *Türkiye-Irak İlişkileri Işığında Kuzey Irak Süreci*, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 2004.

Bekaroğlu, O., *Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrası Türkiye-Yunanistan siyasi İlişkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze 2009.

Bozkurt, İ., *Terör, PKK ve Dış Destek*, (Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2013.

Büyükbaş, M., *Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'a Müdahalesi ve Afganistan'da Oluşturulan Yeni Yönetim Yapısı*, (Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2006.

Cankut, A., *Kıbrıs Türkünün Varoluş Mücadelesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2006.

Dalkıran, Ö., *Uluslararası Anlaşmazlıkların Barışçı Yollardan Çözümünde Birleşmiş Milletlerin Rolü*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017.

Dervişhev, A., *Türkiye-Makedonya İlişkileri (1990-2015)*, (Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli 2016.

Doğu Kırkıcı, D., *Sınırtaşan Sular Bağlamında Türkiye, Suriye ve Irak İlişkileri*, (Uzmanlık Tezi), Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Ankara 2014.

Ece, A., *SSCB'nin Dağılmasından Sonra Türk cumhuriyetleri ve Türkiye İlişkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.

Edi, A., *Türk Siyasi Hayatında Prof. Dr. Rıfık Salim Burçak*, (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü, Erzurum 2010.

Ergör, S., *Avrupa Birliği'nin Kıbrıs Politikaları: Değişim mi? Süreklilik mi?* (Yüksek Lisans Tezi), Başkent Üniversitesi Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü, Ankara 2011.

Fidan, Y., *Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Balkan Politikası*, (Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2017.

Güneş, M., *Yunanistan-Avrupa Birliği-Türkiye Üçgeni: Yunanistan'ın Türkiye Politikası (1990-2006)*, (Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2008.

Gürkaynak, M., *İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Avrupa'da Savunma ve Güvenlik*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004.

Hatip, E., *Kıbrıs Sorununda Avrupa Birliği'nin Rolü (1990-2004)*, (Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014.

Haya, B., *Uluslararası Alanda 11 Eylül sonrası Afganistan*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2014.

Kocael, Z., *Türk-Amerikan İlişkileri Bağlamında Türkiye'nin Yakın Dönem Irak Politikası*, (Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007 Trabzon.

Küngerü, A., *Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri* (Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2014.

Lak, P. A. H., *Türkiye-Irak İlişkileri (1920-2010)*, (Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2015.

Muhtat, Q., *SSCB'nin 1979 Yılında Afganistan'ı İşgalinden 2001 ABD Müdahalesine Giden Süreçte Uluslararası Ortamda Afganistan'ın Konumu*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2011.

Müdüroğlu, N., *Birleşmiş Milletler ve İnsani Müdahale* (Tezsiz Yüksek Lisans Bitirme Projesi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.

Oğuz Gök, G., *İran'ın Bölgesel Politikası ve Türk-İran İlişkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze 2005.

Oztürk, S., *11 Eylül Saldırıları ve Afganistan Müdahalesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2015.

Rasuli, K., *1991 Yılından Günümüze Kadar Afganistan ve Türkiye İlişkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008.

Sarı, S. Ö., *Türkiye-Suriye İlişkilerinin Yakın Geçmişi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015.

Silleli, T., *1958'den Günümüze Türkiye-Irak İlişkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2005.

Topcu, C., *Soğuk Savaş Sonrası Döneminde Türkiye-İran İlişkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017.

Ulutaş, A., *I. Ve II. Körfez Savaşı'nın Türkiye'ye Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 2006.

Yapa, E., *1991 Sonrası Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki Rolü*, (Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli 2008.

Yetüt, Ö., *Türkiye-İsrail İlişkilerinin Orta Doğu Çatışma Sürecine Etkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.

Yıldırım, H., *Geçmişten Günümüze Değişen Türk Dış Politikası Kapsamında Türkiye-Gürcistan İlişkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2012.

5. Makaleler

20'nci Dönemin Sona Ermesi Nedeniyle Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Sayın Hikmet Çetin'in Basın Toplantısı (Yasama-Denetim, Temsil ve Yönetim Çalışmaları), Ankara 23 Şubat 1999, ss. 3-11.

Altan, C., "Türkiye'de Erken Genel Seçimleri Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi", *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, cilt: 8, sayı: 16 (Ocak 2009), ss. 142-158.

Arı, T., "İç Politikanın Gölgesindeki Barış: Likud ve Ortadoğu", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt: 54, sayı: 2 (Ocak 1999), ss. 35-59.

Atam, S., "Cumhuriyet Kuran Meclis: TBMM", *Liderler Dergisi*, sayı: 7, Creative Yayıncılık, Ankara 1998, ss. 40-49.

Atay, M., “Arap Baas Sosyalist Partisi Üzerine”, *Avrasya Dosyası Arap Dünyası Özel Sayısı*, cilt: 6, sayı: 1 (2000), ss. 131-154.

Bilgehan, B., “Dışişleri eski Bakanı Sayın Hikmet Çetin, Afganistan’daki NATO Operasyonu’nun durumunu ORSAM’a Değerlendirdi”, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, cilt: 1, sayı: 1 (Ocak 2009), ss. 55-62.

Bozkır, G., “Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu’nun Siyasi Kişiliği”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, cilt: 2, sayı: 6-7, (1996-1997), ss. 227-262.

Bozkurt, G. S., “Gürcistan’daki Etnik Çatışmalar Karşısında Türkiye ve Rusya’nın Tutumu”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, cilt: 19, sayı: 19 (Ocak 2008), ss. 1-30.

Bulut, R., “SSCB’nin Dağılması ve Rusya Federasyonu’nda Serbest Piyasaya Geçiş”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt: 1 sayı: 2 (Ocak 2014), ss. 7-19.

Çetin, H., “Cumhuriyetimizin 75 Yılı’nın Bilimsel Olarak Değerlendirilmesi”, *Yeni Türkiye Dergisi (Cumhuriyet-I Genel değerlendirme)*, sayı: 23-24 (Eylül-Aralık 1998), ss. 11-28.

Çetin, H., “NATO’s Role in Afghanistan”, ss. 1-4.

Çetin, H., TBMM Başkanı Hikmet Çetin’in Siyasal Bilgiler Fakültesi’nin 139. Kuruluş Yıldönümü Dolayısı İle Yaptığı Konuşma”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt: 54, sayı: 1 (1999), ss. 1-6.

Fırat, M. M., “Helsinki Zirvesi’nden Günümüze AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs İlişkileri”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, cilt: 4, sayı: 1 (Güz 2004), ss. 47-79.

Geybullayev, G., Kurubaş, E., “Türk Cumhuriyetlerinin Entegrasyonu: Fırsatlar, Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt: 7 sayı: 1 (Ocak 2002), ss. 19-45.

Kalelioğlu, O., “Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı: 41 (Mayıs 2008), ss. 105-123.

Karaca, E., “SSCB’nin Dağılma Sürecinden BDT’nin Kurulmasına Kadar Geçen Sürede Karabağ Eksenli Olarak, Nahcivan, Ermenistan ve Azerbaycan

Coğrafyasında Yaşanan Gelişmeler ve Türkiye'nin Tutumu (Ekim 19787-Aralık 1991)", *Akademik Bakış Dergisi*, cilt: 9, sayı: 17 (Ocak 2015), ss. 113-140.

Kızıloğlu, S., "İsrail Devleti'nin Kuruluşu'na Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizmin Gelişimi", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 2, sayı: 1 (Ocak 2012), ss. 35-64.

Molla, A., "Soğuk Savaş Sonrası Körfez Krizleri ve Türkiye-ABD-NATO İlişkileri", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, cilt: 7, sayı: 11 (2009), ss. 29-45.

Mustafayev, B., "Ermeni Devlet Terörünün Eseri: 26 Şubat 1992 Hocalı Soykırımı Üzerine", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, cilt: 9, sayı: 29 (2011), ss. 23-41.

Oran, B., "Uluslararası ve İç Hukukta Çekiç Güç'ün Yasal Dayanakları", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt: 50, sayı: 3 (1995), ss. 257-270.

Özkan, G., "Soğuk Savaş Sonrası Orta Asya ve Kafkasya Ekseninde Türkiye-NATO-Rusya İlişkileri ve Türk Dış Politikasına Yansımaları", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt: 12, sayı: 1, (Ocak 2010), ss. 109-132.

Özkoç, Ö., "Savaş ve Barış: Doksanlı yıllarda Filistin-İsrail Sorunu", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt: 64, sayı: 3 (Ocak 2009), ss. 167-195.

Özyılmaz, E. V., "Geçmişten Günümüze Dağlık Karabağ", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt: 15, sayı: 2 (Ocak 2013), ss. 191-208.

Saltürk, M., "Orta Doğu'da Su Sorunu ve Türkiye Açısından İncelenmesi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, cilt: 2 sayı: 3 (Ocak 2006), ss. 21-38.

Semiz, Y., Akgün B., "Büyük Orta Doğu Jeopolitiğinde İran-ABD İlişkileri", *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, cilt: 5 sayı: 9 (2005), ss. 163-181.

Şahin, G., Taşlıgil, N., "Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)'ın Dünü, Bugünü Yarını", *Akademik Bakış Dergisi*, sayı: 36 (Mayıs Haziran 2013), ss. 1-26.

Tosun, G., “Türkiye’de Siyasal Nitelikli Kamu Oyu Araştırmaları ve 20 Ekim 1991 Seçimleri Örneği”, *Amme İdaresi Dergisi*, cilt: 26, sayı: 3 (Eylül 1993), ss. 131-142.

Tosun, R., “Kıbrıs Meselesi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 1, sayı: 10 (Ocak 2001), ss. 95-107.

Uysal, C., “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler”, *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, sayı: 1 (2001), ss. 140-153.

Yenigün, C., Hacıoğlu, Ü., “Bosna-Hersek: Batı’nın Güvenini Kaybettiği Medeniyet”, *Dünya Çatışmaları Dergisi*, cilt: 1 (2010), ss. 671-690.

Yılmaz, T., “Türkiye-İsrail İlişkileri: Tarihten Günümüze”, *Akademik Ortadoğu Dergisi*, cilt: 5, sayı: 1 (2010 Ankara), ss. 9-24.

6. İnternet Kaynakları

<http://www.ankarabarosus.org.tr/siteler/ankarabarosus/hgdmakale/2014-2/20.pdf> Erişim Tarihi: 27 Şubat 2018.

<http://www.bilgesam.org/incele/779/-bati-avrupa-birligi%E2%80%99nin-sonu/#.WqAljmrFLIU>, Erişim Tarihi: 7 Mart 2018.

<http://www.mfa.gov.tr/orta-dogu-baris-sureci.tr.mfa>. Erişim Tarihi: 27 Mart 2018.

http://www.mfa.gov.tr/sayin-hikmet-cetin_in-ozgecmisi-_kasim-1991_.tr.mfa, Erişim Tarihi: 15 Şubat 2018.

http://www.mfa.gov.tr/sayin-hikmet-cetin_in-ozgecmisi-_kasim-1991_.tr.mfa, Erişim Tarihi: 21 Şubat 2018.

http://www.mfa.gov.tr/tc-disisleri-bakanligi_nin-gkry_nin-ab-uyeligi-ile-ilgili-aciklamasi-_1-mayis-2004_.tr.mfa. Erişim Tarihi: 12 Mart 2018.

<http://www.on5yirmi5.com/haber/guncel/politika/164046/mahsum-korkmaz-kimdir.html>. Erişim Tarihi: 20 Mart 2018.

<http://www.sde.org.tr/userfiles/file/TURKIYE%20ISRAIL%20ILISKILERI.pdf>. Erişim Tarihi 21 Mart 2018.

<http://www.tuicakademi.org/gecmisten-bugune-turkiye-hirvatistan-iliskileri/>. Erişim Tarihi 21 Mart 2018.

<http://www.wikizero.com/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvVmFuY2UlRTlIODAlOTNPd2VuX3BsYW4>. Erişim Tarihi 27 şubat 2018.

<http://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007>, Erişim Tarihi 8 şubat 2018.

<http://www.ysk.gov.tr/tr/1983-2007-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3008>, Erişim Tarihi 22 şubat 2018.

<http://www.ysk.gov.tr/tr/1983-2007-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3008>. Erişim Tarihi 18 şubat 2018.

<https://www.ab.gov.tr/111.html>, Erişim Tarihi 6 Mart 2018.

https://www.esiweb.org/pdf/esi_turkey_tpq_id_91.pdf. Erişim Tarihi 2 Nisan 2018.

<https://www.sabah.com.tr/yazarlar/donat/2013/04/22/onbirler-olayi1>, Erişim Tarihi 8 şubat 2018.

<https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/>, Erişim Tarihi 22 şubat 2018.

<https://www.timeturk.com/tr/2012/06/01/55-yilda-turkiye-den-bilderberg-e-kimler-katildi.html>. Erişim Tarihi 28 Mart 2018.

<https://www.turkulkusu.com/ebulfez-elcibey-saadettin-gomec/>. Erişim Tarihi 15 Mart 2018.

EKLER

Ek 1. 1962 yılı DPT Uzman Yardımcılığı'na Hikmet Çetin'in Atanmasına Dair Belge

T. C.
BASBAKANLIK
DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI
MÜSTESARLIĞI

Ankara
5 / 1 / 1962.

MGS : 4010-1-62.Per 2663

KONU : 4 Uzman Yardımcı-
sının tayini Hk:

Başbakanlığa

Kuruluş halinde bulunan Teşkilatımızın artan iş hacmi muva-
cehesinde yeniden personel alınması lüzumlu görülmüş ve bu maksatla
16-27 Aralık 1961 tarihlerinde yapılan Uzman Yardımcılığı imtihanını
kazanan Oral Akman, Mehmet Aydın, Hikmet Çetin ve Tülay Demokan'a
ait tayin kararı ilâk olarak sunulmuştur.

Gerekli işlemin yapılmasına müsaadelerinizi arz ederim.

[Signature]
Şenasi OREL
Dev. Pl. Teş. Müs.

Muvafık
Zat ve Yar. İş. M. Md.
9.1.1962

77
6.1.1962

030	11	1		28	2	10
-----	----	---	--	----	---	----

K: 826

Başbakanlık Evrakı			
Tarih	Pls. No.	Eki	
9 Ocak 1962	4/204	156	2

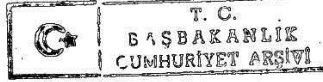
KB.pb

Ek 2. 1965 yılı DPT Uzman Yardımcılığı'na Hikmet Çetin'in Atanmasına Dair
Belge

T. C.
BAŞBAKANLIK

Ankara

/ /

DPTM :

KONU :

K A R A R

3505

1. Devlet Plânlama Teşkilâtı'nda açık bulunan 1.500 lira maaşlı Uzman Yardımcılıklarına , 1.250 lira maaşlı Uzman Yardımcısı Hikmet Çetin ile Tülây Öney'in 91 sayılı kanunun 22'nci maddesi uyarınca 1.500 lira maaşla,

2. Aynı Teşkilât 1.250 lira maaşlı Uzman Yardımcılarından Sevil Korum, Gündüz Sünnetçioğlu, Alev Damalı ve Turan Ersoy'un da 4598 sayılı kanunun 3'ncü maddesinin 4'ncü fıkrası uyarınca Belirli yükselme sürelerinin dolduruldukları bir üst derece maaşlarını almak kaydı ile 91 sayılı kanunun 22'nci maddesi uyarınca 1.500 lira maaşla naklen atanmaları uygun görülmüştür.

3. Bu kararı Başbakan yürütür.

25 Haziran 1965

Cumhurbaşkanı

Başbakan

030	11	1		312	17	19
-----	----	---	--	-----	----	----

**Ek 3. 25 Eylül 1992 Tarihli BM 47. Genel Kurul Toplantısı Konuşma Metninin
Giriş Sayfası**

T. C.
DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI

FIL8130.EK1
3110

Sayı : UKBM-I/ 2288
Konu : 47. Genel Kurul.

Ankara
/ /199
01 EKİM 1992

MERKEZ TEŞKİLATINA GENELGE -110

Savın Bakanımızın BM 47. Genel Kurul toplantısında 25 Eylül 1992 tarihinde yaptığı konuşmanın metni. ilisikte sunulmuştur.
Savcılarım ile arz ederim.

BAKAN ADINA

Ek: 7 sh.

B. Kızılcı
Balkan KIZILDELI
Elci
Uluslararası Sivas Kuruluşlar ve
İşler Genel Müdür Yardımcısı

*Sn SPED'ne
Sag. payla. karkelini
14.10.92*

*Ömer SÖLENDİL
BOZM Yardımcısı*

SPED
15 EKİM 1992
Kayıt No: 2935

8

Ek 4. 20-30 Ağustos 1979 Tarihli BM Kalkınma İçin Bilim ve Teknoloji Konferansı'na Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Hikmet Çetin'in Başkanlığı'ndaki Heyetin Katılmasına Dair Bakanlar Kurulu Kararı

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR ve KARARLAR TETKİK
DAİRESİ BAŞKANLIĞI

BAKANLAR KURULU KARARI

Sayı: 7/ 18153

Ek 4

20-31 Ağustos 1979 günleri arasında Viyana'da yapılacak Birleşmiş Milletler Kalkınma için Bilim ve Teknoloji Konferansına, Hükümetimizi temsilen, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Hikmet Çetin'in Başkanlığında ilağık listede adları ve görevleri yazılı kişilerden kurulu bir Heyetin katılması; Dayışleri Bakanlığının 6/8/1979 günlü ve UESG(UEMB)1101 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 24/9 /1979 gününde kararlaştarılmıştır.

Fahri S. Korkut
Cumhurbaşkanı
F. S. KORUTÜRK

Başbakan
B. ECEVİT

Devlet Bak. - Başbakan Yard. Ö. EYÜBOĞLU	Devlet Bak. - Başbakan Yard. F. SÖKAN	Devlet Bak. - Başbakan Yard. H. ÇETİN	Devlet Bakanı H. KORKUT	Devlet Bakanı L. DOĞAN
Devlet Bakanı M. KILIÇ	Devlet Bakanı A. SENEĞ	Adalet Bakanı M. CAN	Milli Savunma Bakanı N. AKMANDAR	İçişleri Bakanı N. F. GÜNEŞ
Devlet Bakanı G. ÖKCÜN	Maliye Bakanı Z. MUEZZİNOĞLU	Milli Eğitim Bakanı N. UĞUR	Bayındırlık Bakanı S. ELÇİ	Ticaret Bakanı T. KÖPRÜLÜDER
Sağ. ve Sos. Yar. Bakanı M. TAN	Göm. ve Tekel Bakanı T. MATARACI	Ulaştırma Bakanı G. ÖNGÖT	Gıda Tarım ve Hay. Bakanı A. B. ERSOY	İmar ve İskan Bakanı A. KARASAKAL
Sanayi ve Teknoloji Bakanı O. ALP	İşletmeler Bakanı K. BULUTOĞLU	Enerji ve Tabii Kay. Bakanı D. BAYAL	Uzım ve Tanıtma Bakanı A. COŞKUN	Kültür Bakanı A. T. KİŞLAL
Köy İşleri ve Koop. Bakanı A. TOPUZ	Orman Bakanı V. İLHAN	Gençlik ve Spor Bakanı Y. ÇAKMUR	Sosyal Güvenlik Bakanı S. YILDIZ	
		Yerel Yönetim Bakanı M. ÖZDEMİR		

Dosya No :

114-504

1215

Ek 5. Hikmet Çetin'in Yurtdışı Görevlendirilmesine Dair Belge

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ BAŞKANLIĞI

KARARNAME

Sayı: 7/15354

Devlet Bakanı Hikmet Çetin ile İşletmeler Bakanı Prof.Dr.Ke-nan Bulutoğlu Başkanlıklarında ilişik listede adları ve görevleri ya-zılı kişilerden oluşan bir Heyetin, Hükümetimizi temsilen, işçi so-runları ve ekonomik konularda görüşmelerde bulunmak üzere 2-8 Nisan 1978 tarihleri arasında F.Almanya'ya gitmesi; Dışişleri Bakanlığının 27/3/1978 tarihli ve İEİD: 300.559-2/78-399 sayılı yazısı üzerine, 31/5/1963 tarihli ve 244 sayılı Kanunun birinci maddesine göre, Ba-kanlar Kurulunca 31/3/1978 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Eki

CUMHURBAŞKANI
Fahri Koca

Başbakan	Devlet Bakanı ve Başbakan Yard.	Devlet Bakanı ve Başbakan Yard.	Devlet Bakanı ve Başbakan Yard.	Devlet Bakanı
Devlet Bakanı	Devlet Bakanı	Devlet Bakanı	Devlet Bakanı	Devlet Bakanı
Devlet Bakanı	Adalet Bakanı	Milli Sav. Bakanı	İçişleri Bakanı	Dışişleri Bakanı
Maliye Bakanı	Milli Eğitim Bakanı	Bayındırlık Bakanı	Ticaret Bakanı	Sag. ve Sos. Y. Bakanı
Güm. ve Tek. Bakanı	Ulaştırma Bakanı	Gıda-T. ve H. Bakanı	Çalışma Bakanı	Sanayi ve T. Bakanı
İşletmeler Bakanı	Enerji ve T. K. Bakanı	Turizm ve Tan. Bakanı	İmar ve İskan Bakanı	Köyleri ve Koop. B.
Orman Bakanı	Genç. ve Spor Bakanı	Sosyal Güv. Bakanı	Kültür Bakanı	Yerel Yönetim Bakanı

Dosya No: 112-841

Ek 6. 27 Ağustos-3 Eylül 1979 Tarihli Türkiye-Çekoslovakya Karma Ekonomik Komisyonu 4. Dönem Toplantısı'na Katılmak Üzere Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Hikmet Çetin'in Görevlendirilmesine Dair Kararname

112-332

KARARNAME

Çetin'in
Görevlendirildi

7/18198

27 Ağustos - 3 Eylül 1979 günleri arasında Ankara'da yapılacak Türkiye-Çekoslovakya Karma Ekonomik Komisyonu 4 üncü dönem toplantısına, Hükümetimizi temsilen, Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı Hikmet Çetin'in başkanlığında ilgilik listede adları ve görevleri yazılı kişilerden oluşan bir heyetin katılması ve Heyet Başkanının görüşmeler sonunda düzenlenecek belgeleri imzalamak üzere yetkili kılınması; Dışişleri Bakanlığının 28/8/1979 günlü ve TBİD:555.057.1/79-1519 sayılı yazısı üzerine, 31/5/1963 günlü ve 244 sayılı Yasanın birinci maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 24/9/1979 gününde kararlaştırılmıştır.

Dışişleri Bak.na

İlgi :

..... kılınmasına ilişkin 24/9/1979 günlü ve 7/18198 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile ekinin örnekleri ilişikte gönderilmiştir. Bilgilerine sunarım.

Eki :
1-Kararname örneği
2-Liste

Dağıtım :
.....

TD/HA

Şefik Kılıçaslan
Başbakan Adına
Müsteşar Yardımcısı

1331

Ek 7. Hikmet Çetin'in 20-23 Nisan 1979 Tarihli Resmi Yurtdışı Gezisi

CUMHURİYET ARŞİVİ

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR ve KARARLAR TETKİK
DAİRESİ BAŞKANLIĞI

BAKANLAR KURULU KARARI

Sayı: 7/ 17531

Irak Planlama Bakanı Adnan Hüseyin'in çağrılısı olarak, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Hikmet Çetin'in Başkanlığında ekli listede adları ve görevleri yazılı kişilerden kurulu bir Heyetin görüşmelerde bulunmak üzere, 20-23 Nisan 1979 günleri arasında Hükümetimizi temsilen Irak'a gönderilmesi ve görüşmeler sonunda düzenlenecek belgeleri imzalama-ya Heyet Başkanının yetkili kılınması; Dışişleri Bakanlığının 18/4/1979 günlü ve İEİD: 360.130-3/79-614 sayılı yazısı üzerine, 31/5/1963 günlü ve 244 sayılı Kanunun birinci maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 16/ 4 /1979 gününde kararlaştırılmıştır.

Ekli

F. S. KORTÜRK
Cumhurbaşkanı
F. S. KORTÜRK

Başbakan
B. ECEVİT

Devlet Bak. - Başbakan Yard. D. EYÜBOĞLU	Devlet Bak. - Başbakan Yard. F. SÜKAN	Devlet Bak. - Başbakan Yard. H. ÇETİN	Devlet Bakanı E. AKOVA	Devlet Bakanı L. DOĞAN
Devlet Bakanı S. YILDIZ	Devlet Bakanı A. R. SEPTİOĞLU	Devlet Bakanı M. KILIÇ	Devlet Bakanı A. ŞENER	Adliye Bakanı M. CAN
Millî Savunma Bakanı N. AKMANDOR	İçişleri Bakanı H. F. GÜNER	Dışişleri Bakanı G. OKÇUN	Maliye Bakanı Z. MEZZİNOĞLU	Millî Eğitim Bakanı N. UĞUR
Bayındırlık Bakanı S. ELÇİ	Ticaret Bakanı T. KÖPRÜLÜ	Sağ. ve Sos. Yard. Bakanı M. TANIR	Güm. ve Tekel Bakanı T. MATARACI	Ulaştırma Bakanı M. ÖNGÖR
Orman, Tarım ve Hayv. Bakanı M. YÜCELER	Çalışma Bakanı S. ERSOY	Sanayi ve Teknoloji Bakanı O. ALP	İşletmeler Bakanı K. BULUTOĞLU	Enerji ve Tabii Kay. Bakanı B. YILMAZ
Turizm ve Taniye Bakanı A. COŞKUN	İmar ve İskân Bakanı A. KARAASLAN	Köy İşleri ve Koop. Bakanı A. TOPUZ	Orman Bakanı V. İLHAN	Gençlik ve Spor Bakanı Y. ÇAKMUR
	Sosyal Güvenlik Bakanı H. İŞGÜZAR	Kültür Bakanı A. T. KISLALI	Yerel Yönetim Bakanı M. ÖZDEMİR	

Dosya No :

114-448

571

Ek 8. 26 Nisan-3 Mayıs 1978 Tarihli Türkiye-Libya Ekonomik Komisyonu 3. Dönem Toplantısına Katılmak Üzere Devlet Bakanı Hikmet Çetin'in Görevlendirilmesine Dair Kararname

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİNİ

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ BAŞKANLIĞI

KARARNAME

Sayı: 7/ 15425

26 Nisan - 3 Mayıs 1978 tarihlerinde Tripoli'de yapılacak olan Türkiye-Libya Karma Ekonomik Komisyonu Üçüncü Dönem toplantısına Devlet Bakanı Hikmet Çetin Başkanlığında, ilişik listede adları ve görevleri yazılı kişilerden oluşan Heyetin Hükümetimizi temsilen müzakerelerde bulunmak üzere katılması ve Heyet Başkanının 7 Nisan 1978 tarihinde Ankara'da parafe edilen Türk-Libya Ticari ve Mali İşbirliği Anlaşmasını ve görüşmeler sonunda düzenlenecek belgeleri Hükümetimiz adına imzalaması hususunda yetkili kılınması; Dışişleri Bakanlığının 20/4/1978 tarih ve İEİD: 645.026-3/78-659 sayılı yazısı üzerine, 31 Mayıs 1963 tarih ve 244 sayılı Kanunun Birinci maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 24/4/1978 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI
T. Yılmaz

Başbakan
Devlet Bakanı ve Başbakan Yard.
Devlet Bakanı ve Başbakan Yard.
Devlet Bakanı ve Başbakan Yard.
Devlet Bakanı

Devlet Bakanı
Devlet Bakanı
Devlet Bakanı
Devlet Bakanı
Devlet Bakanı

Devlet Bakanı
Adalet Bakanı
Milli Sav. Bakanı
İçişleri Bakanı
Dışişleri Bakanı

Maliye Bakanı
Milli Eğitim Bakanı
Bayındırlık Bakanı
Ticaret Bakanı
Sağ. ve Sos. Y. Bakanı

Güm. ve Tek. Bakanı
Ulaştırma Bakanı
Gıda T. ve H. Bakanı
Çalışma Bakanı
Sanayi ve T. Bakanı

İşletmeler Bakanı
Enerji ve T. K. Bakanı
Turizm ve Tın. Bakanı
İmar ve İskan Bakanı
Köylüleri ve Koop. B.

Orman Bakanı
Genç. ve Spor Bakanı
Sosyal Güv. Bakanı
Kültür Bakanı
Yerel Yönetim Bakanı

Dosya No: 112-170
1122

Ek 9. Dışışleri Bakanlığı'ndan Alınan Sayısız Belgenin Giriş Sayfası

**SAYIN BAŞBAKAN İÇİN GÜNCEL DIŞ POLİTİKA SORUNLARINDAN
BAŞLICALARINA İLİŞKİN KISA BİLGİ NOTLARI**

14 TEMMUZ 1993

NOTLARIN LİSTESİ

- 1. KIBRIS SORUNU**
- 2. BOSNA-HERSEK**
- 3. AZERBAYCAN, AZERİ/ERMENİ İHTİLAFI VE "BORU HATTI" KONUSU**
- 4. IRAK**
- 5. ECO ZİRVESİ**

Ek 10. Hikmet Çetin'in ECO Bakanlar Konseyi Toplantısı Öncesi Basın Toplantısı Metninin İlk Sayfası

3190

DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI
ENFORMASYON DAİRESİ

26 Kasım 1992

NSC/19

DIŞİŞLERİ BAKANI SAYIN HİKMET CETİN'İN
ECO BAKANLAR KONSEYİ İÇİN İSLAMABAD'A
GİDİŞİNDE HAVAALANINDA YAPTIĞI
BASIN TOPLANTISI

Basının ve Televizyonun Değerli Temsilcileri,

Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın olağanüstü Bakanlar
Konseyi toplantısına katılmak üzere Islamabad'a gidiyorum.
Türkiye, Pakistan ve İran arasındaki bölgesel ekonomik
işbirliğini kuvvetlendirmek amacıyla kurulmuş bulunan ECO,
bölgemizde son yıllarda meydana gelen köklü değişiklikler
sonucu, giderek önem kazanmıştır.

Bu yılın Şubat ayında Ankara'da benim başkanlığında
yapılan ECO Bakanlar Konseyi toplantısında, bölgemizdeki
gelişmeler de dikkate alınarak, Teşkilatın Azerbaycan ve Orta
Asya Cumhuriyetlerini de kapsayacak biçimde genişletilmesi
kararı alınmıştı. Bu defa Islamabad'da yapılacak Konsey
toplantısında Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan,
Kırgızistan ve Afganistan'ın ECO'ya üye olmalarıyla ilgili
belgeler imzalanacaktır.

Bunun yanında, KKTC'nin ECO'nun teknik faaliyetlerine
katılmasını teminen hazırlanmış bulunan bir "modalite"ler
belgesi de Konsey tarafından kabul edilecektir..

ECO'nun Orta Asya'ya genişlemesine ülkemiz büyük önem
atfetmektedir. Bildiğiniz gibi, Balkanlar, Karadeniz, Kafkaslar
ve Orta Asya'daki gelişmeler bizi gayet yakından
ilgilendirmekte, bu bölgelerle ilişkilerimiz birbirini
tamamlamaktadır. Türkiye, bu yörelerde barış ve istikrarın bir
an önce kurulması için büyük çabalar sarfetmektedir.

Bu bakımdan, genişlemiş bir ECO'nun kendi içinde ve
etrafındaki yörelerde barış ve refaha katkıda bulunarak,
istikrarı sağlamada önemli bir unsur olacağına inanıyoruz. ECO
uyelikleri sayesinde Afganistan ve Tacikistan'ın da bir an önce
istikrara kavuşmasını temenni ediyoruz.

İslamabad'daki bu olağanüstü Konsey toplantısı
vesilesiyle, Bosna-Hersek'teki trajik duruma ve alınması gerekli
önemlere tekrar dikkat çekme olanağını da bulacağım.

./..

Şekil 11. Şekil 1. Dışışleri Bakanlığı Arşivi'nden Alınan Bir Belge

T.C.
DIŞIŞLERİ BAKANLIĞI
SİYASET PLANLAMA DAİRESİ BAŞKANLIĞI

Sayı : ...SPLD/5800- 280
Konu : ...Birikme...Programı.

Ankara
08/7/1993

ÇOK İVEDİ

İÇ TEŞKİLATA GENELGE - 78

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 5 Temmuz 1993 Pazartesi günü
güvenoyu alan Hükümet Programı'nın dış politika bölümünün Türkçe metni
ile İngilizce çevirisi ilişikte sunulmuştur.

Saygılarımla arzederim.

Ali Arsin
ALİ ARSİN
Elçi
Siyaset Planlama Dairesi Başkanı

Ek: 2

**Ek 12. Hikmet Çetin'in 10 Mart 1992 Tarihli NATO Toplantısı'na Katılmadan
Önce Yaptığı Basın Toplantısı Metninin İlk Sayfası**

3301 ✓
NSC

DIŞİŞLERİ BAKANİ SAYIN HİKMET ÇETİN'İN
BRÜKSEL'E GİDİŞİNDE ESENBOĞA HAVA ALANINDA
YAPTIĞI BASIN TOPLANTISI

(9 MART 1992)

Basının ve Televizyonun Değerli Temsilciler,

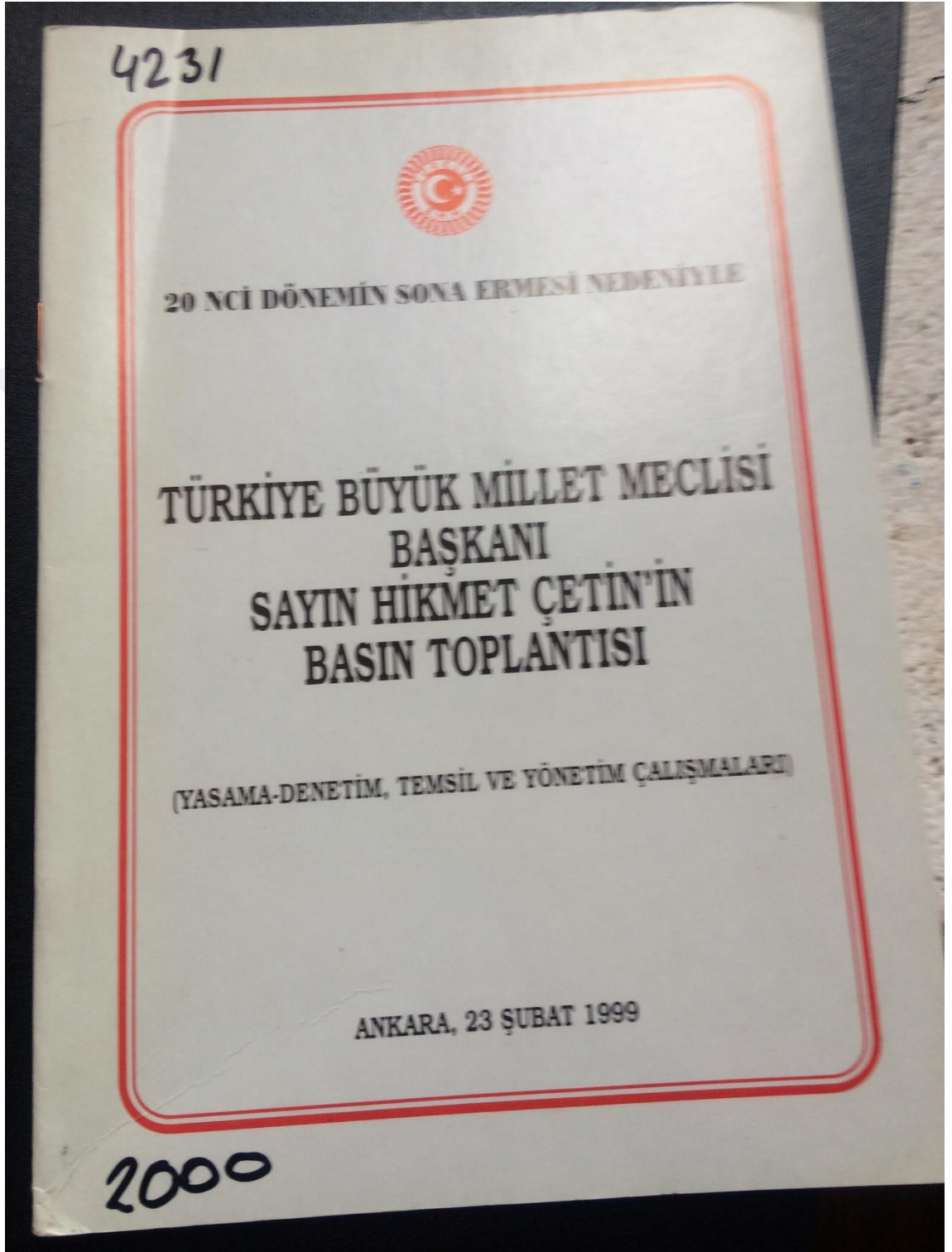
Yarın Brüksel'de yapılacak Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi Toplantısına katılmak üzere arkadaşlarımla birlikte biraz sonra hareket edeceğiz.

Bilindiği gibi, daha önce geçen yıl yapılan Roma-NATO Zirvesinde bu Kurumun oluşturulmasına karar verilmisti. Bu NATO ülkeleri ile birlikte Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin de katılacağı yeni bir kurum olarak oluşturuldu. Benim de katıldığım bu ilk toplantısını 20 Aralık 1991 tarihinde Brüksel'de yapıldı. O Toplantı sırasında ve sonrasında bağımsızlıklarına kavuşan yeni cumhuriyetlerin de bu kurumun üyesi olması konuşuldu. Daha sonra Türkiye'nin de özellikle üst düzey temsilcileriyle, bu yeni cumhuriyetlerin AGİK'e üye olmalarından sonra Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'ne üye olmaları sağlandı. Şimdi eski Sovyetler Birliği'nin dağılımından sonra oluşan yeni cumhuriyetlerin de katılımıyla ilk toplantısını yarın Brüksel'de yapacak.

Bilindiği gibi, NATO yeni bir şekil almakta ve yeni bir yapılanmaya gitmektedir. Soğuk savaşın bitmesinden sonra, Avrupa'da istikrar, barış ve güvenliğin sağlanması konusunda, bu yeni yapılanma içinde, tüm eski Sovyetler Cumhuriyetlerinin katılmasının uygun olacağı düşünülmekte, bu kurum onun için oluşturulmakta. Biz burada özellikle Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin de katılmış olmasından büyük bir mutluluk duyacağız. Böylece çağdaş ve demokratik dünyanın kurumları içinde adım adım yerlerini almış olacaklar. Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi de bunlardan birtanesi. Daha önemlisi, bilindiği gibi ben iki gündür Karabağ konusunda Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki savaşın barışçı çözümü için Bakanlık olarak yoğun girişimler içindeyim. Amacımız ateşkesin derhal sağlanması, Karabağ'ın Azerbaycan toprağı olduğunun kabulü ve sınır ihtilaflarının olmadan barışçı çözümün biran önce sağlanması. Bu konuda daha önce Amerika, İngiliz, Fransız, Federal Almanya Dışişleri Bakanlarıyla telefon görüşmeleri yaptım. Bu konudaki kritik durumu, Karabağ'daki durumun Türkiye bakımından önemini, Türk kamuoyunun bu konular karşısında saygı ile karşıladığımız duyarlılığını dile getirerek, özellikle Ermenistan üzerinde etkili olabilecek olan devletlerin ateşkesin sağlanması konusunda yardımcı olmalarını söyledim. Telefon konuşmaları çok yararlı oldu. Hepsinin bu görüşte olduğunu duymus olmaktan duyduğum memnuniyetimi ifade etmek istiyorum. Yine telefon konuşmalarında yarın büyük olasılıkla hepsiyle Brüksel'de ikili görüşmeler yapacağımı umuyorum. Bu görüşmelerin ana konusu hiç kuşkusuz Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki bu kanlı savaşın durdurulması ve ateşkesin sağlanması olacaktır. Bunun yanında, diğer ikili bölgesel ve dünya sorunlarına da meslektaşlarımla görüşme olanağı bulacağımı umuyorum.

./..

Ek 13. Hikmet Çetin'in 20. Dönemin Sona Ermesiyle Yaptığı Basın Toplantısı

500 GÜN BAŞLADI

SHP'de hükümet sancısı

Başbakan Demirel		Başbakan Yavaşın ve Devlet Bakaları İbneli		Devlet Cengiz		Devlet Ciller		Devlet Cengiz		Devlet																
Devlet DYP	Devlet SHP	Devlet DYP	Devlet DYP	Devlet SHP	Devlet DYP	Devlet SHP	Devlet DYP	Devlet SHP	Devlet DYP	Devlet SHP	Devlet DYP															
																										
Devlet DYP	Adalet SHP	Savunma DYP	Dişçiler SHP	İçişleri DYP	Eğitim DYP	Sağlık DYP	Maliye DYP	Bayındırlık SHP	Devlet DYP	Devlet SHP	Devlet DYP	Devlet SHP	Devlet DYP	Devlet SHP	Devlet DYP	Devlet SHP	Devlet DYP	Devlet SHP	Devlet DYP	Devlet SHP						
																										
Devlet DYP	Devlet SHP	Devlet DYP	Devlet DYP	Devlet SHP	Devlet DYP	Devlet SHP	Devlet DYP	Devlet SHP	Devlet DYP	Devlet SHP	Devlet DYP	Devlet SHP	Devlet DYP	Devlet SHP	Devlet DYP	Devlet SHP	Devlet DYP	Devlet SHP	Devlet DYP	Devlet SHP						
																										

Koalisyonda ilk icraat ve işbirliği

Dışişleri Bakanlığı
POLİTİKA savaşı
Aralık 2008

Baykal'cılarının gizli toplantısı

■ Deniz Baykal, Ankara'da ekibıyla yaptığı gizli toplantıda, S-P'nin koalisyon ortaklığı ve genel başkan adayının seçilmesini görüştü. Baykal ekibi S-P'nin Demirel'e "yardımcı" görüşünü savundu.

■ Toplantıda, kamuoyunun DYP-SHP koalisyonunu istediği, kendilerinin de bu oluşumu bozucu bir tavır izlemesi gerektiği görüşü konuşuldu. ● 22 sayfa

'Kösem Sultan' demisti
Semra Hanım, Stern
Dergisi'ne dava açıyor

● ANAP İstanbul İl Başkanı Semra Özal, kendisini "Kösem Sultan'a benzeten Alman yaygın örgütüne hukuk tavsiye açıyor. Stern Dergisi ve Frankfurter Allgemeine Zeitung adlı Alman gazeteleri hakkında tazminat davası açmakla, Semra Hanım, yabancılara başta mahkemelik olan ilk Cumhurbaşkanı eşi olacak. ●22 sayfa

GÜNÜN YAZISI
Oktay EKŞİ

Kabineye bir göz atınca...

[illegible]

ANAP Lideri Yılmaz, yeni hükümetin geleceğini değerlendirdi

• Koalisyonda yol ayrımı yakın

● Yılmaz, koalisyonun ki pariden oluştuğunu, ayrı ayrı vaatleri bulunduğunu, bunların gerçekleştirilmesini imdinde olduğunu belirterek, "Bu koalisyonun vol ayrımları gelmesi yskın gibi görünüyor" dedi.

A black and white photograph showing a group of men in suits seated around a table. A large, ornate floral centerpiece is prominently displayed in the foreground. The men are looking towards the camera, and the setting appears to be a formal dinner or reception.

ÖZAL LA VEDALAŞTILAR

Bugün

Hürriyet

TEST

Günüdür

Anadolu liseleri ve
okullarına hazırlık testi
Okulbaşı okullarda

FİYATI 2000 LİRA

YARIN KUTU
Gazetenizle
birlikte
İsteyiniz KUTU

"Dill...!"

Dikkat edin

Döviz alırken,
döviz satarken dikkat edin.
DEMİRBANK'a gelin,
dövizleniniz
size kazancı getirsin.

100

DEMİRBANK

"İyi günler diler."

Hürriyet

Türkiye Türklerindir

6 Ağustos 1991 Salı Kurucusu: Sedat Simavi 1896-1993

Türk Silahlı Kuvvetleri, Kuzey Irak'ta 5 kilometre derinliğinde bir alanı yasak bölge ilan ediyor...

Sınır ötesi harekât

9 erin şehit edilmesi ve 7 erin kaırınması üzerine başlatılan operasyon, Irak içinde sürüyor. Oluşturulan yasak bölgeye giren herkes vurulacak.

Özal, Demirel ve Ecevit'e çağrışı dedi

Demirel, Özal, Ecevit'in birbiri için söyledikleri sözleri, "Bu çağrışı" dedi. "Bu çağrışı" dedi. "Bu çağrışı" dedi.

Bartın seçimi Başbakan'a moral verdi

Başbakan Yılmaz, Bartın seçimini Başbakan'a moral verdi.

Ecevit: "En kazançlı DSP"

Ecevit, "En kazançlı DSP" dedi.

POLİTİKA

İktidarın dâhil olduğu proje

Oğul öldürülen milletvekili Güngör: "Olay her yönü ile araştırılmalı..."

Oğul öldürülen milletvekili Güngör, "Olay her yönü ile araştırılmalı..." dedi.

BURADAN BAKINCA

Yeni bir bakış

GÜNÜN YAZISI

Ökay EKSİ

Bartın'dan gelen mektup

Bartın'dan gelen mektup

Kaçırılan Almanların aileleri umutlu: "Müjdeci haber bekliyoruz"

Kaçırılan Almanların aileleri umutlu: "Müjdeci haber bekliyoruz"

GÜNÜN TARTIŞMASI

KOZAKÇIOĞLU taltif mi edildi?

Kozakçioğlu ailesi, İstanbul'da Vali olarak atanmış Hacı Kozakçioğlu, eşi ve üç çocuk babası. Hacı ve üç çocuğu İstanbul'da yaşamakta. Hacı Kozakçioğlu, İstanbul'da yaşamakta.

Damda çamaşır asarken...

Hırsız sanıp kız kardeşini öldürdü

Hırsız sanıp kız kardeşini öldürdü

10 yaşındaki çocuk, annesini doğurttu

10 yaşındaki çocuk, annesini doğurttu

Uçan halıdan aşk girdabına

Uçan halıdan aşk girdabına

500 + 500

SİNDY BEBEK TRANSFORMERS

SİNDY BEBEK TRANSFORMERS

Çocuklar

Toplam 1000 armağan sizleri bekliyor

Toplam 1000 armağan sizleri bekliyor

İLK KUPON YARIN

İLK KUPON YARIN

500 LEGO 500 BEBEK

500 LEGO 500 BEBEK

100 KAREL

100 KAREL

16 Çarşamba 3 Ekim 2001

SAVAŞ RÜZGÂRLARI

Milliyet

KUZEY ATLANTİK KONSEYİ TOPLANTISINDAN TARİHİ KARAR ÇIKI

Saldırı 18 NATO ülkesine yapıldı

ABD, 11 Eylül'deki saldırılara katıldığı belirlenen teröristlerin Ladin bağlantısını kanıtlayınca NATO "5. madde"yi tarihte ilk kez yürürlüğe koydu...

Yön Org. Kıvrıkoğlu'ndan uyarılar

FIKRET BILA

TMM Başkanı Ömer İğir, Neci'nin açılış konuşması yaptığı resepsiyon, Genelkurmay Başkanı Org. Hüseyin Kıvrıkoğlu ve komutanların en üst kabinlerden resepsiyonlardan biri oldu. Komutanlar her kimseden kurtulmuş uzun uzun sohbet ettiler. Resepsiyonu en son teröristler arasında yer aldılar.

Tabii kollektif boyutları komutanların en yakın izlenimleri gazeteciler oldu. Org. Kıvrıkoğlu da, kuvvet komutanları da meslektaşlarının biten sorunlarını açıklama yarattılar.

Model Türkiye'dir

Bu sınırlı -yeni bir solbellede arasında Genelkurmay Başkanı Org. Kıvrıkoğlu özellikle terör ve terörle mücadelede ortaya çıkan yeni eğilimler konusunda bu Avrupa olmak üzere Batılı ülkelere örnek alınması açısından da bulundu.

Org. Kıvrıkoğlu, Afganistan'da düğünlerin geyiken sorununu çözmenin ilginç değerlendirmesi yapıyor. Alastiklik idealine atfı bulundu ve şöyle dedi:

"ABD'ye yapılan saldırı sonrasında ortaya çıkan tablo göstermiştir ki, Atatürk'ün idealleri 21. yüzyıla taşınmış ve güncellenmiş durumdadır."

Org. Kıvrıkoğlu'nun bu sözlerin mesajı Atatürk'ün yüzyıl boyunda kavgası olan Türkiye Cumhuriyeti modelinin 21. yüzyılda da örnek olabileceği, bir anlamda insan dünyasına bağlanan sorunların çözüm yolu olduğu...

ikiyüzlü olmayın

Genelkurmay Başkanı Org. Kıvrıkoğlu'nun çok sonradan komutanların Afganistan'a yapacağı müdahale ve terörle mücadele yöntemleri.

Org. Kıvrıkoğlu, bu kınarlar değerlendiren, birtan Almanya ve Yunanistan olmak üzere Batılı ülkelere şu uyarıyı yaptı:

"Biz terörle mücadelede en deneyimli ülkeleriz. 15 yıldır bu mücadelede başarıyla sürdük. Bu süre içinde terörle karşı etimsel güvenliği strateji geliştirdik. Şimdi dünya bu kavram üzerinde çalışıyor. Ancak terörle mücadelede olumsuz ilköylü olmaması gerekir. Terörün tanıma çok önemli. Bu tanım çift standart taşımamalı."

Genelkurmay Başkanı, bu uyarıyı yapıktan sonra örnekler vermeye başladı:

"Sadece terörle mücadele yetmez. Onları destekleyen yan unsurları da mücadele şarttır. Örneğin denizler, Bugün Almanya'da yüzlerce deniz var. Bunların PKK'ya yardım ettiği, bu örgütü destekledikleri biliniyor. Bu sivil görünümü örgütler sayesinde barınıyorlar, eğiliyor, silahlanıyorlar. Almanya'da sivilin terörle deniyor. Diğer terörden hiç söz edilmiyor. Yunanistan'da bazı gruplar Türk Silahlı Kuvvetleri'ni terörist gibi göstermeye çalışıyor. Örneğin Yunanistan'da Lavron kampında ne yapıyor? Hala PKK'lı teröristler eğiliyor. Abdullah Öcalan, Suriye'den çıkınca kim pasaport verdi? Kim ülkesine girmesine izin verdi? Kenya'da hangi büyük keşiflik resitansında kalması sağlandı? Bunlar bilinen gerçekler."

Org. Kıvrıkoğlu, bu örneklerden sonra şu değerlendirmeyi yaptı:

"Terörle mücadele elbette şart. Ama devletlerin bu amaçlarına varmak için terör, terör örgütleri aracılığıyla kullanılmaları da mücadele edilmeli. Onu yapan devletler de terörist konumuna düşerler. Bunun örneklerini biliyoruz."

Genelkurmay Başkanı Org. Kıvrıkoğlu, son gelişmeleri bahane ederek bazı grupların Kuzey Irak'ta yaşamaya çalıştıklarını da belirtti. Kuzey Irak'ta ABD'nin yapacağı müdahale kapsamında göstermeye çalıştığını, bunun özellikle yapıldığını kaydetti.

Kürtçe yayın konusu

Org. Kıvrıkoğlu, Anayasa değişikliğine ilişkin soruları yanıtlarken, yayınlar değişikliği Kürtçe yayının serbest bırakıldığı görüşüne katılmadığını ve şu değerlendirmeyi yaptı:

"Anayasa değişikliği ama bildiğim kadarıyla RTÜK Yasası'nda engel hüküm var. RTÜK Yasası yayın dinlenir Türkiye olduğuna hükme bağlamış. Bu hüküm bulunduğunda Kürtçe yayının serbest kalacağı düşünmek doğru değil. Ayrıca Anayasa'nın 42. maddesinde de hüküm var."

Org. Kıvrıkoğlu, yazarların sabbetlerinden çıkan soru, terörle ilgili yapılabilecek müdahalede çift standart kullanılması ve Türkiye'nin denetim ve önlemlerinden yararlanılması gerektiği...

İşte 5. madde
Bir müttefikle karşı yapılan saldırı tüm ittifak üyelerine yaptırım sayılır ve ittifak buna karşı gerekli tedbirleri alır.

Müşerref'in desteği Pakistan'ı fena karıştırdı

Müşerref için ölüm çağrısı!

Pakistan'daki Taliban ve Usame bin Ladin yanlıları Afganistan sınırındaki Belucistan eyaletinin başkenti Kwatta'da büyük bir gösteri yaptı. Pakistan Devlet Başkanı'nın "hain", ABD Başkanı Bush'un ise "terörist" ilan edildiği gösteride, kılıç ve sopalarla ölüm çağrısı yapıldı. Sayıları 50 bini bulan göstericiler, ABD'nin Taliban'ı hedef alıp Afganistan'a saldırması durumunda çatıl ilan edileceğini söyledi. Son günlerde gerginliğin giderek tırmanmış olduğu, yetkililer gösteri yapılmaması uyarı yapıldı.

■ DİŞ HABERLER SERVİSİ

Yeni müttefik: Rusya

Afganistan'a harekât hazırlığında olan ABD'nin en büyük destekçilerinden biri Rusya, Moskova'dan Washington'a, Ladin'le ve saldırılara ilişkin istihbarat yayıyor

YASEMİN ÇONGAR Washington

ABD'nin, Usame bin Ladin, lideri olduğu El Kaide örgütü ve Taliban yönetimine karşı düzenleyeceği harekâtına iki büyük destekçi var. Bunlardan bir, harekâtı filan kırıncı de kollarını katılması beklenen İngiltere, ikinci ise katkını daha "görünmez" ancak "çok etkili" olacak Rusya. Rusya, Vladimir Putin yönetiminin ABD'ye sağladığı istihbarat desteği, 11 Eylül saldırılarının sorunlarının belirlenmesini ve bin Ladin'e karşı planlanan operasyonda

"anavir" özellik taşıyor.

ABD'nin NATO'ya ve Pakistan'a sunduğu kamusal bilgiler var. Bunlar arasında, El Kaide liderlerinin saldırıların gidişatı ile ilgili istihbaratı yaptıkları ve eyaletlerden soruşturuldukları ile verze telefon konuşmalarının kayıtları da bulunuyor.

Diplomatik destek

Ayrıca Rusya'nın, bin Ladin'in sokulduğu yer konusunda da, Washington'a bilgi aktardığı yineleniyor. Haberler var. Moskova, Orta Asya Cumhuriyetleri'nin ABD'ye

askeri koalisyonlar sağlama için çevreye girince, İran ABD'nin Afganistan'a harekâtına karşı çıkarakın alkışlamaya atması ile de Bush yönetimine ciddi diplomatik destek vermiş oldu. ABD'ye yetkililer, bu desteğin temelinde, Rusya'nın Çeçenistan kaynaklı terör ile bin Ladin arasında bağlantıyı 2000 başlarında bulmuş olduğunu belirtiyor. Moskova ile Washington arasında şu anda devam eden askeri bilgi alışverişinin benzeri görülenmiş boyuta ulaşmış oluyor.

GÜVEN ÖZALP Brüksel

Terörle mücadele için NATO üyelerinin ilk zamanı yerleştirilen bu çerçevede askeri operasyon hazırlanırken ABD, 11 Eylül saldırılarının Ladin'e ilişkin olduğunu kanıtladı. NATO 7'nin Kanunları görüşürken sona saldıran "şüpheli" gördüğüne kana olan NATO, 5. maddenin resmen yürürlüğe girmesi onay verdi.

PARALAR EL KAİDE'DEN

İki saat süren Kuzey Atlantik Konseyi toplantısında sunulan kanıtlar, saldırılara katılan kişilerin, El Kaide'ye bağlı olduğu iddiaları ortaya çıkardı. Kanunları sunan ABD Dışişleri Bakanlığı'nın terörle mücadelede sorumlu koordinatörü Büyükelçi Francis X. Taylor, bu 18 kişinin adı geçen örgütle ilişkili temas halinde olduğunu, örgütün saldırıları paraları ABD'ye yasadışı olarak göçürdüklerini, bunları araması gerektiğini belirtti. Ayrıca bu kişilerden bazılarının Afganistan ve Belucistan'da eğitim aldıkları vurgulandı.

SUNULAN DELİLLER YETERLİ

Sunulan veriler, Kuzey Atlantik Konseyi tarafından "yeterli" bulunmuş. NATO Genel Sekreteri Lord George Robertson, tüm yolların El Kaide'ye okunmuş olduğunu Ladin'in başıbaşı olduğunu belirtti. "Bu kanıtlar doğrulandı, şimdi son anlamda ABD'ye yapılan saldırıya göre NATO üyesine raporu sunuyor" dedi. NATO tarihinde ilk kez 5. maddenin hayata geçirilmesi, ancak bu maddenin uygulanabilmesi için saldırının doğruluğu, gidişatının belirlenmesi istenmiştir. Kanunların yeterli bulunması da, 5. maddenin resmen aktif edilmesi anlamı taşıyor.

CIA RAPORU BAŞKAN'INDA
Ecevit: ABD'nin kanıtları inandırıcı

ÖNDER YILMAZ Ankara

ABD, terör saldırılarının Usame bin Ladin ve El Kaide örgütüne bağlı olduğunu CIA raporuyla Ankara'ya iletti. Terörle mücadele için görev bölgeleri ülkelerin istihbaratı ile istihbaratı ABD, Taliban'a karşı "Körfez Savası Modeli" oluşturma mesajını verdi.

Ecevit, ABD Büyükelçisi Praston'da dışı makamında kabul ederek görüşti. Ecevit, Ecevit'e kanıtları ilişkin iki ayrı dosya sundu. CIA'nın ABD'deki terör eylemlerinin Ladin ve El Kaide tarafından gerçekleştirildiği dair istihbarat bilgilerini bulduğuna raporları, eylemlerin görev alan teröristlerin bağlantıları ve saldırılar destekleri de yer verildi.

Körfez Savası modeli

Praston, ABD'nin Körfez Savası sırasında oluşturulan istihbaratı bir gün, okuyumuna mesaj verdi. Praston, Taliban'ın yasadışı saldırılarını çok yakın zamanda sonlandıracağını dedi. Türkiye'nin askeri güç vermesini gerektirecek bir ittifakı weak bulunmadığını Praston'a bildirdi. Ecevit, "Afgan saldırıları bu saldırılara zarar verilmemesi" dedi. Praston ise "Sivil halkı korumak" sözleriyle görüşme verdi. Ecevit görüşme sonrası "Kanunların inandırıcı olduğunu" belirtti. "Afgan saldırıları bu saldırılara zarar verilmemesi" dedi. Praston, kanun dosyasını Belucistan'ın yanı sıra Cumburbağ'da A-Nedat Sezer'e de ilettiğini açıkladı.

Sezer de bilgilendirildi

Önümüzdeki günlerin açıklanmasını kim daha önce ol alına ortaya çıkacak sonuçlardan daha fazla yararlanacağını vurgulandı. Praston, "Böyle bir rol oynamak ülkelerin arasında Türkiye de bulunuyor" dedi. Praston, kanun dosyasını Belucistan'ın yanı sıra Cumburbağ'da A-Nedat Sezer'e de ilettiğini açıkladı.

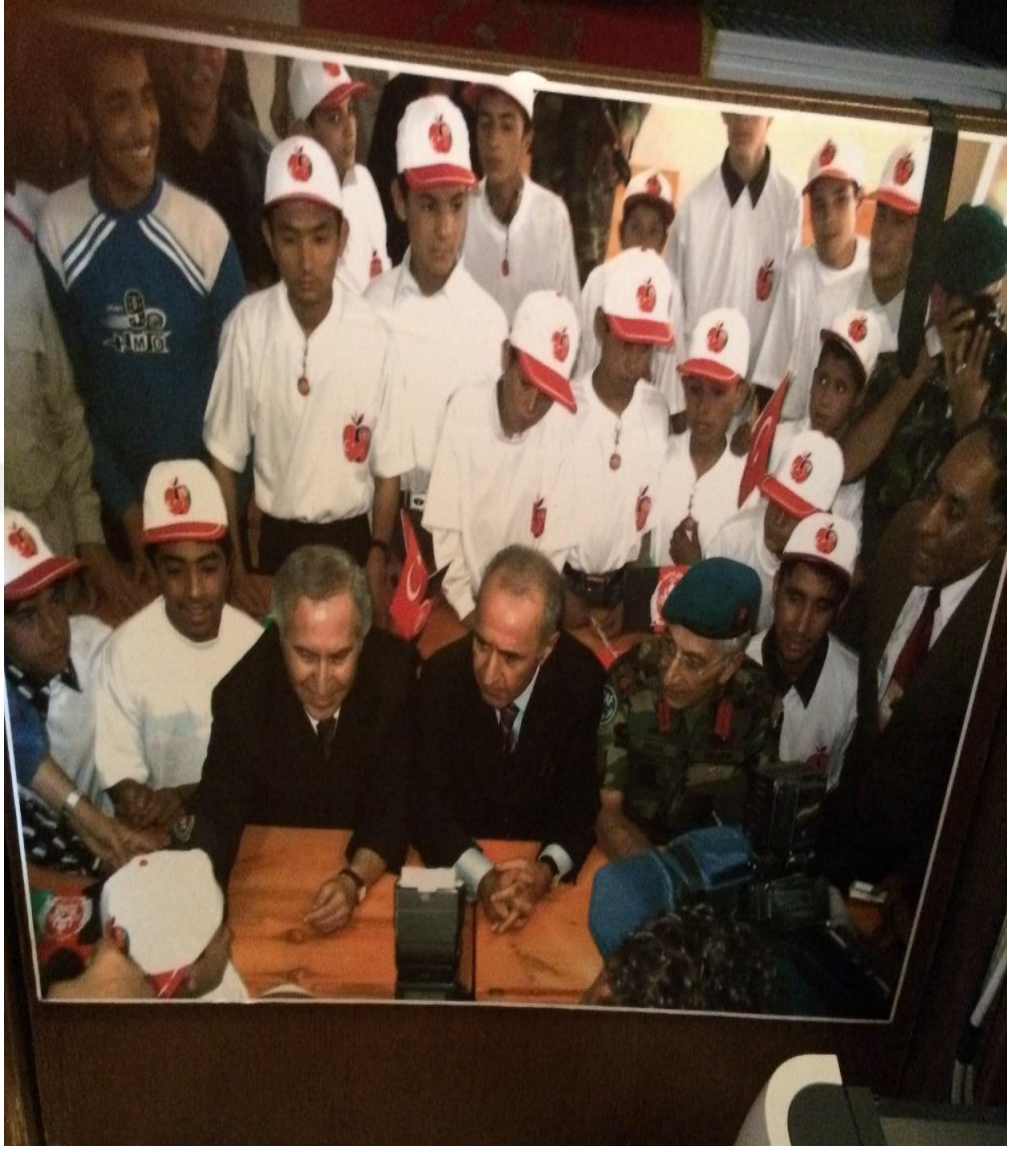
Ek 23. NATO Afganistan Toplantısı

Ek 24. Hikmet Çetin ve NATO Afganistan Komutanları Toplantısı

Ek 25. Hikmet Çetin'in Afganistan'da Çalışan Türk İşçilerini Ziyareti

Ek 26. Hikmet Çetin'e Kazakistan Ziyareti Sonrası Verilen Devlet Madalyası

Ek 27. Hikmet Çetin'in Afganistan Görevinin Sonunda Aldığı Üstün Hizmet Madalyası

Ek 28. Hikmet Çetin'e Hırvatistan Hükümeti Tarafından Verilen Devlet Madalyası

Ek 29. Hikmet Çetin'e Fransa Hükümeti Tarafından Barış ve İstikrara Yaptığı Katkı Nedeniyle Verilen Madalya

Ek 30. Hikmet Çetin'e İtalya Hükümeti Tarafından Verilen Üstün Hizmet Madalyası

Ek 31. Hikmet ÇETİN (1937-...)

**Ek 32. Hikmet Çetin ile Tarafımızca 23 Ekim 2017 Tarihinde TBMM’de
Yapılan Görüşme**

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Bahar BEYAZİPEK
Doğum Yeri ve Tarihi	Diyarbakır 27.02.1990
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller	
Bilimsel Faaliyetler	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-posta Adresi	baharbeyazipek@icloud.com
Yüksek Lisans Mezuniyet Tarihi	
11.05.2018	